

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Humanitāro zinātņu fakultāte

Ilona Miezīte

**RELIGISKI FILOZOFISKIE MOTĪVI
ASPAZIJAS UN FRIČA BĀRDAS DZEJĀ**

Promocijas darbs

zinātnes doktora (Ph.D.) grāda iegūšanai humanitārajās un mākslas zinātnēs

Zinātniskā vadītāja: *Dr. philol.* prof. Māra Grudule

Rīga, 2024

ANOTĀCIJA

Promocijas darba “Reliģiski filozofiskie motīvi Aspazijas un Friča Bārdas dzejā” **mērķis** ir atklāt daudzveidīgu reliģiski filozofisko ideju un priekšstatu adaptācijas mākslinieciskās izpausmes Aspazijas (dzimusi Johanna Emīlija Lizete Rozenberga, prec. Valtere, otrajā laulībā Elza Pliekšāne, 1865–1943) un Friča Bārdas (1880–1919) dzejā, salīdzināt un konstatēt to kopējās tendences.

Aspazijas un F.Bārdas poētiskais mantojums iemieso pamatnostādni, kas atšķir viņu laikmeta dzeju no agrākās, – cilvēks attiecībās ar Dievu ir brīvs: jautāt, protestēt, meklēt. Abas atšķirīgās personības vieno noteiktu motīvu krustpunkti. Visbiežāk reliģiskie motīvi viņu dzejā nav tradicionālo ticības vērtību apliecinājums, bet ietver sarežģītus un daudzveidīgus garīgo meklējumu procesus, kas balstās kristietības, platoniskās filozofijas tradīcijas, mitoloģijas, Austrumu garīgo mācību, latviskās dievatziņas, kā arī Eiropas klasiskajā dzejā ietverto ideju sintēzē. Atsevišķos viņu garīgo meklējumu laikposmos var saredzēt radniecīgus priekšstatus par Dieva substanciālu klātesamību visā esamībā, panenteismam un monismam raksturīgus motīvus. Abiem autoriem īpaši nozīmīga ir atziņa par dvēseles nemirstību. Abu dzejnieku darbos ir sastopamas mākslinieciski izteiksmīgas Bībeles motīvu alūzijas un reminiscences.

Aspazijas dzeja reliģisko motīvu aspektā līdz šim gandrīz nav tikusi analizēta. Promocijas darbā izmantoti viņas nepublicētie dzejoļi un dzeju uzmetumi, kas glabājas Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā un iepriekš nav pētīti. Reliģiskie motīvi F.Bārdas dzejā plašāk ir aplūkoti galvenokārt starpkaru Latvijas posmā, tāpēc nepieciešams izvērsts šīs tēmas pārvērtējums mūsdienu skatījumā.

Promocijas darbs ir starpdisciplinārs pētījums, kas savieno literatūrzinātni ar salīdzināmo reliģiju vēsturi, filozofijas vēsturi, teoloģiju un folkloristiku. Literārā analīze ir papildināta ar aplūkotajos dzejas piemēros ietverto ideju kontekstu cilvēces garīgās domas vēsturē, lai dziļāk atsegtu šo motīvu reliģiski filozofiskos, kā arī mītiskos pamatus.

Darbā izmantotās pētījuma pamatmetodes ir salīdzināmi vēsturiskā, kultūrvēsturiskā un hermeneitiskā metode. Darbam ir divas daļas. Pirmā daļa aplūko Aspazijas dzeju (piecas nodaļas), otrā daļa – F.Bārdas dzeju (divas nodaļas).

Atslēgvārdi: latviešu romantisma dzeja, reliģija, filozofija, ideju vēsture, Aspazija, Fricis Bārda.

ABSTRACT

The doctoral thesis “Religious Philosophical Motifs in the Poetry of Aspazija and Fricis Bārda” aims to reveal the artistic manifestations of the adaptation of diverse religious and philosophical ideas and notions in the poetry of Aspazija (born Rozenberga, Elza Pliekšāne, 1865–1943) and Fricis Bārda (1880–1919), to compare and identify their common trends. The poetic legacy of Aspazija and F.Bārda epitomizes a fundamental position that distinguishes the poetry of their time from that of the past - man in his relationship with God is free: to question, to protest, to seek. The two distinct personalities share certain motifs as points of intersection. Most often, the religious motifs in their poetry are not an affirmation of traditional religious values, but involve complex and diverse processes of spiritual search based on a synthesis of ideas from Christianity, Platonic philosophical tradition, mythology, Eastern spiritual teachings, Latvian pre-Christian religious notions, as well as classical European poetry. In certain periods of their spiritual search, one can see similarities in their notions of God's substantial presence in all existence, motifs characteristic of pantheism and monism. For both authors, the recognition of the immortality of the soul is particularly significant. Both poets' works contain artistically expressive allusions and reminiscences of biblical motifs. So far, there has been virtually no analysis of Aspazija's poetry from the aspect of religious motifs. The author of the thesis has used Aspazija's unpublished poems and drafts from the collection of the Museum of Literature and Music and have not been studied before. Religious motifs in F.Bārda's poetry have been dealt with extensively particularly in the interwar period in Latvia, so a reassessment of this topic from a contemporary perspective is necessary. The thesis is an interdisciplinary study that combines literary theory with comparative history of religions, history of philosophy, theology and folklore studies. The literary analysis is supplemented with the context of the ideas contained in the considered examples of poetry in the history of human spiritual thought, in order to more deeply reveal the religious-philosophical as well as mythical foundations of these motifs. The basic research methods used in the work are historical comparative, cultural-historical and hermeneutic methods. The work has two parts. The first part deals with Aspazija's poetry (five chapters), the second part with F. Bārda's poetry (two chapters).

Keywords: Latvian romantic poetry, religion, philosophy, the history of ideas, Aspazija, Fricis Bārda.

SATURS

Ievads	6
1. Reliģiski filozofisko motīvu daudzveidība Aspazijas dzejā	19
1.1. Agrīnais posms (1891–1905): dzeju krājumi “Sarkanās puķes”, “Dvēseles krēsla”, liroepika u.c.	19
1.1.1. Biogrāfiskais konteksts, garīgās dzīves veidošanās priekšnoteikumi	19
1.1.2. Vērtību sistēmas meklējumi	21
1.1.3. Protesta, pasaules sāpju un zaudētās ticības motīvi	32
1.1.4. Kristīgā misticisma, Austrumu reliģiju un senlatviskās mitoloģijas motīvu sintēze	35
1.2. Šveices trimdas posms (1906–1920): dzeju krājumi “Saulains stūrītis”, “Ziedu klēpis”, “Izplesti spārni”	39
1.2.1. Zaudētās bērnu dienu ticības motīvi	39
1.2.2. Kristīgo motīvu alegorisks un simbolisks izmantojums	43
1.2.3. Panteistiskie, budistiskie un mitoloģiskie motīvi, to reliģiski filozofiskais konteksts	47
1.2.4. Dvēseles nemirstības motīvi	54
1.3. Pirmais posms pēc atgriešanās Latvijā (1920. gadu 1. puse): dzeju krājumi “Raganu nakts”, “Trejkrāsaina saule” – materiālistiskas dzīves izjūtas izteicēji	58
1.4. Pagrieziens uzskatos un reliģiski filozofiskie meklējumi (1920. gadu 2. puse–1930. gadu 1. puse): dzeju krājumi “Asteru laikā”, “Dvēseles ceļojums”, “Kaisītās rozes”	60
1.4.1. Pārejas posms: Platona filozofijas un dvēseles nemirstības motīvi, to reliģiski filozofiskie un mitoloģiskie konteksti	60
1.4.2. Dvēseļu mistiskās kopības, nemirstības un reinkarnācijas motīvi, to paralēles ar F.Bārdas dzeju	69
1.4.3. Dieva, pasaules radīšanas, laika un telpas panenteiski filozofiskais redzējums, esamības vienotības ideja	77

1.4.4. Atpestīšanas, dievišķā upura u.c. kristīgo motīvu simboliskā interpretācija	89
1.5. Vēlīnais posms (1930. gadu 2. puse–1940. gadu sākums): nepublicētā dzeja, krājums “Zem vakara zvaigznes”	91
1.5.1. Dieva meklējumu tālākā attīstība	91
1.5.2. Esamības sākotnes, pasaules radīšanas, zaudētās paradīzes motīvu attīstība	94
1.5.3. Kristīgās simbolikas izvērsums patiesības meklētāju motīvos	98
1.5.4. Reliģiju sintēzes meklējumi eksistenciālo problēmu risinājumā	99
1.5.5. Dvēseles nemirstības, pēcnāves likteņa motīvu attīstība	104
1.5.6. Atpakaļceļš pie personiska Dieva jēdziena, lūgšanas, kristietības	105
2. Reliģisko un filozofisko motīvu sintēze Friča Bārdas dzejā	111
2.1. Dzeju krājums “Zemes dēls” (1906–1911)	111
2.1.1. Biogrāfiskais konteksts, garīgās dzīves veidošanās priekšnoteikumi	111
2.1.2. Zemes dēla un Zvaigžņu meitas tēlu tipoloģiskais konteksts un interpretācija	115
2.1.3. Dvēseles pēcnāves eksistences motīvi	126
2.1.4. Kristīgo motīvu alegorisks un simbolisks izmantojums	134
2.2. Dzeju krājums “Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam (1911–1919)	142
2.2.1. Debesu un zemes motīvu tālākā attīstība pirms Pirmā pasaules kara	142
2.2.2. Protesta motīvi, to paralēles ar Aspazijas dzeju	146
2.2.3. Poētiski antropomorfizētais Dieva tēls	152
2.2.4. Dieva būtības, esamības jēgas un mērķa problemātika reliģiju sintēzes kontekstā	153
2.2.5. Ideja par Dieva substanciālu klātesamību radībā, panenteisma un panteisma motīvi, to reliģiski filozofiskais konteksts	165
2.2.6. Kristīgi ievirzīto motīvu attīstība	185
2.2.7. Dvēseles nemirstības motīvu attīstība	190
Secinājumi	195
Avotu un izmantotās literatūras saraksts	199

IEVADS

Atbilžu meklējumi uz reliģiski filozofiska rakstura jautājumiem un šo meklējumu izpausme daudzveidīgās kultūras parādībās ir ikvienas tautas garīgā mantojuma fundamentāla sastāvdaļa. Tāpat kā daudzu citu tautu literatūrā arī latviešu rakstniecībā, sevišķi dzejā ir pat pārsteidzoši daudz reliģiski filozofisku motīvu. Tie apliecina šīs tematikas īpašo nozīmību literārajā kopainā, reliģisko jēdzienu, tēlu un simbolu dziļu iesaisti un organisku klātesamību gan radošajos procesos, gan visā dzīves vidē.

Reliģiski filozofisko motīvu izpratne, nozīme un pētniecība. Jēdzieni *relīģija* un *relīģisks* tradicionāli lietoti divējādās nozīmēs. Šaurākā nozīmē ar tiem tiek saprasta piederība noteiktai mācībai un kultam. Plašākā nozīmē šiem jēdzieniem reliģiju pētniecībā nav vienas vienotas, vispārpieņemtas definīcijas. 21. gadsimta teorētiskajā literatūrā bieži atzīts, ka tādu izveidot nemaz nav iespējams, jo tie aptver pārāk daudzveidīgus aspektus.¹ Pētnieciskos nolūkos tomēr tiek definēta konkrētajos darbos ietvertā jēdzienu izpratne.²

Promocijas darba autores izpratnē reliģija plašākā nozīmē ir cilvēka attieksme pret pārlaicīgo, atzīstot pārlaicīgā, resp., nemateriālā pasaules uzbūves pamatprincipa esamību. Promocijas darbā jēdziens *relīģisks* saprasts plašākajā nozīmē. Jēdziens *relīģiski filozofiskie motīvi* pētījumā ietver gan dažāda rakstura reliģiskos motīvus, gan filozofiskos motīvus, kuriem autores skatījumā ir sasaiste ar reliģiskajiem aspektiem.

Jēdziens *motīvs* cēlies no latīņu valodas vārda *movere* [kustināt].³ Literatūras vēsturē tas ienācis 18. gadsimtā no mūzikas teorijas.⁴ Literatūrzinātnē ir dažādas izpratnes par šī jēdziena apjomu, līdz ar to par motīva definīciju, nozīmi un vietu dzejas analīzes kontekstā. Šaurākā nozīmē ar motīvu tiek saprasts kāda teksta elementa, resp., tēla, tēmas, atpazīstamas vārdkopas atkārtojums.⁵ Plašākā nozīmē motīvs ir saredzēts kā specifiska, konkrēta kādas tēmas izteiksmes forma, resp.,

---

¹ Krisīds, Džordžs. Definējot jauno garīgumu. Tulk. Velga Vēvere. *Reliģiski-filozofiski raksti VIII*. Zinātnisku rakstu krājums. Galv. red. Solveiga Krūmiņa-Koņkova. Sast. Nikandrs Gills. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003., 191. lpp.

Tēraudkalns, Valdis. *Reliģijpētniecība: vēsture, metodes, teorijas*. – Rīga: Mansards, 2014., 18. lpp.

² Tēraudkalns, Valdis. *Reliģijpētniecība: vēsture, metodes, teorijas*, 19. lpp.

³ *Chambers Dictionary of Etymology*. Editor Robert K. Barnhart. – Ney Jork: Chambers, 2000., p. 681.

⁴ Burdorf, Dieter. *Einführung in die Gedichtanalyse*. – Stuttgart: Verlag J.B.Metzler, 2005., s. 143.

⁵ Peck, John, Coyle, Martin. *Literary Terms and Criticism*. 3. izd. – Hampshire: Palgrave Macmillan, 2002., p. 165.

daļdarba teksta pamatelements.¹ Promocijas darbā motīvs ir saprasts plašākajā nozīmē. Vienlaikus analizēti arī tie poētiskās struktūras elementi, kas atkārtojas, cenšoties atsegt reliģiski filozofisko motīvu attīstību Aspazijas un F.Bārdas dzejā sasaistē ar viņu garīgo meklējumu evolūcijas atklāsmi.

Britu filozofs un teologs Džordžs Krisīds (*George Chrystides*) apkopo to pazīmju loku, kas ļauj atpazīt reliģiju. Dažas no šīm iezīmēm trāpīgi raksturo arī aplūkojamo autoru dzejā atrodamo reliģiski filozofisko motīvu tematisko aptveri. Tie ir atbilžu meklējumi “uz dzīves būtiskākajiem un fundamentālākajiem jautājumiem: “Kāpēc es dzīvoju?”, “Kas notiks pēc manas nāves?”, “Vai pastāv Dievs vai arī kāds pārdabisks spēks, kas radījis un nodrošina Visuma eksistēšanu?””² Tās ir arī vispārinātas dzīves tehnikas un stratēģijas, sava veida dzīves ceļvedis ētikas kodeksa veidā.³

Šādu plaši izprastu reliģijas jēdzienu ir grūti norobežot no filozofijas. Reliģiskie motīvi dzejā ir cieši saistīti ar dažādu *filozofisko virzienu* ideju adaptāciju. Ieva Dubiņa (Āva) F.Bārdas dzejas analīzes kontekstā secina: “Mēģinot sajuxt dzejnieku, kura dzejā samanāmi jēl kādi filozofiski meti, mēs bieži pārspilējam un cenšamies viņa darbos atrast pēc iespējas dažādāku filozofu ietekmes. (..) Varbūt viss ir vienkāršāk.”⁴ Šai atziņai ir sava taisnība. Tomēr ir zināms, ka gan Aspazija, gan F.Bārda ir apmeklējuši filozofiskas lekcijas, daudz lasījuši filozofisko literatūru, interesējušies par dažādām reliģijām, seno tautu mitoloģiju un folkloras mantojumu. Šīs intereses ir dziļi ietekmējušas viņu dzeju. Vienlaikus viņi ir arī patstāvīgi domātāji. Tādēļ norādes uz cilvēces garīgās domas vēsturē sastopamajām idejām viņu dzejā ir svarīgas, taču vienmēr jāpatur prātā, ka tā var arī nebūt tieša ietekme, bet domu un izjūtu radniecība.

Vācbaltiešu filozofs Gustavs Teichmüllers (*Gustav Teichmüller*, 1832–1888) jau 19. gadsimtā aplūko visas filozofiskās sistēmas kā dažu pasaules uzskatu variācijas.⁵ Visas no senatnes mantotās garīgās idejas savukārt ģenētiski sakņojas mītiskajā apziņā.⁶ Vienlaikus katras paaudzes domātāji arvien no jauna nonāk pie tām pašām eksistenciālajām problēmām un tikai pēc tam, iespējams, atklāj līdzīgas idejas, kas izteiktas jau pirms daudziem gadsimtiem.

---

¹ Hawthorn, Jeremy. *A Glossary of Contemporary Literary Theory*. 4. izd. – London, Ney Jork: Oxford University Press, 2000., p. 361. Literatūrzinātniece Maija Burima līdzīgā nozīmē lieto terminu *concepts*, kas ir “universāls, ietilpīgs tēlu, jēdzienu un simbolu ietverošs jēdziens”, piemērojams starpdisciplināram skatījumam uz literārām parādībām. Sk.: Burima, Maija. *Modernisma koncepti 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*. – Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011., 26. lpp.

² Krisīds, Džordžs. Definējot jauno garīgumu. *Reliģiski-filozofiski raksti VIII*, 192. lpp.

³ Turpat.

⁴ Dubiņa, Ieva. Spēle Friča Bārdas pasaules izjūtā. *Karogs*. Latviešu literatūras mēnešraksts. – Rīga: Latvijas Rakstnieku savienība, 1990., 9. nr., 153. lpp.

⁵ Teichmüller, Gustav. *Über die Unsterblichkeit der Seele*. – Leipzig: Duncker & Humblot, 1874.

⁶ Rubenis, Andris. *Mīts – senais un modernais*. Senais mīts mūsos un mēs mītiskajā pasaulē. – Rīga: Al secco, 2018., 118. lpp.

To pašu var sacīt arī par *literāro motīvu* radniecību. Bieži var tikai izvirzīt pieņēmumus, vai tā ir bijusi ietekme, vai neatkarīgi radušos tēlu, ideju un izjūtu sasaukšanās. Tāpēc, ja vien nav konkrētu norāžu par iedvesmošanos, precīzāk ir runāt par motīvu *paralēlēm*.

Blakus šiem aspektiem literārajā tradīcijā pastāv arī cits reliģisko motīvu paveids – Bībeles u.c. sakrālo tekstu, reliģisko priekšstatu un jēdzienu izmantojums tēlainu izteiksmes līdzekļu funkcijā. Literatūrzinātnieks, mitopoētikas pētnieks Āge Hansens-Lëve (*Aage Hansen-Lëve*) uzsver, ka dzejā lietotie simboli visbiežāk sakņojas jau esošā zīmju sistēmā, piešķirot tai jaunas nozīmes, jaunu vispārinājuma pakāpi. Nepazīstot šo sistēmu, nav iespējams izprast teksta metafizisko, simboliski sakrālo jēgu.¹ Literatūrpētniece Rita Špune norāda, ka visbiežāk reliģiskie motīvi dzejā veido *metonīmiskas* vai *pārfrāzētas* attiecības ar sakrālajiem tekstiem.² Šīs alūzijas un reminiscences reizēm savijas ar pašu dzejnieku eksistenciālajiem jautājumiem, bet dažkārt veido kontrastu ar autora viedokli. Bieži sakrālo tekstu elementi ir sekularizēti, piešķirot tiem pretēju jēgu. Reliģisko simbolu pētnieks Francis Vilena (*Francis Alendry Villena*) secina: “Neatkarīgi no tā, vai autors tobrīd piekrīt vai nepiekrīt populārajam reliģiskās domāšanas veidam, reliģiskā simbolika dod viņam brīvību izteikt savu viedokli par šo tēmu un nodrošina māksliniecisku līdzekli, lai integrētu savos darbos garīgumu vai savas domas par to.”³

Likumsakarīgi īpaša nozīme aplūkojamā laikmeta latviešu dzejā ir tieši *Bībeles motīviem*. Literatūrzinātniece Māra Grudule norāda, ka “tas, pirmkārt, saistīts ar latviešu mājas kultūru, ģimenes tradīcijām un izglītību, kurā baznīcas apmeklējums tāpat kā Dziesmu grāmatas un Bībeles tekstu pārzināšana joprojām ir pašsaprotama lieta, otrkārt, (..) Bībele laikmetā, kurā vērojama vispārēja aizraušānās ar mitoloģiju – antīko, lietuviešu vai latviešu –, (..) ir [autoru uztverē – *I.M.*] tikai vēl viens mītu avots, kas interpretējams un transformējams atbilstoši rakstītāja fantāzijai.”⁴

Tātad *reliģisks* vai *reliģiski filozofisks motīvs* promocijas darbā ir saredzēts tad, ja dzejnieks tā vai citādi ir pozicionējies attiecībā pret pārlaicīgo vai kultisko, kā arī izmantojis reliģisko tekstu, tradīciju vai jēdzienu alūzijas un reminiscences: tēlus, simbolus, sižetus, atpazīstamas vārdkopas.

---

¹ Hansen-Lëve, Aage A. *Mifopoeticheskiy simvolizm*. Russkij simvolizm. Sistema poeticheskikh motivov. Mifopoeticheskiy simvolizm nachala veka. Kosmicheskaja simvolika. Per. M.J.Nekrasova. – Sankt-Peterburg: Akademicheskij projekt, 2003., s. 7.–12.

² Špune, Rita. Reliģiskie motīvi Imanta Ziedoņa dzejā. *Latvijas Universitātes raksti 732*. Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. Latviešu literatūra un reliģija. Galv. red. Ausma Cimdiņa. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2008., 155. lpp.

³ Villena, Francis Alendry. *Religious Symbolisms as Reflected in Fiction*. – Munich: GRIN Verlag, 2018., p. 1. Autorens tulkojums. <https://www.grin.com/document/1272926> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁴ Grudule, Māra. Bībele latviešu literatūrā līdz Pirmajam pasaules karam. *Valsts valodas komisija. Raksti*. 5. sēj. Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums II. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse. Galv. red. Andrejs Veisbergs. – Rīga: Zinātne, 2009., 77. lpp.

Reliģiski filozofisko motīvu pētniecībai dzejā ir divpusēja nozīmība. No rakstniecības vēstures viedokļa tā palīdz dziļāk izprast literāro kopainu, tās attīstības daudzveidīgās tendences, kā arī atsevišķu dzejnieku personības, to veidošanās sarežģītos procesus, autoru garīgās dzīves un kultūras erudīcijas poētiskās izpausmes. Bez izpratnes par reliģijas nozīmīgo ietekmi uz dzejnieku personībām un literārajiem procesiem nav iespējams dziļāks mūsu dzejas attīstības redzējums.

No reliģijas pētniecības viedokļa dzejas analīze atsedz garīgo meklējumu daudzveidības, kristietības kultūrvēsturisko tradīciju, kā arī citu reliģiski filozofisko ideju adaptācijas īpatnības Latvijā, parāda reliģijas iesaisti vispārējā kultūras kontekstā, saikni ar citām gara dzīves jomām. Tā var pavērt arī jaunus aspektus reliģijas filozofijas jomā. Garīdznieks un teologs Pēteris Cirsis (1915–1989) atzīst: “Māksla dara īpatnēji uztveramu īstenības pamatos guldīto ideju.”¹

Reliģiski filozofisko motīvu *pētniecība* latviešu dzejā plašāk aizsākas 20. gadsimta 20.–40. gados. Tolaik ar to vairāk nodarbojas teologi un filozofi: Alberts Freijs (1903–1968), Alberts Vītols (1888–1965), Voldemārs Maldonis (1870–1941), Pauls Dāle (1889–1968), Eduards Zicāns (1884–1946), likumsakarīgi meklējot aplūkotajos darbos vispirms autora uzskatu izpausmes, bet atstājot novārtā literāro pusi. Padomju varas gados reliģijas loma latviešu dzejnieku dzīvē un daiļradē ir tikusi noklusēta vai atspoguļota izkropļoti.² 20. gadsimta 2. pusē šo motīvu pētniecība dzejā dažkārt turpinās trimdā, piemēram, Egila Grīšļa (1928–2020), Jāņa Kārklīņa (1891–1975), Arvīda Ziedoņa (1931–2017) darbos. 21. gadsimtā ir sācies intensīvs darbs pie šīs jomas apzināšanas. Tēmai *Literatūra un reliģija* veltītas zinātniskas konferences, rakstu krājumi, studiju darbi. Tomēr dažkārt jūtams, ka pētniekiem filologiem pietrūkst reliģiskās bāzes, bet teologiem – filoloģiskās kvalifikācijas. Tādēļ aktuāla ir tieši starpdisciplināra pieeja šīs tēmas pētniecībā.

Pētījuma temats un novitāte. Aplūkojamais laikposms – 19. gadsimta beigas un 20. gadsimta pirmā puse – promocijas darbā izvēlēts tādēļ, ka šajā laikā pēc strauja un auglīga ievadījuma latviešu dzeja ir sasniegusi kultūras nācijai atbilstošu māksliniecisku briedumu. Rodas spilgtas personības, kas savās radošajās izpausmēs spēj iemiesot jaunas kultūrtautas garīgo meklējumu daudzveidību un sarežģītību. Mūsdienu situācijā, kad latviešu dzeja no jauna meklē savu vietu Eiropas un pasaules kultūras kopainā, šis mantojums iegūst īpašu aktualitāti.

---

¹ Cirsis, Pēteris. *Dziļāk domāta doma*. – Stokholma, autora izd., 1974., 58. lpp.

² Piemēram, Vilnis Eihvalds (1928–1998) kritizē F.Bārdas reliģiskos meklējumus no t. s. “zinātniskā ateisma” pozīcijām. Sk.: Eihvalds, Vilnis. Zemes dēls ar zvaigžņu dvēseli. *Varavīksne*. Rakstu krājums. Sast. S.Radzobe, L.Volkova. – Rīga: Liesma, 1980., 44.–51. lpp.

Izņēmums ir Teoloģijas semināra rektora Roberta Akmentiņa (1910–1994) doktora disertācija *Rakstnieka Augusta Saulieša pasaules uzskata pamatproblēmu aktualitāte* (1979), kas tolaik, protams, nevar kļūt pazīstama ārpus šaurās teoloģiskās vides.

Promocijas darbā ir analizēti reliģiski filozofiskie motīvi divu latviešu rakstniecības klasikā¹ īpaši nozīmīgu personību dzejā. **Aspazija** un **F.Bārda** ir dzejnieki, bez kuru devuma nav domājama mūsu kultūras identitāte. Šos dzejniekus izvēlēts aplūkot vienā darbā, pirmkārt, tādēļ, ka tieši viņu poētiskajā mantojumā visvairāk ir adaptētas *daudzveidīgas reliģiski filozofiskās idejas* un spilgti izpaužas to sintēzes centieni. Otrkārt, šīs atšķirīgās personības vieno noteiktu motīvu *krustpunkti*, kas līdzšinējā literatūras pētniecībā nav pietiekami saredzēti un apzināti. Visbiežāk reliģiski filozofiskie motīvi viņu dzejā nav tradicionālo ticības vērtību apliecinājums, bet ietver sarežģītus un daudzveidīgus garīgo meklējumu procesus. Darbā akcentēta abu dzejnieku kā individuālu personību nozīmība un neatkarīgā, vienlaikus salīdzinot kopējos motīvus, norādot uz to paralēlēm un iespējamām savstarpējām ietekmēm.

Reliģiskie motīvi Aspazijas dzejā līdz šim literatūras vēsturē ir aplūkoti fragmentāri, bez detalizēta izvērtējuma. Izņemot promocijas darba autores publikāciju, nav pētīti viņas npublicētie dzejoļi un dzejas uzmetumi, kas rokrakstā glabājas Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā. Promocijas darbā secīgi izsekots Aspazijas reliģiski filozofisko uzskatu pārmaiņām un attīstībai.

F.Bārdas dzeja reliģisko motīvu kontekstā ir samērā daudz analizēta. Tomēr dažas starpkaru posmā izteiktās atziņas, piemēram, par arvien gaišo nāves uztveri F.Bārdas dzejā mūsdienās ir nepietiekami pārvērtētas. Pētījumā tuvāk aplūkoti daži būtiski viņa dzejas aspekti, kas līdz šim ir maz pamanīti, piemēram, gandrīz nav pieminēta F.Bārdas tulkotā Aloiza Rīla (*Alois Adolf Riehl*, 1844–1924) grāmata “Ievads tagadnes filozofijā” (1908, pirmpublicējums oriģinālā: *Zur Einführung in die Philosophie der Gegenwart*, 1903),² nav izvērtēts eventuālais iespaids, kādu darbs pie šī tulkojuma ir atstājis uz viņa dzeju.

Promocijas darbā abu dzejnieku garīgie meklējumi ir iekļauti plašākā reliģiju sintēzes kontekstā. Detalizēti izsekots kristīgās simbolikas izmantojumam, dvēseles nemirstības motīvu daudzveidībai un attīstībai viņu dzejā.

Darba mērķis: noskaidrot daudzveidīgu reliģiski filozofisko ideju un priekšstatu adaptācijas mākslinieciskās izpausmes Aspazijas un F.Bārdas dzejā, salīdzināt un konstatēt to kopējās tendences.

Darba uzdevumi:

---

¹ Ar rakstniecības klasiku un klasisko dzeju pētījumā saprasti to aplūkojamā laikmeta autoru darbi, kuru daiļrade gan saturisko, gan māksliniecisko vērtību dēļ ir kļuvusi par neatņemamu kultūras mantojuma sastāvdaļu.

² Rīls [*Riehl*], A. [*Aloizs Ādolfs*]. *Ievads tagadnes filozofijā*. Tulk. F.Bārda. – Rīga: E.Ēķis, 1908. Pirmpublicējums oriģinālā: *Zur Einführung in die Philosophie der Gegenwart*. – Leipcig, Berlin: Teubner, 1903.

- atsegt Aspazijas un F.Bārdas pasaules uzskata meklējumu attīstību un daudzveidību cilvēces reliģiski filozofiskās domas un 19. gadsimta beigū–20. gadsimta pirmās puses laikmeta tendenču kontekstā;
- aplūkot garīgās dzīves izjūtu, pārdzīvojumu un pārdomu māksliniecisko atainojumu šo dzejnieku poētiskajā mantojumā;
- analizēt minēto autoru dzejā ietvertos reliģiski filozofiskos priekšstatus par dvēseles pēcnāves eksistenci un iespējamu preeksistenci, to poētisko pārveidi;
- analizēt Bībeles un citu reliģiski filozofisko tekstu un jēdzienu reminiscences, šo motīvu daudzveidīgo izmantojumu Aspazijas un F.Bārdas dzejoļos;
- salīdzināt kopīgos un atšķirīgos reliģiski filozofiskos motīvus šo autoru dzejā, konstatēt paralēles un varbūtējas savstarpējas ietekmes.

Darba hipotēze. Aspazijas un F.Bārdas poētiskais mantojums spilgti iemieso pamatnostādni, kas atšķir viņu laikmeta dzeju no senākās, – cilvēks attiecībās ar Dievu ir brīvs: tiesīgs uzdot jautājumus par savu esamību Visumā, Dieva noteikto pasaules kārtību, tās jēgu un mērķi, protestēt pret Dievu, apšaubīt vai noliegt viņa taisnīgumu, personalitāti, arī – viņa eksistenci. Baznīcas dogmatika nav saistoša. Personība savos garīgajos meklējumos var brīvi sintezēt kristīgos priekšstatus ar senlatviskajām tradīcijām, citu reliģiju, filozofisko virzienu un paša iegūtām atziņām.

Pētījuma konteksts. Lai izprastu darbā aplūkoto dzejnieku garīgās saknes, ir nepieciešams iezīmēt to reliģiskās, sabiedriskās un literārās dzīves kontekstu, kādā veidojušies viņi paši un viņu vecāki. 19. gadsimta 60. gados toreizējās Kurzemes un Vidzemes guberņās pēc māju iepirkšanas nostiprinās tā sauktā tradicionālā lauku sēta ar kristīgi patriarhālu vērtību sistēmu. Pirmais Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas bīskaps Kārlis Irbe (1861–1964), atskatoties uz šo laiku, sniedz tēlainu, lai gan nedaudz vienkāršotu tajā valdošās garīgās atmosfēras kopainu: “Senāk latvieši bij dievbijīgi ļaudis. Svētdienās un svētku dienās viņi bariem steidzās uz baznīcu. Laiks nebij ne par aukstu, ne par karstu, ceļš arī nebij par tālu. Mājās bij rīta un vakara lūgšanas, kopīgi visai saimei. Vecāki uzskatīja par savu svētāko pienākumu uzaudzināt savus bērnus par ticīgiem, kristīgiem cilvēkiem.”¹ Vienlaikus 19. gadsimta lauku sētās bieži vien ir saglabājušies arī atsevišķi senlatviešu reliģisko priekšstatu elementi, kas sinkrētiski savienojas ar kristīgo ticību.

---

¹ Bīskapa Dr. Kārļa Irbes sprediķis 5. Latvijas Sinodes atklāšanas dievkalpojumā 1928. gada 6. martā. Citēts no: Mesters, Ēriks. *Bīskaps Kārlis Irbe*. – Rīga: Svētdienas Rīts, 1994., 120. lpp.

19. gadsimta beigas un 20. gadsimta pirmā puse ir laiks, kad sabiedriskajā, kā arī literārajā vidē notiek atsacīšanās no tradicionālās ticības izpratnes. Visai Eiropas kultūrai raksturīgā vērtību pārvērtēšana iezīmē īpašu spriedzi reliģisko jautājumu atspoguļojumā. Kopš 19. gadsimta beigām Latvijas teritorijā pakāpeniski izplatās gan materiālistiski, antireliģiski, gan liberālteoloģiski, gan citu reliģiju un dažādu filozofijas virzienu ietekmēti ideju strāvojumi, kas daļu latviešu dzejnieku pamudina novērsties no ticības un neizbēgami atstāj iespaidu arī uz tiem dzejniekiem, kuru pasaules uzskats joprojām balstās reliģiskajās vērtībās. Šī laikmeta inteliģencei ir raksturīgas pretrunas starp sirds ticību un tā laika zinātnes atziņām, kas liecina par materiālistiskā pasaules uzskata iespaidu.

F.Bārdas, tāpat kā daudzu citu tā laika latviešu dzejnieku garīgo meklējumu un daiļrades attīstības ainu precīzi raksturo literatūrzinātnieces Intas Čaklās (1941–2016) secinājums:

“Spriegums, ar kādu Latvijas lauku sētās dzimušie bijušie gani un arāji, bet tagad pirmās paaudzes inteliģenti mēģina savā jaunradē savienot šo savas dzimtās vides ētisko un estētisko pieredzi, biogrāfiski iegūto tēlu pamatfondu ar Vakareiropas kultūras vērienīgajām idejām, rada unikālas mākslas vērtības.”¹ Vakareiropas, resp., Rietumeiropas kultūras vietā gan precīzāk ir likt pasaules kultūru, jo latviešu klasiskajā dzejā ir aprobētas idejas arī no Austrumu un krievu kultūras tradīcijām. Šis raksturojums lielā mērā atbilst arī Aspazijas garīgo sakņu izjūtai.

Latviešu klasiskajā dzejā atainojas daudzveidīgi garīgie meklējumi: dažādu reliģiju, jauno reliģisko kustību un filozofijas virzienu ietekmes, latviskās dievestības veidošanas centieni un to sintēzes mēģinājumi ar kristietību, misticisma pieredzes, saplūsmes sajūtas ar Dievu vai visu esamību. Šī dzeja sakņojas romantisma tradīcijā,² tādēļ tai ir raksturīgs gan saasināts garīgā un pasaulīgā aspekta pretstatījums, gan tieksme uz šo pretstatu sintēzi visas esamības vienotības apziņā.

Vienlaikus saglabājas arī motīvi, kas raksturīgi iepriekšējā laikmeta dzejai, – Dievs kā mierinājuma sniedzējs (gan personiskā, gan sabiedriskā plānā), cilvēka samierināšanās ar Dievu un viņa gribu. Taču Dieva pieņemšana jaunā laikmeta cilvēkam parasti ir brīvas personības veikta izvēle, nevis tradīcijas diktēts pienākums.

---

¹ Čaklā, Inta. Ieskats Friča Bārdas dzīvē un dzejā. Grām.: Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj. – Rīga: Liesma, 1990., 598. lpp.

² Literatūrzinātnieks Viesturs Vecgrāvis norāda, ka impresionisma, simbolisma, jūgendstila poētikas paņēmieni Aspazijas dzejā “pamatojas uz romantisma kultūrtipu un tam raksturīgajām pārmaiņām 20. gadsimtā.” Vecgrāvis, Viesturs. *Mani sveicina zvaigznes: romantiskā pasaules izjūta latviešu dzejā: impresijas un ieskatī*. – Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2018., 78. lpp. To pašu var sacīt par F.Bārdas dzeju. M.Burima atzīst: “Literatūras procesos laikā starp viena kultūras tipa norietu un nākamā dominantī veidojas pārejas posmi, kad vēl jūtama spēcīga iepriekšējā kultūras tipa estētikas rezonanse, bet līdztekus (..) iezīmējas novatoriski filozofiski estētiskie uzstādījumi jeb jauna pasaules izjūta un uztvere un tiem pakārtota poētika.” Burima, Maija. *Modernisma koncepti 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*, 15. lpp. Plašāks romantisma kultūrtipa apskats iziet ārpus promocijas darba tematiskajām robežām.

Latviešu klasiskajā dzejā hernhūtisma iespaids ir jūtams arī ārpus Brāļu draudzes tiešās izplatības apgabaliem, veidojot īpašu garīgo atmosfēru. Tai raksturīgs cilvēka un Dieva personiskās saiknes uzsvērums, sakāpināta emocionalitāte, zināms ciešanu kults, tieksme pēc dvēseles šķīstības.

Aplūkojamā laikmeta latviešu dzejā ienāk mūsdienīgāki mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi: simbolikas un tēlainības daudzveidīgāks izmantojums, modernisma ietekmēti formveides paņēmieni, dzeju krājuma idejiskais koncepts. Šīs tendences Aspazijas un F.Bārdas dzejā apliecina vēlmi jaunā laikmeta ideju ietveršanai meklēt tolaik novatorisku izteiksmes veidu. Tādēļ reliģiski filozofiskie motīvi šajos darbos izraisa ne tikai saturisku, bet arī literatūrzinātnisku interesi.

Darbā izmantotās pētījuma metodes

Salīdzināmi vēsturiskā metode ir viena no galvenajām pētījuma metodēm. Tā cieši saistās ar *starpdisciplināritāti*, kas daiļliteratūru iesaista vienā atskaites sistēmā ar reliģiju, filozofiju u.c. cilvēka zināšanu un priekšstatu vārdiskajām izpausmēm.¹ Šī metode darbā savieno literatūrzinātni ar salīdzināmo reliģiju vēsturi, filozofijas vēsturi, teoloģiju un folkloristiku. Tā lietota, konstatējot radniecīgus reliģiski filozofiskos motīvus un to poētisko atklāsmi Aspazijas un F.Bārdas dzejā, salīdzinot tos ar radniecīgiem motīviem latviešu, dažkārt arī Eiropas dzejā, kā arī papildinot literāro analīzi ar aplūkotajos dzejas piemēros ietverto reliģiski filozofisko ideju kontekstu cilvēces garīgās domas vēsturē, lai dziļāk atsegtu šo motīvu reliģiski filozofiskos un mītiskos pamatus.

Kultūrvēsturiskā un biogrāfiskā metode palīdz noskaidrot Aspazijas un F.Bārdas personību attīstību noteiktā kultūrvidē, lai labāk izprastu viņu garīgās dzīves veidošanās procesus un to priekšnoteikumus, kas pastarpināti atspoguļojas dzejā. Darba uzdevums nav biogrāfiju pētniecība, tādēļ biogrāfiskie fakti ir saredzēti kā līdzeklis dziļākai dzejas tekstu izpratnei. Šī pieeja ņem vērā *jaunā vēsturiskuma* atziņu, ka vēsture nav objektīva un neitrāla, bet gan atkarīga no tā, kas ir vēstures rakstītājs, tādēļ iespējamās dažādas tās interpretācijas un perspektīvas, turklāt vienā kultūrvidē var līdzās pastāvēt vairākas tradīcijas.² Šajā diskursā īpašu nozīmi iegūst dienasgrāmatas, vēstules, atmiņas kā autoru pašreprezentācijas liecības.³

Hronoloģiskā pieeja dzejas mantojuma izpētē ņem vērā personības attīstību, uzskatu, viedokļu un izjūtu pārmaiņas. Literatūrzinātnē ir pieļautas nopietnas kļūdas, saliekot blakus dzejas piemērus, kurus šķir vairāki gadu desmiti, un cenšoties no tiem izlobīt *vienu* dzejnieka pasaules

¹ Rožkalne, Anita. Literatūra un citas mākslas komparatīvistikas skatījumā. *Salīdzinošā literatūrzinātne Austrumeiropā un pasaulē. Teorijas un interpretācijas*. Sast. A.Rožkalne. – Rīga: Pētergailis, 2001., 33. lpp.

² Bressler, Charles E. *Literary Criticism, an introduction to theory and practice*. – New Jersey: Pearson Education, 2003., p. 181.

³ Burke, Peter. *What is Cultural History?* – Cambridge: Polity, 2008., p. 91.–92.

uzskatu. Hronoloģiska pieeja ir īpaši būtiska, runājot par reliģiski filozofiskiem motīviem, jo Aspazijas un F.Bārdas attieksme pret reliģiski filozofiskiem jautājumiem dzīves gaitā ir mainījusies un attīstījusies. Vienlaikus ir ņemts vērā arī pašu autoru veiktais dzejas strukturālais sakārtojums krājuma koncepta ietvaros, jo tas atspoguļo viņu redzējumu par dzejā ietverto reliģiski filozofisko motīvu idejisko virzību un attīstību.

Hermeneitiskā metode tekstu analīzē uzsver teksta interpreta subjektivitātes klātbūtni tā skaidrošanā. Norvēģu reliģijas zinātniece Ingvilda Gilhusa (*Ingvild Sælid Gilhus*) uzskata, ka hermeneitiskā pieeja ir piemērota reliģiska rakstura tekstu analīzei. Hermeneitiskās analīzes vadlīnijas ir teksta detalizācija, kontekstualizācija, kultūrsalīdzinājums, jaunu jautājumu uzdošana tekstam, kā arī teksta struktūras elementu un jēgas attiecību dialektikas atklāšana.¹ Promocijas darbā būtiski ir centieni izprast un atklāt autora nodomu, radot tekstu, tomēr humanitārajās zinātnēs nav iespējams pilnībā izvairīties no zināma subjektīvisma. Jāņem vērā, ka dzeja atšķiras no teorētiska teksta ar savu tēlainību, pārnesto nozīmju un simbolu daudzveidīgu lietojumu, netiešu, pat paradoksālu izteiksmes veidu, kas ne vienmēr burtiski izsaka autora viedokli. Tādēļ pētnieka sniegtais skaidrojums var atšķirties no paša dzejnieka izpratnes un ieceres. Vienlaikus mūsdienu literatūras teorija atzīst, ka lasītājam ir tiesības uz savu teksta interpretāciju.² Dažkārt ir norādītas vairākas iespējamās teksta interpretācijas iespējas. Darbā nav izvirzīts uzdevums sniegt pilnīgu, visaptverošu recepcijas ainu pētījuma tēmas kontekstā. Iekļautas atsauces, kas vai nu palīdz uztvert aplūkojamā teksta jēgu, vai ilustrē izpratnes nepilnību, kas dažkārt veido un atkārtoti stereotipus.

Sarežģīts ir jautājums, vai dzejā paustās garīgās izjūtas un atziņas var pilnībā uztvert kā autora privāto viedokli. Lai gan aplūkojamā laikmetā atšķirība starp dzejnieku un viņa poētisko varoni vēl netiek apzināti diferencēta, dzejas motīvu arī tolaik var noteikt dažādi faktori. Tādēļ ar jēdzienu *autors* šajā darbā saprasts dzejnieks kā poētiska personība. Dzejas motīvs tātad ir cieši saistīts ar viņa cilvēcisko nostādni, tomēr var arī nebūt pilnīgi idents ar to.

Darba struktūra. Promocijas darbam ir **ievads** un **divas** daļas. Pirmā daļa veltīta reliģiski filozofisko motīvu analīzei Aspazijas dzejā. Tā sadalīta piecās nodaļās atbilstoši dzejnieces dzīves un dzejas posmiem. Otrā daļa aplūko reliģiski filozofiskos motīvus F.Bārdas dzejā, ietverot abu viņa dzejas krājumu analīzi. Nodaļas veidotas pēc hronoloģiskā principa. Apakšnodaļas atspoguļo arī analizējamo motīvu tematisko aptveri. **Secinājumi** vispirms apkopo aplūkojamo motīvu paralēles

¹ Gilhus, Ingvild Sælid. Hermeneutics. *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*. Edited by Steven Engler, Michael Strausberg. 2nd edition. – Oxford, New York: Routledge, 2021., p. 275.–284.

² Barts, Rolāns. Autora nāve. Tulk. Astra Skrābane. *Grāmata*, 1992., 5./6. nr., 19.–22. lpp.

Aspazijas un F.Bārdas dzejā, kas hronoloģiskās pieejas dēļ tekstā nav izdalītas atsevišķi. Tad sniegts katram dzejniekam individuāli raksturīgo motīvu kopsavilkums. Darba apjoms ir 200 lpp.

Promocijas darba izstrādē izmantoto avotu un literatūras apskats

1. Publicētie avoti

Aspazijas dzejas analīzē galvenokārt ir lietoti *Kopoti raksti*, 1., 2. sējums (1985–1986), jo, uzsākot promocijas darba izstrādi, jaunie Kopotie raksti vēl nav izdoti, turklāt pagaidām tie neietver visus dzejnieces darbus. Papildus izmantots jaunā Kopoto rakstu izdevuma 2. sējums (2018), Aspazijas dzejas publikācijas laikrakstā “Jaunākās Ziņas” (1931), izdevumā “Raiņa un Aspazijas gadagrāmata” (1968., 1974. gadam). Dzejas konteksta izpētē izmantoti arī citi dzejnieces sacerējumi no Kopoto rakstu 4.–6. sējuma (1987–1988), laikraksta “Jaunākās Ziņas” (1931–1934) u.c.

F.Bārdas dzejas un tās konteksta analīzē lietoti *Raksti*, 1., 2. sējums (1990–1992). Tajos iekļauti abi F.Bārdas dzeju krājumi, lielākā daļa ārpuskrājumu dzejas, arī citi viņa sacerējumi.

2. Rokrakstu avoti

Aspazijas dzejas analīzē iekļauti kultūrvēsturiskā aspektā unikāli rokraksti – vairāki simti nepublicētu dzejoļu, dzeju uzmetumu, kā arī publicēto dzejoļu melnraksti no *Rakstniecības un mūzikas muzeja* krājuma, kas līdz šim gandrīz nav pētīti. Vairums no tiem tapuši dzejnieces dzīves pēdējā posmā – 1930. gadu beigās un 1940. gadu sākumā.

Nozīmīgākie promocijas darbā izmantotie Aspazijas dzejas manuskripti ir RTMM 73882 Asp. R 8/3, RTMM 73895 Asp. R 9/1, RTMM 30544 Asp. R 9/5 un RTMM 73889 Asp. R 10/1, Aspazijas garīgās veidošanās un dzejas konteksta izpētē izmantoti arī *citi rokraksti Rakstniecības un mūzikas muzeja* krājumā: dzejnieces *dienasgrāmatas*, piemēram, “Dienasgrāmata 1897.–1908.”, RTMM 86669 Asp. R 19/1; *atmiņas, piezīmes, lekciju pieraksti*, piemēram, “No Cīrihes lekcijām” [1910. gadi], RTMM 76472 Asp. R 16/10; “Nāve un mūžības ideja” [1929.–1930.], RTMM 86684/6 Asp. R 16/15; Aspazijas sastādīta dzeju antoloģija (1902–1905), RTMM 82699 Asp. R 24/1.

F.Bārdas rokraksti, salīdzinot ar Aspaziju, ir saglabājušies ievērojami mazāk. Nepublicētu dzejoļu nav. Dzejoļu melnraksti lielākoties ievērojami neatšķiras no publicētā varianta. Dzejoļu “Mūžīgās mīklas” un “Dzīvības kokam” analīzē izmantoti to melnraksti: “18 dzejas” (1915), RTMM 53750 F.Bārd. R 3/1; “Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam” [1916.–1919.], RTMM 115971 F.Bārd. R 3/3. Dzejnieka pozīciju reliģijas jautājumos raksturo nepublicētais rokraksts “Pārrunājamā incidentā” [1917.], RTMM 53744 F.Bārd. R 1/4.

3. Literatūra

Aplūkojamā laikmeta un mūsdienu autoru literatūrvēsturiskie sacerējumi

Izmantotā literatūra par Aspazijas dzeju:

Pirms promocijas darba autores publikācijām vienīgi literāts Fricis Freidenfelds (1886–1959) ir veltījis atsevišķu apceri “Reliģija Aspazijas rakstos” (1918)¹ tieši šim jautājumam. Viņš pamatoti norāda, ka reliģiskajam aspektam Aspazijas daiļradē līdz šim ir paiets garām. Tomēr publikācija ir tendencioza un tiecas dzejnieces daiļradi saskaņot ar paša autora uzskatiem.²

Pētnieces Ineses Bondares rakstā “Aspazija un neoplatonisma idejas: kopīgais un atšķirīgais” (1996)³ samērā daudz vērības pievērsts arī reliģiski filozofiskajiem aspektiem Aspazijas 1930. gadu dzejā. Daļa rakstā izdarīto atziņu sasaucas ar promocijas darbā iegūtajiem secinājumiem. Tomēr hronoloģiskas pieejas trūkums novedis arī pie nepārdomātiem spriedumiem par Dieva izpratni agrīnās daiļrades posmā. Aspazijas dzejas salīdzinājumā ar neoplatonismu pietrūkst ietvēruma plašākā platoniskās tradīcijas un tai radniecīgo Austrumu filozofijas ideju kontekstā.

Ar citu literatūrzinātnisko publikāciju autoriem veidojas saskare atsevišķos aspektos. Piemēram, dzejoļu cikla “Dvēseles ceļojums” analīzi papildina dažas atziņas no Janīnas Kursītes raksta “Laiks un telpa Aspazijas dzejā”.⁴ J.Kārklīņa un Ausmas Mednes (1924–2010) rakstos “Raiņa un Aspazijas gadagrāmata”, kā arī Ellas Bucenieces un Zaigas Ikeres filozofiskas ievirzes apcerēs iekļautie fakti un idejas padziļina izklāstu dzejnieces pasaules uzskata veidošanās kontekstā.⁵

Izmantotā literatūra par F.Bārdas dzeju:

Publikācijās par F.Bārdi starpkaru Latvijā ir noskaidroti reliģiski filozofiskie pamatmotīvi viņa dzejā, atsegta to saikne ar romantiskās literatūras tradīciju. P.Dāles apcere “Friča Bārdas dzejas reliģiski filozofiskie motīvi” (1934),⁶ Zentas Mauriņas (1897–1978) doktora disertācija “Friča

---

¹ Freidenfelds, Fricis. Reliģija Aspazijas rakstos. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1974. gadam.* – Vesterosa: RAF [Raiņa un Aspazijas fonds], 1973., 11.–17. lpp. Pirmpublicējums: *Amerikas Vēstnesis*, 15.07.–15.08.1918.

² Raksta autors ir nācis no baptistu ģimenes un centies savienot savu kristīgo pārliecību ar ticību sociālismam. Tas viņa pasaules uzskata pozīciju padara radniecīgu Aspazijas garīgajiem meklējumiem 19./20. gs. mijā. Autors pārsvarā aplūko un citē Aspazijas darbus tieši no šī posma. Viņš nav spējis (vai vēlējis) saredzēt dzejnieces uzskatu evolūciju, tādēļ daudznozīmīgos simbolus Aspazijas darbos, kuri tapuši vai nu pirms tam, vai vēlāk, skaidro primitīvi un tendenciozi, lai savienotu tos ar atziņu: “Aspazija nav neticīga, bet viņa saskaņo savu reliģiju ar progresu. Aspazija ir progresīva rakstniece, bet viņa ir arī reliģiska rakstniece.” Turpat, 11. lpp.

³ Bondare, Inese. Aspazijas dzeja un neoplatonisma idejas: līdzīgais un atšķirīgais. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1996., 2. nr., 72.–77. lpp.

⁴ Kursīte, Janīna. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā.* – Rīga: Zinātne, 1999.

⁵ Kārklīņš, Jānis. Aspazija sīkdaļu spogulī. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1968. gadam.* – Vesterosa: RAF, 1967., 61.–65. lpp.; Medne, Ausma. Aspazija. (Referāts Aspazijas 100 dzimšanas dienas atcerē Sidnejā, 1968. gada 28. jūlijā.) *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1970. gadam.* – Vesterosa: RAF izdevums, 1969.; Buceniece, Ella. Gudrības asinsķermenīši: Aspazijas metafiziskais kods. *Aspazija un mūsdienas.* Dzimums, nācija, radošie izaicinājumi. Red. Ausma Cimdiņa. – Rīga: Zinātne, 2016.; Ikere, Zaiga. Mūžības saspēle dzejas un filozofijas tvērumā: Aspazija, Platons, Timeņecka. *Aspazija, Rainis, dzīvā dzīve.* Red. Maija Burima. – Rīga: Zinātne, 2017.

⁶ Dāle, Pauls. Friča Bārdas dzejas reliģiski filozofiskie motīvi, 1934. Grām.: Dāle, Pauls. *Gara problēmas.* [P.Dāles rakstu kopkrājums.] – Rīga: Valters un Rapa, 1939., 44.–58. lpp.

Bārdas pasaules uzskats” (1938),¹ Kārļa Kārklīņa (1888–1961) raksts “Friča Bārdas dzeja” (1935)² u.c. izmantoti, lai aplūkotu Zvaigžņu meitas tēla interpretācijas, panteisma un panenteisma problemātiku, atsegtu kļūdainu stereotipu veidošanos, piemēram, par nāves uztveri F.Bārdas dzejā. Edgara Sūnas (1900–1981) grāmata “Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona” (1925),³ Kārļa Kraujiņa (1879–1975) “Friča Bārdas biogrāfija” (1935) un Antona Austrīņa (1884–1934) atmiņas rakstā “Friča Bārdas piemiņai” (1929)⁴ ir palīdzējušas dzejnieka garīgās veidošanās dziļākai izpratnei. Filoloģes Dainas Ģeibakas diplomdarbā “Tropi Friča Bārdas dzejā” (1986)⁵ ir dziļi analizēti F.Bārdas dzejas tēlainības filozofiskie pamati. Filozofiskā aspektā šī pētījuma atziņas daudzkārt saskan ar promocijas darba autores secinājumiem.

Mūsdienu pētījumi norāda uz starpkaru Latvijas posmā nenovērtētiem aspektiem, piemēram, Austrumu garīgo mācību ietekmi F.Bārdas dzejā. Sandas Zemes rakstā “Vai daoists var piedzimt tikai Ķīnā?” (2006)⁶ Austrumu reliģiju ietekmēm piedēvēti visi esamības vienotības motīvi, kas būtu saistāmi arī ar platonisko tradīciju. Mēģinājumi skatīt aplūkojamo autoru dzeju tikai kāda viena filozofijas virziena, piemēram, neoplatonisma, daoisma aspektā apstiprina nepieciešamību iekļaut to plašākā reliģiju sintēzes kontekstā. Ritas Elstiņas atziņām bagātais raksts “Dzīvības eksistenciālais pārdzīvojums Friča Bārdas dzejā” (2010),⁷ Edgara Lāma raksts “Pasaules šausmas Friča Bārdas dzejā” (2012),⁸ kā arī daži aspekti E.Lāma monogrāfijā “Friča Bārdas dzīves un dzejas gadalaiki” (2017)⁹ sabalsojas ar darba autores atziņām.

Reliģiski filozofiskā literatūra pamato Aspazijas un F.Bārdas dzejas motīvu daudzveidīgās saiknes ar reliģiski filozofiskiem strāvojumiem, kā arī mītiskajiem priekšstatiem. Izmantotajā literatūrā pēc iespējas ir sabalansēts dzejnieku laikabiedru devums, kas ietver tā laika garīgās dzīves skatījumu, ar mūsdienu autoru redzējumu. *Bībeles* citāti ar atsaucēm uz konkrētām rakstu vietām

¹ Mauriņa, Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*. – Rīga: Valters un Rapa, 1938.

² Kārklīņš Kārlis. Friča Bārdas dzeja. Grām.: Kārklīņš, Kārlis, Kraujiņš Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un dzejā*. – Rīga: A.Raņņa grāmatu tirgotavas apg., b. g. [1935.]

³ Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*. Sērija: Mūsu rakstnieki III. Rediģējis Kārlis Egle. – Cēsis un Rīga: O.Jēpes izdevniecība, 1925.

⁴ Austrīņš, Antons. Friča Bārdas piemiņai. *Pēdējā Brīdī*, 13.03.1929., 59. nr.

⁵ Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*. Diplomdarbs LVU Filoloģijas fakultātes latviešu valodas un literatūras specialitātē. – Rīga: 1986.

⁶ Zeme, Sanda. Vai daoists var piedzimt tikai Ķīnā? *Reliģiski-filozofiski raksti X*. Zinātnisku rakstu krājums. Galv. red. Solveiņa Krūmiņa-Koņkova. – Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 2005., 40.–65. lpp.

⁷ Elstiņa, Rita. Dzīvības eksistenciālais pārdzīvojums Friča Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam I*. Zinātnisko rakstu krājums. Red. Ieva Kalniņa u.c. – Rīga: Jaunā Daugava, 2010., 57.–67. lpp.

⁸ Lāms, Edgars. Pasaules šausmas Friča Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam III*. Friča Bārdas dzeju krājumam “Zemes dēls” – 100. Rakstu krājums. – Rīga: Jaunā Daugava, 2012., 44.–51. lpp.

⁹ Lāms, Edgars. *Friča Bārdas dzīves un dzejas gadalaiki*. – Liepāja: Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte, 2017.

palīdz atsegt to alūzijas un reminiscences aplūkotajā dzejā. *Mitoloģisko priekšstatu un simbolikas* izpētē primāri izmantotas Mirčas Eliades (*Mircea Eliade*, 1907–1986) grāmatas “Mīts par mūžīgo atgriešanos” (1995),¹ “Sakrālais un profānais” (1996),² J.Kursītes “Dainu kodekss” (2020).³ *Dažādu reliģiju, reliģiski filozofisko jēdzienu un konceptu dziļākā noskaidrošanā* izmantota salīdzināmās reliģiju vēstures pētnieka Bīda Grifita (*Bede Griffiths*, 1906–1993) grāmata “Jauns skatījums uz realitāti” (2017),⁴ kas atsedz Aspazijai un F.Bārdam tuvos reliģiju sintēzes aspektus. Austrumu garīgo mācību un platoniskās tradīcijas pasaules skatījumu pamato arī “Indiešu literatūra. Vissenākais posms” (1985),⁵ “Ne vējš, ne karogs” (1991),⁶ Marka Aurēlija (*Marcus Aurelius*, 121–180) “Pašam sev” (1991)⁷ u.c. Minētā A.Rīla grāmata “Ievads tagadnes filozofijā” palīdz noskaidrot F.Bārdam nozīmīgas idejas, piemēram, autora uzsvērtu Džordāno (*Giordano Filippo*) Bruno (1548–1600) ideju par bezgalības izjūtas personisku pārdzīvojumu. *Kristīgās teoloģijas* jomā ievērots, ka abi dzejnieki ir auguši luterāņu tradīcijās. V.Maldoņa “Evangeliskā dogmatika” (1939) pārstāv liberālas ievirzes teoloģisko domu, kas ir tuvāka Aspazijas un F.Bārdas dzīves izjūtai. Konstatējot aplūkojamo dzejas motīvu atšķirības no kristīgās dogmatikas, izmantoti gan luterāņu, gan katoļu autoru darbi, piemēram, Kjella Olava Sannesa (*Kjell Olav Sannes*) “Luteriskā ticība. Augsburgas ticības apliecības skaidrojums” (1995),⁸ P.Cirša “Dogmu Dievs” (1965).⁹ *Reliģisko un mitoloģisko simbolu precizēšanai* ir izmantotas Huana Eduardo Sirlota (*Juan E. Cirlot*, 1916–1973) “Simbolu vārdnīca”,¹⁰ Džona Boldoka (*John Baldock*) “Kristietības simbolika” (1999),¹¹ Ā.Hansena-Lēves “Mitopoētiskais simbolisms” (2003). Darbā ir interpretētas atziņas no jaunākajiem pētījumiem zinātnisko rakstu krājumos “Literatūra un reliģija”, “Reliģiski-filozofiski raksti”, “Bībele. Raksti, teksts, kultūrvide” u.c.

¹ Eliade, Mirča. *Mīts par mūžīgo atgriešanos*. Arhetipi un atkārtotāšanās. Tulk. Irēna Auziņa, Leons Briedis. – Rīga: Minerva, 1995. Pirmpublicējums oriģinālā: 1949.

² Eliade, Mirča. *Sakrālais un profānais*. Tulk. Leons Briedis. – Rīga: Minerva, 1996. Pirmpublicējums oriģinālā: 1957.

³ Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*. – Rīga: Rundas, 2018.

⁴ Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*. Rietumu zinātne, Austrumu misticisms un kristīgā ticība. Tulkojusi Sandra Gintere. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2017. Pirmpublicējums oriģinālā: 1989.

⁵ *Indiešu literatūra*. Vissenākais posms. Sast. Viktors Ivbulis. Tulk. Guna Bērziņa, Vitauts Lūdēns. – Rīga: Zvaigzne, 1985.

⁶ *Ne vējš, ne karogs*. [Dzenbudistu teksti.] Sast. G. [Grigorijs] Pomerancs. Tulk. M. [Māris] Vecvagars, R.Kalniņš. – Rīga: Avots, 1991.

⁷ Aurēlijs, Marks. *Pašam sev*. Sērija: Pagātnes domātāju darbi. Tulk. Ināra Ķemere. – Rīga: Avots, 1991.

⁸ Sanness, K.O. [Kjells Olavs]. *Luteriskā ticība*. Augsburgas ticības apliecības skaidrojums. Tulk. Uģis Sildegs. – Rīga: Luteriskā mantojuma fonds, 1995. Pirmpublicējums oriģinālā: 1980.

⁹ Cirsis, Pēteris. *Dogmu Dievs*. – Melburna: Latviešu katoļu biedrības Austrālijā grāmatu fonds, 1965.

¹⁰ Cirlot, J.E. [Juan Eduardo]. *A Dictionary of Symbols*. Second Edition. – London: Routledge, 1971. Pirmpublicējums angļu v.: 1962. Pirmizdevums oriģinālā (spāņu v.): 1958.

¹¹ Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*. Tulk. Irēna Birzvalka. Sērija: Pasaules garīgie strāvājumi. – Rīga: Madris, 1999. Pirmpublicējums oriģinālā: *The Elements of Christian Symbolism*, 1990.

1. RELIĢISKI FILOZOFISKO MOTĪVU DAUDZVEIDĪBA ASPAZIJAS DZEJĀ

1.1. Agrīnais posms (1891–1905): dzeju krājumi “Sarkanās puķes”, “Dvēseles krēsla”, liroepika u.c.

1.1.1. *Biogrāfiskais konteksts, garīgās dzīves veidošanās priekšnoteikumi*

Aspazija savā apjomīgajā dzejas mantojumā ir ietvērusi daudz reliģiski filozofisko motīvu. Tomēr, kā jau minēts, viņas dzeja šādā aspektā līdz šim gandrīz nav pētīta. Iespējams, tas ir saistīts ar izveidojušos stereotipu par Aspaziju kā “laicīgu” dzejnieci. Tipisks piemērs ir K.Kārklīņa vērtējums. Apcerē “Romantisms” autors pieskaita Aspaziju pie “sabiedriskā romantisma” virziena, kas metafizisko pārdzīvojumu meklē nevis transcendencē, bet visas cilvēces vienības izjūtā.¹ Nenoliedzami cilvēces vienotības ideja Aspazijai ir būtiski svarīga, taču tas acīmredzot ir traucējis saskatīt arī transcendentos motīvus viņas dzejā. Kaut arī šie motīvi tajā nav centrālie, tomēr tiem ir nozīmīga vieta dzejnieces daiļrades kopainā, jo sevišķi dzīves pēdējos gados, tādēļ tie pelna padziļinātu analīzi.

Aspazijas attiecības ar reliģiju mūža gaitā ir bijušas sarežģītas un mainīgas. Pastarpinātā veidā tās atspoguļojas viņas dzejā. Ne vienmēr reliģiski ievirzītie motīvi tajā ir ticības izjūtu vai atziņu izteicēji. Bieži tie ir mākslinieciski izteiksmes līdzekļi: poētiski tēli, simboli, metaforas, līdzības –, kas pārnesti sabiedriskajā vai psiholoģiskajā plānā. Dažkārt grūti novilkt robežu, kur šie motīvi izsaka dzejnieces tā laika uzskatus un kur tie izmantoti netiešā nozīmē. To ir uztvēris arī mācītājs A.Vītols. Apcerē “Mūsu reliģiskā lirika” (1925) viņš atzīmē, ka Aspazijas dzejoļos, kur “viela un simboli reliģiski”, viņš neatrod “īsti reliģiskas izjūtas”.² Tomēr, izvērtējot Aspazijas dzejas kopainu, šie motīvi neapšaubāmi liecina par viņas garīgo meklējumu gaitu.

Aspazija ir augusi un veidojusies 19. gadsimta lauku vidē, kurā reliģijai gandrīz ikvienā ģimenē pašsaprotami ierādīta neatņemama vieta, taču tā ir vairāk tradīcijas nosacīta. Tēvs acīmredzot nav bijis reliģiozs. Atšķirībā no daudzām patriarhālām ģimenēm tolaik neiztrūkstošos “pātarus” saimei vada māte. Arī viņa neizceļas ar dziļu reliģiozitāti, tomēr ticība viņai ir neapšaubāma dzīves vērtība. Savās bērnības atmiņās “Zila debess zelta mākoņos” (grāmatā 1931) dzejniece atceras: “Māmiņa papu atkal iebāra, ka tas esot “grēku prauls”, jo viņš nekad negribēja iet uz baznīcu, bet viņa pati arī labprāt negāja un arī šoreiz palika mājā, kaut gan smagi nopūtās, ka

¹ Kārklīņš, Kārlis. Romantisms. Grām.: Kārklīņš, Kārlis, Kraujiņš Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un dzejā*, 31. lpp.

² Vītols, Alberts. Mūsu reliģiskā lirika. *Reliģiski-filozofiski raksti*. Filosofijas un reliģijas zinātņu biedrība (pie Latvijas Universitātes). 1. sēj. – Rīga: A.Gulbja apgāds, 1925., 76. lpp.

tādiem bezdievjiem nevarot labi klāties.”¹ Ticības dzīve mājās kļūst aktīvāka pirms Ziemassvētkiem un Lieldienām: “Māte ar saimi sāka atkal biežāk skaitīt pātarus, kas pa vasaru un darba laiku bij gluži paputējuši; Dievs jau pats arī zināja, ka cilvēkiem nebija vaļas, un varēja pagaidīt.”² Agrā Bībeles stāstu lasīšana mātei priekšā spēcīgi ierosina meitenes dzīvo fantāziju. Māte pratusi šo procesu padarīt interesantu. Aspazija atceras, ka jau sešu gadu vecumā aizrautīgi lasījusi Bībeli: “Es nu arvien vairāk aizdomājos prom no tiešāmības un dzīvoju pa sapņiem skaistajā Palestīnā pirmatnes cilvēces dzīvi (.). Spārnotā gājienā nu norisinājās turpmākās ainas manā Bībeles ceļojumā, tā ka nepilna mēneša laikā es biju izņēmusi materiālu ne tikai lasot vien, bet arī caurjūtot un garīgi pārstrādājot visu jūdu pirmatnības vēsturi (.). (.). Tur pie viena notikuma, vienas gleznas vai domas es varēju kavēties ilgi, ilgi, (.). tas tika kausēts manā sirds ugunī un pārveidots manā garā.”³ Neaptumšoto bērna ticību tomēr satriec tolaik pazīstamā biedēšana ar elles mokām no kādas radnieces puses.⁴ Iespējams, pretrunīgie bērnības iespaidi vēlāk ir daļēji ietekmējuši Aspazijas attieksmi pret ticības jautājumiem.

J.Kārklīšs atmiņās par Aspaziju raksta: “Aspazija (.). bijusi ateiste tikai jaunībā, tā ap iesvētāmo laiku. Vēlāk, kad piemeklējušas lielas bēdas, piegriežusies Dievam un jutusi apmierinājumu.”⁵ Visticamāk, dzejniece pati viņam to ir teikusi mūža nogalē. Tomēr šis izteikums var arī daļēji atspoguļot viņas toreizējo viedokli. Vismaz spriežot pēc daiļrades un dažām saglabātām piezīmēm, arī Aspazijas mūža vidusposmā ir vērojamas gan materiālistiskas tendences, gan panteistiski motīvi, resp., dievības kā nepersoniska sākotnējā esamības cēloņa filozofiski meklējumi.

Par īslaicīgo ateisma posmu ģimnāzijas laikā tuvāku ziņu nav. Jaunās dzejnieces atgriešanos pie bērnībā mantotās ticības apliecina pazīstamā Aspazijas sarakste ar apcietināto Raini, tolaik vēl Jāni Pliekšānu (1865–1929), viņas līgavaini, kurā ietvertas arī diskusijas par ticības jautājumiem. 1897. gadā dzejniece vēstulē raksta, ka lūdz Dievu par Raini, mudinot arī viņu to darīt.⁶ Rainis, kurš tajā laikā patiešām ir materiālists un ateists⁷, savukārt cenšas pārliecināt Aspaziju atstāt ticību un

---

¹ Aspazija. *Kopoti raksti*. 5. sēj. – Rīga: Liesma, 1988., 301. lpp.

² Turpat, 351. lpp.

³ Turpat, 275., 372. lpp.

⁴ Aspazija. *Kopoti raksti*. 5. sēj., 308.–312. lpp.

⁵ Kārklīšs, Jānis. Aspazija sirdaļa spoguļi. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1968. gadam*. – Vesterosa: RAF [Raiņa un Aspazijas fonds], 1967., 61. lpp.

⁶ Aspazija. Vēstule Rainim. 17.07.1897. *Kopoti raksti*. 1. sēj., 483. lpp.

⁷ Par Raiņa uzskatiem reliģijas jautājumos ir izteikts daudz pretrunīgu viedokļu. Kaut arī Rainis nav reliģiozs, tomēr viņa pasaules uzskats, īpaši jautājumā par dvēseles nemirstību, vēlāk vairs pilnībā nesaskan ar tā laika t. s. dialektiskā materiālisma izpratni. Sk.: Freijs, Alberts. Raiņa nostāja reliģijas jautājumā. *Reliģiski-filozofiski raksti VIII-IX*. Red. Solveiga Krūmiņa-Koņkova. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003., 16.–83. lpp., 2004., 7.–65. lpp.; Ziedonis, Arvīds. *Jāņa Raiņa reliģiskā filozofija*. – Rīga: Zinātne, 1994.; Dziļleja, Kārlis. Raiņa reliģiskie uzskati. *Raiņa*

lūgšanu kā novecojušas gara dzīves izpausmes, kas pazemo jaunā laikmeta cilvēku, un aicina viņu pārvērtēt no bērnības mantotos ticības priekšstatus.¹

A.Freijs apcerē “Raiņa nostāja reliģijas jautājumā” (1940. gadi, publ. 2003), analizējot šo Raiņa un Aspazijas saraksti, ievērojami pārspilē dzejnieces toreizējo ticības pārliecību. Paša autora citētie u.c. Aspazijas dienasgrāmatas fragmenti liecina, ka izmisuma vadītas dedzīgas lūgšanas viņas dvēselē mijas ar šaubām,² kā arī ar “jaunā cilvēka” centieniem pašam lemt savu likteni, ar protestu pret Dieva nolikto pasaules kārtību, kas ietver sāpes un netaisnību.³ Viņas agrīnajā dzejā (apmēram līdz 1905. gadam, kas ir lūzuma punkts daudzu tā laika dzejnieku pasaules uzskatā) ir jūtama šīs pretrunīgās ticības dzīves klātbūtne.

1.1.2. *Vērtību sistēmas meklējumi*

Alegorisks ticības problemātikas risinājums ietverts poēmā “**Saules meita**”. Tas ir viens no pirmajiem zināmajiem Aspazijas sacerējumiem latviešu valodā,⁴ kas tapis ap 1890. gadu.⁵ Sekojot tā laika tautiskā romantisma tradīcijai, jaunā dzejniece poēmā liek darboties latviešu mitoloģijas un pseidomitoloģijas dievībām. Literatūrzinātniece Ieva Kalniņa norāda arī uz sengrieķu mitoloģijas ietekmi laiktelpas un dievu attiecību veidojumā.⁶ Tas ir vispārpieņemts literārs paņēmieni, taču arī alegoriskajos tēlos var nojaust Aspazijas attieksmi pret nozīmīgām ticības problēmām, piemēram, cilvēka brīvās gribas un dievišķās vadības sarežģīto mijiedarbību.⁷ Saules meita pārmet Debesu valdniekam Pērkonam, ka viņš atstājis cilvēci tās brīvās gribas iznīcinošajai patvaļai, kas to novedusi briesmīgā postā:

*Bet šī tava spēka roka, / Kura zvaigznes kopā sien, (..) / Kad tā debess tēliem sprauda/
Priekšā mērķi, gājienu, / Kādēļ patvaļā tad viņa / Atstāj tikai – cilvēku? (..) /*

---

un Aspazijas gadagrāmata 1968. gadam, 27.–31. lpp.; Kārklīšs, Jānis. Aspazija sīkdaļu spogulī. Turpat, 61. lpp.; Rudzītis, Rihards. Dvēseles dziesmas. Dienasgrāmatas II daļa. – [Rīga]: Sirds Gaisma, 2011., 447. lpp.; RTMM 129666 Rai. R 181/22 Rokraksts. Saule-Sleine [Birkerte], Mērija. J.Rainis manu atmiņu lokā, 1980.

¹ Rainis. Vēstule Aspazijai, 27.–28.07.1897. *Kopotī raksti*. 19. sēj. – Rīga: Zinātne, 1984., 251.–261. lpp.

² Freijs, Alberts. Raiņa nostāja reliģijas jautājumā. *Reliģiski-filozofiski raksti VIII*, 19., 23. lpp.

³ “Kā ir ar tēvu grēkiem, kuru dēļ jācieš bērniem? Es to vienmēr esmu uzskatījusi kā vislielāko nežēlību un netaisnību no vistaisnā un vislaipnā Dieva.” Ieraksts Aspazijas dienasgrāmatā, 10.11.1897. Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj. – Rīga: Liesma, 1986., 625. lpp.

⁴ Agrā jaunībā Aspazija raksta dzeju galvenokārt vācu valodā. Sk.: RTMM 30286 Asp. R 11/1 Rokraksts. *Aspazijas dzejoļi vācu valodā*, [1880. gadi]. Kopoto rakstu *Mana dzīve un darbi* 1. sējuma Aspazija ir iekļāvusi arī dažus agrīnos dzejoļus latviešu valodā, taču nav precīzāk norādīts to sacerēšanas laiks. Reliģisku motīvu tajos nav, tādēļ iespējams, ka tie tapuši minētajā “ateisma periodā”. Sk.: Aspazija. *Mana dzīve un darbi*. 1. sēj. – Rīga: A.Gulbja apgāds, 1931.

⁵ Pirmpublicējums: *Austrums*, 1894., 7.–8. nr. Vēlākajos izdevumos poēma publicēta pēc dzejnieces pārstrādāta teksta *Mana dzīve un darbi* 1. sējuma.

⁶ Kalniņa, Ieva. Aspazijas liroepika. No prologa līdz fantāzijai. Grām.: Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj. – Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2018., 490. lpp.

⁷ Dzejniece autobiogrāfijā norāda, ka “Saules meitā” ietvertās idejas daļēji balstās jau agri iepazītajā sengrieķu un vācu filozofijā. “Bez tam man pašai bija jau sava filozofisko atziņu pasaule, gan apzinīga, gan intuitīva.” Aspazija. *Kopotī raksti*. 6. sēj. – Rīga: Zinātne, 1988., 314. lpp.

*Kas tu liels un visuspēcīgs, (..) / Vai šo maldu tevīm skatīt / Tavas tēva acis ļauj?*¹

Te izvirzīts mūžsenais jautājums, kā savienot domu par Dieva vispēcību un mīlestību ar ļaunuma un ciešanu pārmēru virs Zemes. Pērkonš sniedz arī kristietībā pierasto skaidrojumu par cilvēku pašu vainu – ar savu nepiepildāmo vēlmi piesavināties dievu funkcijas un stāvokli tie ieģrūduši sevi postā. Jau “Saules meitā” iezīmējas visai Aspazijas tālākajai daiļradei īpaši nozīmīga tendence – centieni sintezēt bībeliskos sižetus, sengrieķu mītus un senlatviskos ticības priekšstatus (vēlāk arī citu kultūru tradīcijas) vienotā pasaules ainā. Cilvēku priekšteču, mitoloģisko milžu, sodīšana, nosviežot tos atpakaļ zemē, rosina asociatīvas paralēles gan ar Bībelē minēto dumpīgo eņģeļu nomešanu no debesīm uz zemes (Jāņa atklāsmes grām. 12, 7–13), gan ar pirmo cilvēku izraidīšanu no paradīzes (1. Mozus grām. 3, 23). Pērkonš uzsver cilvēkā jau sākotnēji iekodēto pretrunīgo būtību – garīgā un materiālā pirmsākuma “vienību un cīņu”:

*Gars gan spēji spārnus cilā / Doties turp, kur dievība, /
Miesas nevaldāmās kaisles / Velk to [cilvēku] lejup, staignājā.* –²

Tomēr tas nedod atbildi, kādēļ cilvēki šajā postā tiek atstāti. Atbilde neapmierina arī Saules meitu:

*Tēvs, vai tikai tiesāt, sodīt / Rokā mums vispēcība? / Mīlestībā žēlot, piedot / Vai nav īstā dievība?*³

Saules meitas vēlme doties uz zemi, pieņemot cilvēka veidu, lai palīdzētu cilvēcei izklūt no posta, neapšaubāmi izraisa asociācijas ar Kristus iemiesošanos un upuri. Saules meitas un vārdā neminētā “varoņa” attiecību tēlojumā pirmo reizi parādās *zemes dēla* motīvs, kas vēlāk atkārtojas poēmā “Patiesība”.⁴

Dzejojuma ideja tomēr ved uz izlīdzinājumu starp cilvēcisko un dievišķo pasauli. Cilvēkam savās dvēseles alkās vajag dzīties nevis pēc pārejošiem pasaules labumiem: slavas, varas, goda, bagātības –, bet tiekties iemantot pilnīgāku garīgo atziņu. Lai arī tā nav līdz galam sasniedzama, mums atliek cenšanās pēc tās. Pēdējā cilvēcei dotā Pērkonša dāvana, tās beidzamā cerība un visu centienu mērķis, ir *atzīšanas ābols*.⁵ Te atkal saredzama paralēle ar augli no t. s. laba un ļauna atzīšanas koka jeb atziņas koka, Eiropā tautas valodā saukta par “grēka ābolu”. Ja Bībelē tas ir aizliegtais auglis, kura baudīšanas dēļ pirmie cilvēki tiek izraidīti no paradīzes (1. Mozus grām. 2, 16–3, 24), tad Aspazijas poēmā tieši šis atzīšanas ābols dod cilvēkam cerību nokļūt debesu sfērās. Tādējādi bībeliskajam simbolam te piešķirta pretēja jēga. Nav gan īsti skaidrs, kas tieši saprasts ar

¹ Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj., 386. lpp.

² Turpat, 387. lpp.

³ Turpat, 388. lpp.

⁴ Turpat, 402. lpp.

⁵ Turpat, 429. lpp.

“atzīšanu”. Visticamāk, te nav vienas nepārprotamas atbildes, jo cilvēka garīgās atziņas centieni ir daudzveidīgi un nebeidzami.¹

Pirmais Aspazijas dzejoļu krājums “**Sarkanās puķes**” (1897) pārsvarā tapis laikā, kad viņa ir jau kopā ar Raini. Kā Aspazija atceras vēlāka laika dzejolī, ir sastapušās divas šķirtas pasaules:

*Salts, noliedzošs un nelokāms “nē” / Un ticības pilna dvēsele.*²

Pamazām Rainis šajā uzskatu cīņā lielā mērā gūst virsroku. Aspazija aiziet no ticības Dievam, vismaz personiskam Dievam,³ bet tas ir ilgāks iekšējo meklējumu process, kurš daļēji atspoguļojas arī dzejā. Protams, to nevar vienkāršoti saistīt tikai ar Raiņa ietekmi vien, jo pievēršanās materiālisma idejām ir raksturīga toreizējā laikmeta iezīme, īpaši inteliģences vidē.

Krājumā “Sarkanās puķes” atklājas jaunās dzejnieces centieni atrast dzīves mērķus un *savu vērtību sistēmu*, apjaust “gara augstumus” un iekšējos “dziļumus”.⁴ Viesturs Vecgrāvis secina, ka šajā krājumā “par viņas mērķi kļūst dzīvības dziļākās jēgas atklāšana (..)”.⁵

Dzejolī “Kur?” saasināti iezīmēts romantiskais zemes dzīves baudu un garīgo ideālu pretstats. Ne viens, ne otrs ceļš neapmierina dzejas varoni. Zemes baudas dvēselei rada riebumu, taču arī garīgais ceļš šķiet auksts un atsvešināts:

*Bet, atkal paceļoties / Uz dzīves augstuma, / Tur sniega baltās drēbēs / Man jātirpst stingumā.*⁶

Te izmantots tolaik pazīstamais *Bībeles motīvs* – balto drēbju (drānu) alegorija: “(..) kas nav aptraipījuši savas drēbes; (..) staigās ar mani [Kristu] baltās drēbēs, jo viņi ir tā cienīgi.” (Jāņa atklāsmes grām. 3, 4) Baltās, neaptraipītās drēbes ir dvēseles šķīstības simbols, kas ietver zemes dzīves augstākā mērķa apziņu, – pestīšanu un vienotību ar Kristu mūžīgajā dzīvē. Dzejniece šo mērķi uztver kā tālu, atsvešinātu no realitātes. Tas stindzina viņas dzīves alkas, vētraiņi sakāpinātās

---

¹ Vēlāk autobiogrāfiskās piezīmēs Aspazija savu tā laika dvēseles stāvokli raksturo vārdiem: “Neskaidra tiekšanās uz patstāvību, patību, personību.” RTMM 86672/4 Asp. R 16/14 Aspazija. Rokraksts. *Vērtību pārvērtēšana*.

² Aspazija. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 52. lpp.

³ Teologs Frīdrihs Šleiermahers (*Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher*, 1768–1836) darbā “Par reliģiju” (*Über die Religion*, 1799) nošķir personālismu, kas pārstāv skatījumu uz Dievu kā uz personu, un panteismu, kurā Dievs ir identificēts ar pasauli. Šādā nozīmē Rietumu reliģiskajā filozofijā ir izprasts *personālisma* jēdziens. Sk.: Hiršs, Andris. Projektīvisma un personālisma jēdzienu lietojums Jāņa Oša un Gustava Teihmillera darbos. *Modernitātes veidošanās Latvijas filosofiskajā un ideju vēstures skatījumā: idejas un teorijas*. Rakstu krājums. Red. Maija Kūle. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2012., 128. lpp.

⁴ Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj., 47. lpp.

⁵ Vecgrāvis, Viesturs. Latviešu literatūra no 1890. līdz 1905. gadam. *Latviešu literatūras vēsture*. 1. sēj. No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam. Latvijas Zinātņu akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Redkolēģijas vad. Viktors Hausmanis. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998., 207. lpp.

⁶ Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj., 29. lpp.

jūtas, kas “bango, krīt un ceļas”.¹ Nākamajā krājuma dzejolī tā “neizsakāmi tīrā skaņa”², kas senāk skanējusi krūtīs, ir nozudusi dzīves troksnī, tātad senākais ticības pamats ir zudis.

Ir iespējama arī citāda, tīri sekulāra šo dzejoļu interpretācija, tomēr dzejnieces vēstulēs un tēlojumos izteiktās atziņas, kas liecina par viņas viedokli reliģiskajos jautājumos 1890. gadu 2. pusē, dod pietiekamu pamatu uzskatīt šos dzejas motīvus par viņas ticības šaubu izteicējiem. Taču dzejniece nav atradusi arī citu “pilnības” mērķi, kuru likt tradicionālā ticības dzīves mērķa vietā:

Un gars, kurš rītu samīs, / Ko šodien svētu tur, – / Kur viņam pastāvība? / Kur nolikts mērķis, kur?³

Neatbildamu jautājumu sablīvējums ir vēlākajai latviešu klasiskajai dzejai raksturīgs stilistisks paņēmiens, lai izteiktu cilvēka eksistenciālās šaubas un apmulsumu mūžības un savas esības noslēpumu priekšā. Domas nemitīgi darbojas kā žurkas, kas izposta visu senāk atzīto un pieņemto: *Un svētumu nekādu / To zobi netaupa.*⁴

Dzejolī “Bez atbildes” (1896) radīta simboliska paradīzes aina, kurā tradicionālie mūžīgās svētlaimes priekšstati ir paradoksāli apvērsti. Paradīzē mītošie gari ilgojas pēc zemes dzīves, par spīti tās grūtībām un grēcīgumam:

*Dod mums, zeme, tavu / Sāpju dalību, / Mūsu līksmas kausā / Rūgtu pilienu – /
Visus tavus grēkus, / Tavas kaislības, / Dod mums tavus spēkus, / Tavas vājības...⁵*

Tomēr paradīzes vārti atkal aizdarās – atpakaļceļa uz zemi vairs nav.

Tālāk bezgalība / Mūža dienas nes, / Jautājums tik paliek / Drūms, bez atbildes – –⁶

Dzejolim ir oriģināls mākslinieciskais veidojums. “Jautājums” uzdod jaunus jautājumus. Tekstā iepriekš nav nevienas jautājuma zīmes, tādēļ rodas pārdomas – kas tieši tiek jautāts? Daži šī dzejoļa motīvi pārstrādāti tēlojumā “Taisnais soģis” (1899), kurā autores uzdotie jautājumi visas cilvēces vārdā izteikti tieši: *Atskanēja it kā kļiedziens ar miljonu balsīm, izmisuma kļiedziens: kāpēc dzīvot? kāpēc ciest? kāpēc piedzimt? Nekādas atbildes – – –⁷*

Dzejolī ir notikusi atsacīšanās no tiešu jautājumu formulēšanas, kas liecina par jaunu izteiksmes veidu meklējumiem. Tādēļ mākslinieciski dzejolis ir spilgtāks ar savu netradicionālo formu. Neizteikto un neatbildēto jautājumu (precīzāk, jautājumus) rosināts uzdot pašam lasītājam, tā paverot ceļu dažādām interpretācijas iespējām dzejoļa kontekstā, piemēram: kāpēc zemes dzīve

---

¹ Turpat.

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ Turpat, 31. lpp.

⁵ Turpat, 45. lpp.

⁶ Turpat.

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 5. sēj., 110. lpp.

ir sājpu un grēku pilna? Vai, neraugoties uz to, pievērsties zemes dzīvei kā savu vērtību pamatam, jo citas, labākas, realitātes nav? Vai nebaidīties dzīvot, metoties iekšā visā, ko vien šī zeme var piedāvāt? Vai pastāv mūžīgā dzīvība? Vai tā patiešām spēj sniegt patiesu piepildījumu? No cilvēcisko priekšstatu viedokļa ir grūti iztēloties tādu bezgalību, kurā dvēselei nekļūtu garlaicīgi bez tiem pārdzīvojumiem, kas to piepilda zemes virsū. Tātad jautājums var būt gan par esamības uzbūvi bezgalības mērogos, gan par cilvēka vērtībām un dzīves ceļu zemes virsū. Filozofe A. Medne, gan konkrēti neminot šo dzejoli, Aspazijas dzejā uzdoto jautājumu formulē šādi:

“Vēsturiskā situācija, pilna politiska spraiguma, pievērsa viņas uzmanību aktuālām sabiedriskās dzīves problēmām un lika vaicāt – cik tālu cilvēku ciešanas ir kosmiskas dabas un tādēļ nenovēršamas, un cik tālu tās ir nelabvēlīgu, bet novēršamu ārēju apstākļu radītas?”¹

Dzejolī atbilde un izlīdzinājums neseko. Eksistenciālā kopnoskaņa ir drūma. Savukārt tēlojuma beigās dvēsele samierinās ar Taisno soģi, resp., Dievu, iemanto debesu valstību un Tēva mīlestību. Noslēguma noskaņa ir apliecinoša. Vēlāk tēlojums pārstrādāts krājumos neiekļautā dzejolī “Taisnais soģis”, kurā pausta ticība augstākā spēka vadībai:

*Bet tur aiz zvaigznēm taisnais soģis sēd, / Kas būtības iz nebūtības rada, /
Iz viņa mutes dzīves dziesma iet / Kā spēka strāva, kura visu vada.*²

Taisnā soģa motīvi radušies laikā, kad Aspazija tiecas meklēt mierinājumu ticībā. Pirmkārt, tas saistīts ar viņas nesenajiem personiskajiem pārdzīvojumiem: ar Raiņa nonākšanu cietumā un ar viņu diskusijām par reliģiskajiem jautājumiem. Taču šos procesus var būt ietekmējis arī darbs pie Nikolā Kamilla Flammariona (*Nicolas Camille Flammarion*, 1842–1925) romāna “Pasaules gals” (*La Fin du monde*, 1894)³ tulkojuma *Mājas Viesa Mēnešrakstam*. Romāna noslēgumā apliecināta ticība augstāka spēka esamībai un dvēseles nemirstībai.⁴

Meklējot atbildes par dzīves mērķiem un vērtībām, Aspazija pievērsās sava laika sabiedriskajiem ideāliem. Viņa pieņem Raiņa idejas par *jauno cilvēku*, kurš pats ir sava likteņa lēmējs, par sabiedrības radikālu pārveidi. Tomēr sākumā viņai šķiet, ka ticību Dievam var savienot ar ticību sociālismam, lai gan Rainis pamatoti uzsver, ka tie ir pilnīgi pretēji pasaules uzskati.⁵ Līdzīgi Rainim viņa krājumā “Tālas noskaņas zilā vakarā” (1903) arī Aspazija izmanto bībeliskos

¹ Medne, Ausma. Aspazija. (Referāts Aspazijas 100 dzimšanas dienas atcerē Sidnejā, 1968. gada 28. jūlijā.) *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1970. gadam*. – Vesterosa: RAF, 1969., 17. lpp.

² Citēts no: Freidenfelds, Fricis. Reliģija Aspazijas rakstos. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1974. gadam*, 14. lpp. Pirmpublicējums: *Saimnieču un zelteņu kalendārs 1902. gadam*. – Rīga: 1901.

³ Aspazija acīmredzot to tulkojusi no vācu valodas.

⁴ Freidenfelds, Fricis. Reliģija Aspazijas rakstos. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1974. gadam*, 16. lpp.

⁵ Rainis. Vēstule Aspazijai. 27.–28.07.1897. *Kopotī raksti*. 19. sēj., 254. lpp.

tēlus, piemēram, pastaro tiesu,¹ lai izteiktu jaunā laika idejas. Raiņa dzejā šie tēli parasti tiek apvērsti, piešķirot tiem pretēju jēgu,² turpretim Aspazijai šī pretstatījuma nav. Doma par jauno pasauli viņai ir Bībeles tēlos ietvertās jēgas turpinājums sava laika un nākotnes kontekstā:

Spēcīgs arī vēl tagad tas gars, / Kas no akmeņiem maizi spēj radīt. / Un spožs viņš kā Jahves liesmu stars / Spēj tautas caur tuksnešiem vadīt. (..) / Un vasarsvētki mums uzausīs, (..) / Un mēs sveiksim cits citu kā brāļi.³

Īpaši skaidri šī doma izteikta ārpus krājumiem palikušajā poēmā “**Patiesība**” (1900). Literatūrzinātniece Saulcerīte Viese (1932–2004) norāda, ka “jaunības gadu liroepikā vēl skaidrāk nekā liriskajā dzejā izpaužas dzejnieces cenšanās tvert pasauli filozofiskā skatījumā, kā labā un ļaunā, gaismas un tumsas cīņu, cīņu par patiesību.”⁴ Poēma balstās uz Aspazijas senāku tēlojumu “Patiesības augstā dziesma” (1896).⁵ Literatūrzinātnieks Kārlis Vērdiņš uzskata, ka mūsdienu redzējumā dažus Aspazijas tēlojumus, arī “Patiesības augsto dziesmu”, kas veido asociatīvas paralēles ar Salamana [Zālamana] augsto dziesmu, var uzskatīt par dzejprozu, jo tie ir neliela apjoma teksti, kas veltīti liriskā varoņa iekšējās pasaules atklāsmei, piesātinot tekstu ar atpazīstamiem simboliem.⁶ Vairākos aspektos poēma “Patiesība” variē “Saules meitā” iezīmētos motīvus, taču vienlaikus tajā pirmo reizi parādās vairāki simboli, kas turpmāk attīstīti visā Aspazijas poētiskajā mantojumā.

Poēmā darbojas Eiropas klasiskajā tradīcijā balstīti alegoriski tēli – Gaisma un Patiesība. Gaisma ir dievišķais pirmsākums, visas esamības radītāja. Patiesība mīt pie Gaismas un valda līdzi. Te ir saskatāma nepārprotama paralēle ar visa Radītāju Dievu Tēvu un Dievu Dēlu. Dievības kā mūžīgās Gaismas motīvs ir sastopams visu seno tautu kultūrās. Tas varētu būt saistīts ne tikai ar debesu spīdekļu pielūgšanu, bet arī ar *metafiziskās gaismas pieredzēm*, kas ir radniecīgas visu reliģiju garīgajās atklāsmēs.⁷ Aspazija tēlo Gaismu kā transcendentu pasaulei:

Tik daiļš, tik cēls, tik liesmains tās skats, / Ka nespēj to panest mirstīga acs (..).⁸

¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 64. lpp.

² Rainis. Dzejoļi “Bij dziļa ziema...”, “Pazudušais dēls”, “Lauka lilijas”, “Pastarā diena”. *Kopotī raksti*. 1. sēj. – Rīga: Zinātne, 1977., 19., 30., 54., 150. lpp.

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 56. lpp.

⁴ Aigare, K. [Kira], Viese, S. [Saulcerīte]. Komentāri. Liroepika. Turpat, 584. lpp.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 5. sēj., 100.–101. lpp.

⁶ Vērdiņš, Kārlis. *Latviešu dzejproza 20. gadsimtā*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai Literatūrzinātnes nozarē, literatūras vēstures apakšnozarē. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4874/37068-Karlis_Verdins_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Skatīts: 25.11.2023.]

⁷ Taivans, Leons Gabriels. *Teoloģijas vēsture I*. – Rīga: Ceļš, 1995., 54.–55. lpp.

⁸ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 431. lpp.

Tā ir atsauce uz Dieva vārdiem Vecajā Derībā: “Manu vaigu tu nedrīksti redzēt, jo cilvēks nevar mani redzēt un palikt dzīvs.” (2. Mozus grām. 33, 20)

Poēma sākas ar motīvu, kuram ir nozīmīga vieta tālākajā Aspazijas daiļradē, – *Visuma radīšanas ainu*. Tajā sakausēti un pārstrādāti antīkās mitoloģijas un Bībeles motīvi. Pēc Gaismas pavēles poēmā pasauli rada milži. Seno tautu kosmogoniskajā mitoloģijā milži, resp., pārdabiskās pirmbūtnes iemieso esamības pirmatnējos spēkus un vai nu rada pasauli, vai arī tā tiek radīta no viņiem.¹ Poēmā milžu darbība ir savienota ar jauno laiku kosmogoniskajiem priekšstatiem. Teksts plūstoši pāriet no bezgalīgā Visuma sauļu un planētu sistēmām uz planētas Zemes radīšanu, un turpmāk visa pārlaicīgo spēku uzmanība veltīta vienīgi Zemei. Seko cilvēces vēstures gaitas vispārināts un konspektīvs redzējums:

*Tā pārgāja gadu tūkstoši, / Un cēlās un grima dzimumi. / Un piramīdas un svētnīcas /
Virs trūdu kaudzēm pacēlās. / Cik daudz tur sapņu un cerību, / Cik karstu centienu nomāktu! /
Bet mūžīgā dziņa nevar rimt, / Arvienu tai atkal un atkal dzimt.²*

Mūžīgā dziņa te var būt gan cilvēces dziņa pēc attīstības, gan pēc patiesības atziņas. Patiesība mīt pie Gaismas, tātad dievišķajā sfērā, bet cilvēcei tā joprojām nav atklājusies:

*Kāds vārds vēl cilvēcei neminēts, / Biezs aizkars mūža slēpumu sedz. / Un akmeņ-acainā Izīda /
Šo slēpumu glabā un nesaka. / Ja viņu aizskar kāds pārdrošnieks, / Tam zināms, ka sfinksas to atvarā trieks.³*

Interesanti, ka tieši šajā salīdzinoši maz pazīstamajā sacerējumā vēl mākslinieciski nenobriedušā formā ir pirmo reizi sastopami Aspazijas un Raiņa daiļradei vēlāk būtiski svarīgi simboli – seno ēģiptiešu *dievietes Izīdas* un *sfinksas* tēli, kas šeit savdabīgi saplūduši kopā. Tā saucamais *Izīdas plīvurs* simbolizē mirstīgajam cilvēkam neaizsniedzamās garīgās patiesības. Šis motīvs nācis no grieķu autoram Plūtarcham (*Πλούταρχος*, ap 46–ap 120) piedēvētā eseju krājuma “Morālījas” (*Ἠθικά*) nodaļas “Par Izīdu un Ozīrisu”. Tās 9. pantā minēta ar plīvuru aplūgāta dievietes Izīdas statuļa senās Ēģiptes pilsētā Saisā. Uz plīvura bijis uzraksts: “Es esmu viss, kas bijis, ir un būs, un neviens mirstīgais nekad nav pacēlis manu plīvuru.”⁴

¹ Barovskis, Ingus, Kursīte, Janīna. Htoniskā telpa kosmogoniskajos mītos. *Laipa*. Zinātnisks rakstu krājums par teātri, literatūru un folkloru. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014., 52.–53. lpp.

Sal.: Cirlot, J.E. [Juan Eduardo]. *A Dictionary of Symbols*, p. 118., 344.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 431.–432. lpp.

³ Turpat, 432. lpp.

⁴ Plutarch. *Moralia*. Isis and Osiris (Part 1 of 5 on this website). Autores tulkojums. [Ievietots: 07.09.2020.] http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/plutarch/moralia/isis_and_osiris*/a.html [Skatīts: 25.11.2023.]

Šis antīkais motīvs jaunajos laikos ir aktualizēts masonu literatūrā¹ un teozofijā,² par kuru Rainim (daļēji arī Aspazijai) vēlāk ir īpaša interese, kā arī vācu filozofijā³ un romantisma literatūrā. Jaunā laikmeta cilvēks tiecas šo plīvuru pacelt.⁴ Simbols pārņemts arī Raiņa dzejolī “Aiz Izidas plīvura” (1906)⁵ un pazīstamajās rindās viņa traģēdijā “Jāzeps un viņa brāļi” (1919):

*Tā taisnība ir nāve. (..) / To Izis sega sedz, kas atklāj – mirst.*⁶

Sfinksa senajā Ēģiptē tradicionāli apsargā ieeju templī, apbedījumus, ceļus uz svētvietām, t.i., sakrālos noslēpumus no vienkāršo cilvēku acīm.⁷ Jaunajos laikos sfinksa simbolizē arī mistisko gudrību, seno zināšanu sintēzi.⁸ Šis garīgo noslēpumu sargātājas motīvs izmantots Aspazijas poēmā. Savā dzejā Aspazija vairākkārt atgriežas pie sfinksas motīva kā cilvēkam neatminamo esamības mīklu simbola.

Līdzīgi Saules meitai arī Patiesība grib doties virs Zemes, lai atklātos cilvēcei un to glābtu. Pirmo reizi tā nāk pie cilvēkiem vispilnīgākajā veidā – kā mīlestība, dodot savu garu Jēzum Kristum, kas poēmā saukts par cilvēka dēlu. Šajā vārdā Jēzus sevi dēvējis Jaunajā Derībā (Lūkas ev. 9, 22; 21, 36), atsaucoties uz Daniela grāmatā (7, 13–14) ietverto pravietojumu par Cilvēka dēla, resp., mesijas gaidāmo nākšanu. Tādējādi šis apzīmējums izsaka ideju, ka Kristus ir gaidītais mesija.

Poēmā ir ietverta doma, kas pretēja Aspazijas vēlākajiem garīgajiem meklējumiem seno tautu reliģijās, – pirms cilvēka dēla darbības cilvēce gan ir meklējusi patiesību, tomēr tā nav bijusi

¹ Reinhold, Karl Leonhard. Hebräischen Mysterien oder die älteste religiöse Freymaurerey (1788). *Deutsches Museum*. http://digital.bib-bvb.de/view/bvb_mets/viewer.0.6.5.jsp?folder_id=0&dvs=1702854952436~555&pid=7419342&locale=lv&usePid1=true&usePid2=true [Skatīts 25.11.2023.]

² Blavatsky, Helena. *Isis Unveiled: A Master – Key to the Mysteries of Ancient and Modern Science and Theology* (1877).

³ Kant, Immanuel. *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen* (1764).

⁴ Frīdrihs Šillers (*Johann Christoph Friedrich von Schiller*, 1759–1805) šim motīvam ir veltījis poēmu “Saisas aizplīvurotais tēls” (*Das verschleierte Bild zu Sais*, 1795). Tajā rietumnieks savās patiesības izziņas slāpēs neatļauti paceļ Izīdas plīvuru un kļūst mēms, jo nav gatavs augstākās patiesības uzņemšanai. Sk.: Schiller, Friedrich. *Das verschleierte Bild zu Sais – Text, Inhaltsangabe, Interpretation. Text des Gedichtes. Friedrich Schiller Archiv*. <https://www.friedrich-schiller-archiv.de/inhaltsangaben/verschleierte-bild-zu-sais-text-zusammenfassung-interpretation/> [Skatīts: 25.11.2023.]

Iedvesmojoties no Šillera poēmas, Novālis (*Novalis*, īst. v. Frīdrihs fon Hardenbergs, *Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg*, 1772–1801) ir sarakstījis nepabeigtu romāna fragmentu “Saisas mācekļi” (*Die Lehrlinge zu Sais*, publ. 1802). Tajā viņš aplicina pretēju ideju: “(..) ja neviens mirstīgais saskaņā ar šo uzrakstu nepaceļ plīvuru, tad mums jācēnšas kļūt nemirstīgiem (..)” [Oriģinālā: “(..) wenn kein Sterblicher, nach jener Inschrift dort, den Schleier hebt, so müssen wir Unsterbliche zu werden suchen (..)”] Novalis. *Die Lehrlinge zu Sais. Projekt Gutenberg-de*. <https://www.projekt-gutenberg.org/novalis/sais/sais.html> [Skatīts: 25.11.2023.] Autores tulkojums.

⁵ Raiņa daiļrades pirmā posma dzejolī “Aiz Izīdas plīvura” (krājumā *Jaunais spēks*, 1906) šis motīvs apvērsts, izsakot Novāliša atziņai līdzīgu ideju – cerību, ka cilvēks reiz spēs paplašināt savu iespēju robežas: “Zināt visu un tomēr dzīvot (..)” Rainis. *Kopotī raksti*. 1. sēj. – Rīga: Zinātne, 1977., 286. lpp.

⁶ Rainis. *Kopotī raksti*. 11. sēj. – Rīga: Zinātne, 1981., 241. lpp.

⁷ Pinch, Geraldine. *Handbook of Egyptian Mythology*. – Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO, 2002., p. 206.

⁸ Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*, p. 304.

tai pieejama. Jēzus zemes dzīves darbība ir patiesības atklāšana. Tās atainojums ir pārblīvots ar alūzijām un reminiscencēm no Vecās un Jaunās Derības, īpaši no tā sauktā Kristus kalna sprediķa (Jesajas grām. 1, 18 un 11, 6–8; Mateja ev. 5.–7. nod.; Jāņa ev. 11, 1–45):

Un nāvīgas čūskas nedzēļ vairs, / Un avij no tīģera nemetas dairs. (..) / Viss pasaulē jauns un pārvērties, / Kā Lācars iz kapa piecēlies. (..) / “Ak, nāciet pie manis, jūs vajātie, (..) / Es gribu jums mieru un patversmi dot, / Jūs – slāpstošus, alkstošus pamieļot. / Jūs, grūtsirdīgie, kas jūgu nes, / Lūk, jūsu nastas uzņemsos es!” (..) / Viņš aicina visus, neviens tam nav lieks, / Lai būtu grēcnieks vai muitinieks. (..) / Lai sarkans kā asinis būtu grēks, / To baltu kā vilnu vērs mīlošais spēks...¹

Tomēr iezīmējas arī *būtiskas atšķirības* Aspazijas poētiskajā redzējumā un tradicionālajā bībeliskajā izpratnē par Jēzu Kristu. Saskaņā ar kristīgo dogmatiku Jēzus vienlaikus ir patiess Dievs, resp., Trīsvienības otrā persona Dievs Dēls, un patiess cilvēks. Kā Dievs Dēls viņš pats ir patiesība (Jāņa ev. 13, 6), bet kā cilvēks viņš ir pasaulē nācis, lai apliecinātu patiesību (Jāņa ev. 18, 37). Aspazijas sacerējumā Jēzus ir patiesības meklētājs. Pārļaicīgā Patiesība izlemj dot viņam savu garu, kā arī vēlāk pati ierasties pie viņa, kad jau ir redzējusi cilvēka dēla “degošās slāpes”² pēc viņas. Tādējādi poēmas kontekstā cilvēka dēla motīvam ir cita nozīme – Jēzus nav Dievs, bet gan dievišķo garu saņēmis cilvēks. Tā kā pastāv paralēle starp Gaismu kā Dievu Radītāju un Patiesību kā Dievu Dēlu, tad Patiesības gara saņemšana ir simboliski salīdzināma gan ar Kristus dievišķo dabu kristīgajā teoloģijā, gan ar Jēzus apskaidrošanu Jaunajā Derībā. (Mateja ev. 17, 5)

Polaritāti starp mirstīgo un mūžīgo ietver Gaismas brīdinājums, kurā parādās *zemes dēla* tēls, kas poēmā ir cilvēka dēla sinonīms: *Pirms zemes dēls tevi skatīt spēs, / Kā puķe salnā tas nobālēs.*³

Jēzus un Patiesības attiecības simboliski skatītas kā līgavaiņa un līgavas savstarpējās ilgas. Fricis Freidenfelds norāda uz daudziem gandrīz burtiskiem citējumiem no Dziesmu dziesmas jeb, kā tolaik teica, Zālamana augstās dziesmas, šajā tēlojumā.⁴ Poēmā “Sauls meita” zemes dēls, izrādās, nav debesu būtnes mīlestības cienīgs.⁵ Turpretim poēmā “Patiesība” iemiesots zemes dēla garīgās mīlestības ideāls. Tipoloģiski līdzīgu attiecību stāstu starp zemes dēlu un Zvaigžņu meitu pēc gadiem desmit slaveni padara F.Bārda.⁶

Arī Ģetzemanes dārza aina poēmā, neraugoties uz ārējo sižetisko līdzību un Jaunās Derības motīvu reminiscencēm, ir konceptuāli atšķirīga. Jēzus nevis vērsas lūgšanā pie Tēva (šī darba valodā – Gaismas), bet ilgojas pēc Patiesības kā savas vienīgās laimes. Tas ir viņa nesasniegtais mērķis.

¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 436.–437. lpp.

² Turpat, 433. lpp.

³ Turpat, 434. lpp.

⁴ Freidenfelds, Fricis. Reliģija Aspazijas rakstos. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1974. gadam*, 14. lpp.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 399. lpp.

⁶ F.Bārda piemin šo Aspazijas poēmu vienā no recenzijām. Sk. promocijas darba 116. lpp.!

Bībelē Kristus saka: “Mans Tēvs, ja tas var būt, tad lai šis biķeris iet man garām, tomēr ne kā es gribu, bet kā tu gribi” (Mateja ev. 26, 39) vai “Tēvs, ja tu gribi, ņem šo biķeri no manis, tomēr ne mans, bet tavs prāts lai notiek.” (Lūkas ev. 22, 42; sal. Marka ev. 14, 36) Aspazijas pārradītajā tekstā trūkst Dieva gribas pieņemšanas:

*Vai tiešām manim rūgtais kauss / Līdz dibenu dibenam jāizdzer sauss.../
Tavs vaigs man nepanesams šķiet. / Ak, lai šis brīdis garām man iet!*¹

Gaismas brīdinājums piepildās. Cilvēki piesit Jēzu krustā, un viņš tikai īsu brīdi pirms nāves paguvus skatīt Patiesību. Tā simboliski sniedz mirstošajam cilvēka dēlam līgavas skūpstu, resp., savienošanos ar augstāko atziņu.

Tomēr poēmā Kristus pie krusta mirst un ar to viņa misija beidzas. Arī tolaik modernā *liberālteoloģija* uzsver domu, ka pravietis Jēzus ir bijis tikai cilvēks un pie krusta miris. Liberālteologi uzskata, ka augšāmcelšanās nevar būt notikusi, jo nav iespējams nekas pretējs dabas likumiem, tomēr tas neizslēdz ticību Dieva Radītāja esamībai un dažkārt arī Jēzus īpašajai misijai.² Nav tiešu biogrāfisku ziņu par Aspazijas iepazīšanos ar *liberālteoloģijas idejām*, taču Bībeles motīvu interpretācija poēmā sasaucas ar tām.

Poēmas vēstījumā ir ietverta nozīmīga konceptuāla atšķirība no kristīgās vēsts būtības. Kristietībā Jēzus krusta nāve ir piepildījums, jo tā ir nepieciešams upuris cilvēces grēku izpirkšanai. Tieši ar savu krusta nāvi un augšāmcelšanos Kristus ir kļuvis par Pestītāju. Aspazija neieklāj Jēzus vārdus pie krusta: “Viss piepildīts” (Jāņa ev. 19, 29), jo tie nesaskan ar viņas sniegto pasaules vēstures koncepciju. Poēmā nav augšāmcelšanās idejas. Tāpēc līdz ar cilvēka dēla nāvi Patiesības iedvesmotā pestīšana, gluži pretēji, ir pārtraukta: *Tās pestīšanas darbība / Virs zemes kā svece izdzēsta.*³

Viņa aiziet atpakaļ “pirmatnē” un novēršas no cilvēces, jo:

*Tā pasaulei deva viscēlāko, / Bet šī pie krusta piekala to (...).*⁴

¹ Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj., 438.–439. lpp.

² Klasiskā liberālteoloģija izvērza uzdevumu saskaņot kristīgo ticību ar 19. gadsimta zinātnes atzinumiem, “attīrīt” to no visa pārdabiskā, tādējādi būtībā noliedzot pašus kristietības pamatus. Viens no liberālteoloģijas dibinātājiem, t. s. vēsturiski kritiskās metodes izveidotājs Ādolfs Harnaks (*Karl Gustav Adolf von Harnack*, 1851–1930) ir dzimis Tērbatā, tādēļ viņa idejas strauji nonāk Baltijā. Sk.: Harnack, Adolf. *Lehrbuch der Dogmengeschichte*. Freiburg, 1888. *Internet Archive*. <https://ia802203.us.archive.org/2/items/lehrbuchderdogme01harnuoft/lehrbuchderdogme01harnuoft.pdf> [Skatīts: 01.02.2024.]

Viens no pirmajiem latviešu liberālteologiem 20. gadsimta sākumā ir mācītājs un rakstnieks Andrievs Niedra (1871–1942). Viņa nepabeigtais rokraksts “Jēzus Kristus, kā viņu skatīja Andrievs Niedra” noliedz Kristus pārdabisko dzimšanu. Sk.: RTMM 44583 A.Nied. R 11/15. Vēlāk izveidojas arī mērenāks virziens, kas tiecas saskaņot vēsturiski kritisko metodi ar ideju par Kristu kā Pestītāju. Šādu pozīciju iemieso V.Maldoņa “Evanģēliskā dogmatika” (1939).

³ Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj., 440. lpp.

⁴ Turpat.

Gan akcents uz Jēzus vēlmi palīdzēt nabagajiem un apspiestajiem, gan nepateicīgās cilvēces motīvs tieši sasauca ar Eduarda Veidenbauma (1867–1892) Kristum veltīto dzejoli “Ar šīs zemes varenim kopā tu varēji būt..” (pirmpublicējums 1896):

*Tu priekus tiem nesi, kas tumsībā, grūtībā smaka, / Tu vārguļu sagrauztām sirdīm bij' dzīvības aka, /
Tu cilvēci sildīji garīgas verdzības salnā, / Un cilvēce atmaksu deva tev – Golgatas kalnā.¹*

Tomēr Aspazijas poēma nebeidzas ar Jēzus nāvi. Pēc gadu simtiem Patiesība otro reizi nāk pie cilvēkiem, šoreiz kā zinātne. Viņa negrib vairs dot cilvēcei gatavas balvas, bet atslēgu, ar kuru tā pati var atslēgt atziņas vārtus. Taču ļaudis viņas izredzētos sadedzina sārtā.² Tādēļ trešo reizi, jaunajos laikos, Patiesība nāk visā savā bardzībā kā pastarā tiesnese:

Tā nenāk vairs smago krustu nest, / Tā nāk uz naidniekiem akmeņus mest.³

Viņu pavada asins upes. Tas ir vienīgais atlikušais veids, kā runāt ar cilvēci. Acīmredzot te domāta marksisma mācībā ietvertā ideja par vispasaules revolūciju, kas aptvers visu pasauli – “no pola uz polu”.⁴ Divreiz atkārtoti brīdinājuma vārdi: *Kam ausis, lai dzird, kam acis, lai redz, (..)*.⁵ Tā ir alūzija par Jēzus vairākkārt sacītajiem vārdiem Jaunajā Derībā: “Kam ausis dzirdēt, tas lai dzird.” (Mateja ev. 13, 9; Marka ev. 4, 9; Lūkas ev. 5, 8) Tāpat revolucionārā ideja ir jauna “priecās vēsts” cilvēcei, kas pielīdzināma Kristus vēstij.

Autore poēmai likusi apakšvirsrakstu *Fantāzija*, tāpat kā vairākiem saviem tēlojumiem. Tā ir alegorija, tādēļ, protams, nav uztverama kā tiešs pašas dzejnieces reliģisko uzskatu izklāsts. Tomēr tās koncepcija un akcenti liecina par novēršanos no kristīgās ticības tradicionālās izpratnes. Neraugoties uz autores dziļo cieņu pret Jēzus Kristus personību un darbību, viņš ir tikai mirstīgs cilvēks. Vienlaikus saikne ar kristietību vēl nav arī pārrauta.

Poēmā “**Laime**” (1903) ieskanas *Marijas Magdalēnas matu* motīvs, kas nācis no dzejnieces bērņības iespaidiem, lasot Bībeli,⁶ un ir nozīmīgs viņas tālākajā daiļradē. Poēmā izmantots romantisma literatūrā tradicionāls motīvs – novārdzis jauneklis jumta istabiņā sapņo par laimi:

Tu nāksi mīļa, maiga, lēna / Kā saules acīm Magdalēna / Un mani apklāsi ar saviem zīda matiem (..).⁷

¹ Veidenbaums, Eduards. *Dzeja. Poems*. Sast. Raimonds Ķirķis. – Rīga: Neputns, 2022., 60. lpp.

² Acīmredzot norāde uz Dž. Bruno.

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 444. lpp.

⁴ Turpat, 443. lpp.

⁵ Turpat, 443.–444. lpp.

⁶ Sal. promocijas darba tekstu 108. lpp.!

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 452. lpp.

Tomēr sava laikmeta sabiedriskajos apstākļos viņš nesagaida laimes piedāvājumu, kas līdzinātos Magdalēnas tēlam, kurš iemieso nesavtīgu un pašaieliedzīgu mīlestību. Laimi šādā vidē var sasniegt vienīgi uz citu nelaimes rēķina, un šādu “laimi” poēmas varonis noraida.

1.1.3. Protesta, pasaules sāpju un zaudētās ticības motīvi

Krājumā “Sarkanās puķes” ir samērā maz reliģisko motīvu, turpretim nākamajā Aspazijas dzeju grāmatā “**Dvēseles krēsla**” (1904) piedzīvotās ciešanas acīmredzot rosinājušas autori vairāk domāt par ticības jautājumiem. Tomēr gadsimtu mijā vērojamos dzejnieces centienus meklēt atbalstu Dievā arvien vairāk nomaina vilšanās un attālināšanās izjūta. Centrālie reliģiskie motīvi šajā krājumā ietver *protesta* noskaņas un *zaudētās bērnu dienu ticības* smeldzi.

Aspazijas agrīnajā dzejā īpaša nozīme ir 19. gadsimta Eiropas romantisma literatūrā pazīstamajam *pasaules sāpju* (*Weltschmerz*) motīvam. Pasaules sāpes, kas “plecus spiež kā kalnu svars”,¹ izraisa protestu pret Dievu, kurš neuzklausā cietēju lūgšanas un atstāj cilvēci tās liktenim. Dzejolī “Lūgšana” arī pazemība Dieva priekšā un grēku nožēla netiek atalgotas:

*Ak, kā žņaudzas krūts! / Ak, kā žņaudzas krūts! / Miljoni gaužas, / Savas sāpes sūdz, /
Tev pie kājām glaužas, / Pīšļos tevi lūdz. / Tēvs, kur tava sirds? / Tēvs, kur tava sirds? (..) /
Valda pasaulē / Sāpes, trūkums, bads. / Ak, kā žņaudzas krūts! / Ak, kā žņaudzas krūts!”²*

Dzejolim ir gredzenveida kompozīcija ar trīskārtēju divrinžu atkārtojumu. Šī reduplikācija pastiprina pasaules sāpju un cilvēciskās esības traģiskas izjūtu. Sākuma divrinde uzsver cilvēces kolektīvo sāpju pārmēru, kuru aptverot, lūgšana aizžņaudzas krūtīs. Atšķirīgu rindu atkārtojums dzejoļa vidusdaļā izpauž cilvēka dvēseles kļedzienu uz Dievu – kā pasaulē notiekošo var savienot ar priekšstatu par Radītāja mīlošo tēva sirdi? Sākumā un beigās atkārtotās divrindes ir vienādas. Tas ietver autores izjūtu, ka lūgšanas netiek uzklautas. Lūdzēju situācija pirms un pēc lūgšanas nav mainījies. Tai nav risinājuma lūgšanā.

Dzejolī “Ciānas bērni” izmantoti Vecās Derības motīvi par babiloniešu iekarotāju veikto Salamana tempļa izpostīšanu Ciānas kalnā (2. Ķēniņu grām. 25, 9), jūdu paverdzināšanu un aizvešanu gūstā. Tautas ciešanas iemieso *Ciānas meitas* tēls Jeremijas raudu dziesmās. Tajās izmisuma pilni pārmetumi Dievam mijas ar grēku nožēlu un noslēdzas ar samierināšanos cerībā uz Kunga palīdzību. Aspazijas dzejolis ietver alūzijas par šo tekstu, piemēram, izpostīšanas un asaru motīvus. Taču samierināšanās neseiko:

Es dziedāju dziesmu – / Savas dvēseles dziesmu –, / Pārtrūka vārdi, / Asaras lija, /

¹ Turpat, 75. lpp.

² Turpat, 86. lpp.

*Melns šķidrums sedza / Mūsu balto laimi. – / Mēs nabaga Ciānas bērni!*¹

Ciānas jēdziens jūdu tradīcijā ir ieguvis simbolisku nozīmi, attiecinot to uz visu Israēla tautu kā kopumu. (Jesajas grām. 40, 9; Jeremijas grām. 31, 12; Caharijas grām. 9, 13) Tādējādi *Ciānas bērnu* motīvs Aspazijas dzejolī simbolizē izpostītu un paverdzinātu tautu.² Šaurākā nozīmē ar to var saprast latviešu tautas apspiesto daļu. Plašākā nozīmē tas var būt visu apspiesto cietēju koptēls jebkurā laikā un vietā. Protests pret ļaunuma un ciešanu pārmēru virs zemes attiecas gan uz Dieva noteiktās pasaules kārtības likumsakarībām kopumā, gan arī uz pašas autorei individuālo likteni. Abi šie aspekti ir cieši savijušies.

Dzejniece jūtas vīlusies savā bērņības dienu paļāvīgajā ticībā, ka Dieva likts sargeņģelis vada un pasargā cilvēku dzīves ceļos. Dzejoļa “Aina” pirmpublicējumā 1899. gadā bērņa ticības ainā iekļauts Kristofa Fīrekera (*Christoph Fürecker*, 1612–1685?) garīgās dziesmas³ motīvs:

*Pusmiegā tā vēl guva pielūgties: / “Ak, saldaiss, mīlais Jēzuliņ, /
Nāc, taisies mīkstu spilventiņ’ / Un dusi manā sirsniņā.”*⁴

Tādējādi tālāk sekojošais protests vērsts ne tikai pret sargeņģeli kā debesu spēku pārstāvi, bet arī pret pašu Kristu, kura atbalsta sajūtu dzejniece ir zaudējusi. Vēlākajos izdevumos tomēr šis pants svītrots. Tam var būt gan mākslinieciski apsvērumi, jo šīs rindas stilistiski ir mazāk gludas, gan garīgi iemesli, saglabājot pietāti pret bērņībā mīlēto Jēzus personu. Pārmetums adresēts sargeņģelim kā debesu spēku pārstāvim:

*Es, dzīves važas velkot, saļīmu – – / Bet tu, mans cēlais sargs, – / Kur biji tu?*⁵

Vēršanās ar protesta pilnās cilvēka sirds pārmetumiem nevis pie paša Dieva, bet pie eņģeļiem vai kādiem debesu gariem ir raksturīgs eifēmisks paņēmiens 20. gadsimta sākuma latviešu klasiskajā dzejā. F.Bārda dzejolī “Cīņa ar eņģeli” izmanto dažus motīvus no šī Aspazijas dzejoļa.⁶ Jānis Poruks (1871–1902) pārmetumus velta “augstajiem, neredzamajiem gariem”,⁷ Rūdolfs Blaumanis (1863–1908) – “tiem, kas žilbinošā gaismā staigā”.⁸

¹ Turpat, 85. lpp.

² Dzejoļa sākotnējais virsraksts “Pie Bābeles ūdeņiem” (t.i., atrodoties Babilonas trimdā) norāda arī uz trimdnieku traģiku. RTMM 82699/3 Asp. R 24/1 *Aspazijas sastādīta dzejoļu antoloģija*, [1902.–1905.].

³ Fīrekers, Kristofs [Kristofors]. No debesīm būs man atnest. Mārtiņa Lutera (*Martin Luther*, 1483–1546) dziesmas *Vom Himmel hoch da kom ich her* [Tur es nāku no debesu augstumiem] brīvs atdzejojums, 13. pants. Citēts no: Grudule, Māra. *Kurzemes dzejnieks Kristofors Fīrekers*. Dzīve un dziesmas. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015., 47. lpp.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 560. lpp.

⁵ Turpat, 100. lpp.

⁶ Sal. promocijas darba tekstu 147.–148. lpp.!

⁷ Poruku Jāņa *Kopotī raksti*. 1. sēj. Dzejas. – Baierna: E.Alaiņa izdevums, b. g. [1955.], 303. lpp.

⁸ Blaumanis, Rūdolfs. *Kopotī raksti*. 6. sēj. – Rīga: Jumava, 1998., 139. lpp.

Dzejniecē norisinās mokoša iekšēja cīņa starp ilgām kā senāk bērna pašlūgībām pieglausties Dievam un neatkarīgas personības lepno protestu:

*No ilgiem, ilgiem maldu ceļiem / Es, tēvs, pie tevis pārnāku, (..) / Es tavā tēva mīlestībā /
Kā siltā segā ietīšos. (..) / Es gribu aizmirst netaisnību / Un visu ļaunu pasaulē, (..) /
Es atzīstu, mans spēks cik niecīgs, / Cik mani sapņi pārdroši...¹*

Tātad dzejniece grib aizmirst visu to, kas radījis plaisu starp viņu un Dievu. Reliģiskā doma bieži uzsvērusi, ka cilvēks nespēj ar prātu izprast jautājumus par ļaunuma un ciešanu pastāvēšanas jēgu un mērķi pasaulē, to atliek tikai pazemībā pieņemt. Taču kristīgā pazemība un Dieva liktās pasaules kārtības pieņemšana Aspazijai te saistās ar globālo problēmu “aizmiršanu”, gara trulumu, atsacīšanos no domāšanas, no sava prāta, līdz ar to – no savas personības, un viņa noraida šādu pazemību: *Te... pēkšņi lepna augšām raujos: / Es sevi noliegt nevaru!*²

Tādēļ nav vairs iespējams atrast mierinājumu un atbalstu Dievā, atliek to meklēt sevī pašā:

*Es neapsūdu vairs, nedz izmistu, / Es guvu dziļo dvēseles mierību, / Kas pati sevī atrod atbalstu.*³

Cilvēkam jāuzsāk cīņa ar fātumu, ļauno likteni, kurš “kā kalns pār viņu klājas”.⁴ Šajos dzejoļos jūtama Raiņa ietekme. Viņš, šķiet, ir pārliecinājies Aspaziju, ka katram iespējams pašam lemt savu likteni, tādēļ jātiecas atbrīvoties no cilvēkā paaudžu gaitā ieliktais vēlmes atrast atbalstu ārpus sevis.⁵ Tomēr dzejniecei joprojām sār vilšanās un atmiņas par zaudēto bērnības ticību, kas toreiz darīja laimīgu: *Tik, kad man sapņi ainu nes / Iz tālas, jaukas pagātnes, / Es jūtu bezgala sirdssāpes.*⁶

Viesturs Vecgrāvis norāda, ka Aspazijas dzeju krājumā “Dvēseles krēsla” blakus romantiskajam utopismam un romantismā nozīmīgās “zudušās paradīzes” mesiāniskai radīšanai parādās arī “simbolisks romantisko konfliktu un ideālu skatījums stoiciskā rezignācijā.”⁷ Smeldzīgi iekrāsoti zaudētās bērnu dienu ticības motīvi ir raksturīgi latviešu klasiskajā dzejā, piemēram, J.Poruka, Kārļa Skalbes (1879–1945), Jāņa Ziemeļnieka (1897–1930), Augusta Saulieša (1869–1933) dzejoļos.⁸

¹ Aspazija. *Kopotu raksti*. 1. sēj., 74. lpp.

² Turpat.

³ Turpat, 100. lpp.

⁴ Turpat, 84. lpp.

⁵ Sk. Rainis. *Kopotu raksti*. 19. sēj., 257.–258. lpp.

⁶ Aspazija. *Kopotu raksti*. 1. sēj., 100. lpp.

⁷ Vecgrāvis, Viesturs. Latviešu literatūra no 1890. līdz 1905. gadam. *Latviešu literatūras vēsture*. 1. sēj., 192. lpp.

⁸ Piemēram: Poruka Jāņa *Kopotu raksti*. Dzejas, 29., 112., 190., 303. lpp.; Skalbe, Kārlis. *Raksti*. 5. sēj. – Stokholma: Daugava, 1953., 16., 17., 187. lpp.; Ziemeļnieks, Jānis. *Kopotu dzejas*. 1. sēj. – Rīga: Valters un Rapa, 1933., 223. lpp.; Saulietis, Augusts. *Raksti*. 9. grām. – Rīga: J.Roze, 1926., 275.–280

Manuskriptā palikušajā Aspazijas sastādītajā dzejas antoloģijā iekļauts K.Skalbes dzejolis “Kāda noguruša cilvēka vēlšanās”, kurā dzejnieks atceras, kā māte bērnībā viņam tēlaini stāstījusi par ticības jautājumiem. Viņš ilgojas atgriezties šajos priekšstatos. Acīmredzot dzejniece saredzējusi šajā dzejolī radniecību ar savas bērnības pieredzi. Sk.: RTMM 82699/96 Asp. R 24/1 *Aspazijas sastādīta dzeju antoloģija*.

1.1.4. *Kristīgā misticisma, Austrumu reliģiju un senlatviskās mitoloģijas motīvu sintēze*

Tomēr krājumā “Dvēseles krēsla” blakus šiem dominējošajiem motīviem ir arī daži atšķirīgi reliģiskie motīvi, kas liecina par vēlmi meklēt *garīgu apskaidrotību* un mierinājumu vienotības izjūtā ar Dievu. Dzejoļu cikla “Ziemeļu nakts” pirmajā daļā šāda garīga pārdzīvojuma atainojums ietverts savdabīgā reliģiska sinkrētisma formā. Tajā savienojas katoliski, Austrumu reliģijām raksturīgi un varbūt pat Brāļu draudzes motīvi, kā arī latviskajai mentalitātei tradicionāli nozīmīgā Dieva klātbūtnes izjūta dabā. Aspazijas poētikai tā mazāk raksturīga nekā, piemēram, F.Bārdas, K.Skalbes, Viļa Plūdoņa (1874–1940) dzejā. Tomēr arī viņai šis pārdzīvojums nav svešs. Minētajā dzejoļī ietverts latviešu folklorai raksturīgais paralēlisms dabas un cilvēka dzīves norisēs. Ziemeļu nakts ainā tikko uzsnigušā sniega attīrošais baltums rosina cilvēku tiekties pēc dvēseles dzīves attīrīšanas no grēka:

*No viņas nodzēsts / Viss grēks un ziegs, / To tāli visapkārt / Sedz baltais sniegs.*¹

Zvaigžņotās debess un baltā sniega tēlu kontrasta radītā pārļaicīguma un apgarotības izjūta šajā dzejoļī vienlaikus ir sasaistīta gan ar Kristus asins upura klātbūtni, gan ar apskaidrotības mirkli saplūsmes sajūtā ar Visumu, kad gars paceļas pāri matērijas ierobežojumiem:

*Virš sniega sarkanās / Zvaigznes mirdz, / Kā asins rētas / Uz “svētās sirds”. /
Gars brīvs no vielu / Smaguma kļūst, / Ar mūžīgo Visumu / Kopā plūst. /
Un tavu būti / Un šķīsto “es” – / Tu jūti – eņģeļi / Klēpī nes.*²

Te Aspazijas dzejā vienīgo reizi ienāk katoliskais jēdziens *Svētā sirds*. Dzejniece to likusi pēdējās, tādējādi uzsverot, ka tas nav viņas pašas veidots. Dzejoļu cikls pirmoreiz publicēts 1901. gadā.³ Tādēļ šī motīva rašanos, visticamāk, ierosinājusi nesenā aktualitāte. 1899. gadā pāvests Leons XIII (*Leone XIII*, dz. *Gioacchino Vincenzo Raffaele Luigi Pecci*, 1810–1903) enciklikā *Annum sacrum* [svētais gads] veltī cilvēci Jēzus Sirdij un ievieš visā baznīcā Jēzus Sirds litāniju, tādējādi oficiāli paaugstinot šīs tautas tradīcijas nozīmi.⁴ Jēzus Svētās, arī Vissvētākās sirds godināšana

¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 79. lpp.

² Turpat, 79.–80. lpp.

Tolaik jēdzieni *gars* un *dvēsele* parasti lietoti kā sinonīmi. Antīkajā pasaulē un pirmajos kristietības gadsimtos pazīstamā ideja par cilvēka trīsdalību, kas izraisa diskusijas mūsdienu teoloģijā, aplūkojamā laikposmā nav aktualizēta. Sk.: Maldonis, Voldemārs. *Evanģēliskā dogmatika*, 271. lpp. M.Burima norāda, ka Aspazijas dzeju krājumā “Dvēseles krēsla” katra jēdziena izvēli “drīzāk nosaka leksiskais skanējums un metroritmiskā situācija, nevis tā semantiskais lauks.” Burima, Maija. *Modernisma koncepti 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*, 99. lpp. Vienlaikus autore atzīst, ka jēdziens *gars*, iespējams, vairāk attiecināts uz reliģiski ētisko kontekstu, bet *dvēsele* un *sirds* vairāk saistās ar emocionalitāti, romantismu, psiholoģiskā stāvokļa, iekšējo pretrunu atveidi. Turpat, 101. lpp.

³ *Mājas Viesa Mēnešraksts*, 1901., 4. nr., 295. lpp.

⁴ D. N. Leonis Papae XIII. *Annum Sacrum. De hominibus Sacratissimo Cordi Iesu devovendis. // The Holy See. Litterae Encyclicae SSMI*. https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_1-xiii_enc_25051899_annum-sacrum.html [Skatīts: 25.11.2023.]

ienākusi katoliskajā teoloģijā un praksē ap 11. gadsimtu no vairāku kristīgo mistiķu saņemtajām atklāsmēm. Īpaša nozīme ir Svētās Mehtildes no Helftas (*Mechtild von Helfta*, dz. *Matilda von Hackeborn*, 1241–1298)¹ un Svētās Margaritas Marijas Alakokas (*Marguerite Marie Alacoque*, 1647–1690)² vīzijām. Tajās Jēzus rāda savas caurdurtās sirds brūces un aicina godināt viņa žēlsirdīgo sirdi. Tolaik tas ir pretsvars sabiedrībā dominējošajam Dieva Soģa tēlam. Aspazija sasaista *Svēto sirdi* ar eņģeļu klātbūtni. Eņģeļiem ir nozīmīga loma arī svētās Mehtildes atklāsmēs.³ Varētu izteikt pieņēmumu, ka dzejniece pēc minētās pāvesta enciklikas iznākšanas ir lasījusi kādu atreferējumu par šo tēmu un tas atstājis uz viņu iedvesmojošu garīgu iespaidu.

Katoliskais motīvs nākamajā pantā kontrastē ar Austrumu reliģiju garīgajām praksēm raksturīgu izjūtu. Kristīgajā misticismā dvēsele tiecas uz vienību ar Dievu kā personu, iemiesotu Jēzū Kristū, un šajā vienībā vienlaikus var sajust arī visas radītās esamības vienotību ar Radītāju. Budisma un daoisma mācībās garīgās apskaidrotības mērķis ir visas esamības vienotības izjūta, kurā pazūd ikviena robeža starp tās šķietamajiem pretstatiem: dzīvību un nāvi, laicīgo un mūžīgo, atsevišķo un vispārējo, profāno un sakrālo.⁴ Austrumu garīgajām mācībām radniecīgās izjūtas par sadalītības pārvarēšanu, saplūsmi ar Visumu pārmanto arī romantisma literārā tradīcija. V. Vecgrāvis norāda, ka “viena no centrālajām (..) romantisma virzībām ir indivīda apjauta par savu vienotību ar universu (..)”⁵ Šīs izjūtas raksturīgas arī Raiņa dzejai, tikai bez reliģiskas noskaņas. Aspazijai turpretim šajā dzejolī tās vēl cieši savijušās sinkrētiskā vienībā ar kristīgajiem jēdzieniem. Dzejoļa pēdējā pantā turpat blakus atkal ir eņģeļi, kas “klēpī nes” atklāsmē šķīstīto, apskaidroto būti.

Aspazijas dzejā ir maz sirdsšķīstības motīvu. Tie īpaši raksturīgi hernhūtiešu jeb Brāļu draudzes pasaules izjūtai, tādēļ vairāk ietekmējuši no Vidzemes nākušos dzejniekus. Literatūrzinātnieks Guntis Berelis norāda, ka Aspazija gluži labi iztiek bez hernhūtiešiem.⁶ Tomēr dažos viņas dzejoļos ieskanas dvēseles šķīstības motīvs. Nevar apgalvot, ka tas katrā ziņā saistāms ar Brāļu draudzes iespaidu. Tomēr šī dzejoļa kontekstā tas nav neiespējami, ņemot vērā, ka Brāļu draudžu veidotā garīgā atmosfēra 19. / 20. gadsimta mijā ir ietekmējusi garīgo gaisotni arī ārpus tās

---

¹ *Love of the Sacred Hearth*, illustrated by St. Mechtilde. *Internet Archive*. [Ievietots: 30.05.2020.] <https://archive.org/details/love-of-the-sacred-heart-illustrated-by-saint-mechtilde/page/n7/mode/2up> [Skatīts: 25.11.2023.]

² Bougaud, Emile. *Life of Saint Margaret Mary Alacoque*, 1920. *Internet Archive*. [Ievietots: 26.07.2011.] <https://archive.org/details/lifeofsaintmarga00boug/page/n9/mode/2up> [Skatīts: 25.11.2023.]

³ Eckenstein, Lina. *Woman Under Monasticism*. Chapters on Saint-Lore and Convent Life between A. D. 500 and A. D. 1500. – Cambridge: The University Press, 1896., 342.–343. lpp.

⁴ Pomerancs, Grigorijs. Pēcvārds. *Ne vējš, ne karogs*. [Dzenbudisma teksti.] – Rīga: Avots, 1991., 174. lpp.

⁵ Vecgrāvis, V. *Mani sveicina zvaigznes: romantiskā pasaules izjūta latviešu dzejā*, 27. lpp.

⁶ Berelis, Guntis. *Latviešu literatūras vēsture*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999., 36. lpp.

tiešās izplatības apgabaliem. Hernhūtisms lielu vērību velta tieši Jēzus rētu apcerei.¹ Tāpat tam ir raksturīga tiekšanās uz garīgu ekstāzi. Domājams, netieša sakritība ir Brāļu draudžu dziesmu poētikā sevišķi izceltie debesu spīdekļu tēli, kas lietoti salīdzinājuma funkcijā.² Tādējādi hernhūtismam raksturīgais dvēseles šķīstības jēdziens te harmoniski sader ar katolisko *Svētās sirds* jēdzienu.

Dzejolī jūtamo mistisko apakšstrāvu spilgti raksturo Aspazijas dienasgrāmatā atstāstītā saruna ar Raini. Šis ieraksts, kas tapis 1904. gada beigās, apliecina dzejnieces interesi par misticismu, kā arī atklāj viņas tā laika izpratni šajā jautājumā:

“Misticisms priekš manis nozīmē kaut ko noslēptu, bet tādā veidā, ka tas būtu kas liels, augošs un topošs, kas neapzināmi daudz apsola, it kā satinies pumpurs, no kura nezina, kas var izplaukt par brīnumziedu. Pie šī aizsegtā un topošā man ir, itkā es pati varētu līdzdarboties, līdz radīt, kamēr viss, kas spilgtā gaismā pārredzams un zināms, priekš manis ir kas noslēgts (...). R. [Rainis.] Tas jau nav misticisms, kā tu viņu definē. Misticisms par visu stāv sakarā ar reliģiju, nāk no grieķu mistērijām. Es. Kas tad tas ir, ko es zem misticisma saprotu? R. Tas ir romantisms. Tu esi caur un caur romantiķe.”³

No šī ieraksta redzams, ka Rainis reliģiju un ar to saistīto misticismu saprot šaurākā nozīmē kā sekošanu noteiktam kultam, bet Aspazija to intuitīvi tver plašākā izpratnē, kas vairāk saskan ar mūsdienu definējumiem. Viņa skata esamību kā mistēriju, kuras jēgai var tuvoties izjūtā un darbībā. Tā ir romantiskajam pasaules redzējumam raksturīgā misticisma uztvere.

Dzejoļu cikla otrajā daļā ietverti tā laika zinātnes kosmogoniskie priekšstati par Visuma bezgalību, kas daudzkārt variēti gan Aspazijas, gan Raiņa dzejā. Trešajā daļā saplūst kopā latviešu folkloras un antīkās mitoloģijas motīvi.⁴ Tas liecina, ka Aspazija jau daiļrades sākumposmā ir centusies apvienot pēc iespējas vairāk dažādu reliģisko virzienu un mitoloģisko priekšstatu motīvus, lai no tiem veidotu vienu, sinkrētisku pasaules kopainu. Šiem sintēzes meklējumiem ir īpaša nozīme viņas mūža nogales dzejā.⁵

---

¹ Frīde, Zigrīda. Latviešu literatūras sākotne. *Latviešu literatūras vēsture*. 1. sēj., 87. lpp.; Ceipe, Gundars. Hernhūtīešu Brāļu draudzes vieta latviešu tautas vēsturē un mūsdienās. Tradīcija. *Teoloģija: teorija un prakse. Mūsdienu latviešu teologu raksti I*. Red. Juris Rubenis. – Rīga: Zvaigzne ABC, b. g. [2006.], 293. lpp.

² Apīnis, Aleksejs. *Neprasot atļauju*. – Rīga, Liesma, 1987., 18. lpp.

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 630. lpp. Aptuvenais datējums noteikts pēc rokraksta: RTMM 86669/31–32 Asp. R 19/1 Aspazija. *Dienasgrāmata*, 1897.–1908.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 80.–81. lpp.

⁵ Zaiga Ikere visas esamības vienotības izjūtu Aspazijas dzejā saista ar sengrieķu un vācu filozofijas ietekmi, kā arī pašas dzejnieces intuitīvu atklāsmi. Sk.: Ikere, Zaiga. Mūžības saspēle dzejas un filozofijas tvērumā: Aspazija, Platons, Timeņecka. *Aspazija, Rainis, dzīvā dzīve*, 81. lpp. Minētajām ietekmēm, protams, ir īpaša nozīme Aspazijas pasaules izjūtas veidošanās procesā, tomēr tās iekļaujas plašākos reliģiju sintēzes centienos.

Jau pirmajos Aspazijas krājumos blakus *kristīgajiem* ieskanas arī *budistiskie nirvānas* motīvi.¹ “Sarkanajās puķēs” tā ir pārnestā nozīmē uztverama mīlestības “nirvāna”.² “Dvēseles krēslā” pirmo reizi parādās ilgas ieplūst garīgajā nirvānā.³ Nirvāna budismā ir vienlaikus lielais Nekas jeb tukšums un augstākais garīgais papildījums, kādu cilvēks var iemantot. Tas ir stāvoklis aiz sevis paša un fizisko sajūtu robežām. Nirvānu var daļēji īstenot šīs zemes dzīvē kā garīgu apskaidrotību saplūsmē ar Visumu, bet pēc nāves iegūt galīgo nirvānas stāvokli – izkļūšanu no pārdzimšanu cikla.⁴ Dvēsele tajā nesaglabā savu būtību, personisku nemirstību, kā tas ir kristīgajos priekšstatos, tomēr ieplūšana nirvānā ir lielākā svētlaieme, uzvara pār nāves varu. Pēc tā, sāpju izmocīta, dzejoļī “Nebūtībā” ilgojusies dzejniece:

*Ak, novelt zemes grūtības! – / Bez atmiņas, bez būtības, (..) /
Kā balta sniega pārslīņa / Nirvānas sidrabviļņos peldēt!*⁵

Ilgas pēc nirvānas vairāk šķiet sakņotas psiholoģiskā vēlmē aizmirst dzīves smagumu, nevis filozofiski eksistenciāla rakstura centienos. Olga Senkāne norāda, ka nirvāna te ir nāves baiļu un ciešanu pārvarēšanas veids; tieksme nokļūt transcendencē reprezentē absolūto brīvību.⁶ Tas gan nav pretrunā budisma tradīcijai, kas atzīst garīga patvēruma meklējumus Budas mācībā.⁷

Vienlaikus jau krājumā “Dvēseles krēsla” ienāk arī *senlatviskās mitoloģijas* motīvi. *Zemes māte* ir dzīvības un nāves dialektikas simbols. Ar vienu roku viņa tura dzīvību, ar otru nāvi. Abas rokas ir kosmiskā līdzsvarā:

*Kas dzīvo – tam jāmirst, / Kas mirst – tam dzīvot. / Tik nāve vien spēj / Uz dzīvību brīvot.*⁸

Tātad šajā posmā dzejniece vēl nešaubās par cilvēka esības turpināšanos pēc nāves, kas būs patiesā dzīvība, brīva no matērijas ierobežojumiem.

---

¹ *Nirvānas* jēdziens ir sastopams ne tikai budismā, bet arī citās Indijas reliģijās, tomēr vairums mūsdienu pētnieku uzskata, ka sākotnēji tas nācis no budisma. Sk.: Buswell, Robert E., Lopez, Donald S. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. – Princeton: Princeton University, 2013., 589. lpp.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 40. lpp.

³ Raiņa un Aspazijas bibliotēkā ir vairākas grāmatas par budismu. Piemēram: RTMM 126107 Rai. B IX/6 Acvagoshas. *Buddas Leben und Wirken*. Vorwort von Th. Schultze. – Leipzig: Reclam, 1894. Tas netieši liecina, ka jau krājuma “Dvēseles krēsla” tapšanas posmā Aspazija varētu būt iepazinusies tuvāk ar budisma mācību.

⁴ Buswell, Robert E., Lopez, Donald S. *The Princeton Dictionary of Buddhism*, 589.–590. lpp.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 109. lpp.

⁶ Senkāne, Olga. Mūžības koncepts Aspazijas un Raiņa pirmajos dzeju krājumos. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam* I. Zinātnisku rakstu krājums. Red. I.Kalniņa, S.Ratniece u.c. – Rīga: Jaunā Daugava, 2010., 34.–35. lpp.

⁷ Klīve, Visvaldis. *Ticības ceļos*. Reliģiju vēsture. – Rīga: Zinātne, 1995., 142. lpp.

⁸ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 110. lpp.

1905. gada revolūcijas notikumi iezīmē vēl asāku robežšķirtni Aspazijas *attiecībās ar kristīgo tradīciju*. Ārpus krājumiem palikušais satīriskais dzejolis “Cienīgtēvu gaudu dziesma” (1905) saistīts ar t. s. baznīcu demonstrācijām revolūcijas laikā un asi izsmej baznīcu un mācītājus:

*Sāks aizaugt baznīctaciņi, / Būs tukši upurmaciņi, / Būs mājā plaukts bez Bībeles / Un melnas jūsu dvēseles. / Ak vai! tu Dieva zemīte, / Tu kļuvusi nu bezdieve! / Ak vai! par galu domājat / Un mums tās muižas atstājat!*¹

No konteksta var secināt, ka mācītāju veiktās sakrālās darbības cilvēkam nemaz nav nepieciešamas, bet pašiem garīdzniekiem visvairāk rūp mācītājmuižas un citi materiālie labumi, kurus viņi par tām saņem. Šis ir vienīgais Aspazijas dzejolis, kurš tik asi vēršas pret baznīcu. Acīmredzot tas atspoguļo tā brīža saasināto situāciju.

Tātad Aspazijas agrīnā posma dzejā reliģiskajiem motīviem ir nozīmīga loma ne tikai kā poētiskiem izteiksmes līdzekļiem, bet arī kā autores garīgās dzīves procesu atainotājiem.

1.2. Šveices trimdas posms (1906–1920): dzeju krājumi

“Saulains stūrītis”, “Ziedu klēpis”, “Izplesti spārni”

1.2.1. *Zaudētās bērnu dienu ticības motīvi*

Aspazijas nākamajos dzeju krājumos – liriskajās autobiogrāfijās “Saulains stūrītis” (1910) un “Ziedu klēpis” (1911) – *zaudētās bērnu dienu ticības* motīvi, kas aizsākas “Dvēseles krēslā”, izvērsti vēl plašāk. Nozīmīgu vietu tajos ieņem agrīno bērņības gadu un pusaudzes vecuma garīgo pārdzīvojumu tēlojums. Bērņības “saulainajā stūrītī” dzejniece jutusies kā Dieva mīlais audzēknītis, kam viņš aplicis spožu roku un īpaši viņai debesīs vienu zvaigznīti dedzis.² Acīmredzot dzejniece jau bērņībā ir dzirdējusi senlatviešu ticējumu, ka katram cilvēkam debesīs atbilst sava zvaigzne.³ Šie motīvi iemieso pasargāšanu un rūpes, kas bērņa paļāvīgajā apziņā saistās ar Dieva tēlu. Meitene sirsnīgi lūdz mīlo, dārgo debesu tētiņu un cer, ka viņas lūgšana kā bitīte ielidos debesu dārziņā.⁴

Dzejoļi “Mazais Caķejs”, “Jēkaba trepes” un “Jāzēpa sapņi” veido vienotu ciklu, kas atmiņu gaismā ataino garīgi atvērta bērņa iespaidus no Bībeles stāstiem un to ierosinātos sapņus un ilgas. Interesants ir šo trīs dzejoļu izkārtojums. Pirmajos divos centrālie tēli ir koks un trepes, kas simboliski iemieso garīgo augšupiecību, sekojot savām ilgām un sapņiem, bet trešā dzejoļa centrā ir bedre, kurā realitāte draud iemest sapņotāju. Tādējādi bērņības pasaule skatīta no dzīvē jau

¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 362. lpp.

² Turpat, 160. lpp.

³ LTT 36324–36328. Šmits, Pēteris. *Latviešu tautas ticējumi*. 4. sēj. – Rīga: Latviešu folkloras krātuve, 1941., 2197. lpp. Sal.: Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*. – Rīga: Rundas, 2018., 702. lpp.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 205. lpp.

vilšanos piedzīvojuša cilvēka skatpunkta. Šajos dzejoļos īpašu nozīmi iegūst romantisma dzejai raksturīgais *sapņa* motīvs. Taču pat sasaistē ar Bībeles tekstu reminiscencēm sapnim te nav dziļas sakrālas jēgas, kā tas ir, piemēram, F.Bārdas dzejā. Sapnis vairāk iemieso garīgās attīstības ideālu.

Dzejolī “Mazais Caķejs” tēlotas bērna dedzīgās ilgas sagaidīt no dzīves brīnumu. Garīgais un laicīgais aspekts te vēl savijas vienotā, dabiskā pasaules izjūtā. Vislielākais brīnums būtu sastapt pašu Pestītāju. Meitene ir gatava kā Caķejs pakāpties kokā, lai saredzētu Jēzu (Lūkas ev. 19, 3–4) un pievērstu viņa uzmanību: *Ņem mani līdz, ņem mani līdz! / Es būšu tavs laika cīrulīts!*¹ Ilgas būt nodērīgai, kalpot kādam nozīmīgam uzdevumam kontrastē ar apziņu par vārgajiem spēkiem. Tomēr ir paļāvīga cerība, ka Pestītājs pratīs tos izmantot, jo saredzēs sajūsmu un labo gribu.

Dzejolī “Jēkaba trepes” dzejniece atceras savu bērnības sapni par zeltā mirdzošajām Jēkaba trepēm. Aspazijas atmiņas grāmatā “Zila debess zelta mākoņos” liecina, ka Bībeles stāsta ierosinātais, pravietiskais sapnis patiešām ir bijis²:

*Es biju tik laimīga, laimīga! / Jau kājiņa bija uz kāpiena – / Te uztrūkos... ak, cik man žēl! (..) /
Varbūt būs trepes vēl pagalmā? / Nupat es taču tās redzēju vēl? / Ak, cik man žēl, ak, cik man žēl.*³

Tā sauktās Jēkaba kāpnes jeb patriarha sapnī redzētās kāpnes uz debesīm (1. Mozus grām. 28, 12) tradicionāli simbolizē dzīvu savstarpēju komunikāciju starp Dievu un cilvēku.⁴ Vecajā Derībā augšup un lejup pa kāpnēm kāpj nevis pats cilvēks, bet eņģeļi, kas kā starpnieki vieno zemi ar debesīm. Jauno laiku Eiropas kultūrā šis motīvs kļūst par poētiski uzrunājošu simbolu cilvēka nerimtīgajai garīgās izaugsmes un attīstības tieksmei.⁵ Aspazijas dzejolī meitene pati ilgojas uzkāpt pa kāpnēm un sasniegt debesis. Tomēr šīs gara slāpes dziļākajā nozīmē nav piepildāmas, jo cilvēka ilgās pastāvošais pilnības ideāls zemes virsū ir nesasniedzams. Te spilgti iemiesots Aspazijas daiļradei raksturīgais romantiski saasinātais sapņa un īstenības, debesu un zemes pretstatījums. Šķietamais bērnības atmiņu gaišums dzejolī ir pilns sāpīgas smeldzes par zaudēto debesu sapni, par cilvēka nespēju savienot to ar realitāti.

Vairākus latviešu dzejniekus ir saistījis tolaik visiem zināmais Bībeles stāsts par Jāzepa sapņiem. (1. Mozus grām. 37, 5–11) Aspazijas dzejolī “Jāzepa sapņi” var salīdzināt ar Jura Neikena

¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 156. lpp.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 5. sēj., 276. lpp.

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 157. lpp.

⁴ Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*, 117. lpp.

⁵ Dzejnieka Riharda Rudziša skatījumā Jēkaba kāpnes simbolizē svēto tiltu no zemes uz Gara virsotnēm, arī kosmiskās atbildības, mīlestības, līdzietības attiecības. Mistiķis Jakobs Bēme (*Jakob Böhme*, 1575–1624) šīs kāpnes ir redzējis vīzijā. Motīvs ir īpaši raksturīgs Renesanses kultūrai. Sk.: Rudzītis, Rihards. *Svētā Grāla brālība*. – Rīga: Sirds Gaisma, 2010., 28. lpp.

(1828–1868) jaunības dienu dzejoli “Redz, šē nāk tas sapņotājs!”. Šajā salīdzinājumā spilgti izgaismojas gan vecā un jaunā laikmeta dzejas garīgās atšķirības, gan pēctecība. J. Neikena sižetiskajā dzejolī izvirzīts sirdsšķīstā cilvēka ideāls, kas raksturīgs hernhūtisma ietekmētajai Vidzemes garīgajai atmosfērai 19. gadsimta vidū. Jāzepiņš liksmi ļaujas Dieva vadībai, bet brāļi draudēdami viņu izsmej: “Redz, šē nāk tas sapņotājs!”¹ Tāpat arī cilvēku, kurš, bērna uzticībā Dievam pieķēries, cenšas sevi saglabāt tīru no pasaules grēkiem, pasaule mēdīdama apsmej.²

Aspazijas dzejolī “Jāzepa sapņi” sapņa un realitātes pretstats no reliģiskā plāna pārņests vairāk psiholoģisko attiecību plānā, bet saglabāta tā pati izjūta, kas J. Neikena dzejolī, – racionāli cietsirdīgās pasaules apsmieklis sapņotājam ideālistam. Abos dzejoļos Jāzepa sapnis iemieso ideāla alkas, lai gan pats ideāls ir atšķirīgs:

*Tik jaukus sapņus tu stāstīji (.). / Bet kā tev, Jāzepiņ, izgāja? / Par to tevi bedrē iemeta!*³

Meitene arī ir sapņojusi pārdrošus sapņus. Tas rada bailes un nedrošību, vai pasaule viņu pieņems:

*Es arī daudz sapņu sapņoju (.). – / Bet, ja es to ļaudīm stāstītu, / Vai mani ar bedrē nemestu?*⁴

Tomēr dzejoļa noslēgumā piesardzības vietā stājas sapņa, resp., ideāla vērtības apliecinājums un gatavība par to ciest:

*Bet kā to drūzmu man savaldīt / Un visus tos sapņus, kas manī mīt? / To sauli, kas man iz dvēseles spīd, (.). / Ja mani ar bedrē iemestu, / Iz bedres tā ārā vēl spīdētu!*⁵

Šajā dzejolī “sapņu drūzma” nav konkretizēta, bet tās būtība lielā mērā ietverta nākamajā dzejolī:

*Es meklēju daiļumā remdināt kāri, / Kas tiecas, kas sniedzas pār dzīvi pāri.*⁶

Ideāls iemieso garīgo daiļumu. Šajā attīstības posmā tas vēl nenoliedz tradicionālās kristīgās vērtības, bet pārvirza garīgās augšupiecības akcentus no pestīšanas un vienotības ar Dievu uz pašā cilvēka pilnveidi.

Aspazijai vienmēr ir raksturīga personības dualitāte. Jau bērnības un agrās jaunības tēlojumā vienlaikus ar tieksmi pēc garīgās izaugsmes, sekošanas ideāliem parādās pretējā tieksme – velnišķo spēku, grēka vilinājums, protests pret “svētulību”.⁷ Meitene brīžiem pakļaujas vieglprātībai, kārei pēc lietām, ko “maitā rūsa un kodes”.⁸ (Mateja ev. 6, 19) Tomēr garīgo vērtību nolieguma tendences

¹ Neikens, Juris. *Raksti*. – Cēsis, Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1924., 226. lpp.

² Turpat, 227. lpp.

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 157. lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat, 158. lpp.

⁷ Turpat, 75., 211., 220. lpp.

⁸ Turpat, 211. lpp.

negūst virsroku, jo drīz vien viņa atkal sadzird sirdsapziņas balsi, ka “ir vēl kas skaistāks kā grēks”,¹ un apņemas meklēt vienīgo, īsto pērli.² Tā evaņģēlija līdzībā (Mateja ev. 13, 45–46) simbolizē ticības atziņu. Aspazijas dzejolī šī simbola jēga atkal nav īsti konkretizēta, acīmredzot tā vēl ir vairāk vai mazāk neskaidra arī pašai dzejas varonei. Tomēr gatavība to meklēt iezīmē radikālu pretstatu iepriekš sniegtajai “pasaules prieku” ainai.

Jaunībā spēcīgi sajusto un intensīvi pārdzīvoto vēlmi veidoties par patstāvīgu personību, pašai atrast jaunus garīgās izaugsmes ceļus, nevis sekot jau gataviem, tradīcijas noteiktiem domāšanas un uzvedības rāmjiem spilgti izsaka dzejolis “Noli me tangere” (*Neaizskar mani*, latīņu val.). Vārdus, kurus augšāmcēlies Kristus saka Marijai Magdalēnai (Jāņa ev. 20, 17), Aspazija attiecina uz labu gribošiem, “prātīgiem” padomdevējiem:

*Tu gudrība, pilna padomu, (..) / Iz prātīguma dibeņiem smeltu! (..) / Ak, gudrība, lai tu ar cik manim sniedz, / Manu negudro sapni tu neaiztiec! (..) / Es, ģeķība, pilna nākotnes, / Kas sevī jaunas pasaules nes: (..) / Iz sevis pašas man jāzstiedz: / – Manu topošo sapni tu neaiztiec!*³

Arī šajā dzejolī Jēzus sacītie vārdi pārnesti psiholoģiskajā plānā,⁴ kuram sabiedrisku apakšstrāvu piešķir sieviešu emancipācijas kustība. Bībeles vecajā tulkojumā un vācu mācītāju literatūrā bieži lietotais vārds *ģeķība* dzejolī iemieso radošumu un apliecina jaunās paaudzes tiesības brīvi meklēt savus ideālus un vērtības, arī kļūdīties, bet neiet jau iemītus ceļus.

Pētniece Ilze Knoka krājumos “Saulains stūrīts” un “Ziedu klēpis” saredz romantiskās ironijas izpausmes. Šai ironijai ir “nepieciešama šaubu un dubultā skatījuma klātbūtne”.⁵ Dubultais skatījums nenoliedzami ir šo motīvu pamattonis, tomēr pār ironiju dominē nostalgija.

Kopumā šie dzejoļi, par spīti to šķietamajam gaišumam, ir pilni sāpīgas zaudējuma smeldzes, jo ilgotās Jēkaba kāpnes tā arī palikušas neuzkāptas. Dzejoļa “Dieva pabērnītis” virsraksts veido asu kontrastu ar pirmajā pantā atainoto, jau minēto bērnības pasaules izpratni:

*Es jutos Dieva audzēknīts, / Viņa debesu dārzā dēstīts.*⁶

---

¹ Turpat, 307. lpp.

² Turpat.

³ Turpat, 319.–320. lpp.

⁴ Arī A.Saulietis tāda paša nosaukuma dzejolī pārnes šos vārdus psiholoģiskā plānā, attiecinot uz savām attiecībām ar pāri darītājiem. Tas liecina par šī motīva atpazīstamību. Sk.: RTMM 9262 S R 13/5 Rokraksts. Saulietis, Augusts. *Noli me tangere*. Dzejolis, [1910.–1920. gadi].

⁵ Knoka, Ilze. Romantiskā ironija kā Aspazijas dzejas laiktelpas izteicēja. *Platforma*. Latvijas Universitātes filoloģijas, mākslas (teātra un mūzikas) zinātnes un bibliotēkzinātnes doktorantu rakstu krājums. Redkol. vad.. J.Kursīte. Sast. Jolanta Upeniece. – Rīga: Zinātne, 2003., 22. lpp.

⁶ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 160. lpp.

Tālāk dzejolī transformēta bībeliskā līdzība par Sējēju, kura izsētās sēklas krita cita ceļmalā, cita akmenājā, cita starp ērkšķiem, kas to pārmāca, bet cita auglīgā augsnē (Mateja ev. 13, 3–8; Marka ev. 4, 3–8; Lūkas ev. 5, 5–8):

*Ak, sen jau man ziņa citāda, / Un pati es esmu cita – / Es zinu, es esmu tik sēkliņa, /
Kas ārpus žoga krita. (..) / Es lēni vīstu bez izredzes / Starp nātrēm un starp smilgām.¹*

Tā tad dzejniece jūtas kā tā sēkliņa, kas nav kritusi auglīgā augsnē. Jaunajā Derībā minēto ērkšķu vietā, kas simbolizē laicīgās rūpes (Mateja ev. 13, 22; Marka ev. 4, 19; Lūkas ev. 8, 14), viņu pārmāc nātres un smilgas – degradējošas apkārtējās vides tēli. “Citādā ziņa” nav devusi citu, auglīgu izaugsmes pamatu. Saglabājas neapmierinātības sajūta, ka viņa ir pazaudējusi iepriekšējo, no kādreizējā “Dieva audzēknīša” kļuvusi par viņa “pabērni”. Tomēr atpakaļceļu autore neredz.

1.2.2. Kristīgo motīvu alegorisks un simbolisks izmantojums

Turpmākajā posmā Dievs kristīgā izpratnē – kā *persona*, ar kuru var sarunāties lūgšanā,² – Aspazijas dzejā vairs neparādās. Nākamajā dzeju krājumā “Izplesti spārni” (1920, papildināts izdevums 1922) dzejniece *kristīgos motīvus* izmanto tikai kā alegorijas un simbolus. Šo dzejoļu idejās tiešā veidā nav saskatāms transcendences moments.³ Tomēr dzejnieces pasaules izjūta krājumā nav arī pilnīgi materiālistiska. Dažkārt šī posma dzejā var saredzēt panteistiskas iezīmes.

Krājumā poētiski pārrādīti vairāki ar kristīgo simboliku saistīti *ziedu* motīvi. Dzejolī “Gavēņzieds” Aspazija salīdzina savu un savas paaudzes likteni ar pirmajiem pavasara ziediem, kam vēl jācīnās ar kaucošu ziemeļa vēju. Šis tēls savienojas ar kristīgā gavēņa motīvu. Ciešanu laika atsacīšanās tajā ir sagatavošanās Augšāmcelšanās svētkiem. Autore gan joprojām iluzori tic cilvēces labākai nākotnei, bet nespēj vairs ticēt, ka to piedzīvos:

*Ak, gavēņzieds, / Tu ciešanu laikā plaucis! / Tev liktens – kāds gaida ikvienu pirmo: /
Nekad tas līdz vecumam nenosirmo, / Tas nepieredz Lieldienas sauli!⁴*

Jaunā laikmeta dzejai ir raksturīgi Kristus krusta nāves motīvus pārnest pasaulīgā plānā un attiecināt uz paša cilvēka sāpēm un pārdzīvojumiem. Dzejolī “Pietā” poētiski apspēlēts motīvs, kas kristīgajā kultūrā pazīstams ar nosaukumu *pietà* (*žēlastība*, itāļu val.).⁵ No krusta noņemtā Pestītāja

¹ Turpat.

² Par Dieva personalitātes jēdzienu sk. 3. atsauci 23. lpp.!

³ Jāņem vērā, ka daļa no šiem dzejoļiem ir tapusi paralēli krājumiem “Saulains stūrīts” un “Ziedu klēpis”, bet, atšķirtībā no retrospektīvi ievirzītajām liriskajām autobiogrāfijām, atspoguļo autore aktuālos pārdzīvojumus un pārdomas.

⁴ Aspazija. *Kopotni raksti*. 2. sēj., 18. lpp.

⁵ Tas nācis no vizuālās mākslas un ataino Jaunavas Marijas tēlu, kas tura uz ceļiem sava mirušā dēla ķermeni. Tradīcija izveidojas no Mikelandželo Buonarroti (*Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni*, 1475–1564) skulptūras *Pietà* (1499) Svētā Pētera bazilikā Vatikānā.

vietā autore apraud savu atmiņu tēlu un velta tam bērnu vainagu no melnām rozēm, kas simbolizē sēras par zudušajiem jaunības sapņiem un ideāliem:

Atmiņu tēlam / Tik cēlam – / Uz aukstajām krūtīm es uzlieku / Savu skumju melnrožu vainagu.¹

Dzejolī “Radošais gars” saredzama motīvu paralēle un reizē pretstatījums ar iepriekš minēto dzejoli. Cilvēka personības attīstība un radošā atplaukšana caur ciešanām, kas veicina izaugsmi, ietverta pazīstamajā rozēs un krusta motīvā. Šo tēlu simbolika var būt daudzveidīga. Pastāv populārs uzskats, ka rozēs un krusta simbols ir mītisks un bijis pazīstams jau pirms kristietības. Viduslaiku kristīgajā leģendā sarkanā roze izaug no Kristus asinīm, kas izlietas pie krusta. Tā simbolizē mīlestību un ciešanas, Kristus asiņu atpestījošo spēku, arī augšāmcelšanos.² Vēlāk roze un krusts kļūst par rozenkreiceru simbolu, un Kristus asiņu simboliku papildina dažādas slepenas ezotēriskas nozīmes.³ Dzejolī šis simbols pārņests psiholoģiskā un sabiedriskā plānā, aicinot pašu cilvēku veikt uzdevumus, kas senāk saistījušies ar Dieva atpestījošo darbību:

Sarkana roze, ap ciešanu krustu vīta: / Sarkana asins, par dzīvību tapusi, / Uzziēdi! (..) / Spēks un daiļums, un mūžam radošais gars, (..) / Esi kā roze, ap ciešanu krustu vīta! / Esi asins – par dzīvību vērtusies! / Darbojies!⁴

Dzejolim ir gredzenveida kompozīcija. Asins, par dzīvību tapusi, ir tā asins, kas cilvēkam dota piedzimstot. Asins, par dzīvību vērtusies, ir paša cilvēka garīgās izaugsmes rezultāts, kam tālāk jāpāraug aktīvā darbībā. Tātad dzejas varones garīgais ceļš caur zaudējumu sāpēm virzās no melno rožu vainaga pie sarkanās rozēs – no sastinguma uz jaunu radošu aktivitāti.

Dzejoļos “Ūdens lilja” un “Īss pavasaris” pārstrādāti daži jau minētā jaunības gadu tēlojuma “Taisnais soģis” motīvi, tikai bez Dieva tēla.⁵ Kristīgajā simbolikā baltā lilija ir dvēseles šķīstības un nevainības iemiesotāja.⁶ Dzejolī “Ūdens lilja” šis motīvs ir sasaistīts ar krājuma vadmotīvu – *izplesto spārnu* simbolu, kas ietverts arī dzejolī “Garū sala”.⁷ Abos dzejoļos šie tēli asociatīvi saistās ar attīrīšanās, šķīstīšanās motīvu, kas savdabīgi savieno dvēseļu – gulbju un dvēseles – ūdens lilijas tēlus:

¹ Aspazija. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 86. lpp.

² Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*, 130. lpp.

³ Geheime Figuren der Rosenkreuzer aus dem 16. und 17. Jahrhundert (1788). *Deutsche Digitale Bibliothek*. [Ievietots: 21.11.2023.] <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/PU2R5W5ZD36VV2AVOJ36IQL4ZD4LOWQR> [Skatīts: 30.01. 2024.]

⁴ Aspazija. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 30. lpp.

⁵ Sk. Aspazija. *Kopoti raksti*. 5. sēj., 111.–116. lpp.

⁶ Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*, 122. lpp.

⁷ Aspazija. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 24.–25. lpp. Par šo dzejoli sīkāk sk. promocijas darba 54.–55. lpp.!

Nevajag tai zemes balsta, / Saknei būtu tas par smagu; / Viegli peld pa ūdens virsu / Baltā lilja, platās lapas / It kā spārnus izpletusi. (..) / Peld tā pašas dzelmes vidū, / Kur neviens to nevar aizsniegt, / Nevar skart ar rupjiem pirkstiem, / Paliēk mūžam spoža, balta... / Ak, kaut būtu es tā lilja! –¹

Ūdens lilija iemieso garīgās tīrības ideālu, gara vieglumu un vienlaikus dziļumu. Šajā simbolā ietverta vēlme saglabāt neskartu savas dvēseles dziļāko būtību, atbrīvojoties no zemes dzīves laikā iemantotā smaguma, no visa, kas to ir piesārņojis, ievainojis ar brutalitāti, piezemējis.

Dzejoļa melnrakstā aiz pēdējās rindas seko vēl viena: “es neesmu tā lilja”.² Vēlāk veikts labojums jautājuma formā: “Vai es neesmu tā lilja?”³ Pēc tam rinda svītrotā. Dzejniece apzinās, ka šīs ilgas viņas dzīvē nav vairs piepildāmas. Nākamais dzejolis krājuma sakārtojumā liecina, ka, apzinoties mūža īslaicību, dzejas varonē atkal uzvirto zemes kaislības, iepriekšējai pilnīgi pretēja vēlme vētraiņi tvert visu, ko dzīve var piedāvāt:

*Mums zīle vēstī īsu pavasari, / Mums ātrām alpām dzīvi skaut ar steigām.*⁴

Dzejoļu sakārtojumā ietverts tēzes un antitēzes princips. Literatūrzinātniece Ieva Kalniņa uzsver Aspazijas dzeju krājumu pārdomāto kompozīciju: “Dialektiskā attīstība caur atzīšanu (tēzi), noliegumu (antitēzi) ved uz jaunu, augstākas pakāpes perspektīvu (sintēzi).”⁵

Kā iepriekš minēts, šī iekšējā pretrunība attieksmē pret garīgo ideālu un zemes baudām parādās jau krājumos “Sarkanās puķes” un “Ziedu klēpis”. Garīgā ideāla un zemes dzīves vilinājumu pretstats raksturīgs arī J.Poruka un F.Bārdas dzejai. J.Porukam šo pretišķību atklāsmē dominē traģiskas zaudētās dvēseles šķīstības izjūtas, bet F.Bārdam garīgās ilgas pārsvarā gūst virsroku. Aspazija pieņem abas šīs savas nemierīgās dvēseles puses kā pastāvēt tiesīgas. Ideāls un dzīve veido dialektisku pretstatu vienību,⁶ tāpat kā zemes mīlestība un debesu mīlestība.⁷

Kristīgo ideālu motīvi tiek apvērsti zemes dzīves vitālo spēku apliecinājumā. Humoristiskajā dzejolī “Svētais Antonijs mākoņos” izsmieta sv. Antonija askēze un tieksme atbrīvojoties no zemes kaislībām. Izmantots savdabīgs literārs paņēmiens – dzejas teksta sasaistē ar dzejoļa virsrakstu notiek salīdzināmā objekta un salīdzinātāja apmainīšana vietām. Personificēts mēness, kuru kārdina zvaigznes, te ir debesu “svētais Antonijs”:

¹ Turpat, 43. lpp.

² RTMM 30224/49 Asp. R 6/1 Rokraksts. Aspazija. Baltā ūdens lilja. *Izplesti spārni. Melnraksts, sakārtots izdotā krājuma secībā* [1920.].

³ Turpat.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 43. lpp.

⁵ Kalniņa, Ieva. Dzeja. *Latviešu literatūras vēsture*. 2. sēj. 1918.–1940. Latvijas Zinātņu akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūts. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999., 158. lpp. Sintēzi šim opozīciju pārim, visticamāk, veido tālāk aplūkoti dzejoli “Harmonija” un “Ziedoņa atmoda”.

⁶ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 62. lpp.

⁷ Turpat, 62.–63. lpp.

*Lai griežas mēnesis šā vai tā, / Tam zvaigznes priekšā un pakaļā, / Tās apvij viņu ar mirdzošu viju /
Kā kairu tēli Antoniju, / Kas gavēja alā un svētumā.¹*

Svētā Antonija kārdināšanas motīvs sākotnēji ir nācis no viņa līdzgaitnieka Aleksandrijas Atanāzija (*Ἀθανάσιος*, 295–373) grāmatas “Antonija dzīve” (ap 360).² Sv. Antonijs Lielais no Ēģiptes (*Ἀντώνιος*, ap 251–356) ir viens no pirmajiem tā sauktajiem *tuksneša tēviem* – mūkiem vientuļniekiem, kas devušies tuksnesī, lai nodotos stingrām askēzes praksēm, jo tuksnešaina un klinšaina vide ir vislabāk piemērota šiem mērķiem. Pirms tam Antonijs trīspadsmit gadus dzīvojis alā, izcīnot smagas garīgas cīņas, lai ar lūgšanu un gavēšanu atbrīvotos no šaubām, skumjām un miesiskām vēlmēm.³ Šajā laikā viņš piedzīvojis velna uzsūtītas pārdabiskas parādības, kas iemieso dažādus zemes dzīves kārdinājumus, tai skaitā arī skaistas sievietes veidolā, taču stingri tos visus noraidījis.⁴ Vēlāk Sv. Antonijs no vēsturiskas personības ir kļuvis par simbolu cilvēka cīņai ar kārdinājumu. Rietumeiropas literatūrā un mākslā Sv. Antonija kārdināšanas motīvs ir plaši izplatīts.⁵

Pasaule Aspazijas dzejolī ir tik kārdinājumu pārpilna, ka no tiem atbrīvoties izrādās neiespējami pat debesīs. Ja Sv. Antonijs noraida visus kārdinājumus, tad ar viņu salīdzinātais mēness tiem pakļaujas. Ironiskais tonis liecina, ka dzejniece nesaskata askēzes tradīcijās nekādu jēgu.

Dzejolī “Mīlas zvērests” Aspazija, visticamāk, tīši pārkāpj Jaunajā Derībā ietverto aizliegumu zvērēt. (Mateja ev. 5, 34–36) Dzejniece pārveido kristīgajai vēstij īpaši nozīmīgo augšāmcelšanās motīvu un savieno to ar zvērestu, lai izteiktu savas zemes mīlestības ilgus:

*Pie dzīves zvēru es, kas nenomītas, / Pie zaļas ziedoņaugsāmcelšanās, (..) / Pie kuplo magoņgalvu
vieglprātības, / Ko visi vēji ņem un projām nes... – / Viss mīt un krīt, un atkal dzimst bez beigām (..) (..) /*

---

¹ Turpat, 50. lpp.

² Athanasius. *Life of St. Anthony. New Advent. Fathers of the Church.* <https://www.newadvent.org/fathers/2811.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

³ Svētā Antonija dzīves apraksts. *Labestība. Filokalia.* – Rīga: SIA Labvēsts, 1992., 7. lpp.

⁴ Athanasius. *Life of St. Anthony.* <https://www.newadvent.org/fathers/2811.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁵ 19. gadsimtā tam īpaši pievērsusies franču literatūra. Pazīstamākais ir Gustava Flobēra (*Gustave Flaubert*, 1821–1880) dzejprozas darbs “Svētā Antonija kārdināšana” (*La Tentation de Saint Antoine*, 1874, galīgais variants).

Vācu karikatūrists un literāts, populārā darba “Maksis un Morics” (*Max und Moritz*, 1865) autors Vilhelms Bušs (*Heinrich Christian Wilhelm Busch*, 1832–1908) ir sajaucis Antoniju Lielo ar citu svēto, viņa vārda brāli Sv. Antoniju no Padujas (*Antonio*, 1195–1231), kurš nebūt nav bijis vientuļnieks. Humoristiskā dzejījumā “Svētais Antonijs no Padujas” (*Der heilige Antonius von Padua*, 1864), kas papildināts ar karikatūrām, viņš piedēvē portugāļu izcelsmes franciskānim “tuksneša tēva” kārdināšanas. Sk.: Busch, Vilhelm. *Der heilige Antonius von Padua. bücher.de* https://www.buecher.de/shop/busch-wilhelm/der-heilige-antoni-von-padua/-/products_products/detail/prod_id/61225841/ [Skatīts: 25.11.2023.]

Šo pašu kļūdu dzejoļa komentārā pieļauj arī Aspazijas *Kopotu rakstu* 1992. gada izdevums. Sk.: Aigare, Kira, Viese, Saulcerīte. *Komentāri Aspazijas Kopotiem rakstiem.* Grām.: Aspazija. *Kopotu raksti.* 2. sēj., 669. lpp.

Aspazijas dienasgrāmata liecina, ka viņa ir lasījusi ievērojamā humorista sacerējumus. Sk.: RTMM 86669 Asp. R 19/1 Rokraksts. Aspazija. *Dienasgrāmata*, 1897.–1908. Ieraksts 1908. g. jūnijā. Aspazijas dzejolis arī ir humoristisks. Tas rosina domāt, ka šo motīvu, iespējams, ir iedvesmojis tieši V. Buša darbs.

Pie pašas nepastāvības es zvēru, / Kas var tik to, ko ārda, atjaunot –¹

Līdzīgi kā dzejolī “Noli me tangere” te izpaužas paaudžu tradīcijās balstītu morāles normu nepieņemšana, vēlme protestēt pret šo tradīciju atzītajām vērtībām: mērenību, apdomību, nopietnību, tikumību, pastāvību.

1.2.3. Panteistiskie, budistiskie un mitoloģiskie motīvi, to reliģiski filozofiskais konteksts

Vienlaikus blakus personiskajam plānam dzejolī ir arī filozofiskais pamats – ideja par cilvēka iekļaušanos esamības *nemitīgajā tapšanas plūsmā*, par visu esamības elementu nepārtrauktu maiņu un kustību, kurā ārdošie un atjaunojošie impulsi arvien ir līdzsvarā. Šī ideja sakņojas jau sengrieķu filozofa Hērakleita (*Ἡράκλειτος*, ap 535–ap 475) pazīstamajā atziņā, ka “viss plūst, viss mainās”,² kurai veltīts Aspazijas dzejolis “Viss plūst”.³ Īpaši tā ir uzsvērtā antīkajā stoicismā.⁴

Līdzīgas atziņas par esamību kā ik brīdi topošu elementu kombināciju plūsmu, kurā cilvēkam ir dabiski jāiekļaujas, pazīstamas arī Austrumu garīgajās tradīcijās, īpaši budismā un daoismā.⁵ *Nepastāvība* ir nozīmīgs jēdziens budisma mācībā.⁶ Klasiskais budisms uzsver, ka ir svarīgi iekšēji pieņemt atziņu par visu lietu fundamentālo nepastāvību, lai tā neradītu ciešanas.⁷ Dzejnieces eksistenciālo izjūtu atklāsmē ir jūtama Austrumu reliģiju un tām radniecīgo antīkās filozofijas virzienu ietekme. Interesi par sengrieķu, senindiešu u.c. filozofiskajiem tekstiem 20. gadsimta pirmajā desmitgadē apliecina viņas Cīrihē apmeklēto lekciju pieraksti un grāmatu konspekti.⁸

Šīs idejas ir adaptētas arī jauno laiku Rietumu filozofijā un literatūrā.⁹ 20. gadsimta sākumā Anrī Bergsons (*Henri Louis Bergson*, 1859–1941) darbā “Radošā evolūcija” (*L'Évolution créatrice*, 1907) īpaši uzsver nemitīgu kustību, maiņu plūsmu gan cilvēkā, gan Visumā kā visas esamības

¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 50. lpp.

² Bondare, Inese. Aspazijas dzeja “senās dzimtenes valodā” (Aspazija un Heraklīts: paralēles). *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1995. gadam*. – Rīga: RuAF [Raiņa un Aspazijas fonda] izdevums, 1995., 127. lpp.

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 111. lpp.

⁴ Marks Aurēlijs (*Marcus Aurelius*, 121–180) atzīst: “Pasauli saglabā pārvērtības.” (II:3) Tajā nav nekā statiska, sastinguša, nemainīga, “viss esošais pastāvīgi plūst līdzīgi upei, darbības ir nepārtrauktās pārmaiņās, (..) gandrīz nekas nav pastāvīgs, un pagājības un nākotnes bezgalība ir atvērta.” (V:23) “Vienmēr ir tā, ka viena lieta steidzas tapt, cita – būt pagājusi; (..) plūsma un pārmaiņas pastāvīgi atjauno pasauli (..)” (VI:15) Šī mūžīgā maiņa noris arī cilvēkā: “Viss ir pārmaiņā; un arī pats tu mūžīgi mainies un arī kaut kādā mērā pastāvīgi ej bojā.” (IX:19) Aurēlijs, Marks. *Pašam sev*. – Rīga: *Zvaigzne*, 1991., 37., 62., 67., 98. lpp.

⁵ Klīve, Visvaldis. *Ticības ceļos*, 145., 177. lpp.; Buswell, Robert E., Lopez, Donald S. *The Princeton Dictionary of Buddhism*, p. 47.–48.

⁶ Olendzki, Andrew. The Context of Impermanence. *Insight Journal*. March 1999. *Barre Center for Buddhist Studies*. <https://www.buddhistinquiry.org/article/the-context-of-impermanence/> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁷ Klīve, Visvaldis. *Ticības ceļos*, 135. lpp.

⁸ RTMM 75467, 74672 Asp. R 16/9–10. Rokraksts. Aspazija. *Filozofija*, [1920.–1930. gadi].

⁹ “Jau Hēraklīta un Pitagora darbos aizstāvēta ideja par dzīvības un nāves relativitāti un savstarpēju pārplūšanu. Romantiķi faktiski aizgūst to no antīkās un Austrumu filozofijas.” Senkāne, Olga. Mūžības koncepts Aspazijas un Raiņa pirmajos dzeju krājumos. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam I*, 29. lpp.

pamatu. Vienlaikus tā ir arī nepārtraukta līdzdalība radīšanas turpināšanā.¹ “Radošā evolūcija” vācu tulkojumā ir starp Raiņa un Aspazijas kopīgās bibliotēkas grāmatām.² Par dzejnieces tuvāku iepazīšanos ar A.Bergsona filozofiju liecina arī viņas pārdomas par intuīcijas un prāta lomu garīgo patiesību apjēgsmē, atsaucoties uz “jaunlaiku filozofiju”.³

Aspazijas temperamentam šāds pasaules redzējums ir nenoliedzami tuvs. Vairākos dzejoļos uzsvērts, ka cilvēkam ir jāiekļaujas esības plūstošajā, nemitīgi mainīgajā ritmā:

*Mums atliek tikai ritmam pievienoties / Un līdz ar lielo straumi projām doties, /
Jo dzīve paliek mūžam negatava / Un rūgtā atzīšanā nežēloties – / Ja arī pastāvības pašas nava.*⁴

Šis dzejolis it kā netieši atbild uz izmisīgajiem jaunības dienu meklējumiem pēc gara pastāvības un mērķa. Mērķis ir apzināta iekļaušanās esības nepastāvīgajā plūdumā.⁵

I.Bondare secina: “Plūstošais, mainīgais, nepabeigtais, haotiskais dominē Aspazijas dzejā, bet reizē arī vienojas ar būtības, sakārtotības meklējumiem.”⁶

Dzejolī “Ziedoņa atmoda” parādās jēdziens *Nekuriene*, no kuras plūst siltas strāvas, “kas jaunu dzīvību pasaulē ienes.”⁷ Dzejoļa melnrakstā tā sākotnējais virsraksts ir “Iz Nekurienes”, tāpat uzsvērts tieši šis motīvs.⁸ Nekurienes jēdziens, visticamāk, ir saistāms ar senēģiptiešu mitoloģiju, kurā tam ir saikne gan ar pasaules radīšanas, gan pēcnāves dzīves telpas priekšstatiem.⁹ Tajā

¹ Bergson, Henri. *L'Évolution créatrice* (1907), p. 11.–44. *PhiloTR. Édition électronique (ePub, PDF) v.: 1,0 : Les Échos du Maquis*. [Ievietots: 04.2013.]

<https://philosophie.cegeptr.qc.ca/wp-content/documents/L'évolution-créatrice.pdf> [Skatīts: 25.11.2023.]

² RTMM 77254 Rai. B IX/16 Bergson, Henri. *Schöpferische Entwicklung*. Übersetzt von Dr. Gertrud Kantorowicz. – Jena: Verlag Eugen Diederichs, 1921. Pirmizdevums vācu valodā: turpat, 1912.

³ “Intuīcija ir tā, kas māca pasauli visumā aptvert, dod viņas kopiespaidu (...). Tā māca sīkā dzīvē atrast (...) mūžīgo būtību. Šī būtība ir tomēr tikai nojaušama vien, ne izdibināma (...). Pret to sacelās un sāk runāt “tīrais prāts” (...). Intuīcija un loģiskā atziņa – šīs divas fundamentālās pretējības (...) ir tomēr līdzvērtīgas, (...) dzimušas no mātes Mūžības. (...) mums jaunlaiku filozofija aizrāda, ka būtība nav nekustīgs jēdziens, ka šai absolūtai būtībai tomēr ir imanenta attīstība, dialektiska dziņa.” Aspazija. Estētiskas piezīmes par divām Raiņa lugām (1921). *Kopotī raksti*. 4. sēj. – Rīga: Liesma, 1987., 614. lpp. Ar “jaunlaiku filozofiju”, visticamāk, domāta A.Bergsona filozofija, jo izteiktā atziņa saskan ar viņa grāmatā “Radošā evolūcija” ietvertajām idejām. Tātad Aspazija nepieņem A.Bergsona uzskatus nekritiski, bet piesavinās tās idejas, kas viņai ir tuvas.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 111. lpp.

⁵ Līdzīgi motīvi vēlāk izvērsti Imanta Ziedoņa (1933–2013) dzeju krājumos “Re, kā” un “Taureņu uzbrukums”. Par to sk. promocijas darba autores rakstu “Horizontāles un vertikāles koncepti Imanta Ziedoņa dzeju krājumā “Taureņu uzbrukums””. *Imants Ziedonis. Piederības meklējumi, brīvības treniņš*. Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu fakultāte. Zinātnisko rakstu krājums. Red. Ausma Cimdiņa. – Rīga: Zinātne, 2014., 79. lpp.

⁶ Bondare, Inese. Aspazijas dzeja un neoplatonisma idejas: līdzīgais un atšķirīgais. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1996., 2. nr., 73. lpp.

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 33. lpp.

⁸ RTMM 31525/34 Asp. R 6/1 Rokraksts. Aspazija. Iz Nekurienes. Dzejolis. *Izplesti spārni. Melnraksts, sakārtots izdotā krājuma secībā*.

⁹ Seno ēģiptiešu pasaules radīšanas mītos dievība-demiurģis ierodas no Nekurienes. *Divu ceļu grāmatā* Nekuriene saistās ar dvēseles pēcnāves ceļu. Cilvēks, kas zina svēto tekstu apslēpto gudrību, var kļūt līdzīgs Ozīrisam Nekurienē. Sk.: Segliņš, Valdis. *Senās Ēģiptes rakstu dārgumi*. No piramīdu tekstiem līdz Mīrušo grāmatai. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011., 253.–254., 259. lpp.

saskatāma asociācija arī ar jau minēto budistisko Neko, kas ir augstākais piepildījums. Vienlaikus tas atklājas kā visas esamības pirmamats. Siltās strāvas liecina par šī visu caurstrāvojošā centra radošo un uzturošo spēku. Tas piešķir dzejolim *panteistisku* noskaņu. Dzejolī ietverta atziņa par cilvēka un dabas metafizisko iekšējo vienotību, kas tuva latviskajai dzīves izjūtai, iesaistot to plašākā filozofiskā kontekstā.¹ Dzīvība un nāve ir tikai mūžības plūduma rotaļa:

*Pilns rituma, pilns kustības, / Kā vilnis vilnī iegāžas, / Tu ierauts tiec Visumā iekšā: /
Kas nāve vairs! kas dzīvība! / Aiz tevis šalc straume varena, / Bet varenāka vēl priekšā!*²

1913. gadā tapušā dzejoļa rokraksta pirmajā variantā pēdējās rindas daudz skaidrāk apliecina ticību, ka arī atsevišķam cilvēkam kā visa esošā kopīgajai daļīnai priekšā ir nebeidzams turpinājums: *Aiz tevis visa mūžība / Un visa mūžība priekšā.*³ Dzejoļa galīgajā variantā esamības varenās straumes plūsmā atsevišķas daļiņas liktenis kļūst nesvarīgs. Līdzīga doma izteikta arī dzejolī “Kalnu upe”:

*Aumaļaina, virpuļaina, / Katrs vilnis – cita aina: (..) / Lielā jūra gaida priekšā: / Gāzies iekšā!*⁴

Ūdens ir arhaisks divpusējs simbols, kam pasaules kultūras tradīcijā ir nostiprināta dzīvības devēja un uzturētāja nozīme, bet vienlaikus tas var arī iznīcināt.⁵ Tāpēc ūdens simbolika ietver gan nāvi, gan atdzimšanu.⁶ Pārstāvot ūdens stihiju, upe simbolizē substanci, no kuras rodas dzīvība un kurā pazūd dzīvība,⁷ arī dzīvības nemītīgo plūsmu, vitalitāti, brīvību, dievišķo klātbūtni esamībā. Mitoloģiskā kontekstā tai ir kosmiska, pasauli veidojoša loma.⁸ Šajā kopainā zūd ikvienas atsevišķās daļas nozīmība, jo svarīgs ir tikai kopējais plūdums. Esamības plūduma salīdzinājums ar upes straumi ir arhaisks motīvs, kas pazīstams gan senindiešu Purānās, gan Hērakleita un citu antīko filozofu tekstos,⁹ pat sadzīviskajā apziņā. Šie motīvi veido paralēles ar F.Bārdas dzejolī “Mūžīgās mīklas” atainoto esamības tapšanas trauksmi, kas arī salīdzināta ar steidzīgu upes straumi, kurā

---

¹ Šī ideja ir būtiski svarīga arī daoismā. Sk.: Klīve, Visvaldis. *Ticības ceļos*, 181. lpp. Raiņa un Aspazijas bibliotēkā ir ievērojams skaits grāmatu par ķīniešu reliģiju, īpaši daoismu, kā arī daoisma dibinātāja Laodzi (arī Lao Tse, 604. pirms Kr.–?) rakstu izdevumi vācu valodā. Sk.: RTMM Rai. B IX. Raiņa interesi par daoismu apliecina arī viņa dzejolis “Reiz Džuang Džou sapņoja..” krājumā “Dagdas skiču burtnīcas” (1920–1925). Sk.: Rainis. *Kopotī raksti*. 3. sēj. – Rīga: Zinātne, 1978., 389. lpp. Tādēļ iespējams, ka arī Aspazija ir sekojusi šai interesei.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 34. lpp.

³ Turpat, 670. lpp.

⁴ Turpat, 48. lpp.

⁵ Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*; p. 365.

⁶ Hansen-Löve, Aage A. *Mifopoetiskij simbolizm*; s. 695.

⁷ Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 553. lpp.

⁸ *Mitoloģijas enciklopēdija*. Pasaules tautu mitoloģiskās būtnes un priekšstati. 2. sēj. Atb. red. Astrīda Iltnerē. – Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1994., 374. lpp.

⁹ Shawn, Jeff. Philosophy of River as Revealing Truth of Human Life: A Study Based on Philosophy of Plato,

Nachiketas and Siddhartha. *Philosophy Buzz*. [Ievietots: 02.07.2010.]

<https://philosophybuzz.wordpress.com/2010/07/02/philosophy-of-river-as-revealing-truth-of-human-life-a-study-based-on-philosophy-of-plato-nachiketas-and-siddhartha/> [Skatīts: 25.11.2023.]

*viss verdot mutuļo, ar steigu brāžas, plūst.*¹

Gan Aspazijas, gan F.Bārdas dzejā šos motīvus varētu būt iedvesmojusi A.Bergsona filozofija. Interesanti, ka “Radošā evolūcija” vāciski pirmo reizi izdota 1912. gadā, bet Aspazijas dzejolis “Ziedoņa atmoda” ar radniecīgiem motīviem publicēts 1913. gadā.²

Krājumā “Izplesti spārni” padziļinās *budistiskie* nirvānas un garīgās apskaidrotības motīvi, saplūsmes izjūtas ar Visumu, kas aizsākas “Dvēseles krēslā”. Kā jau minēts, garīga apskaidrotība budismā var tikt sasniegta arī šīs zemes dzīvē, lai gan tā ir daļēja. Arī šeit šī izjūta, atšķirībā no Aspazijas vēlīnajiem reliģiski filozofiskajiem centieniem meklēt esamības būtību, tvērtā vairāk psiholoģiski kā garīga patvēruma avots:

*No mūžības uz mūžību / Es smejoj tiltu metīšu! / Lai ārpus mums nebūtu vairs nekas: / Ne mūža, ne laika, ne pārejas – / Ne maldu, ne sāpju, ne dzīvības – / Tik ap mums un virs mums lielais nekas...*³

Frāze “no mūžības uz mūžību” ir lietota Bībelē (Nehemijas grām. 9, 5); tā tiek izmantota arī baznīcas liturģijā.⁴ Aspazija to savieno ar budistisko jēdzienu “lielais nekas”. Budisma izpratnē *nekas* nav neesamība, bet esamības būtība.⁵ Dzejniece tiecas uz robežas nojaukšanu starp iekšējo un ārējo esību. Tā ir iziešana ārpus laika, mūžības sasniegšana bez nāves robežas “pārejas”. Šo motīvu labāk izprast palīdz ieraksts Aspazijas dienasgrāmatā 1908. gada jūnijā:

“Nebūtu jel šis baismainais sliedsnis, pār kuru jāpārkāpj pāri. Droši vien tā nav nāve pate, kas cilvēku atbaida, bet tā ir pāreja uz nāvi – miršana, nesataustāmā, nežēlīgā pārveidošanās no viena veida otrā. Nebūtu šīs pārejas, ak, kāda priecīga rinda tad dejodama dotos laukā pa dzīvības durvīm, tīri kā kāzeniņu rinda.”⁶

Tātad tieši šo robežas šķērsošanu Aspazija ir uztvērusi kā cilvēkam biedējošu. Garīgās apskaidrotības meklējumi vismaz daļēji ļauj šīs zemes virsū sajūst to, kas ir aiz robežas.

Iepriekš citētās rindas iekļautas dzejolī “Šeherezādes pasakas”.⁷ Rodas jautājums, vai Tuvo Austrumu folkloras motīvs šādā kontekstā neietver mājieni uz sūfiju tradīcijām, kas arī meklē garīgu apskaidrotību visas esamības vienotības izjūtā. Pētnieki ir atzinuši budisma un hinduisma

¹ Sal. promocijas darba tekstu 161. lpp.!

² Pirmpublicējums: *Domas*, 1913., 6. nr., 647. lpp.

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 64. lpp.

⁴ *Dziesmu grāmata latviešiem tēvzemē un svešumā*. Sagatavojusi Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas ārpus Latvijas Dziesmu grāmatas emendācijas komisija sadarbībā ar Latvijas Evaņģēliski luterisko baznīcu. – Pieksamaki (Somijā): Latviešu Evaņģēliski luteriskās baznīcas Amerikā apgāds, Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas izdevniecība, 1992., 1. lpp.

⁵ Yao, Zhihua. Typology of Nothing: Heidegger, Daoism and Buddhism. *Comparative Philosophy*, 2010., nr. 1., p. 78. *PhilArchive*. <https://philarchive.org/archive/YAOTON> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁶ RTMM 90558 Asp. R 19/1 Rokraksts. Aspazija. *Dienasgrāmata*. Ieraksts 1908. g. jūnijā.

⁷ Tūkstoš un vienas nakts pasakas (8.–14. gadsimts). Oriģināls arābu valodā. Krājumā ietvertas arābu, persiešu, indiešu, ebreju, ēģiptiešu pasakas. Sk.: *Tūkstoš un viena nakts*. Tulk. Roberts Kroders. – Rīga: Jumava, 2000.

ietekmes sūfismā.¹ Tomēr tā var būt vienkārši liecība Aspazijai raksturīgajai tieksmei poētiski sintezēt dažādu kultūru motīvus. Dzejolis savdabīgi sasaista vīrieša un sievietes attiecību tēlojumu ar garīgiem meklējumiem.

Šis sasaistes motīvs ietverts arī dzejolī “Debess mīlestība”. Tajā netieši uzdots jautājums par ideālās mīlestības iespējamību zemes dzīvē un mūžībā:

Bet, ja paties' ir apskaidroti gari, / Un ja še dzīvē krīt jau miesas sviri, / Tad caurspīdīgi staigājam mēs arī.²

Lai gan apskaidrotība dzejolī attiecināta uz dvēseles stāvokli zemes dzīvē, taču jēdziena “apskaidrotie gari” konteksts reliģiskajās tradīcijās, kur tas apzīmē garīgās būtnes, liek domāt par eksistenciālām šaubām. Dvēseles caurspīdība rosina asociācijas ar astrālo ķermeni, tātad atraušanos no zemes realitātes.

Tomēr ikdiena atsauc atpakaļ no nirvānas sapņiem.³ Dzejniece uzrunā pasaules harmoniju, lūdzot glābt viņu no garīgā nespēka un noguruma, atjaunot viņas dzīvi. Šo atjaunotni viņa redz vienībā ar Visumu, aicinot:

*Tu brīnišķīgi saldā harmonija, / Kas vakaros sedz puķu kausiņus, / Kas krustus sedz kā zaļu lapu vija, /
Nem arī man iz krūtīm dzeloņus, (..) / Ak, stiepjaties, jūs, neredzamās rokas, / Kas katram vētras negaisam liek
rimt, (..) / Ak, glābjat arī to, kas taisās ļimt, – (..) / Aud, harmonija, manu dzīves loku, (..) /
Aud mani, kopā aud ar mūžību!⁴*

Šajā dzejolī spilgti izpaužas krājumam “Izplesti spārni” raksturīgie panteistiskie motīvi. Harmonija, kas rūpējas par ikvienu dabas daļiņu, uztur gan dzīvību, gan nāvi, stiepj no debesīm neredzamas rokas, šeit nepārprotami aizstāj Dievu, apmierina autorei vajadzības pēc lūgšanas, augstāka spēka atbalsta, vienotības ar pārļaicīgo.⁵

---

¹ Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*. Rietumu zinātne, Austrumu misticisms un kristīgā ticība, 140. lpp.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 64. lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat, 101. lpp.

⁵ Vēlāk Aspazija atgriežas pie šī dzejoļa ar virsrakstu “Mūžības harmonija”. RTMM 73888/2 Asp. R 8/1 Rokraksts. Aspazija. Mūžības harmonija. *Aspazijas dzejoļu rokraksti no krājuma “Zem vakara zvaigznes” u.c.*, [1930. gadu 2. puse–1940. gadu sākums].

Pasaules jeb kosmosa harmonija ir nozīmīgs jēdziens cilvēces garīgās domas vēsturē. Antīkajā filozofijā tā ir ienākusi no pitagoriešu mācības par debesu sfēru mūzikas harmoniju.¹ Visuma harmonijas ideja vēlāk integrēta kristīgajā kultūrā.²

Savukārt dievišķā pirmamata salīdzinājums ar audēju, kas caurauž visu esamību, tā savienojot un saturot to kopā, ir pazīstams motīvs seno tautu reliģiski mitoloģiskajās tradīcijās.³ Tas sastopams gan Upanišadās,⁴ gan seno ēģiptiešu mītos,⁵ gan latviešu folklorā.⁶ Aspazijas interese par seno tautu mitoloģiju rosina domāt, ka tas nav tikai dzejnieces radīts poētisks tēls, bet saista pasaules harmoniju ar cilvēces garīgās domas mantojumu. Motīvu paralēles sakņojas panteismam raksturīgajā kosmiskās harmonijas uztverē. Dzejolī “Dvēseles diendusa” mūžība ir salīdzināta ar dvēseles dusēšanu rožainā spilvenā, pretstatot šo garīgo stāvokli skarbās zemes realitātes un nāves apdraudējumiem.⁷

Klasiskajā budismā uzsvērtā doma par atbrīvošanos no vēlmēm un kaislībām ir organiski sveša Aspazijas pasaules izjūtai. Pretstatā Austrumu mācību pasivitātei dzejniece uzsver aktīvu

---

¹ Samuel, Dana. *The Music of the Spheres. Picture Gallery. Sensory Studies.*

https://www.sensorystudies.org/picture-gallery/spheres_image/ [Skatīts: 25.11.2023.]

Neoplatonisms attīsta pitagoriešu mācību par sfēru harmoniju, skatot “sfēru mūzikas” sabalsošanos kā kosmiskās atbilstības, resp., harmonijas izpausmi. Sk.: Hansen-Löve, Aage A. *Mifopoeticheskij simvolizm*, s. 93., 133. Neoplatonisma filozofijā uzsvērtā nepieciešamība pārvarēt cilvēka atrautību no pasaules harmonijas. Sk.: Bondare, Inese. Aspazijas dzeja un neoplatonisma idejas: līdzīgs un atšķirīgs. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1996., 2. nr., 73. lpp.

² Svētais Atanāzijs Visuma harmoniju saista ar Logosu, resp., Kristu kā Vārdu, caur ko viss ir radīts. Sk.: Athanasius of Alexandria. *The Harmony of the Universe: the Work of the Logos, Who Acts as a Musician. Intersorg. Interdisciplinary Encyclopedia of Religion & Science.* <https://inters.org/Athanasius-Universe-Logos> [Skatīts: 25.11.2023.]

Jaunajos laikos Johanness Keplers (*Johannes Kepler*, 1571–1630) grāmatā “Pasaules harmonija” (*Harmonices mundi*, 1619) integrē pitagoriešu idejas ar sava laika astronomiskajiem priekšstatiem. Sk.: *The Harmony of the World* by Johannes Kepler. Translated into English with an Introduction and Notes by E.J.Aiton, A.M.Duncan, J.V.Field. American Philosophical Society, 1997. https://www.google.lv/books/edition/The_Harmony_of_the_World [Skatīts: 25.11.2023.]

³ “Aušana nozīmē pasaules (kosmosa) radīšanas un cikliskas pārradīšanas veidu.” Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 55. lpp. “Noausts audekls ir telpas kosmizācijas daļa vai veids.” Turpat, 556. lpp.

⁴ Simboliskā sarunā starp gudro Jādžnavalkju un viņa sievu Gārgī visa esamība salīdzināta ar vairākās pakāpēs noaustām pasaulēm, līdz sieva nonāk pie galējā jautājuma, uz kuru vairs nav atbildes: “Kas īsteni Brahmana pasaules, cauraužot tās, satur kopā?” Brihadāranjaka upanišada. Jādžnavalkjas grāmata, 6. brāhmana. *Indiešu literatūra*. Vissenākais posms. – Rīga: Zvaigzne, 1985., 81. lpp. Sal.: “Un kur gan Brahmana pasaules ir noaustas kā šķēri un meti?” Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*, 63.–64. lpp.

⁵ Seno ēģiptiešu dieviete Neita, kas saistīta ar pasaules radīšanu, biežāk attēlota ar loku un bultām, bet arī ar stellēm un atspoli, tātad kā pasaules audēja. Neita ir arī Saisas pilsētas aizbildne. Šajā pilsētā vēlāk atrodas jau minētā Izīdas (ar Neitu saistītas dievietes) statuja ar simbolisko plīvuru. Tas sasaista “pasaules aušanas” motīvu ar cilvēkam apslēptajiem esamības noslēpumiem. Sk.: Bunson, Margaret. *Encyclopedia of Ancient Egypt*. Revised Edition. – USA: Facts on File, 2002., p. 273.

⁶ Arī latviešu folklorā audējas ir sieviešu kārtas dievības. Sk.: Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 55.–56., 602. lpp.

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 101. lpp.

darbību un iesaisti sabiedriskajos procesos. Aspaziju saista tikai atsevišķi aspekti, galvenokārt tiekšanās pēc saplūsmes ar Visumu.¹

Aspazijas raksts “Sofokla laikmets un viņa darbi” (1922) liecina, ka dzejniece ir apzinājusies antīkās filozofijas ideju, t. sk. reliģisko ideju saknes Austrumu kultūrā: “Grieķijas mitoloģiskie sākumi sniedz ar savām saknēm dziļi atpakaļ āriešu rāsas pirmticībā, šinī Indijas un Persijas mātē.”²

Iespējams, ka Austrumu reliģiju motīvi Aspazijas dzejā ir ienākuši arī ar *teozofijas* starpniecību. Rainim Šveices posmā ir bijusi īpaša interese par teozofiju. Viņš ir pasūtījis un regulāri lasījis žurnālu *Theosophischen Leben: Gewidmet der Theosophischen Bewegung und dem Studium von Philosophie, Religion und Wissenschaft* (1908–1914), kas tagad atrodas viņa bibliotēkā Raiņa un Aspazijas memoriālajā muzejā Rīgā, Baznīcas ielā 30. Pētniece Anita Stašulāne uzsver:

“Literatūras vēsturnieki parasti mēdz norādīt, ka Rainis ir interesējies par Austrumu reliģijām, bet nekad nav minējuši, ka šo interesi par hinduismu, budismu un ēģiptiešu reliģiju ir raisījusi teozofija. Var apgalvot, ka Raiņa saskarsme ar Austrumu reliģiju pasauli ir notikusi ar H.Blavatskas sekotāju starpniecību – lasot teosofu publikācijas žurnālā *Theosophischen Leben*. Kā liecina vairākos numuros (..) atrodami Raiņa pasvītrojumi, dažādu reliģijas jautājumu izklāsts dzejniekam šķitis īpašas uzmanības vērts.”³

Par Aspazijas iesaisti šo žurnālu apgūvē tiešu ziņu nav, bet pārņemto Austrumu motīvu izvēle pamudina domāt, ka, visticamāk, arī viņa par tiem varētu būt interesējusies. Protams, tas nenozīmē, ka abi dzejnieki būtu pievērsušies teozofijas mācībai kā kopumam. Tas neizslēdz arī viņu patstāvīgu iepazīšanos ar dažādu kultūru reliģiskajiem tekstiem.⁴

Šie krājumā “Izplesti spārni” nozīmīgie motīvi līdz šim gandrīz nav izvērtēti *budisma* un *panteisma* aspektā. A.Medne nelielā rindkopā norāda uz Aspazijas dzejā saskatāmo panteismu:

“Aspazijas reliģiskās izjūtas ir vistuvākās panteismam, kas [ne]novelk⁵ robežas starp Dievu, dabu un cilvēku. Cilvēks ir Visuma sastāvdaļa, viņš nestāv dabai pāri kaut kādā metafiziskā nozīmē kā radības vainags, un Dievs nav

---

¹ Līdzīgi garīgi meklējumi vēlāk sastopami Aleksandra Čaka (īst. v. Čadarainis, 1901–1950) dzejā, piemēram, dzejolī “Lielā vienība” (1925): (...) *man kosmosa plašums kā elpa ceļ krūtīs, es plešos, es plešos un, / pārraujot sevi, es saplūstu kopā ar pasauli visu*. Čaks, Aleksandrs. *Kopotī raksti*. 1. sēj. – Rīga: Zinātne, 1991., 385. lpp. Sasniedzot saplūsmes izjūtu ar visu esamību un tādējādi ar bezgalīgo, dzejnieks tiecas pārvarēt materiālās pasaules un cilvēcisko iespēju ierobežotību, ietvert sevī Visumu.

² Aspazija atsaucas uz “moderno” zinātni, kas nodarbojas ar tautu mitoloģijas izpēti. Sk.: Aspazija. *Kopotī raksti*. 4. sēj., 634. lpp. Ideja par sengrieķu un Austrumu reliģiski mitoloģisko priekšstatu sasaisti parādās kādā Aspazijas konspektā vai lekcijas pierakstā, bez avota norādes. Sk.: RTMM 75467 Asp. R 16/9 Rokraksts. Aspazija. *Piezīmes par seno Grieķiju*, [1910. gadi], vācu valodā.

³ Stašulāne, Anita. Teozofija un latviešu literatūra. *Latvijas Universitātes raksti* 732., 87. lpp.

Raiņa un Aspazijas bibliotēkā ir arī teozofiska satura grāmatas. Sk.: RTMM Rai. B IX. 1930. gadu sākumā šī literatūra papildināta ar Latvijas Rēriha biedrības izdevumiem. Piemēram: RTMM 77511 Rai. B IX/1 *Agni jogas zīmes*. – Rīga, 1933. (ar pasvītrojumiem).

⁴ Raiņa un Aspazijas bibliotēkā ir samērā plaša literatūra par pasaules reliģijām (g. k. vācu un krievu valodās), t. sk. grāmatas salīdzināmajā reliģiju vēsturē. Sk.: RTMM Rai. B IX.

⁵ Tekstā iespiests “novelk”. Acīmredzot iespieduma kļūda.

transcendenta būtne, uz ko cilvēks vērs savas lūgšanas un apbrīnu. (..) Bet šis Visums, par ko Aspazija runā, nav arī tikai zinātnes cēlonības likumos aprakstītais universs, tas ir romantisma uzskatā tverts dvēseles mājoklis bezgalībā un mūžībā. Aspazijai tomēr nav īstas ticības dvēseles personiskai nemirstībai (..).”¹

Rakstā šis viedoklis ir attiecināts uz visu Aspazijas daiļradi. Tomēr dzejnieces vēlākajos darbos neapšaubāmi saredzami arī Dieva transcendences motīvi, kā arī uzsvērts cilvēka īpašais uzdevums Visumā. Minētais raksturojums ir patiess un trāpīgs tieši krājuma “Izplesti spārni” kontekstā.

1.2.4. Dvēseles nemirstības motīvi

Vairākos dzejoļos krājumā “Izplesti spārni” ir poētiski pārrādīti dzejniecei vēlāk īpaši nozīmīgie *dvēseles nemirstības* motīvi. Jau minētajā dzejoļī “Garū sala” tie asociatīvi sasaucas ar daudzu tautu folklorā pazīstamo sižetu par apburto salu, kurā dus akmeņos pārvērstas dvēseles.² Šis motīvs izmantots Andreja Pumpura (1841–1902) eposā “Lāčplēsis” (1888)³ un Raiņa lugā “Uguns un nakts” (1905).⁴ Dzejoļa iedvesmas avots varētu būt arī tolaik populārās šveiciešu gleznotāja simbolista Arnolda Bēklina (*Arnold Böcklin*, 1827–1901) gleznas “Miruso sala” piecas versijas (1880–1886).⁵

Sala mitoloģiskajos priekšstatos saistās ar divējādām funkcijām. No vienas puses, tā ir vieta, kurā kosmogoniskajos mītos rodas pasaule, no otras puses, tā norāda uz iznīcību. Salā dusošās dvēseles nespēj pašas sevi glābt, tām ir vajadzīgs spēcīgs palīgs – atmodinātājs.⁶ Folkloras sižetā un tā pārstrādājumā A.Pumpura un Raiņa darbos tieši notiek guļošo uzmodināšana, turpretim Aspazijas dzejoļī atmodināšanas cerība izteikta netieši, to var tikai nojaust:

*Tur saule aust, tur saule riet – / Un turpu visas ilgas iet! (..) / Iz putām radzes paceļas: / Tur balti ērgļi atdusas. / Dus – spārni plaši izplesti, (..) / Tie visi: bez slavas varoņi, / Kas cīņā mērķi nesniedza, / Kam airi iz rokām izkrita, / Kas ceļā saļima, / Par baltiem ērgļiem nu pārvērsti.*⁷

¹ Medne, Ausma. Aspazija. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1970. gadam*, 87. lpp.

² Par jēdzienu *gars* un *dvēsele* sinonīmisku lietojumu sk. 3. atsauci 35. lpp.!

Par šo motīvu folklorā sk.: Rudzītis, Jāzeps. Komentāri [A.Pumpura eposam “Lāčplēsis”. Grām.: Pumpurs, Andrejs. *Lāčplēsis, latvju tautas varonis*. Tautas eposs. – Rīga: Zinātne, 1988., 326. lpp.

³ Pumpurs, Andrejs. *Lāčplēsis, latvju tautas varonis*. Tautas eposs, 220., 228.–229. lpp.

⁴ Rainis. *Uguns un nakts. Kopoti raksti*. 9. sēj. – Rīga: Zinātne, 1980., 253.–279. lpp.

⁵ Aspazijas interesi par A.Bēklina daiļradi apliecina viņas iecere pašas sastādītajai dzejas antoloģijai uz vāka likt viņa gleznu “Pils jūrmalā”. Ideja nav realizēta. Sk.: RTMM 82699 Asp. R 24/1 *Aspazijas sastādīta dzeju antoloģija*.

M.Burima saista modernisma pievēršanos no tradicionālās eksistences vides distancētām telpām (sala, ala, tuksnesis, kalns) ar Frīdriha Nīčes (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*, 1844–1900) darba “Tā runāja Zaratustra” (*Also sprach Zarathustra*, 1883–1885) ietekmi. Sk.: Burima, M. *Modernisma koncepti 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*, 40. lpp.

⁶ Barovskis, Ingus. Htoniskā pasaule un tās attēlojums Raiņa dramaturģijā. *Literatūra un reliģija*. Zinātnisko rakstu krājums. Sast. Ieva Kalniņa, Iveta Leitāne. Red. Viesturs Vecgrāvis. – Rīga: Jaunā Daugava, 2010., 13. lpp.

⁷ Aspazija. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 24.–25. lpp.

Nogurušo ceļinieku motīvu, visticamāk, ir ietekmējis mūsdienās mazpazīstamā autora Rūdolfa Baloža (1882–1905) dzejolis “Nogurušie airētāji”, kas iekļauts Aspazijas sastādītajā, manuskriptā palikušajā dzejas antoloģijā:

Mans sveiciens jums, jūs nogurušie, / Drīz vilnis pēdējais jums pāri ies... / Jūs, vētras laikā izbraukušie...¹

Aspazijas dzejolī radniecīga simbolika un emocionālā noskaņa sasniedz lielāku vispārīnājumu. Dzejolim ir divi plāni – fiziskā un garīgā realitāte. Fiziskajā realitātē ap salu paceļas jūras putu radzes. Garīgās realitātes plānā, ko var interpretēt arī kā cilvēka ilgu un sapņu plānu, tās ir dvēseles, kas zemes dzīvē tiekušās “izplest spārnus”, paplašināt dzīves robežas, bet nav spējušas piepildīt savus sapņus un ilgas sadursmē ar skarbo realitāti. Tātad izplesto spārnu motīvs te ir vienlaikus gan plašākas dzīves ilgu, gan nāves motīvs. Pretstatā folkloriskajam akmeņu tēlam šis tēls ir dinamiskāks, apgarotāks, ietver sevī šķīstīšanās aspektu. Šo motīvu var interpretēt divējādi – gan kā cerību uz dvēseles tālāku, gaišāku esību pēc dzīves cīņām, gan kā paša cilvēka ilgas pēc dvēseles miera:

*Un, kas visvairāk cietuši, / Dusēs visilgāki! / Zelta radzes baltā rītā mirdz – /
Vai tu ko vēlies, mana sirds? / Zelta radzes sārtā vakarā kvēl – / Vai tu kā raud? Vai tev kā žēl? (..) /
Turp visas straumes tek un plūst, / Tur sirdij viegli, viegli kļūst.²*

Cerība iemantot dvēseles mieru un apskaidrotību saplūst ar sāpīgu rezignāciju par nepiepildītajiem mērķiem. Garu salas motīvs sasaucas ar vēlāk radušos paradīzes, “ilgu malas”, motīvu A.Čaka dzejolī “Aizmiršanās”, ko arī var interpretēt divējādi.³

Dzejolī “Sauls meitas” ir saskatāmas tēlu un motīvu paralēles ar F.Bārdas dzejoli “Karā kautas dvēselītes”. Abos dzejoļos izmantoti latviešu folkloras un mitoloģijas motīvi, atainojot kritušo karavīru došanos uz aizsauli, kur tās aiznes debesu gari. Abos dzejoļos ir līdzīgi karā cietušās zemes motīvi. F.Bārdas dzejolī “asinīs vaid zeme tāli”.⁴ Aspazijai dvēseles atstāj *dusošo zemes āri, / Asiņu upēm, kaulu tiltiem pāri.*⁵ F.Bārdam poētisko ainu veido *mēness simbolika*:

Mēnessmeitas dzidri bālas / svētī nāves plauju dusā, / karā kautas dvēselītes / aiznes mēnessdārzā klusā.⁶

¹ Aspazija dzejoli izgriezusi no kāda preses izdevuma vai almanaha, bez avota norādes. Sk.: RTMM 82699/1 Asp. R 24/1 *Aspazijas sastādīta dzeju antoloģija*.

² Turpat, 25. lpp.

³ Dzejolis iekļauts krājumā “Debesu dāvana” (sar. 1943, publ. 1980). Paradīzē “nebūs sāpju, nebūs laika”. Sk.: Čaks, Aleksandrs. *Kopotī raksti*. 4. sēj. – Rīga: Zinātne, 1997., 75. lpp. To var uztvert gan kā atgriešanos pie kristīgajiem priekšstatiem par dvēseles ieiešanu debesu valstībā, gan kā metaforisku tēlu cilvēka pilnības un laimes ilgu izteikšanai.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj. – Rīga: Liesma, 1992., 223. lpp.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 26. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 223. lpp.

Aspazijai paralēlu sižetisko ainu veido *saules* simbolika. Dvēseļu nesējas ir saules meitas, lai gan arī mēness motīvs ir klātesošs:

*Saules meitas ņem samītās dvēseles rokās / Atpakaļ tās uz debesu pagalmiem nest. (..) /
Dvēseles nes uz Pērkona vara pili, / Tur, kur mēness avoti mūžam zili, / Sēdina saules zelta lievenī.¹*

Abos dzejoļos kopīgs ir apzīmējums “dzidr”. F.Bārda to attiecina uz pašām dvēselēm, bet Aspazija uz “gaismas mājokļiem”. Vārdkopa “mūžam zili” sasauca ar K.Skalbes pazīstamo rindu: *Mūžam zili ir Latvijas kalni.*² Tādējādi var izteikt pieņēmumu – dzejniece, iespējams, apzināti veidojusi kritušo kareivju godināšanas tradīciju latviešu dzejā, atsaucoties uz iepriekš izmantotiem motīviem, tos poētiski pārstrādājot.³ Šajā kontekstā Aspazija nomaina mēness meitas pret saules meitām, tēliem, kas dziļāk sakņojas latviešu folklorā⁴ un mitoloģijā.⁵ Saules meitas saistās ar debesu uguns enerģiju.⁶ Tās var identificēt arī ar rītausmu un saulrietu,⁷ tātad ar atdzimšanas lokiem.

Aspazija neaprobežojas tikai ar latviskajiem priekšstatiem, bet sintezē tos ar ezotēriski iekrāsotiem reinkarnācijas motīviem. Saules meitas saplosīto dvēseļu daļas salasa kopā:

*Spodrīna, mirdzina, ētera plīvuros tin. (..) / Bezveidību lai atkal veidos vērstu, /
Lai tie atkal ietu uz zemi sērstu: / Jaunu varoņu laiku atnesot.⁸*

Dzejolim ir vairāk patriotisks, nevis filozofisks raksturs, tādēļ tas drīzāk uztverams pārnestā nozīmē – nevis kā dvēseļu pēcnāves likteņa atainojums, bet kā nākamo paaudžu gaidāmās cīņas.

Krājumā “Izplesti spārni” ieskanas motīvi, kas ievada vēlāk “Dvēseles ceļojumā” izvērsto stāstu par dzejas varones un viņas mīļotā cilvēka *dvēseļu mistisko kopību* dažādos esības veidos gan pirms, gan pēc šīs dzīves. Dzejolī “Priekš tūkstots gadiem” viņa jau toreiz ir dzirdējusi vīrieša teiktos vārdus: “Es tevi mīlu. –”⁹ Pēc tūkstoš gadiem tie skan atkal un gluži tāpat iezīmē cilvēka esības dziļākajā būtībā ietvertos pretstatus – ilgas pēc laimes, dzīves īslaicību un likteņa smagumu:

¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 26. lpp.

² Skalbe, Kārlis. Nemiers (pirmpublicējums krājumā *Zemes dūmos*, 1906). Dzejoļa oriģinālajā variantā arī parādās “mocekļu gari”. Sk.: Skalbe, Kārlis. *Raksti*. 5. sēj., 151.–152. lpp.

³ V.Vecgrāvis konstatē, ka romantisma tradīcija nepārtrūkst tajās kultūrās, kas saglabā saikni ar savu tautu mītisko apziņu un folkloras mantojumu. Sk.: Vecgrāvis, Viesturs. *Mani sveicina zvaigznes: romantiskā pasaules izjūta latviešu dzejā*, 25. lpp.

⁴ Aspazijas folkloras materiālu izrakstos īpaša vieta veltīta saules simbolikai. Sk.: RTMM 73863 Asp. R 17/3 Rokraksts. Aspazija. *Mitoloģijas un folkloras materiālu izraksti*, [1910.–1930. gadi].

⁵ Daži pētnieki, piemēram, E.Zicāns, Haralds Biezais (1909–1995) apšaubā Saules meitu saikni ar mitoloģijas senākajiem slāņiem un uzskata tās par vēlīnā posma folklorā radušos poētisku tēlu. Sk.: Priede, Jānis. *(No tuvo) Austrumu perspektīvas*. Literatūrzinātne. Reliģijpētniecība. Latvija. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016., 119. lpp.

⁶ Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 550. lpp.

⁷ Kursīte, Janīna. *Latviešu dievības un gari*. – Rīga: Rundas, 2020., 203. lpp.

⁸ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 26. lpp.

⁹ Turpat, 85. lpp.

*Pār tevi pāri / Es skatījos dziļi / Likteņa acīs: (..) / Es dzirdēju steidzam / Skrejošo laiku, / Bēgošo laimi.*¹

Vairākkārt atkārtotais skats “pāri” sniedz situācijas vispārinājumu un vienlaikus netiešā formā ietver jautājumu par likteņa iepriekšnolemību. Krājumā “Dvēseles ceļojums” abi varoņi ārpus šīs zemes dzīves nekad nav cilvēku veidolā, turpretim šajā dzejolī viņi pirms tūkstoš gadiem ir dzīvojuši kā cilvēki. Šo dzejoli var uztvert kā personiskas reinkarnācijas idejas poētisku iemiesojumu, bet var skatīt arī kā universālu tipoloģisku vīrieša un sievietes attiecību modeli.

Dzejolī “Nešķirami” dvēseles “bezveidības” motīvs iekļauts šo attiecību kontekstā:

*Un, veidos šķirti, / Mums bezveidībā kopā plūstu ceļi / Kā rudens miglā kopā saplūst veļi.*²

Te pirmo reizi parādās Aspazijas dzejā vēlāk nozīmīgā ideja par dvēseļu kopību citos veidos. *Veļu* motīvs šajā dzejolī balstās senlatviešu mitoloģiskajos priekšstatos par tā saucamajiem “veļu kamoliem”, kuros veļas kopā satinušās dvēseles, kas cilvēkam saistās ar miglu.³ “Bezveidība” acīmredzot izsaka priekšstatu par dvēseli kā enerģijas grīsti, kas var brīvi mainīt formu. Vienlaikus “kopā saplūšana”, iespējams, ietver arī Austrumu reliģijām raksturīgo ideju par personiskas nemirstības zaudēšanu, kas atšķiras no latviskajiem veļu ticējumiem. Pieļāvuma izteiksmes forma tomēr atstāj šaubas par šo priekšstatu patiesumu. Tādēļ šo motīvu var uztvert arī kā metaforu abu mīlētāju dvēseļu radniecības izteikšanai.

Tātad šajos dzejoļos ideja par dvēseles nemirstību ir it kā ielēpta – gandrīz visos gadījumos aplūkotos motīvus ir iespējams interpretēt arī kā poētiskus tēlus un līdzības, lai izteiktu kādu citu, ar reliģiskajiem priekšstatiem nesaistītu domu. Tomēr paša motīva daudzveidīgā klātesamība krājumā liecina par tā nozīmību.

Šaubas par dvēseles nemirstību kādu laiku noved dzejnieci pie šīs idejas nolieguma. Krājuma “Izplesti spārni” papildinātajā izdevumā 1922. gadā iekļauts dzejolis “Mans draugs”, kurš acīmredzot pirmizdevuma laikā vēl nav sarakstīts. Tas iezīmē krasu pretstatu iepriekšējiem dzejoļiem, kas priekšstatus par nāvi saista ar vēl priekšā esošu mūžības plūdumu, veidu maiņu, garu salu un debesu pagalmiem:

*Ak, man uzbērs uz krūtīm smago zemi! / Puķes ar sīkajām saknītēm man virs kapa /
Spiedīs tik dziļāk un dziļāk vien mani zemē, / Neglābs vairs draugs!*⁴

¹ Turpat.

² Turpat, 82. lpp.

³ Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 612. lpp.; Barovskis, Ingus. *Htoniskā pasaule latviešu folklorā: laiks un telpa*. Disertācija Literatūrzinātnes, folkloristikas un mākslas zinātnes nozarē, latviešu folkloristikas apakšnozarē. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2015., 164. lpp.

<https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/28363/298-47667->

[Barovskis_Ingus_ib10203.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/28363/298-47667-10203.pdf?sequence=1&isAllowed=y) [Skatīts: 25.11.2023.]

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 87. lpp.

F.Bārdas zemes dēlam caur sirdi reiz augs smiltāja priedes sakne.¹ Aspazijai tās būs puķes, bet to saknītes ir tikpat biedējošs tēls. Taču F.Bārdam šajās rindās ir ietverts priekšstats par dvēseles dusēšanu kapā. Aspazijai šis motīvs ietver materiālistisku domu – gulēšana kapā būs tikai miesas sairšana. No tā cilvēku nespēj glābt pat mīlestības spēks. Šī motīvu maiņa iezīmē nākamo posmu dzejnieces garīgās attīstības ceļā – vairāk vai mazāk pilnīgu materiālistiskā pasaules uzskata pieņemšanu.

1.3. Pirmais posms pēc atgriešanās Latvijā (1920. gadu 1. puse): dzeju krājumi “Raganu nakts”, “Trejkrāsaina saule” – materiālistiskas dzīves izjūtas izteicēji

Tālākajos Aspazijas dzeju krājumos “**Raganu nakts**” (1923) un “**Trejkrāsaina saule**” (1926) visvairāk izpaužas “tīri” *materiālistiska* dzīves izjūta. Tā kā ne visiem dzejoļiem ir zināms sacerēšanas laiks, nav iespējams precīzi pateikt, cik ilgi dzejnieces garīgajā attīstībā ir bijis šis materiālisma periods, taču to varētu aptuveni datēt ar 20. gadsimta pirmās desmitgades pēdējiem gadiem un divdesmito gadu pirmo pusi. Materiālistisku apliecinājoši motīvi īpaši raksturīgi 1920. gadu sākuma dzejai. Kādēļ tieši šajā laikā noticis radikālāks pavērsiens materiālisma virzienā, ir grūti atbildēt. Filozofiskā aspektā tas varētu būt saistīts ar tolaik pazīstamo ideju apguvi par seno tautu reliģiju izcelsmi no dabas spēku personificēšanas.² Sabiedriskā aspektā to varētu būt ietekmējušas eksistenciālās noskaņas “Dievs ir miris” pēc Pirmā pasaules kara, kā arī vēlme atteikties no “vecās pasaules”, lai būvētu jauno valsti uz jauniem pamatiem.

Krājumos “Raganu nakts” un “Trejkrāsaina saule” izmantots samērā daudz reliģisku motīvu no dažādu seno tautu, tai skaitā senlatviešu mitoloģijas, arī no Bībeles, bet tajos nav ietverta pārlaicīga spēka klātbūtnes apziņa. Tie ir lietoti kā spēcīgi, atpazīstami simboli, metaforas, dažkārt arī poētiskas rotaļas.³

Krājumā “Raganu nakts” tēlainā formā ietverta doma, ka nepastāv augstāks spēks pāri cilvēkam vai ārpus tā. Retoriski uzrunājot jaunību, dzejniece apliecina:

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj. – Rīga: Liesma, 1990., 24. lpp.

² “Pirmdaba parādās visos lielajos dievos.” Aspazija. Sofokla laikmets un viņa darbi. *Kopotī raksti*. 4. sēj., 635. lpp. Šajā laikā tapušās piezīmēs Aspazija saista misticisma pretreakciju uz Čārlza Darvina (*Charles Robert Darwin*, 1809–1882) un Kārļa Marksa (*Karl Heinrich Marx*, 1818–1893) “loģiski empīrisku kultūru” ar atziņas teorijas nespēju tikt līdz dabas zinātņu atzinumiem, filozofiski sintezēt iegūtos materiālus. Sk.: RTMM 86685/5–6 Asp. R 16/12 Rokraksts. Aspazija. *Kā tad bij iespējams...*, [1920. gadu 1. puse]. Piezīmes vāciņos *Filozofija*.

³ Dažkārt metafiziskas izjūtas var radīt pašas simbolikas mītiskā ietilpība. Elīna Vasiļjeva interpretē meža tēlu krājumā “Raganu nakts” kā simbolisku robežu starp dzīvo un mirušo pasauli, bet lidojumu “pār” mežiem – kā pārveidošanas, atdzimšanas zīmi. Sk.: Vasiļjeva, Elīna. Mežs Aspazijas dzeju krājumā “Raganu nakts”. *Es skrēju pār dzīvi un kļuvu par dzeju*. Aspazija un Rainis šodienas skatījumā. Rakstu krājums. Sast. Astrīda Cīrule, Gundega Grīnuma. – Rīga: Pils, 2007., 128., 130. lpp.

*Tu, augstākā dievība, / Pāri tev nav nekā! (..) / Tu, skaistākā dievība, / Blakām tev nav nekā!*¹

Šajā periodā visvairāk ir arī dzejniecei raksturīgo velnu un raganu tēlu. Tie ir simboli mūžīgam nemieram, nepieticībai, attīstības dziņai.

Aspazija sekularizē *bībeliskos* tēlus, līdzās antīkajiem motīviem izmantojot tos pasaulīgu ideju izteikšanai. Īpaši nozīmīga ir cilvēces attīstības ideja. Dzejniece atgriežas pie Jēkaba kāpņu motīva. Dzejolī “Sudraba Lieldienas” izteikta cerība tomēr iemiesot kādreizējo sapni dzīvē:

*Vēl neuzkāptas stāv / Tās Jēkab-kāpes. – / Vēl visos uguņos / Man jāizkvēlo, /
Un sapņi dzīvē vēl / Man jāpārtēlo. –*²

Tāpat atšķirībā no bērības sapņa “Saulainajā stūrītī” tas vairs nav laimīgs un neaptumšots kāpiens pa zeltā mirdzošiem pakāpieniem. Mēģinot iemiesot dzīvē šīs Jēkaba kāpnes, kas dzejoļa kopējā kontekstā simbolizē nevis sakrālas vērtības, bet lielus sabiedriskus ideālus, cilvēkam ir jāiziet caur smagiem pārbaudījumiem un ciešanām, lai tad “celtos uz sudraba Lieldienām”.³

Augšāmcelšanās motīvs latviešu dzejā bieži ir saistīts ar paša cilvēka, viņa ilgu, ideālu un centienu atjaunotni. Spilgts piemērs tam ir Aspazijas dzejolis “Lieldienas”:

*Viss, kas zaudēts, atmests, nesagaidīts, / Atkal jauns no kapa ceļas augšā, / Top uz dzīvi mīlas eljes svaidīts.*⁴

Sabiedriskie un personiskie motīvi te ir neatdalāmi savijušies. Uzsvērts, ka dzīves atjaunotājs un virzītājs spēks ir mīlestība. Dzejolī “Dzīves balvas” krājumā “Trejkrāsaina saule” debess un pekle ir simboli, kurus cilvēkam jāmeklē sevī pašā.⁵

Krājumā “Izplesti spārni” blakus iznīcības bailēm tomēr vairākkārt jaušama poētiskos tēlos ietverta doma par dvēseles eksistenci pēc nāves, turpretim krājumos “Raganu nakts” un “Trejkrāsaina saule” uzsvērts, ka nāvei ir “tukšas sauja”⁶, nāve “nedod vairs neko”⁷. “Tukšo sauju” motīvā ietverta atziņa, ka pēc nāves nekā nav.⁸ Tādēļ dzejniece aicina pilnvērtīgi dzīvot šo dzīvi.

Ir tikai viens spilgts izņēmums – dzejolis “Dieva fantāzija” krājumā “Trejkrāsaina saule”. Jūsmojot par dabas skaistumu, autorei rodas jautājums:

*Kā radusies šī zaļā simfonija? (..) / Kas visu raibo fantāziju vijis?*⁹

¹ Aspazija. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 129. lpp.

² Turpat, 229.–230. lpp.

³ Turpat, 230. lpp.

⁴ Turpat, 216. lpp.

⁵ Turpat, 250. lpp.

⁶ Turpat, 250. lpp.

⁷ Turpat, 236. lpp.

⁸ Dažos dzejoļos metafiziskas noskaņas ietvertas netieši, piemēram, Aspazijas vēlākajā dzejā nozīmīgā dvēseles nemirstības ideja varbūtēji saskatāma dzejolī “Upe” (sar. 1924). Turpat, 259. lpp.

⁹ Turpat, 241. lpp.

Un pasaule atzīta par Dieva fantāziju. Bet jau pāris lappuses tālāk dzejolī “Dvēsele” seko antitēze. Tiek noliegta radusies izjūta, ka Dievs ir izgājis pasaulei cauri:

*Nava, ak, nava! / Nebij ne puķe, ne zvaigzne, ne dieviņš! / Dvēsele viena tā bija.*¹

Cilvēka dvēselei pašai ir jāveic tie uzdevumi pasaulē, kas senāk uzticēti “vecajam dieviņam”. Ārpus krājumiem palikušajā dzejolī “Jauni dievi” apliecināts, ka mūsdienu cilvēka ideāltēlam ir “jauni dievi, jauni altāri”.² Šo ideālu iemiesotāji pārspēj kādreizējos ticības varoņus.

Dažos 1920. gadu sākumā tapušajos dzejoļos, kas palikuši ārpus krājumiem, ieskanas arī Rainim raksturīgā ideja, ka cilvēkam no mūžības ir uzdevums ar savu garīgo enerģiju “apdvēselot dabu”³ un “pacelt zemi citā zvaigžņu globā”⁴, resp., ietekmēt Visumu. Taču Aspazijai tā paliek tikai blakus doma.

1.4. Pagrieziens uzskatos un reliģiski filozofiskie meklējumi (1920. gadu 2. puse–1930. gadu 1. puse): dzeju krājumi “Asteru laikā”, “Dvēseles ceļojums”, “Kaisītās rozes”

1.4.1. Pārejas posms: Platona filozofijas un dvēseles nemirstības motīvi, to reliģiski filozofiskie un mitoloģiskie konteksti

Tomēr Aspazija ilgi nepaliek pie “tīri” materiālistiska pasaules uzskata. Krājumā “**Asteru laikā**” (1928) jau iezīmējas pakāpeniska atgriešanās pie “Izplesto spārnu” atziņām un vairāk vai mazāk apzināta tieksme iet tālāk par tām, meklējot garīgu papildījumu ārpus materiālisma robežām. Šis krājums ir pārejas posma liecība, kurā materiālistiski motīvi mijas ar garīgiem meklējumiem, tā sagatavojot lūzumu dzejnieces pasaules uzskatā.

Krājumā ir iekļauti arī dzejoļi, kas pārsvarā tapuši 1920. gadu pirmajā pusē un pauž dzejnieces materiālisma perioda atziņas. Dzejolis “Mūžības simboli” veido asociatīvas paralēles ar dzejoli “Jauni dievi” un apstiprina atsacīšanos no senākās, tradicionālās ticības:

*Drupās sagrauti / Dievi, altāri, / Pelnu pārklāti / Svētie upuri – / Viss, kas bijis svēts, / Ticis pārvērtēts.*⁵

Dzejoļa kopējā kontekstā te, visticamāk, domātas ne tikai reliģiskās vērtības, bet visa senākā patriarhālā pasaules kārtība ar tās vērtību un tradīciju sistēmu. Nemainīgs mūžības simbols paliek vienīgi paša cilvēka siltā sirds.

Līdzīgu ideju apliecina arī vēlāk sacerētais dzejolis “Māte Sfinksas”, kas turpina *sfinksas motīvu* Aspazijas dzejā. Atšķirībā no poēmas “Patiesība” dzejolī ir izmantots cits sižets – sengrieķu

---

¹ Turpat, 256. lpp.

² Turpat, 551. lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat, 556. lpp.

⁵ Turpat, 330. lpp.

mīts par sfinksas mīklām,¹ kas saplūst kopā ar pazīstamo sfinksas akmens tēlu Gīzā (Ēģiptē). Dzejolim ir saglabājies nublicēts sākotnējais variants. Tajā cilvēks izmisīgi meklē savas esības jēgas un būtības noslēpumu, ko iemieso sfinksas tēls²:

*Māte Sfinksā, / Es apķeros ap tavu akmens kaklu / Un raudu. (..) / Nevienam tu atbildes nedevi, / Nevienam! Nevienam! / Es sitos pret tām pašām sienām.*³

Publicētajā variantā teksts ir gludāk noslīpēts ritmikas un izteiksmes ziņā, bet aptuvenāks:

*Tie atsitās visi pret tavām sienām! / Māte Sfinksā, / Ap tavu kaklu skaujos ir es: (..) / No lūpām, cieti sakniebtām, / Vai negaidīt atbildes?*⁴

Pazīstamajā motīvā par atšanos pret cilvēcisko iespēju ierobežotības “sienām” pirmās personas forma ir nomainīta pret trešo personu. Acīmredzot autore tā gribējusi panākt lielāku vispārinājumu. Tomēr dzejolis tādējādi ir zaudējis to emocionālo tiešumu, nepastarpināto pārdzīvojuma patiesumu, kas raksturo pirmo, nublicēto, uzmetumu. Taču tālāk attīstītā ideja abos variantos ir viena – esības mīklu atminējums nav rodams ārpus paša cilvēka:

*Teic – kas manī uguni kur un dzēš? (..) / Vai minama mīkla / Tik smaga, tik grūta es esot sev pati?*⁵

Iepriekšējos dzejoļos izteikto apgalvojumu vietā te jau ir jautājums, kas liecina par šaubām. Krājumā “Izplesti spārni” šaubas virza uz neticību esības mīklu risinājumam *ārpus paša cilvēka*, turpretim “Asteru laikā” tās atkal ved pretējā virzienā. Vairāki pēc 1926. gada sacerēti dzejoļi liecina, ka materiālisma ietvaros dzejniecei ir kļuvis par šauru. Dzejolis “Vientulības krāsa” (1927)⁶ krasi kontrastē ar pasaules izjūtu, kas pausta divos iepriekšējos dzeju krājumos un vēl atsevišķos dzejoļos krājumā “Asteru laikā”. “Vientulības krāsa” veido antitēzi dzejolim “Carpe diem!”⁷ – pretstatu un reizē papildinājumu cilvēka iekšējās divdabības atklāsmē:

*Spiesta kā tvaiki šaurā traukā, (..) / Dvēsele mūžam ilgojas / Tikt no būtības spaida laukā, / Atpakaļ senā dzimtenē jaukā.*⁸

Šajās rindās ir spilgti ietverti vēlāk Aspazijas dzejā izvērstie Platona (*Πλάτων*, ap 427–348) filozofijas motīvi par *dvēseles* preeksistenci, par šo pasauli kā matērijas gūstu, no kura dvēsele tiecas

¹ *Mitoloģijas enciklopēdija*. Pasaules tautu mitoloģiskās būtnes un priekšstati. 1. sēj. Atb. red. Astrīda Iltnera. – Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1993., 235. lpp.

² Kā mīklainības iemiesojums sfinksa simbolizē galīgo jēgu, kam mūžīgi jāpaliek ārpus cilvēka izpratnes robežām. Sk.: Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*, p. 303.–304.

³ RTMM 30227/44 Asp. R 5/1 Rokraksts. Aspazija. Māte Sfinksā. “Asteru laikā”, arī aforismi no “Kaisītām rozēm” un dažādi dzejoļu uzmetumi, [1920. gadi–1930. gadu 1. puse].

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 292. lpp.

⁵ Turpat.

⁶ Pirmpublicējums: *Jaunākās Ziņas*, 27.10.1927., 243. nr.

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 329. lpp.

⁸ Turpat, 314. lpp.

atbrīvoties, lai atgrieztos garīgo sfēru, resp., ideju pasaulē, no kuras tā nākusi.¹ Aspazijas piezīmes, kas tapušas Šveices trimdas posmā, liecina, ka viņa jau agrāk ir ticējusi Platona filozofiskajām atziņām par dvēseles preeksistenci ideju pasaulē un šīs ideju pasaules iespaidu miglainu atcerēšanos, sastopoties ar lietām zemes virsū. Emocionālā formā dzejniece apraksta savu pirmo sastapšanos ar *Platona filozofiju*:

“Visas manas stiprākās dzīvības fantāzijas, visi mani jaukākie sajūsmu brīži man izliekas it kā sen, sen jau kādā neizmērojami tālā pagātnē pārdzīvoti, tikai es nevaru atminēties, kad un kur, un kādā veidā tas būtu bijis. Elektriskā dzirkstele piepeši iešaujas manā nojautā un apdziest, manas nervu funkcijas ir par gausu un par rupju, lai to spētu notvert. Kad es pirmo reizi šīs pašas idejas lasīju izteiktas Platona filozofijā, tad es vispirms nobijos, it kā staru metējs būtu apgaismojis pēkšņi manu dziļāko iekšieni, bet tad es raudāju karstas asaras, laikam prieka asaras, jo nu es biju atraduse šīnī filozofiskajā formulā it kā tēvu zemi, es nejutos vairs tik neizsakāmi vientuļa un nesaprasta.”²

To apstiprina arī dzejnieces izteikums – Platons ir bijis viņas jaunības zvaigzne.³ Tas apliecina, ka platoniski ideālistisko motīvu klātbūtne Aspazijas dzejā kopš 1920. gadu otrās puses nav jauna tendence dzejnieces garīgajā virzībā, bet gan atgriešanās pie kādreiz jau iepazītām un atzītām idejām.

Dzejolī “Cik dzīve skaista” parādās jēdziens *pasaules dvēsele*,⁴ kas Aspazijas dzejā, visticamāk, saistāms ar Platona ietekmi. Pasaules dvēsele platoniskajā tradīcijā vieno nemateriālo “prātu” ar ķermenisko pasauli, resp., ideālo ar materiālo.⁵ Vēlāk Rietumeiropas filozofijā šis jēdziens pazīstams latīņu tulkojumā kā *anima mundi*.⁶ Radniecīgs priekšstats par Ātmanu kā pasaules dvēseli sastopams arī Upaniśadās un klasiskajā indiešu metafizikā.⁷ Tas ir pamatā pārlaicīgai visas esamības vienotības apziņai. Aspazijas vēlākais dzejas mantojums liecina, ka viņa

---

¹ Jurevičs, Pauls. Platons. *Ceļš*. Gara dzīves mēnešraksts, 1946., 12. nr., 580. lpp.

² RTMM 134252 Asp. R 20/18 Rokraksts. Aspazija. “Ja man jāatstāsta..” *Autobiogrāfiskas piezīmes*, [1906.–1920.].

³ Bondare, Inese. Aspazijas dzeja “senās dzimtenes valodā” (Aspazija un Heraklīts: paralēles). *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1995. gadam*, 124. lpp.

⁴ Aspazija. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 328. lpp.

⁵ Platons. Tīmaijs (*Τίμαιος*, ap 360. pirms Kr.). Sk.: Plato’s Timaeus. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [Atjaunots: 13.05.2022.] <https://plato.stanford.edu/entries/plato-timaeus/> [Skatīts: 25.11.2023.]

Sal.: “Dievs ir dvēselei līdzīga būtne kā pasaules veidotājs pēc ideju parauga.” Jurevičs, Pauls. Platons. *Ceļš*. Gara dzīves mēnešraksts, 1946., 12. nr., 580. lpp.

⁶ Šo atziņu pārmanto arī citi antīkās filozofijas virzieni, kas sakņojas Platona idejās. Marks Aurēlijs uzskata, ka “no visa kopā ir viena pasaule, viens Dievs viscaur (..), kopīgs prāts visām domājošām būtnēm.” (VII:9) Aurēlijs, Marks. *Pašam sev*, 76. lpp. Neoplatonismā pasaules dvēsele “ir spēks, kas rada un uztur Visumu (..)”. Grifits, Bīds. Jauns skatījums uz realitāti, 51. lpp. Viduslaikos *pasaules dvēseles* jēdziens saglabājas alķīmiķu un mistiķu darbos. Jaunajos laikos to aktualizē Dž. Bruno. Sk.: Giordano Bruno. Law, Philosophy and Theology in the Early Modern Era. Part 3. Ethics, Law and Philosophical Discourse on Soul and Immortality, p. 275.–315. *Classiques Garnier. Works from the Centre for Further Study of the Renaissance*. [Ievietots: 31.03.2021.]

<https://classiques-garnier.com/giordano-bruno-law-philosophy-and-theology-in-the-early-modern-era-en.html>

[Skatīts: 25.11.2023.]

⁷ Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*, 51. lpp.

savieno interesi par platoniskās filozofijas tradīciju ar tai radniecīgām idejām Austrumu garīgajās mācībās.

Jēdziens *Weltgeist* (arī *Weltseele*, pasaules gars, pasaules dvēsele) kopš 18. gadsimta ir nozīmīgs vācu, vēlāk arī krievu kultūrā. Johans Volfgangs Gēte (*Johan Wolfgang von Goethe*, 1749–1832) ar to saprot panenteistisku Visuma dzīvinošo principu.¹ Georgs Vilhelms Frīdrihs Hēgelis (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, 1770–1831) lieto šo jēdzienu vairāk cilvēces morālās kopības nozīmē.² Viņš saista to ar pasaules virzītājām – lielām vēsturiskām personībām. Aspazija gan piekrīt, gan vienlaikus polemizē ar šo ideju. Dzejniecei raksturīgais tēzes un antitēzes princips, kas bieži izpaužas atsevišķos dzejoļos, te ietverts viena dzejoļa divās daļās. Pirmajā pantā atainoti vēstures virzītāji, “cēlie varoņi”, kas iet pa dzīvi “prometejiskā spožumā”:

*Tiem ceļš sev mērķis, nav cita aiz tā / Tie pateiks, cik dzīve skaista.*³

Stiprajiem cīnītājiem vienlaikus piemīt zināma iekšēja ierobežotība, viņiem nav “ilgu domu”.⁴ Otrajā pantā tiem pretstatīts dzejnieks, kas iemieso radošas personības koptēlu:

*Viņš tikai pasaules dvēseli apsargā, (..) / Viņš pateiks, cik nāve skaista.*⁵

Šis gara ceļš aizved pāri sociālajai cīņai, kas ir pati sev mērķis. Pasaules dvēselei ir vajadzīgs vēl kaut kas “aiz tā”. Vairākos Aspazijas dzejas motīvos, piemēram, argonautu tēlu traktējumā dzejnieces interpretācija no sociālā aspekta uzsvērums virzās uz garīgo ceļu sevī.⁶

Ojārs Lāms, konstatējot šo tendenci Aspazijas garīgajā virzībā, secina:

“Poētisku ekstraversiju ir nomainījusi intraversija, tas, protams, liecina (..) par izmaiņām novecot sākušās dzejnieces pasaules izjūtā, bet ne tikai, – tā ir arī vispārīga zīme izmaiņām dzejnieka un laika attiecībās (..), taču Aspazija (..) tomēr joprojām saglabā uzticību no 19. gadsimta mantotajam optimismam. (..) Šis optimisms skan skumji, gandrīz kā nodeva jaunības ideāliem, kā neuzdrīkstēšanās, kā nespēja atteikties no ilūzijām.”⁷

Arī dzejolī “Cik dzīve skaista” šķietami optimistiskais pasaules vēstures redzējums dziļāk slēpj gara dzīves pārstāvja misijas traģiku.

---

¹ Noyes, John. Welt (World). *Goethe-Lexicon of Philosophical Concepts*, 2021. <https://goethe-lexicon.pitt.edu/GL/article/view/48> [Skatīts: 25.11.2023.]

² G.W.F.Hegel on Weltgeist – Dictionary of Arguments. *Philosophy Dictionary of Arguments*. [Ievietots: 2016.] https://philosophy-science-humanities-controversies.com/listview-details.php?id=2937612&a=t&first_name=%20G.W.F.&author=Hegel&concept=Weltgeist [Skatīts: 25.11.2023.]

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 328. lpp

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat, 120., 325. lpp.

⁷ Lāms, Ojārs. XX gadsimta argonauti: viena mīta refleksijas divu dzejnieku (Aspazija un J.Seferis) darbos. *ITAKA*. Klasiskās filoloģijas gadagrāmata. Antīkā kultūra: vērtības un pārvērtības. Red. A.Bankavs u.c. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001., 119. lpp.

Jēdziena *pasauls dvēsele* lietojumu dzejolī var uztvert arī kā poētisku metaforu cilvēcei kopīgo emocionālo vērtību apzīmēšanai. Tomēr sasaistē ar nāves skaistumu tas vienlaikus iegūst pārļācīgu aspektu, jo “tīra” materiālisma ietvaros nāve nevar slēpt sevī dziļāku garīgu jēgu. Nāve ietver nevis iznīcības, bet mūžības klātbūtni. Tādējādi hēgeliskais *Weltgeist* jēdziens te ir sintezēts ar platonisko *anima mundi*.

Dzejolī “Nirvāna” variēts jau krājumos “Dvēseles krēsla” un “Izplesti spārni” ietvertais motīvs par *nirvānu* kā iekšējas saskaņas sniedzēju. Tomēr tam klāt nāk arī iztukšotības un atsvešinātības sajūta, distance no dzīves aktīvās darbības.¹ Tāda nav autorens pozīcija pārējo dzejoļu kopainā, tādēļ šeit var saredzēt jau minēto antitēzes motīvu, kas ļauj paraudzīties uz sabiedrisko vērtību apliecinājumu no cita skatpunkta.

Krājumā “Asteru laikā” atkal būtiskas ir kļuvušas pārdomas par cilvēka *dvēseles likteni pēc nāves*. Dzejolī “Jūras vējš”, kas tapis 1920. gadu sākumā, tā ir aiziešana nebūtībā.² Taču atziņu tālākajā virzībā atkal parādās *dvēseles nemirstības motīvi*, kas visbiežāk iekļauti *mitoloģiskos* kontekstos. Vairākos dzejoļos veidojas *motīvu paralēles* ar šim jautājumam veltītajiem dzejoļiem krājumā “Izplesti spārni”, kas liecina par atgriešanos pie toreizējā izejas punkta. Aspazijas dzejā, īpaši pēdējos krājumos, nozīmīgu vietu ieņem atsevišķu iemīļotu motīvu variēšana no krājuma uz krājumu, tos pārfrāzējot, daudzveidojot un pilnveidojot.

Kapa puķu motīvs dzejolī “Slimais ziedonis” veido asociatīvu saikni ar dzejoli “Mans draugs”³: *Gan zeme atkal jauna taps, (..) / Bet sirds vai dīgs? / Vai kaps zem rozēm nebūs kaps?*⁴

Arī šis dzejolis atšķiras tieši ar jautājuma formu, kas izsaka šaubas par eksistences turpinājumu.

Dzejolis “Dzīvības ceļi” beidzas ar nedaudz pārveidotu rindu no dzejoļa “Nešķirami” krājumā “Izplesti spārni”⁵: *Uz dzīvību ved tūkstots ceļi, (..) / Bet vienā miglā saplūst beidzot veļi.*⁶

Dzejolī “Nešķirami” dzejas varone veļu veidā saplūst ar savu mīļoto. Turpretim “Dzīvības ceļos” nav personiskā momenta. No Raiņa asociatīvi pārņemta ideja par nāves vienveidību pretstatā dzīvības daudzveidībai.⁷ Abi dzejoļi saplūsmes kontekstā drīzāk iemieso latviskajiem pēcnāves priekšstatiem neraksturīgu ideju, ka dvēselei nav individuālas nemirstības. Ja dvēsele eksistē, tad tā

---

¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 305. lpp.

² Turpat, 274. lpp.

³ Sal. promocijas darba tekstu 57. lpp.!

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 294. lpp.

⁵ Sal. promocijas darba tekstu 57. lpp.!

⁶ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 310. lpp.

⁷ Raiņa lugā “Zelta zirgs” (1909) Baltais tēvs ir tūkstošveidis, bet Melnā māte – vienveidīgā. Sk.: Rainis. *Kopotī raksti*. 9. sēj., 414., 472., 508., 515. lpp.

ieplūst kopējā enerģiju laukā.¹ Dzejolis “Pēc tūkstots gadiem” savukārt veido paralēli ar dzejoli “Priekš tūkstots gadiem”.² Pirms tūkstoš gadiem dzejas varone ir cilvēka veidolā. Savukārt pēc tūkstoš gadiem dvēsele karāsies virs savas nāves vietas kā mazs, balts un dzidrs mākonītis, attīrīta no visām zemes dzīves ilgām, ciešanām un cīņām.³

Līdzīgs priekšstats par dvēseli ietverts dzejolī “Zemes mātes meita”. Dzejas varone dedzīgi lūdz Zemes māti un sauli, personificētas latviskās dievības, kas simbolizē zemes piesaisti un debesu ilgas cilvēkā, lai viņas dvēsele pēc nāves turpinātos debesīs kaut vai puteklīša veidolā:

*Un, kad šķirties atkal man būs / No zemes veida, / Kam lai es atpakaļ dodu / Dvēseli savu, (..) /
Nedodat savu saulaino bērnu, / Neliekat savu spārnoto meitu / Nekustībai uz stingām rokām! /
Ļaujiet dvēseles puteklītim / Sfēru pagalmos, / Mākoņu dārzos / Saules putekļu pulciņos dejot.⁴*

Dzejolis ar lielu emocionālu kāpinājumu izsaka ilgas pēc nāves turpināties, nevis ieiēt nebūtībā. Šo ilgu ietvērums metaforiskā lūgšanā līdzīgi kā iepriekš aplūkotajā dzejolī “Harmonija” liecina par dvēseles nepieciešamību pēc augstāka, no iznīcības pasargājoša spēka klātbūtnes.

Dzejolī “Veļu āboli” dvēsele jau pieņem personiskāku veidolu. Dzejniece aicina nebaidīties kost ārēji spožajā, bet iekšpusē pelnu pilnajā veļu ābolā:

Kas būs no viņa baudījis, / Tas pats caurspīdīgs palicis, / Tas māj, no zemes izbēdzis, / No cita sfēru loka.⁵

Dzejoļa intonācija gan formas, gan satura ziņā ir diezgan nenopietna. Dzīve tajā apzīmēta par tukšu joku, kas neapšaubāmi nav dzejnieces vērtību izteiksme, bet acumirkļa dvēseles stāvoklis, kaprīze, pašironija, kurā var saredzēt tiklab modernismam raksturīgo spēli, kā romantiskās ironijas atskaņas. K.Kārklīšs raksturo tā saukto romantisko ironiju: “Romantiskā ironija ir traģisms, kuru romantiķis cenšas izlīdzināt harmonijā. (..) Tā rāda zemesniecīgu un cilvēka gara lidojumu. (..) Dzejnieks rotaļīgi viegli paceļas pār smago vielu, kuru apgaismo ar romantisko ironiju.”⁶ Šis raksturojums trāpīgi izsaka dzejoļa “Veļu āboli” noskaņu un saturu.

Tādēļ arī priekšstats par “caurspīdīgo” veli, kas rada asociācijas ar ezotērikā pazīstamo astrālo ķermeni, te diez vai nopietni atspoguļo dzejnieces uzskatus par pēcnāves eksistenci, tomēr tas parāda viņas interesi par dažādām teorijām šajā jautājumā. Dvēseles caurspīdības motīvs veido paralēli ar līdzīgu rindu dzejolī “Debesu mīlestība.”

¹ Šādi priekšstati ir īpaši raksturīgi budisma mācībai. *Mahājānas budistu teksti*. Anša Zundes red. Tulk. Agita Baltgalve, Evita Veinberga, Ansis Zunde. – Rīga: Intelekts, 2021., 97. lpp.

² Sal. promocijas darba tekstu 56.–57. lpp.!

³ Aspazija. *Kopotu raksti*. 2. sēj., 325. lpp.

⁴ Turpat, 293. lpp.

⁵ Turpat, 303. lpp.

⁶ Kārklīšs, Kārlis. *Romantisms*. Grām.: Kārklīšs, Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 14.–15. lpp.

Veļu ābolu jēdziens tieši šādā formulējumā latviešu folkloras pierakstos nav sastopams. Visticamāk, tas saistāms ar homonīmisko līdzību starp ābola un baltā āboliņa nosaukumiem. Šis āboliņš tautas dziesmās bieži dēvēts par “baltābolu”. “Baltais āboliņš, baltābols (..) atsevišķos gadījumos ir arī Veļu mātes un veļu valsts (precīzāk – ceļa uz veļu valsti) atribūts. (..) Āboliņš saistībā ar balto un sarkano krāsu (..) figurē kā iznīcības zīme,” pētījumā par augu mītiskajām nozīmēm folklorā secina J.Kursīte.¹ Acīmredzot vēlāk “baltābols” ir saplūdis kopā ar ābolu. Kādā tautas dziesmā šis priekšstats, iespējams, ir saskatāms mīklaini izteiktā formā:

*Kur tu teci, svētā Māra, / Ar ābolu atslēgām? / Brāļi mūsu ieslēguši / Baltābolu klētiņā.*²

“Ābolu atslēgas” sākotnēji šķiet nesakarīgs vārdu savienojums. Izpratnes atslēga uz to varētu būt tieši veļu ābolu priekšstats, kas izaudzis no baltā āboliņa jeb baltābola simbolikas. Tātad Aspazija, visticamāk, šo poētisko tēlu nav radījusi pati. Ābols tradicionāli ir arī auglības simbols,³ tādēļ “veļu ābola” motīvs vienlaikus simboliski ietver nāves un atdzimšanas ideju. Dzejolī var sarežzēt asociatīvu saikni ne tikai ar latviešu folkloru, bet arī ar brāļu Grimmu (*Jacob Ludwig Karl Grimm* (1785 – 1863), *Wilhelm Carl Grimm* (1786 – 1859)) pazīstamo pasaku par Sniegbaltīti, kas apēd saindētu ābolu (pirmizdevums 1812).⁴ Sniegbaltīti kā vienu no atdzimšanas simboliem Aspazija vēlāk piemin savā rakstā “Atpestīšanas doma saules atdzimšanas mītos.”⁵

Abos iepriekš minētajos dzejoļos parādās vēlākajā Aspazijas dzejā īpaši nozīmīgais *sfēras* jēdziens. Viņas iepriekšējā dzejā tas sastopams galvenokārt kā kosmisks apzīmējums.⁶ Turpretim, sākot ar krājumu “Asteru laikā”, šis motīvs iegūst arī pārpasaulīgu nozīmi. Sfēras jēdziena nemateriālā izpratne sakņojas seno tautu mītiskajās tradīcijās. M.Eliade norāda, ka mītiskajā apziņas posmā visi kosmogoniskie priekšstati ir sakrāli.⁷

¹ Kursīte, Janīna. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*, 155. lpp.

² LD 13438. *Latvju Dainas*. Sakopojis Krišjānis Barons. 3.-1. sēj. – Pēterburga: Krievijas Ķeizariņš Zinātņu Akadēmija, 1904., 179. lpp.

³ Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 37. lpp.

⁴ Brüder Grimm. *Kinder-und Hausmärchen* (1812). Oriģināls vācu valodā: Schneewittchen – Märchen der Gebrüder Grimm. *Childstories.org*. <https://www.childstories.org/de/schneewittchen-5.html> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁵ “Pirmveidi šim teikām [brāļu Grimm pasakām] meklējami Edas dziesmās. Ērkšķrozīte slīgst miegā, kad to skar Odina ērkšķu smailis, un tāpat Sniegbaltīte aizrijas ābola, ko tai iedod vecā ragana. Pēdējās teikas mums jau no bērnu dienām pazīstamas, tikai pirmatnība jeb **dziļākais kodols** [*izcēlums autores* – I.M.], ka tās ir tikai ziemas un vasaras, tumsas un gaismas jeb uguns un nakts simboli – vēl nav tik plaši pazīstams.” Aspazija. Atpestīšanas doma saules atdzimšanas mītos. *Jaunākās Ziņas*, 31.12.1932., 296. nr.

⁶ Debess sfēru jēdziens ir plaši lietots seno tautu astronomijā un astroloģijā, jo toreiz valda uzskats, ka debesu ķermeņu uzbūve ir rotācija ir sfēriskā. Sk.: Korins, Johans. *Dižais gars*, 113.–115. lpp.

⁷ “Kosmoss, kam pilnīgi trūkst sakrālo iezīmju, – tas ir pavisam nesens cilvēciskā saprāta atklājums.” Eliade, Mirča. *Sakrālais un profānais*, 21. lpp.

Seno Austrumu izpratnē, kā arī no pitagorisma izaugušajā antīkajā tradīcijā fiziskā pasaule nav tikai materiāla. Viss kosmos ir vienots un izpaužas vairākos līmeņos: fiziskajā, psiholoģiskajā, resp., dvēseliskajā un garīgajā.¹ Kristīgajā misticismā sfēra ir savienota ar debesu, zemes un elles priekšstatiem. (Pāvila 2. vēst. korintiešiem 12, 2) Aspazijai sfēras jēdziens varētu būt pazīstams arī no teozofijas.² Par to rosina domāt tā sasaiste ar priekšstatu par astrālo ķermeni.³ Tādējādi kosmogoniskie priekšstati ir neatdalāmi savijušies ar garīgo realitāti ietverošiem priekšstatiem.

Dzejolis “Brāļu kapi” veido paralēli ar dzejoli “Sauls meitas” krājumā “Izplesti spārni”, atainojot kritušo kareivju dvēseles. Taču šeit tēlojums ir ievērojami skarbāks, atbrīvots no sākotnējā sakāpinātā patriotisma radītajām ilūzijām. Miesas pamazām sajaucas ar zemi, citur jau arklis dzen pāri vagas, bet par dvēseļu likteni dzejniecei ir šaubas. Viņa iezīmē divus iespējamus variantus. Pirmais ir enerģijas nezūdamības likuma ietekmē vēl pastāvošas garīgās enerģijas pakāpeniska izkliede telpā:

Un dvēseles izgaro saulē – / Elementi ikviens: / I gais, i ūdens, i zeme / Ņem no jums savu daļu.”⁴

Ar šādu iznākumu ir grūti samierināties, jo tad upuri nesaņem gandarījumu. Dzejniece pieļauj, ka kritušo dvēseles tomēr var just un redzēt, taču tās raugās nevis uz “tuvām un sīkām lietām”,⁵ bet gan uz mūžību, bezgalīgās tapšanas norisēm Visumā, nākotnes atjaunoto dzīvi dzimtenē:

Bet varbūt jūs guļat bez dusas, / Ietverti bezdibeņspraugās? (..) / Skati spiežas caur dziļāko kapa tumsu, (..) / Pasaules smadzenēs iekšā, / Pašā mūžības sirdī. / Ausis sadzird, kā jaunas zvaigznes aug / Un kā planētas apaļojas. / Jūtāt, ka dvēseles augšup lido / Uguns pilnas, kas nedziestošs zemes iekšā. (..) / Jaunajam laikam kā atkal aug spārni, / Kad tas šalcot lidos pār zemi.”⁶

Tādējādi priekšstats par jūtošas dvēseles dusēšanu kapā pakāpeniski pārvēršas par atbrīvošanos no kapa tumsas un pacelšanos augšup. Šāds priekšstats ir raksturīgs latviešu

---

¹ Pitagoriešu kosmogonijā pasaule rodas no divu pirmsākumu – galīgā un bezgalīgā (kas vienlaikus ir tukšums) – mijiedarbes. Tā veido visu esamības sfēru būtību un norisi. Sk.: Zhmud', Leonid. *Pifagor i ego shkola*. – Leningrad: Nauka, 1990., s. 176.–177. Pitagora mācībā par sfēru harmoniju debesu sfēras kustoties izraisa vibrācijas. Katrai lietai virs zemes atbilst vibrācija un otrādi. Sfēru nemateriālās vibrācijas ietekmē un veido materiālo pasauli. Sk.: Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*, 55. lpp.

² Par Raiņa un Aspazijas saikni ar teozofiju sk. promocijas darba teksta 53. lpp.!

³ Sfēru izpratne teozofijā daļēji ir pārņemta no ebreju neortodoksālajiem garīgajiem virzieniem – Kabalas un hasīdisma, kur šis daudzpusīgais termins ir īpaši nozīmīgs. Kabalistikā sfēra [*sefirot*] nav materiāls jēdziens, jo fiziskā pasaule ir tikai sfēru zemākā pakāpe, kas vienlaikus atspoguļo arī tajā klātesošos dievišķos spēkus. Sk.: Finkel, Avraham Yaakov. *Kabbalah*. – Southfield: Targum/Feldheim, 2002.

Iespējams, arī kabalistikā sfēru jēdziens ir ienācis no pitagoriešiem, tātad tā sākotnējais avots varētu būt viens. Sk.: Waterfield, Robin. *Kabbalistic and Pythagorean Theory* (Synopsis of a talk entitled), 1988. *Scribd*. <https://www.scribd.com/document/497456939/The-Study-of-Christian-Cabala-in-English> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 324. lpp.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat.

mitoloģiskajiem priekšstatiem.¹ Tas sasauca ar radniecīgiem motīviem F.Bārdas agrīnajā dzejā. Ideja par dvēseļu nonākšanu zemes kodolā un papildīšanos ar uguni varētu sakņoties senēģiptiešu mirušo ceļa aprakstos.² Tā, visticamāk, ir saistīta arī ar antīkajā filozofijā pazīstamo ideju par zemi un uguni kā pirmelementiem. Pitagorisma un orfisma mistiskajās mācībās visuma, resp., pasaules centrs ir dievišķā uguns.³ Platoniskajā tradīcijā gan cilvēka, gan pasaules dvēsele ir veidota no gaisa un uguns, kas vienlaikus ir dievišķās substances daļa.⁴ Ugunīgās “pasaules smadzenes” fiziskajā plānā ir zemgarozas lava, bet filozofiskajā plānā te varētu būt ietverta gan Austrumu reliģijās, gan antīkajā filozofijā pazīstamā ideja par pasauli kā cilvēka ķermeņa ekvivalentu (un otrādi).⁵ Tādējādi “pasaules ķermeņa” smadzenēs mājā jau minētā *pasaules dvēsele*, kas piepilda kritušo dvēseles ar savu garīgo uguni. Kā jau minēts, šajā pasaules koncepcijā fiziskā un garīgā realitāte nav atdalītas viena no otras.

Tātad krājumā “Asteru laikā” Aspazija atgriežas pie *dvēseles nemirstības* motīviem, lai gan vēl šaubu un jautājumu formā. Pasaules dvēseles, pasaules smadzeņu motīvi savukārt rosina uz izjūtu, ka pastāv kāds pārpasaulīgs esamības centrs. Tomēr šī ideja nav vēl tieši izteikta. Uz to ved tālākais pārdomu un meklējumu ceļš.

Krājumā “Asteru laikā” Aspazija aizsāk *garīgā ceļa* motīvu, kas ir nozīmīgs latviešu klasiskajā rakstniecībā, pievienojoties šīs tradīcijas veidošanai.⁶ Motīvs balstās pazīstamajā priekšstatā par cilvēka zemes dzīvi kā ceļu, kas ved mūžībā. Filozofs M.Eliade šo motīvu saista jau ar cilvēka mītiskās domāšanas posmu: “Ceļš ir ērkšķains, briesmu pārpilns, jo īstenībā tas ir pārejas rituāls no profānā uz sakrālo, no šķietamā, zūdošā un iluzorā uz realitāti un mūžību, no nāves uz dzīvi, no cilvēka uz dievību.”⁷ Cilvēces tālākajā attīstībā garīgā ceļa motīvs ir nozīmīgs visu seno tautu reliģiskajos priekšstatos.⁸ Viduslaiku kristīgajā tradīcijā tas kļūst par svētceļojumu, kurš caur dažādiem šķēršļiem un grūtībām ved uz mūžīgo dzīvību. Latviešu dzejā šis motīvs, visticamāk, ir

---

¹ Barovskis, Ingus. *Htoniskā pasaule latviešu folklorā: laiks un telpa*. Disertācija Literatūrzinātnes, folkloristikas un mākslas zinātnes nozarē, latviešu folkloristikas apakšnozarē, 66., 74., 157. lpp.

² *Divu ceļu grāmatā* garīgo gudrību ieguvušais nolaižas uguns loka iekšpusē, netiekot sadedzināts no liesmas. Sk.: Segliņš, Valdis. *Senās Ēģiptes rakstu dārgumi*, 259. lpp.

³ Orphic himns 1–40. *Classical Texts Library*. <https://www.theoi.com/Text/OrphicHymns1.html> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁴ Rubene, Māra, Rubenis, Andris. Ieskats stoicisma pasaulskatījumā. Grām.: Aurēlijs, Marks. *Pašam sev*, 10. lpp.

⁵ “Izkliedētais, liesmojošais gaiss kļūst par uguni (nevis kā pirmsākumu, bet kā elementu). Top pasaules ķermenis, kurā Dievs saglabājas kā radošā uguns, kas vienlaikus ir dvēsele, gars, prāts, arī liktenis.” Turpat.

⁶ Piemēram, K.Skalbes un Luda Bērziņa (1870–1965) dzejā tas saistās ar dzīves kā svētceļojuma motīviem. Sk.: Skalbe, Kārlis. *Raksti*. 5. sēj., 240., 325., 370. u.c. lpp.; Bērziņš, Ludis. *Ceļi un teki*. 2. papild. izd. – Rīga: Varavīksna, 1924. (pirmizdevums: 1900.); krājuma vadmotīvs.

⁷ Eliade, Mirča. *Mīts par mūžīgo atgriešanos*, 29. lpp.

⁸ Klīve, Visvaldis. *Ticības ceļos*, 7. lpp.

ienācis no reliģiskās literatūras.¹ Sekularizēts tas kļūst par simbolu cilvēka garīgo centienu virzienam un vērstībai uz noteiktu mērķi. Rainim krājumā “Gals un sākums” ir “gara gaita”, kas iet “vēl aiz saules, kura riet”.²

Aspazijai šis motīvs ir ietverts divos kontrastējošos krājuma dzejoļos – “Mans ceļš” un “Vienīgais ceļš”. Pirmajā dzejoļī iemiesota spēcīga transcendences izjūta:

*Neprasi! / Mans ceļš iet tāli uz balto mēnesi. (..) / Tālāki / Paliek zem manis kalnu galotnes, / Mani spārni mani augstāk nes. / Neturi! Neturi! / Mans ceļš iet pāri pār balto mēnesi.*³

Antīkajā filozofijā no pitagoriešu mācības ir ienācis priekšstats, ka viss, kas atrodas zem Mēness, ir nepilnīgs un iznīcīgs, bet viss, kas virs tā, – mūžīgs un pilnīgs.⁴ Ceļš pāri mēnesim tāpat ir ceļš pāri kosmogonisko priekšstatu līmenim, kas materiālismā paliek augstākais iespējamais cilvēka garīgo ilgu objekts. Tas ir ceļš uz citām “sfērām”, uz garīgo realitāti. Raiņa saules tēla vietā Aspazija liek mēnesi, taču ideja abos dzejoļos ir līdzīga.

Tomēr pēc pāris lappusēm autores gara lidojums ir jau noplacis. Tēzei atkal seko antitēze. Dzejoļī “Vienīgais ceļš” viņa atzīstas, ka nespēj šajā ceļā palikt:

*Tu zemei nostu atrāvies, / Pie gaisiem nespēj piesieties, / Vīrs galvas sfērās aizslīd zvaigžņu rati.*⁵

Tādēļ kā vienīgo ceļu dzejniece tobrīd redz ceļu pie sevis. Ceļš sevī jau antīkajā pasaulē ir atzīts par garīgā ceļa nepieciešamu sastāvdaļu, tomēr tas nevar palikt “vienīgais ceļš”, bet ir nepieciešams posms, lai atrastu savu dziļāko saistību ar esamības pārlaicīgo pamatu.⁶

1.4.2. Dvēseļu mistiskās kopības, nemirstības un reinkarnācijas motīvi, to paralēles ar F.Bārdas dzeju

Nākamie dzeju krājumi “Dvēseles ceļojums” (1933) un “Kaisītās rozes” (1936) pierāda, ka Aspazija nepaliek tikai šaurajā “ceļa pie sevis” lokā. Dažkārt ir priekšstats, ka viņas pasaules redzējums strauji mainījies tieši pēc Raiņa nāves. Tomēr poētisko motīvu attīstība liecina, ka šis

---

¹ Pauls Daija norāda, ka “priekšstatam par dzīvi kā svētceļojumu ir neskaitāmas variācijas pasaules literatūras vēsturē (..)” // Daija, Pauls. Reliģija, misija un nācija: Džons Banjens latviešu brāļu draudzes literatūrā. *Literatūra un reliģija*. Zinātnisko rakstu krājums. Red. V. Vecgrāvis. – Rīga: Jaunā Daugava, 2010., 16. lpp. Reliģiskajā literatūrā šis priekšstats ir plaši izplatījies, pateicoties angļu rakstnieka Džona Banjena (*John Bunyan*, 1628–1688) grāmatai “Svētceļnieka gaita no šīs pasaules nākamajā” (*The Pilgrim's Progress from This World to That Which Is to Come*, 1678). Latviskajā vidē šis darbs ir pazīstams no Jura Natanaēla Ramaņa (1742/43–pēc 1801) brīvā tulkojuma ar virsrakstu “Tas ar acīm redzēts ceļš uz debesīm” (1797). Mūsdienu izdevums: Ramanis, Juris Natanaēls. *Krusta skolas grāmata*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1995. Arī J. Neikena izdotā laikraksta “Ceļa Biedris” (1863, 1865–1868) nosaukums ir saistīts tieši ar garīgā ceļa jēdzienu.

² Rainis. *Kopotī raksti*. 2. sēj. – Rīga: Zinātne, 1977., 339. lpp.

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 306. lpp.

⁴ Korins, Johans. *Dižais Gars*, 104. lpp.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 315. lpp.

⁶ Rubene Māra, Rubenis Andris. Ieskats stoicisma pasauleskatījumā. Grām: Aurēlijs, Marks. *Pašam sev*, 18. lpp.

process nav saistāms tikai ar dzīvesbiedra zaudējuma sāpēm. Pakāpenisko pagriezīenu uzskatos, atgriežoties pie augstāka spēka esamības un dvēseles nemirstības atzīšanas, apliecina konceptuāli nozīmīgais dzejolis “Izīda” (1928), kas tapis vēl pirms Raiņa nāves.¹

Taču šis zaudējums neapšaubāmi paātrina reliģiski filozofisko meklējumu procesu. Vientulības sajūta, kas dabiski rosina cerēt uz mīļotā cilvēka dvēseles tālāko esību, Aspazijas gadījumā savienojas ar vēlmi turpināt paša Raiņa uzsākto garīgo meklējumu ceļu dvēseles nemirstības atziņā. Rihards Rudzītis (1898–1960) 1929. gada 5. oktobrī ir ierakstījis savā dienasgrāmatā: “Viņa [Aspazija – *I.M.*] kaut ko pateica: Rainis ticēja dvēseles nemirstībai. Viņa soloties reiz nākt atklātībā [ar šo ziņu – *I.M.*].”² Tas saskan ar vairāku laikabiedru liecībām. Šo misijas apziņu apliecina arī pašas Aspazijas piezīmes pēc Raiņa nāves:

“Vai Rainis miris nāvē? Viņš teicis: nav nāves! Pat nāvē nav, ne aiz nāves. Ir tikai pārveidības. Viņa [dvēsele? – *I.M.*] pārveidojusies no [viena] veida otrā, kuram mēs ar saviem rupjiem orgāniem nevaram sekot. Bet tālāk, tālāk gara gaita sniedz. Jaunākā zinātne [to apstiprina – *I.M.*]. Es nevaru teikt parasto: saldu dusu, bet [tiekšos uz? – *I.M.*] augstāku lidojumu ar mīļo Raini kopā.”³

Iecere plašāk izvērst krājumā “Izplesti spārni” ieskanējušos motīvus par divu mīlētāju *dvēseļu mistisko kopību* pārļaicīgā kontekstā Aspazijai ir radusies jau 1928. gadā. Toreiz krājumam ir iecerēts nosaukums “Mīlas leģenda”.⁴ Pēc Raiņa nāves iecere transformējas. Jautājums, vai cilvēka eksistence beidzas ar viņa fizisko nāvi, krājumā “Dvēseles ceļojums” iegūst īpašu, personiski pārdzīvotu aktualitāti:

*Vai nāvei tiešām ir pār dzīvi vara, / Kad tu kā melna matērija dusi /
Un zeme liekas visu paņēmusi, / Kas tevī bij no dvašas un no gara?*⁵

Krājuma “Dvēseles ceļojums” pirmajās nodaļās vēl saglabājas priekšstats, ka dzīvība turpinās tikai tik, cik skudriņa nes uz sava spārna trūda atomu.⁶ Tā ir nemitīga pārtapšana no viena veida citā bez augstāka galamērķa apziņas. Dzejniece ilgojas, pārtopot jaunos veidos, “zilā ziedā izziedēt”.⁷ Tā ir iekļaušanās mūžīgajā dabas atjaunotnes ciklā:

*Es līdzī plaukšu tad kā zaļa lapa, / Un dvēsele, kas salda smarša tapa, / Ar puķu elpu līdzī saulē garos.*⁸

¹ Šīs atziņas apstiprina arī intervijā teiktie Aspazijas vārdi 1928. gadā: “Neesmu ateiste. Starp reliģiju un zinātņi pretrunu neredzu. Dvēseles nemirstības ideja sevišķi pievilcīga man rādās budistu ticībā.” Liepiņš, Oļģerts. Aspazija par savu dzīvi un atziņām 60 gadu dzimšanas dienā. *Pēdējā Brīdī*, 16.03.1928., 62. nr.

² Rudzītis, Rihards. *Dvēseles dziesmas*. Dienasgrāmatas II daļa, 447. lpp.

³ RTMM 86684/6 Asp. R 16/15 Rokraksts. Aspazija. *Nāve un mūžības ideja*, [1929.–1930.]

⁴ Aigare, Kira, Viese, Saulcerīte. Komentāri. Grām.: Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 681. lpp.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 352. lpp. Dzejolis sākotnēji ir veltīts Annas Brigaderes (1861–1933) piemiņai.

⁶ Turpat.

⁷ Turpat, 358. lpp.

⁸ Turpat, 352. lpp.

Latviešu dzejā šos motīvus vēlāk pārradījis A.Čaks:

*Varbūt kļūsi reiz balta kaza. / Zelta rozē tad smaršošu es. (..) /
Tā mēs vienai apziņai zūdam, / Jaunu apziņu brīdi gūt.*¹

Šo motīvu daudzveidīgās variācijas apliecina radniecīgu izjūtu aktualitāti tā laika radošajā vidē.²

“Dvēseles ceļojuma” tālākajā virzībā jau arvien tiešākos vārdos pausts, ka cilvēks nebeidzas ar sešām pēdām zemes, jo viņā mājo nemirstīgs gars:

*Tāds mērogs, ja tu tikai ķermenis, / Bet tas nav gals, un tas nav viss. / Tu miesa vien neesi, koks vai nams, /
Vēl tevī mīt kas netverams; (..) / Tas ir tavs mūžam radošais gars.*³

Dzejolī “Otrā saule” cilvēku pēc nāves sagaida turpinājums garīgajā pasaulē – citā saulē:

*(..) lielākai dzīvei nav robežu, / Tā vienā laikā vien neietilpst. (..) / Tā pārkāpj melnās nāves sienas.*⁴

Tā tad gars pārkāpj matērijas ierobežotību laikā un telpā.

Vairākos krājuma “Dvēseles ceļojums” dzejoļos poētiski apspēlēti latviskie *veļu* motīvi, kas aizsākušies jau iepriekšējos Aspazijas dzeju krājumos.⁵ Šeit tie ir ievērojami daudzveidīgāki: *veļu māte*,⁶ *veļu meitas*,⁷ *veļu vēji*,⁸ *veļu zirgi*,⁹ *veļu krasti*.¹⁰ Jaunībā dzejniece ļāvusies “sevi aizvest nāru laiviņā”,¹¹ mīlestības sapņu pasaulē. Tagad viņa apliecina gatavību ļauties sevi aizvest “veļu laivā”,¹² kas viņu vairs nebaida. *Veļu laivas* motīvs vairākkārt izmantots arī Raiņa dzejā.¹³ Latviskie tēli Aspazijai organiski saplūst ar antīkās mitoloģijas un ezotērikas motīviem. Dzejolī “Astrāla sirds”¹⁴ velis skatīts kā astrālais ķermenis.¹⁵

¹ Čaks, Aleksandrs. Laksstīgala dzied basu. *Kopotī raksti*. 5. sēj. – Rīga: Zinātne, 2001., 166. lpp.

² Līdzīgu motīvu sasaistē ar pavasara atnākšanu var atrast arī vēlāk sarakstītajā lietuviešu dzejnieces Salomejas Neris (*Saloméja Neris*, 1904–1945) pazīstamajā dzejolī “Es ziedēšu dievkociņā” (*Diemedži žydēsiu*). Sk.: Neris, Salomeja. *Diemedžiu žydēsiu*. *Wikisource.lt* https://lt.wikisource.org/wiki/Diemedžiu_žydēsiu [Skatīts: 25.11.2023.]

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 373. lpp.

⁴ Turpat, 374. lpp.

⁵ Aspazijas darbu pie šo motīvu apzināšanas latviešu folklorā dokumentē viņas izrakstīto materiālu kopa ar virsrakstu “Veļi. Spoki.” Sk. RTMM 73863 Asp. R 17/7 *Aspazijas piezīmes par veļiem, pazemi u.c. mitoloģijas un folkloras materiālu izraksti*, [1910.–1930. gadi].

⁶ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 350. lpp.

⁷ Turpat, 374. lpp.

⁸ Turpat, 372., 376. lpp.

⁹ Turpat, 396. lpp.

¹⁰ Turpat.

¹¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 48. lpp.

¹² Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 379. lpp.

¹³ Rainis. Dzejolis “Veļi un dvēšles” (krājumā *Gals un sākums*, 1912). *Kopotī raksti*. 2. sēj. – Rīga: Zinātne, 1977., 386. lpp.; Rainis. Poēma “Daugava” (1919). *Kopotī raksti*. 12. sēj. – Rīga: Zinātne, 1981., 215. lpp.

¹⁴ Turpat, 372.–373. lpp.

¹⁵ “Katrai dvēselei ir sava īpatnēja – tā sauktā astrālā miesa: tā, liekas, ir nepieciešama zemes dzīves turpināšanai veļu veidā (..)” Polis, Kārlis. *Dievs un dvēsele kā reliģiozs priekšstats aizkristietisko latviešu tradīcijās*. – [Linkolna]: Pilskalns, 1962., 201. lpp. Arī mūsdienās velis dažkārt tiek identificēts ar astrālo ķermeni.

Taču dzejniece neaprobežojas tikai ar Raiņa atziņu ietekmi. Aspazijas tālākajos pasaules uzskata meklējumos var saredzēt vairākas *paralēles* ar F.Bārdas reliģiski filozofiskajiem meklējumiem. Uz šo radniecību īsi norāda pētniece I.Bondare:

“Friča Bārdas sludināto tieksmi pēc subjektīvā un objektīvā, mikrokosma un makrokosma sintēzes arī Aspazija (..) realizēt sāk caur cilvēka dvēseli. (..) Aspazijas dzejā (..) jūtama samērība starp dabu, kosmosu un cilvēka pasauli, lai gan tā nav arī Friča Bārdas dabas un cilvēka dvēseles reliģiozā harmonija.”¹

Autores pēdējais secinājums gan tapis, aplūkojot galvenokārt Aspazijas iepriekšējā posma dzeju.

Vispirms F.Bārdas dzejā ir atrodami iepriekš minētie Aspazijas agrīnās daiļrades motīvu iespaidi. Vēlāk var saredzēt pretējus procesus – motīvu radniecību starp vairākiem F.Bārdas dzejoļiem un Aspazijas dzeju 1930. gados un 1940. gadu sākumā. Abu dzejnieku darbos var konstatēt līdzīgu pasaules redzējumu: gan monistiski ievirzītu *panenteismu*, gan personiskas vai nepersoniskas dvēseles *preksistences* motīvus, kas balstās platoniskajās tradīcijās un tām radniecīgās Austrumu reliģiju atziņās.

Kā jau minēts, F.Bārda krājumā “Zemes dēls” attīsta Aspazijas poēmā “Patiesība” pieminēto zemes dēla tēlu. Savukārt Aspazija krājumā “Dvēseles ceļojums”, iespējams, radoši izvērš F.Bārdas dzejoļi “Zīlnieki”² ieskanējušos “dvēseļu ceļojuma” motīvus, sasaistot tos ar radniecīgiem motīviem no saviem agrākajiem dzejoļiem “Priekš tūkstots gadiem” un “Nešķirami” krājumā “Izplesti spārni”.

Aspazijas dzeju krājumā “Dvēseles ceļojums” ir saredzamas arī vairākas citas motīvu paralēles ar F.Bārdas dzeju. Piemēram, var saredzēt tēlu, tematikas un izteiksmes līdzekļu radniecību starp F.Bārdas dzejotumu “Rītaizvaigzne un Ziemeļizvaigzne” un Aspazijas dzejoļi “Polāra braucējs”,³ F.Bārdas “Mīlestība” un Aspazijas “Sfinksas mīkla” (arī “Nemirstība” krājumā “Kaisītās rozes”),⁴ F.Bārdas “Dzīvības kokam”, “Mūžīgās mīklas”, “Cīņa ar eņģeli” un Aspazijas “Pie Dzīvības upes”,⁵ F.Bārdas “Domas” un Aspazijas “Vārds”.⁶ Zemes dēla vietā likta Zemes mātes meita, kas, atkārtojot Bārdas dzejas tēlus, piesūkusies “zemes sapņu un debesu ilgu”.⁷ Populārā F.Bārdas rinda “Manas dzimtenes svētie bērzi” sasaucas ar Aspazijas rindu “Manas dzimtenes egļu mežs”⁸ u.t.t. Netiešs pierādījums, ka šīs dzejas motīvu paralēles nav neapzinātas, ir

¹ Bondare, Inese. Aspazijas dzeja “senās dzimtenes valodā” (Aspazija un Heraklīts: paralēles). *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1995. gadam*, 125., 129. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 103. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 247. lpp.; Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 408. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 53. lpp.; Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 417., 461. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 5., 17., 262.–266. lpp.; Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 413. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 12. lpp.; Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 414. lpp.

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 418.–419. lpp. “Zemes mātes meita” ir vienīgais dzejolis, kas ievietots divos krājumos: “Asteru laikā” un “Dvēseles ceļojums”. Tas liecina par šī motīva nozīmību jaunā krājuma konceptuālajā kontekstā.

⁸ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 50. lpp.; Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 360. lpp.

krājuma “Dvēseles ceļojums” pirmo nodaļu nosaukumu tieša sasaukšanās ar nodaļu nosaukumiem F.Bārdas krājumā “Zemes dēls”, izmantojot tajos gadalaiku motīvus.¹

Tādēļ var izteikt diezgan drošu pieņēmumu, ka Aspazija ir F.Bārdam “atbildējusi ar to pašu”. No epizodiska dzejas motīva (t.i., zemes dēla motīva Aspazijas poēmā “Patiesība” un “dvēseļu ceļojuma” motīva F.Bārdas dzejolī “Zīlnieki”) ir tapis vesela krājuma vadmotīvs, pārradot to jaunā vispārinājuma pakāpē. Abos gadījumos tas devis rezultātu, kas nenoliedzami pieder pie mūsu dzejas klasikas “zelta fonda”.

Nodaļa “Dvēseles ceļojums” idejiski ir krājuma centrālā ass. Tajā, kā jau minēts, ir attīstīta mistiskā doma, kas ieskanējusies jau grāmatā “Izplesti spārni”.² Dzejas varone un viņas mīļotais cilvēks dažādos esības veidos ir bijuši kopā jau pirms iemiesošanās cilvēciskā veidolā un tādā vai citādā formā būs kopā arī pēc tam, mūžībā. Šo motīvu poētiskajā izteiksmē var saskatīt vairākas tiešas paralēles ar F.Bārdas dzejoļa “Zīlnieki” tēliem. F.Bārdas vārsnās dzejas varonis un viņa mīļotā pa pusei jokojot iztēlojas savu būtņu pārvērtības pēc aiziešanas mūžībā:

*Mēs būsim – divi mākonīši, / katrs vienai kapa malai – /
tu manai, es tavai – mēs līsim / un liksim augt zālītei zaļai.*³

Aspazijas dzejā radniecīgs tēls ir jau minētais baltais mākonītis virs kapa dzejolī “Pēc tūkstots gadiem”. “Dvēseļu ceļojumā” mākoņu, lietus un debesu motīvi šajā kontekstā saistās ar dvēseļu preeksistences priekšstatiem, bet poētiskie tēli un to veidotā emocionālā noskaņa ir līdzīgi:

*Tu biji vērties pārkonā, / Es – zelta mākonītī – / Mūs abus debess laulāja / Ar vienu varvīksnes vīti.⁴
Tu nokriti – smags krusas grauds, / Es – aukstā lietus lāse.*⁵

F.Bārdas dzejolī mīlētāji būs “divas baltas puķes”.⁶ Šis tēls iemieso viņu dvēseļu šķīstību un mīlestības apgarotību. Aspazijas dzejā ziedu motīvi ir temperamentīgāki, vienlaikus ietverot arī disharmonijas un pretišķības elementus. Sākumā abi mīlētāji ir kopā “zilās tulpes kausiņā”⁷ kā krāsa un smarža, bet vēlāk top šķirti. Sākumā tie vēl aug blakus, tad attālinās aizvien vairāk:

*Tu izvērties par ērkšķa smaili, / Es iedegos par rozes daili (..) / Pie viena paša krūma.⁸
Tu – kalna gals, / No zibens šautrām krustu krustiem plaismots, (..) /*

¹ F.Bārdas krājumā “Zemes dēls” ir nodaļas *Pavasaris, Vasara, Rudens*. Aspazijas krājumā “Dvēseles ceļojums”: *Ziedonis, Vasarā, Rudens*. Abos krājumos nav ziemei veltītas nodaļas. Sk.: Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 25., 73., 111. lpp.; Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 337., 353., 363. lpp. Gadalaiku motīvi vienlaikus veido paralēles arī ar Aspazijas poēmu “Sauls dēls” (1910), kuras centrā ir tieši ziema. Sk.: Aspazija. *Sauls dēls*. – Rīga: Dienas Grāmata, 2023.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 82., 85. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 103. lpp.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 384. lpp.

⁵ Turpat.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 103. lpp.

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 385. lpp.

⁸ Turpat, 386. lpp.

*Es – dziļi lejā ielejā / Ar zelta puķēm plaukstoša.*¹

Pēc nāves savukārt dzejas varones dvēsele būs zila puķe uz mīlotā kapa.² Tātad pēc attālināšanās ir atkal notikusi tuvināšanās. *Zilā puķe* ir pazīstams romantisko ilgu simbols,³ tādējādi tā ietver ilgas pēc mīlestības, kura sniedzas pāri šīs dzīves robežām.

F.Bārdam dzejas varoņi izaugs “pīlādzes divas”.⁴ Aspazijai mīlētāju motīvs savienots ar viņas dzejā nozīmīgo radības loku jēdzienu: *(..) tālāk dzīti radības lokā / mēs apkampāmieš kā zari kokā.*⁵

F.Bārdas dzejolī kulminācija sasniegta Dieva asaru motīvā, kas sasaista pēcnāves eksistenci ar esības sākumiem:

*(..) bet varbūt mēs būsim / divas kristāla asaras – / no mūžīgās mīlestības / priekš mūžības raudātas.*⁶

Aspazijai “Dvēseļu ceļojuma” cikla dzejoļos asaru motīvam ir būtiska nozīme, un tas cieši sasaistīts ar pasaules un cilvēka tapšanas tēlojumu:

*Es biju pirmā asara, / Ko pirmmāte Ieva raudāja / Par zudušo paradīzi (..).⁷
Tā asara, kas nokrita, / Tā kļuva pusnakts rasa. / Tu atlaidies kā zemes vējš, / Kas rasu kopā lasa.⁸*

F.Bārdas dzejolī mīlētāji būs arī divas zvaigznītes.⁹ Aspazijai pēc aiziešanas no šīs zemes “zvaigznes pīs mūs savā skaistā kronī”.¹⁰

Protams, vairāki no šiem tēliem ir universāli romantiskās poētikas elementi, tādēļ nevar apgalvot, ka visos aplūkotajos piemēros ir saskatāma tieša dzejoļa “Zilnieki” ietekme. Aspazijas “dvēseļu ceļojuma” poētiskā atklāsme neaprobežojas ar F.Bārdas dzejolī ietvertajiem motīviem. Dzejniece ir radījusi jaunus tēlus, piemēram, jau minēto kalnu un ieleju, sauli un sniegu,¹¹ mēnesi un ezera vilni, kurā tas atspīd¹², vīnu un zelta kausu¹³ u.t.t.

Aspazijai šie motīvi tālu pāraug personisko plānu, iegūstot filozofisku vispārinājumu. Abu dzejas varoņu eksistence sasaistīta ar pasaules radīšanu, tā ietverot sevī mūžīgās mīlestības, vīrišķā

¹ Turpat.

² Turpat, 397. lpp.

³ Zilās puķes motīvs romantisma literatūrā ienācis no Novālisa romāna “Heinrihs fon Ofterdingens” (*Heinrich von Ofterdingen*, publ. 1802).

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 103. lpp.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 386. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 103. lpp.

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 383. lpp.

⁸ Turpat, 385. lpp.

⁹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 103. lpp.

¹⁰ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 395. lpp.

¹¹ Turpat, 385. lpp.

¹² Turpat, 386. lpp.

¹³ Turpat, 387. lpp.

un sievišķā pirmsākuma pievilkšanās spēka pārļaicīgo, sakrālo jēgu. Tieši šis mīlestības princips ir pasaules esības pirmamats. S.Viese abu dzejas varoņu ienākšanu pasaulē saredz kā pirmamatu “divu radības kontrastu tapšanai, vīrišķīgā un sievišķīgā elementa dzimšanai, to tieksmei vienam pēc otra, to mūžīgai saskarsmei, tālakritējumam.”¹

Tālakritējums šo dzejoļu kontekstā nav vienīgi līdzība. Aspazija garīgajos meklējumos par cilvēka esības turpinājumu pēc nāves nonāk pie *reinkarnācijas* idejas. Ciklā “Dvēseles ceļojums” šis uzskats ir pausts ne tikai pārnestā nozīmē uztveramos, poētiskos tēlos un simbolos. Tam ir arī nozīmīga filozofiskā jēga. Dzejolī “Daudzveidība” izteikts nepārprotami tiešs jautājums:

*Vai daudzas būtnes mūsu iemiesojums? / Kas jauns iekš mums, kas tikai atkātojumus?*²

Par reinkarnācijas ideju liecina arī dzejolī “Dabas ritums” minētā “zemapziņas dziesma”, kas balstās “senā, orfiskā mūzikā”.³ Tātad zemapziņas dziļēs cilvēks sajūt savas iepriekšējās esības nojausmas. Mistiskais *orfisma virziens* senajā Grieķijā saista reliģiju un filozofiju ar dzeju un mūziku.⁴ Orfisti blakus pitagoriešiem ir pirmie, kas, visticamāk, ar ēģiptiešu starpniecību pārņēma senindiešu garīgās idejas, to vidū reinkarnācijas mācību. Saglabājušies orfistu teksti liek domāt, ka viņi atzīst personisku nemirstību un cilvēka atbildību par savas dvēseles turpmāko likteni.⁵

Aspazijas dzejā cilvēkam šajā “dvēseļu ceļojumā” tomēr nav individuāli nemirstīgas dvēseles. Aspazija neseko mūsdienās pierastajai, antropozofiskajai izpratnei, kas dvēseļu pārdzimšanu ierobežo tikai cilvēciskā veidolā. Ciklā “Dvēseles ceļojums” abi dzejas varoņi nemitīgi pārtop no viena veida citā, ņemot līdzdalību pasaules veidošanās procesos, kamēr pakāpeniski nonāk līdz “organismu veidam”.⁶ Šī pārtapšanas izjūta ir radniecīga Austrumu reliģijās pazīstamajiem reinkarnācijas loku priekšstatiem, tomēr atšķiras ar to, ka Aspazija neuzskata šo procesu par negatīvu. Jau senajā pasaulē var izšķirt divas pozīcijas attieksmē pret reinkarnāciju – tā ir vai nu ļaunums, no kura jācenšas atbrīvoties, vai esamības kopējā plūduma nepieciešama sastāvdaļa. Aspazijas dzejā spilgti atklājas otrais viedoklis.

Dzejolī “Mūžības rotaļa” dvēseļu reinkarnācija ir visaptveroša, transcendentā spēka noteikta mūžības likumība, kas caur nemitīgām maiņām un pārvērtībām piešķir esamībai apzinātību.⁷

¹ Viese, Saulcerīte. *Gājēji uz mēnessdārzu*. – Rīga: Liesma, 1990., 168. lpp.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 388. lpp.

³ Turpat, 387. lpp.

⁴ Graf, Fritz, Johnston, Sarah Iles. *Ritual Texts for the Afterlife. Orpheus and the Bacchic Gold Tablets*. – London, Ney York: Routledge, 2007.

⁵ Zhmud, Leonid. *Pythagoras and the Early Pythagoreans*. – Oxford: Oxford University Press, 2012., p. 221.–230.

⁶ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 389. lpp.

⁷ Turpat, 154. lpp.

Dvēseles pašapzināšanās, pārejot no garīgās realitātes materiālajā, vienlaikus ir arī esamības radošā gara pašapzināšanās. Tādēļ tā ir jaunu eksistences vērtību atrašana:

Mirt un augšāmcelties / Ir tik mūžu spēle. / Sajust sevi, ka es esmu, – / Salā iedvest siltu dvesmu. / Lielais likums lika / Nojaukt zvaigžņu māju, / Kad pār pasaules sliksni / Cēlām savu kāju, / Lai sev citu māju celtu, / Apjuntu ar jaunu zeltu. (..) / Sadevušies roku rokā, / Laiks ar telpu, ejam lokā.”¹

Priekšstats par cilvēcisko esību kā *mūžības rotaļu* ir sens. Jau senindiešu kultūrā pazīstams uzskats, ka materiālā Visuma radīšana ir bijusi dievu rotaļa.² Jauno laiku filozofija to aktualizē spēles jēdzienā. Ieva Dubiņa norāda, ka spēle kā filozofiska kategorija, “paturot pasaules (..) kārtību, pieļauj arī tās visdažādākās modifikācijas, brīvības iespējamību. (..) Un no atsevišķas cilvēka darbības tā kļūst par universālu, visu aptverošu pasaules principu.”³ Šādā nozīmē ir izprotami Aspazijas “mūžu spēles” loki.

Šajos lokos garīgās substances, resp., dvēseles mainīgās elementu kombinācijas pārtop no vienām formām citās, turklāt organisma forma var pārtapt atkal atpakaļ zemākās formās:

*Kad cauri būsīm visām veidu vijām (..), / Varbūt tik būsīm puķu izelpojums / Vai tikai tālas gaismas izstarojums.*⁴

Dzejolī “Kosmosā” izteikta cerība uz jaunu kosmisku atdzimšanu.⁵ Nāvē irst tikai miesa,⁶ bet par tālāko esības veidu ir cerības pilna neziņa. Dzejniece it kā neuzdrīkstas atkal noticēt “vecajiem” priekšstatiem par dvēseles individuālu nemirstību.⁷ Tomēr izlaužas arī dziļi personisks jautājums mirušajam dzīves draugam: “Es nezinu, vai mani dzirdi (..).”⁸

Krājumā „Kaisītas rozes” vēlreiz uzsvērtā doma par mīlestību kā gara nemirstības pirmamatu. Mīlu un nemirstību vienu no otras nevar atdalīt.⁹ Tas sasaucas ar F.Bārdas atziņu, ka “mūžība un mīlestība ir viens”.¹⁰

¹ Turpat, 449. lpp.

² Fost, Frederic. Playful Illusion: the Making of Worlds in Advaita Vedānta. *Philosophy East & West*. A Quaterly of Comparative Philosophy. Vol. 48., July 1998., Number 3.

³ Dubiņa, Ieva. Spēle Friča Bārdas pasaules izjūtā. *Karogs*, 1990., 9. nr., 152. lpp.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 394. lpp.

⁵ Turpat, 395. lpp.

⁶ Turpat.

⁷ Aspazijas dienasgrāmatā gan atrodams ieraksts (20.06.1931.), kas saskan ar tradicionālajiem priekšstatiem par personiskas dvēseles nonākšanu debesīs. Viņa uzrunā Raini: “Mīlo draudziņ, sāksim ieposties. Tu debesīs, un es vēl virs zemes. Mēs (..) spējam priecāties tikai kopā.” Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 656. lpp. Dzejā tomēr līdzīgi motīvi neparādās. Visticamāk, jēdziens “debesis” te simboliski izsaka dvēseles tālākas eksistences ideju.

⁸ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 395. lpp.

⁹ Turpat, 461. lpp.

¹⁰ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 53. lpp.

1.4.3. Dieva, pasaules radīšanas, laika un telpas panenteiski filozofiskais redzējums, esamības vienotības ideja

Abu mīlētāju “dvēseļu ceļojums” ir balstīts dievišķajā esamības sākotnē. Doma par viņiem ir Dieva sapnis garīgajā pasaulē jau pirms materiālās trīsdimensiju pasaules sākuma:

*Telpa vēl radīta nebij – / Laiskā gubā Eoni dusēja, / Laiks bij salieciens mezglā, /
Tumsa un gaisma vēl atšķelta nebij (...). / Dievs sapņoja sapni, / Radības sapni, dvēseļu sapni (...).*¹

Laika un telpas priekšstati cilvēces garīgās domas vēsturē ir daudzveidīgi. Mītiskais laiks, arhaiskā cilvēka laika izpratne, atšķiras no mūsdienu izpratnes. Darbība laikā netiek nodalīta pagātnē, tagadnē un nākotnē. Vienlaikus pastāv atziņa, ka eksistē šīs saules laiks un viņsaules laiks un tie nav vienlaicīgi.² Interesanti, ka līdzīga izpratne ir mistiķu atklāsmēs – laiks garīgajā realitātē pastāv citā formā.³ Šī jēdziena zinātniskā un filozofiskā izpratne ir veidojusies pakāpeniski.⁴ Paralēli zinātnes atziņām tiek teorētiski formulēta laika jēdziena simboliski mītiskā jēga. M.Eliade atzīst: “Realitātes sākuma Laikam (...) ir parauga nozīmība un funkcija, tāpēc cilvēks tiecas periodiski atjaunot to pašreizējā brīdī (...).”⁵ Filozofs Dž.Boldoks secina, ka simboliskais laiks “ietver visu laiku *in potentia*, pirms iekļaujas mums zināmajā “laikā”. Tas noliedz lineārā laika aprakstošo mēru, jo vienlaikus ir sākums un gals, laika iznīcība un atjaunotne.”⁶

Aspazijas dzejolī laiks pastāv jau pirms telpas un matērijas. J.Kursīte apcerē “Laiks un telpa Aspazijas dzejā” secina: “Līdzīgi šis pasaules pirmsdzimšanas stāvoklis attēlots daudzu tautu mitoloģijā. (...) Priekšstati par māksliniecisko laiktelpu Aspazijas dzejā ir daudz un dažādu tradīciju elpas apdvesti – latviešu, grieķu, ēģiptiešu un indiešu.”⁷ Autore turpat min radniecīgus piemērus no

¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 383. lpp.

² Kursīte, Janīna. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*, 14., 21., 24. lpp.

³ Emanuel Svēdenborgs (*Emanuel Swedenborg*, 1688–1772) apgalvo, ka garīgajā pasaulē diennakts vietā ir stāvokļu maiņas, tādēļ “laiki Vārdā [Dievā kā Logosā] apzīmē stāvokļus, un jēdzieni, kas attiecas uz laiku, (...) apzīmē tiem atbilstošas garīgas lietas.” Svēdenborgs, Emanuel. *Par debesīm ar tās brīnumiem un elli*. Tulk. R.Grava. – Ņujorka: Swedenborg Foundation, Inc. un Latvju jaunā baznīca ASV, 1953., 61. lpp.

⁴ Imanuels Kants (*Immanuel Kant*, 1724–1804) laiku un telpu skata kā cilvēka uztveres parādības. Materiālismā laiks un telpa ir matērijas organizācijas formas. 20. gadsimta sākumā rodas teorijas, kas pārvērtē laika izpratni. Fizikā Alberts Einšteins (*Albert Einstein*, 1879–1955) atklāj laika relativitātes teoriju. Sk.: Berons, Džons. Kas ir laiks? *Lielie jautājumi zinātnē*. Red. Herieta Sveina. Tulk. Māra Rūmniece. – Rīga: Avots, 2010., 50.–51. lpp.

Filozofijā A.Bergsons kritizē laika jēdziena pakārtošanu telpai un uzskata to par primāru. Sk.: Balodis, Andrejs. *Laiks un atmiņa: ilgstamības idejas ģenēzes problēma Anrī Bergsona filozofijā*. Promocijas darbs filozofijā, filozofijas vēstures apakšnozarē. – Rīga: 2012., 21. lpp.

https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4710/22832-Andrejs_Balodis_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y
[Skatīts: 25.11.2023.]

⁵ Eliade, Mirča. *Sakrālais un profānais*, 77. lpp.

⁶ Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*, 27. lpp.

⁷ Kursīte, Janīna. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*, 446., 457. lpp.

indiešu un skandināvu mitoloģijas.¹ Plašāk pazīstamais Vecās Derības motīvs par gaismas un tumsas atšķiršanu (1. Mozus grām. 1, 4) sinkrētiski saplūst ar grieķu mitoloģijas priekšstatiem par sākotnējo haosu, resp., pirmtelpu. Aspazijas vēlme sintezēt dažādu seno tautu priekšstatus par pasaules radīšanu apliecina, ka viņai ir būtiski nozīmīga ideja par to saturisko līdzību, kas iemieso senatnē pastāvējušo garīgo gudrību. J.Kursīte norāda: “Sens ir arī priekšstats par to, ka laiks pirms piedzimšanas bija “saliecies mezglā”. Indoeiropiešu tautām ir daudz ticējumu, kas saistīti ar mezglu, ar tā atraisīšanu vai sasiešanu. Mezglis traucē noritēt kādai darbībai, saista to.”²

Šis poētiski spilgtais tēls iemieso laika potencialitāti – mezglam atraisoties, rodas pasaule. Aspazija izmanto simboliskā, sakrālā laika, precīzāk, laiktelpas priekšstatus kā caurviju motīvus pasaules gaitas kopainas atklāsmē, savienojot tos ar citiem nozīmīgiem arhaiskiem simboliem.

Viens no tiem ir *zaudētās paradīzes* motīvs. Abi dzejas varoņi, nebūdami vēl cilvēka veidoļā, ir klāt pie pirmo cilvēku izraidīšanas no paradīzes.³ Arī šajos motīvos ietvertas reminiscences no Vecās Derības. (1. Mozus grām. 3) Savukārt dzejnieces dvēseles sāpju izteiksmei tālākajā zemes dzīvē izmantots Jaunās Derības motīvs: *Tik, miesai esot, iet caur sirdi / Kā dievmātei man septiņšķēpi*.⁴

Tā ir pārveidota atsauce uz pravieša Simeona pareģojumu Marijai, ka viņai “caur dvēseli zobens spiedīsies” (Lūkas ev. 2, 35), kas norāda uz dievmātes gaidāmajām ciešanām dēla nāves dēļ.

Daudzās atsauces uz Bībeli pirmajā brīdī var rosināt domu, ka atkal ir atzīts personisks Dievs Radītājs šī vārda kristīgajā izpratnē. Taču, neraugoties uz dzīvo atainojumu, tas šeit acīmredzot ir pārnestā nozīmē uztverams tēls – pasaules *dievišķās sākotnes* simbols. Tālākie dzejoļi apliecina, ka nav notikusi atgriešanās pie Dieva kristīgās izpratnes. Šajā dzejas posmā Dievs ir “radības gars”,⁵ Visuma “centrālspēks”.⁶ Tomēr krājumā “Izplesti spārni” vērojamā neskaidrā panteisma vietā ir stājusies atziņa par pārlaicīga, visu esamību vienojoša sākotnējā spēka klātbūtni gan cilvēka domās, gan ārpusaulē. “Izplesto spārnu” motīvs par iekļaušanos esības plūsmā savienojas ar vēlmi saskaņot sevi ar šo “radības garu”: *Tu, lielais gars! (..) / Dod just un radīt, ritumā līdzī viļņot (..)*.⁷ Te pirmo reizi ieskanas vēlāk nozīmīgais motīvs par cilvēku kā Dieva līdzradītāju.

Tādējādi krājumā “Dvēseles ceļojums” līdzīgi kā F.Bārdas dzejā ienāk *panenteistiski* motīvi. Vispilgtāk šī ideja ietverta krājuma priekšpēdējā dzejoļī “Izīda”. Tajā saskatāmas motīvu paralēles

---

¹ Turpat, 446.–447. lpp.

² Turpat, 447. lpp.

³ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 383. lpp.

⁴ Turpat, 395. lpp.

⁵ Turpat, 466. lpp.

⁶ Turpat, 445. lpp.

⁷ Turpat, 466. lpp.

ar F.Bārdas dzejoļiem “Dzīvības kokam” un “Mans Dievs”,¹ kā arī ar J.Poruka dzejoli “Dievs”.² Līdzība parādās gan retoriskajās uzrunās, kas visos četros dzejoļos veltītas dievišķajam spēkam, atainojot tā izpratni autora apziņā, gan filozofisko ideju un tēlu izteiksmē.

Aspazijas dzejolī Dieva jēdziens poētiski ietverts seno ēģiptiešu dievietes tēlā. Mitoloģijas pētnieki Izīdu uzskata par arhaiskās Lielās pirmmātes tēla personifikāciju.³ Tomēr šī tēla izvēle var būt saistīta ne tikai ar Aspazijas interesi par seno tautu mitoloģiju. Izīdas tēls ir populārs vācu klasiskajā literatūrā, saistot to ar vienīgā Dieva ideju.⁴ Tas veicinājis arī Izīdas kulta aktualizēšanu Rietumeiropas misticismā.⁵

Izīda Aspazijas dzejolī simbolizē viņas priekšstatu par vienīgo Dievu kā pirmbūtības avotu, augstāko spēku, kas “kā būtība pastāv, kad būtnes pāriet”.⁶ Šis spēks vienlaikus caurstrāvo visu radību: “Tu dzīva elpa no visa, kas elpo.”⁷

Var izvirzīt pieņēmumu, ka mistiski filozofiskā ideja par Dieva *imanenci* jeb substanciālu klātesamību radībā, kas ir pretēja kristīgajai dogmatikai, vispirms attīstījies senajā Indijā, no kurienes tā ir ietekmējusi gan senēģiptiešu, gan sengrieķu reliģiskās atziņas.⁸

Dzejolī “Izīda” izvērsti jau iepriekš minētie vārdi, kas bijuši rakstīti uz Izīdas plīvura Saisas templī: “Es esmu viss, kas bijis, ir un būs, un neviens mirstīgais nekad nav pacēlis manu plīvuru.”⁹ Dzejolis veidots kā visas esamības pagātnes, tagadnes un nākotnes poētisks koptēls, pantu iesākumā kompozicionāli izceļot šo motīvu ievadījumu “Tu biji – Tu esi – Tu būsī”.¹⁰ Šis augstākais spēks

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 5.–6. lpp.

² Poruks, Jānis. *Kopotī raksti*. 15. sēj. – Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 1929., 94. lpp.

³ Kursīte, Janīna. *Latviešu folklorā mītu spoguļi*. – Rīga: Zinātne, 1996., 430. lpp.

⁴ F.Šillers esejā *Mozus misija (Die Sendung Moses, 1790)*, balstoties uz brīvmūrnieka Karla Leonharda Reinholda (*Karl Leonhard Reinhold, 1757–1823*) lekcijām, saista vienīgā Dieva ideju ar Izīdas kulta noslēpumiem, kurus faraona ģimenē augušais Mozus ir atklājis jūdu tautai, ietverot tos Jehovas tēlā. Šī fantastiskā ideja 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā ir rosinājusi eiropiešus asociēt tieši Izīdu ar sākotnējo vienīgā Dieva atklāsmi cilvēcei. Sk.: Schiller, Friedrich. *Die Sendung Moses. Projekt Gutenberg-de*. <https://www.projekt-gutenberg.org/schiller/moses1/moses.html> [Skatīts: 25.11.2023.]; Jörg, Robert. *Die Sendung Moses – Ägyptische und ästhetische Erziehung bei Lessing, Reinhold, Schiller. ACADEMIA*. [Ievietots: 2011.] https://www.academia.edu/16117571/Jörg_Robert_Die_Sendung_Moses/ [Skatīts: 25.11.2023.]

Par *Izīdas plīvura* motīvam veltītajiem darbiem vācu literatūrā sk. atsauci 28. lpp.!

Ā.Hansens-Lëve norāda uz ezotēriskās idejās balstītiem Izīdas motīviem arī krievu simbolisma dzejā. Sk.: Hansen-Lëve, Aage A. *Mifopoetiskij simbolizm*, 38. lpp.

⁵ Piemēram, Rozenkreiceru ordeņa sieviešu vadītāja Moina Matersa (*Moina Mathers*, dz. Mina Bergsone (*Bergson*), 1865–1928) 1899. gadā Parīzē sarīkojusi vērienīgu Izīdai veltītu ceremoniju. Sk.: Greer, Mary K. *Women of the Golden Dawn: Rebels and Priestesses*. – Rochester, Vermont: Park Street Press, 1996., 222.–225. lpp.

⁶ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 420. lpp.

⁷ Turpat, 419. lpp.

⁸ Sīkāk par šīs idejas attīstību cilvēces garīgās domas vēsturē un kristīgās dogmatikas nostāju šajā jautājumā sk. promocijas darba 169.–172. lpp.

⁹ Sal. promocijas darba tekstu 27.–28. lpp!

¹⁰ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 419.–420. lpp.

eksistē pirms laika un telpas, tātad pirms trīsdimensiju matērijas un aptver sevī ārpus cilvēka prāta iespējām pastāvošu esamības un neesamības pretstatu vienību:

*Tu biji, / Kad laiks vēl nestiepās, neplētās telpa, / Tu spīdēji, pirms vēl iedegās zvaigznes. /
Tu – radība neradītā, / Tu – mirstība nemirstošā, / No sevis pašas tu izej / Un atkal atgriezies sevī.¹*

Šajos motīvos var saredzēt paralēles ar J.Poruka dzejoļa “Dievs” rindām:

Tu mūžīgi neiznīkstošā iznīcība. / Aiz maiņām tu slēpies un radi jaunu, (...).²

Abos dzejoļos uzsvērtā esamības un neesamības, radītāja un radības vienība sasaucas ar senindiešu filozofiskajām atziņām par sākotnējā radītāja spēka pastāvēšanu ārpus esošā un neesošā.³ Šajā visas esamības radīšanas un pastāvēšanas konceptā ir nojaukta robeža starp Radītāju un radību, jo radot viņš reizē arī pats rodas, savukārt radību iznīcība vienlaikus ir arī kādas Radītāja daļiņas bojāeja, taču tā dabiski iekļaujas kolektīvajā iznīcības un nemitīgas atjaunotnes ķēdē.

Dzejoļa “Izīda” rindas par *dievišķā pirmspēka iziešanu no sevis un atgriešanos sevī* tieši sasaucas ar Austrumu reliģiju atziņām.⁴ Šī ideja ir raksturīga arī antīkās filozofijas virzieniem, kas

---

¹ Turpat, 419. lpp.

² Poruks, Jānis. *Kopoti raksti*. 15. sēj., 94. lpp.

³ “Nebija esošais, nedz neesošais.” Rigvēda X,129. Pasaules radīšana. *Indiešu literatūra*. Vissenākais posms, 62. lpp. Upaniśadās Ātmans, devis dzīvību visām radībām, pats apzinās sevi kā radību, jo viņš to visu ir radījis. Sk.: Upaniśadas, 4. brāhmana 5–6. *Indiešu literatūra*. Vissenākais posms, 74. lpp. No Rietumu formālās loģikas viedokļa te darbības subjekts ir sajaukts ar darbības objektiem un to atribūtiem, taču Austrumu reliģiskajās tradīcijās garīgās atziņas mērķis ir atbrīvoties no prāta loģikas ierobežojumiem, lai izprastu augstāko būtību.

Vienlaicīgas esamības un neesamības ideja sasaucas arī ar budisma mācību par “lielo Neko”, kurš reizē ir viss: “Netici, ka tas ir parastais noliegums, kas nozīmē “nekas”. Ar to nav domāts “nekas” pretstatā esamībai.” *Ne vējš, ne karogs*, 83.–84. lpp. Arī mūsdienu zinātne nonāk pie problēmas par matērijas bezgalīgu dalāmību, kamēr pāri paliek šķietams “nekas”, kas vienlaikus tomēr ir pamats visam. Sk.: In quantum physics. *Academic Accelerator. Infinite Divisibility. Encyclopedia, Science News & Research Reviews*.

<https://academic-accelerator.com/encyclopedia/infinite-divisibility> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁴ Hinduisma mācībā pastāv dievišķā spēka kustība uz ārpusi, kurā viss izplūst no Brahmana, un kustība, ar kuru viss atgriežas viņā. “Tātad Bezgalīgais sevi izsaka, manifestē sevi, iziet ārpus sevis visā radībā un tad atgriežas pie sevis. (...) Vienmēr notiek abas kustības. Dievišķajā tās notiek pilnīgi vienlaikus. Tas, protams, notiek mūžībā, nevis laikā, līdz ar to kustība uz āru ir arī kustība atpakaļ.” Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*, 157. lpp. Līdzīga izpratne ir Mahājānas budisma garīgajā atziņā, kur “tajā pašā acumirkli, kad Absolūtais iziet uz āru, kad tas diferencējas, tas atgriežas atpakaļ vienotībā. (...) Tā ir mūžīga Absolūtajā notiekoša kustība – uz āru un atpakaļ.” Turpat, 155. lpp. Arī daoismā Dao darbojas un ir izplatīts visur, bet “būt izplatītam nozīmē atgriezies sākuma punktā”. Klīve, Visvaldis. *Ticības ceļos*, 176. lpp.

sakņojas platoniskajā tradīcijā.¹ I. Bondare vērš uzmanību, ka Aspazija ir lasījusi Plotīna (*Πλωτῖνος*, ap 204–270) rakstu krājumu “Enneādes” (*Ἐννεάδες*, ap 270), kurā tā attīstīta.²

Vairāki motīvi Aspazijas dzejolī “Izīda” sasaucas ar radniecīgiem motīviem F. Bārdas dzejoļos “Dzīvības koks” un “Mans Dievs”. F. Bārda uzrunā savu Dievu: *Tu dīgsti zaļā velēnā, / tu smejiēs brūnā pumpurā.*³ Aspazijai šī pati ideja izteikta radniecīgos, kaut arī patstāvīgi veidotos tēlos, vienlaikus uzsverot visā esamībā substanciāli klātesošā radošā un attīstošā spēka vitalitāti:

*Tu skudras oliņā mīti, (..) / Tu asins virpas dzen dzīslās / Un domas smadzeņu audos (..).*⁴

Abos dzejoļos nozīmīgā ideja par *vislielākā klātbūtni vismazākajā* ir sastopama jau Austrumu garīgajās mācībās un no tām, iespējams, ietekmētajās antīkās filozofijas atziņās.⁵ Tieši caur substanciālu klātesamību vislielākais vienlaikus kļūst arī par vismazāko.

Šie motīvi var šķist raksturīgi panteismam. Taču, atšķirībā no panteistiskā Nekurienes tēla krājumā “Izplesti spārni”,⁶ dievišķās pirmbūtības avots dzejolī “Izīda” nav vienādots ar laikā un telpā esošo radību. Radība dzejolī ir šī spēka iziešana ārpus sevis, bet tas pastāv arī *pāri* radībai:

*Tu mūžību satin un iztin kā zvaigžņāju ceļu, / Un saules tev uzlec un noriet no skatiem, / Tu dzīvību vadi / Un ielaid un izlaid / Pa sfēru durvīm.*⁷

Tātad tāpat kā F. Bārdas dzejā šo dievības izpratni var saukt par *panenteistisku monismu*. Mūžības “satīšanas un iztīšanas” motīvs, iespējams, ietver arhaisku priekšstatu par laika kamolu,

---

¹ Stoicisms un neoplatonisms tālāk attīsta Platona pieminēto ideju par dievišķo Vienu, pirmbūtības avotu, kas pastāv ārpus esamības un neesamības. Nemitīgajā pasaules radīšanas procesā, kas nekad nav pabeigts, noris periodiska pasaules iziešana (neoplatonismā emanāciju ķēde) no dievišķā Viena un atgriešanās pie tā. Sk.: Rubenis, Andris, Rubene, Māra. Ieskats stoicisma pasauleskatījumā. Grām.: Aurēlijs, Marks. *Pašam sev*, 9.–10. lpp. Plotīna filozofijā “Vienotā nosaukšana par “neko” pēc būtības nav pamatota, jo “nekas” tomēr paredz kaut kādu noteiksmi (..). (..) Vienotais ir “viņpus esošais” (..) (Enn. I 3, 5,7) (..). Taču, neskatoties uz to, (..) tas aizpilda ar sevi visu esamību, neko no sevis nezaudējot (..).” Rutmanis, Kārlis. Plotīna filozofijas mistiskais racionālisms. *Domās par antīko filozofiju*. Sast. Maija Kūle, Elmārs Vēbers. – Rīga: Avots, 1990., 197. lpp. Emanācija jeb izplūšana “ir metafora, lai apzīmētu tapšanas fenomenu”. Turpat, 196. lpp. “Vienotā emanācija un atgriešanās ir dinamisks un spēkpilns esamības pakāpju radīšanas process.” Bondare, Inese. Aspazijas dzeja un neoplatonisma idejas: līdzīgais un atšķirīgais. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1996., 2. nr., 74. lpp.

² Bondare, Inese. Aspazijas dzeja un neoplatonisma idejas: līdzīgais un atšķirīgais. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1996., nr. 2., 72. lpp. Autore minētais ieraksts Aspazijas dienasgrāmatā: RTMM 90557 Asp. R 19/2 *Aspazijas dzīves hronika un dienasgrāmatas fragmenti*, 1891.–1929.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 6. lpp.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 420. lpp.

⁵ Upaniśadās Ātmans ir “vēl mazāks par kodolu sezamgraudā, (..) vēl lielāks par visām pasaulēm.” Čhāndogja upaniśada 3, 14. *Indiešu literatūra*. Vissenākais posms, 91. lpp. Vēlākā posmā Šiva ir “smalkāks par smalku un haosa vidū rada visas lietas.” Švetāśvatara upaniśada 4, 14. Citēts no: Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*, 68. lpp.

Pitagorismā visaugstākā pasaule, dievišķā sfēra, vienlaikus ir arī vissmalkākā garīgā būtība, kas visu caurstrāvo.

⁶ Sal. promocijas darba tekstu 48.–49. lpp.!

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 419. lpp.

kurš periodiski tiek iztīts un satīts.¹ Kosmogonisko priekšstatu poētiskā atklāsme šajās rindās ir radniecīga F.Bārdas uzrunai “Dzīvības kokam”:

*Tev saulēm pilni zied visi zari, / Tev galotnēs šūpojas zvaigžņu bari.*²

Abos dzejoļos saules un zvaigznes iemieso bezgalīgā Visuma koptēlu. Aspazijai šie radniecīgie tēli ir sasaistīti ar dievības aktīvu rīcību, kas F.Bārdam ietverta nākamajā krājuma “Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam” dzejolī “Mans Dievs”. Tādējādi Aspazijas dzejolī apvienojas abiem F.Bārdas dzejoļiem līdzīgi motīvi.

Aspazija tos papildina ar jau minēto,³ mistiskajās tradīcijās nozīmīgo *sfēru* priekšstatu. Dzejoļa “Izīda” konteksts liecina, ka Aspazija šeit sfēras jēdzienu nelieto tikai materiālā nozīmē. Šis motīvs iemieso garīgā un materiālā pirmsākuma saplūsmi, jo šķietamie pretstati savienojas monistiskā pirmbūtības avotā, kas vienlaikus ir gan materiāls, gan nemateriāls. Tādēļ “sfēru durvis”, pa kurām dzīvās radības ieiet materiālajā pasaulē un pēc tam atkal atgriežas garīgajā, ir daudzas. Šo radību “ielaišana” un “izlaišana” blakus vērīenīgajam filozofiskajam vispārinājumam saskan arī ar Izīdas mitoloģiskās Lielās pirmmātes funkcijām – pārzināt nāvi un atdzimšanu.⁴

Krājumos “Dvēseles ceļojums” un “Kaisītās rozes” ir uzsvērtā gan Austrumu garīgajām mācībām, gan no to idejām ietekmētajai platoniskās filozofijas tradīcijai raksturīgā atziņa, ka visas esamības formas ir dievišķā spēka *izpausmes veidi*. Viena nodaļa krājumā “Kaisītās rozes” saucas “Zem Platona zvaigznes”.⁵ Tas ir vēl viens apliecinājums dzejnieces noturīgajai interesei par Platonu un viņa filozofisko tradīciju.

Arī dzejolī “Mūžības rotaļa” ir nojaukta robeža starp Radītāju un radību, apliecinot dievišķā spēka imanenci visā radībā:

*Līdzi esam daļa / Radīšanas elpas, / Kas ar savu spēku / Pilda pasauls telpas. /
Lielās saules siltie stari, / Mēs tie paši esam arī.*⁶

Dzejolī ietvertais “radīšanas elpas” jēdziens ir sakņots senās pasaules priekšstatos par tanscendentu radošo spēku kā *garīgo elpu*, kas vienlaikus ir arī pasaules gars vai dvēsele.⁷

¹ Sk. Kursīte, Janīna. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*, 15. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 5. lpp.

³ Sk. promocijas darba tekstu 66.–67. lpp.!

⁴ Kursīte, Janīna. *Latviešu folklorā mītu spoguļi*, 430. lpp.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 441. lpp.

⁶ Turpat, 449. lpp.

⁷ Rīgvēdā sākotnējais Viens pirms pasaules radīšanas ir ieslēgts tukšumā un klusi elpo savā gribā, resp., potenciālajā radīšanas un vienlaikus rašanās tieksmē. Sk.: Rīgvēda. X, 129. Pasaules radīšana. *Indiešu literatūra*. Vissenākais posms, 62. lpp. Upanišādās Ātmans, radot pasauli, resp., rodoties par pasauli, izpūš divas. Turpat, 74. lpp.

Antīkajā filozofijā vārds *pneuma* nozīmē gan elpu, gan gaisu, gan radošo garu, no kura cēlusies visa esamība. Šis jēdziens ir nozīmīgs vairāku antīko filozofu sacerējumos.¹

Arī Bībelē Radītāja elpas jēdziens ir svarīgs, lai gan citā izpratnē.² Jaunās Derības grieķu tekstā ir lietots no antīkās filozofijas pazīstamais vārds *pneuma*. Tas var apzīmēt gan elpu, gan vēju, gan garu (dvēseli), gan Svēto Garu. V.Maldonis uzsver šajā jēdzienā ietvertu saikni starp dievišķo un cilvēcisko: “Pneuma cilvēku ceļ no individuālā augstākajā, transcendentālajā, kosmiskajā pasaulē.”³ Tātad “radīšanas elpas” dziļākā jēga ir cilvēka gara vienotība ar dievišķo garu.

Aspazijai ideja par cilvēku kā daļu no dievišķās elpas neizslēdz domu, ka viņš pats var noteikt un veidot savu likteni, jo cilvēks skatīts kā Dieva Radītāja *līdzradītājs*:

*Radīti kas esam, / Mēs no jauna radām (...).*⁴

Tādēļ cilvēces vēsture ir pasaules radīšanas “astotā diena”.⁵ Cilvēces “lielie gari” nekad nav radīti gatavi, jo tie paši rada.⁶ Šis motīvs turpināts arī vēlākajā Aspazijas dzejā.⁷

M.Eliade saista domu par cilvēku kā pasaules līdzradītāju ar arhaiskā cilvēka mītiskās domāšanas formām: “Senajam cilvēkam realitāte ir debesu arhetipa imitācija.” Mītiskā uztverē “jebkura radīšana atkārtoto visaugstāko, visbūtiskāko kosmogonisko aktu – pasaules radīšanu.”⁸ Taču arhaiskais cilvēks tikai atkārtoto citu iedibinātās darbības, ko pirms viņa darījuši dievi un senči.⁹ Tādējādi viņš iekļaujas kolektīvajā pasaules kārtībā.

Saikne starp elpu un dvēseli pazīstama arī senlatviskajā pasaules uztverē. Sk.: Polis, Kārlis. *Dievs un dvēsele kā reliģiozs priekšstats aizkristietisko latviešu tradīcijās*, 195. lpp.

¹ Anaksimens (*Ἀναξίμανης*, 585.–528. pr. Kr.) *pneuma* uzskata par pirmelementu, kas satur kopā gan pasauli, gan cilvēku. Sk.: Anaximenes. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. A Peer-Reviewed Academic Resource.

<https://iep.utm.edu/anaximenes/> [Skatīts: 25.11.2023.] *Pneumai* ir nozīmīga loma arī pitagoriešu kosmogonijā, kur bezgalīgais tukšums, radot esamību, “ieelpo” to sevī. Sk.: Zhmud', Leonid. *Pifagor i ego shkola*, 177. lpp.

Stoicismsā *pneuma* ir dzīvības elpa, aktīvs, radošs un dzīvinošs princips, kas veido, organizē un strukturē gan cilvēku dvēseles, gan dzīvo un nedzīvo matēriju. Tādējādi caur šo radošo elpu cilvēku dvēseles ir daļa no Radītāja dvēseles, kurš ir imanents visā Visumā: “Bet prāts nav nekas cits kā dievišķās elpas daļiņa, kas ievietota cilvēka miesā.” Seneka, Lūcijs Annējs (*Lucius Annaeus Seneca*, ap 4. pr. Kr.–65). *Vēstules Lucīlijam par ētiku*. 66, 12. – Rīga: Zinātne, 2019., 124. lpp. Sal.: Duchan, Judy. *Pneuma Theory – Ancient Greece and Rome*. *University at Buffalo*.

https://www.acsu.buffalo.edu/~duchan/new_history/ancient_history/pneuma_theory.html [Skatīts: 25.11.2023.]

² Vecajā Derībā lietotais vārds *ruah* ivritā nozīmē gan elpu jeb dvašu, gan garu. Sk.: Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*. Rietumu zinātne, Austrumu misticisms un kristīgā ticība, 93. lpp. Dievs iedvēš pirmajiem cilvēkiem nāsīs dzīvības dvašu. (1. Mozus grām. 2, 7) Psalmos “viss debesu spēks ir radīts ar Viņa mutes elpu.” (Psalmi 33, 6) Jaunajā Bībeles tulkojumā abstraktais jēdziens *debesu spēks* ir mainīts uz konkrētāku priekšstatu par tā sauktajiem debesu pulkiem jeb eņģeļiem un garīgajām būtnēm: “caur viņa mutes dvašu [radās] viss debesu pulks”. *Bībele ar deiterokanoniskajām grāmatām*. – [Rīga]: Latvijas Bībeles biedrība, 2012. Iespiests L.E.G.O. S.p.A (Itālija), 2013.

³ Maldonis, Voldemārs. *Evaņģēliskā dogmatika*, 98. lpp.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 449. lpp.

⁵ Turpat, 411. lpp.

⁶ Turpat.

⁷ Sal. promocijas darba teksta 96.–97. lpp.!

⁸ Eliade, Mirča. *Mīts par mūžīgo atgriešanos*, 19., 29. lpp.

⁹ Turpat, 19., 32. lpp.

Atziņa par cilvēku kā Dieva līdzstrādnieku atrodama arī Jaunajā Derībā: “(..) mēs esam Dieva darbabiedri.” (Pāvila 1. vēst. korintiešiem 3, 9) Tomēr vēlāk konservatīvajā ticības izpratnē virsroku gūst cita attieksme. Cilvēks Dievam nevar dot neko, izņemot godu un slavu.¹ Dievs cilvēkam vispirms ir Kungs, kuram jātuvojas pazemībā un bijībā, vairāk domājot ne par šīs pasaules veidošanu, bet par mūžīgo dzīvību.

Jaunais laikmets, īpaši racionālisms, nāk ar attieksmi, kas maina cilvēka lomu un aktivitāti, darbojoties ārējā pasaulē, – Dievs gaida no cilvēka nevis pazemīgu pakļāvību, bet sadarbību pasaules pārveidē un attīstībā. Ideja par cilvēku kā Dieva līdzstrādnieku ir sastopama 20. gadsimta sākuma filozofijā. Arī kristīgajā vidē to pastarpināti iedvesmojušas pazīstamās A.Bergsona idejas. Reliģiskās filozofijas pārstāvis P.Dāle izsaka atziņu, kas sasaucas ar Aspazijas dzejas rindām:

“Dievs devis cilvēkam lielu uzdevumu – darboties līdzī mūžīgajā pasaules radīšanā, kura dialektiski nekad nav pabeigta. (..) Cilvēka dvēsele (..) ir tāds spēks, kas izstāro no dievišķā pirmspēka un gara, lai attīstības vienotā dažādībā realizētu brīvas, radošas dzīves pilnību. (..) Un arī cilvēks strādā līdzī pie šī radīšanas darba, cīnoties ar matērijas pretestību un egoisma ārdošiem spēkiem. Un tādejādi mēs esam dievišķā Radītāja un pasaules lielā Meistara celtnes līdzveidotāji un viņa palīgi.”²

P.Dāles grāmata “Gara problēmas” pirmoreiz ir iznākusi 1935. gadā, tātad gadu pirms krājuma “Kaisītās rozes”, kurā minētais dzejolis ir pirmpublicējums. Tas rosina domāt, vai dzejniece nevarētu būt iedvesmojusies, lasot šo apceri. Ja tomēr nav tiešas ietekmes, motīvu radniecībā spilgti izpaužas jaunā laikmeta cilvēkam raksturīgās izjūtas līdzība. Cilvēks šajā pasaules redzējumā atgriežas pie iepriekš minētās līdzdalības idejas jaunā pakāpē – nevis kā tradīcijas atkārtotājs, bet kā brīva, radoša personība, vienlaikus iekļaujoties kopībā.

Tādēļ dzejniecei ir īpaši nozīmīga gan Austrumu, gan Rietumu filozofijā jau senatnē pazīstamā, bet aizvien aktuālā doma par cilvēku kā *Visuma modeli*, mikrokosmu, kas atbilst makrokosmam³: *Viens asins ķermenīts mans “es” / Jau veselas saulu sistēmas nes.*⁴

Šajos motīvos saredzamas paralēles ar “Saulainā stūrīša” dzejoļiem “Rotaļa” un “Mikrokosms”,⁵ bet filozofiskais vispārinājums ietverts tiešākos vārdos. Filozofe Ella Buceniece tieši mikrokosma un makrokosma identitātes izpratnē saredz neoplatonisma ietekmi Aspazijas dzejā. Daba šajā izpratnē ir ne tikai materiālā realitāte, bet enerģija, aktivitāte, kas caurstrāvo gan

¹ Cirsis, Pēteris. *Dogmu Dievs*, 90.–92. lpp.

² Dāle, Pauls. *Gara problēmas*. – Rīga: A.Gulbja apgāds, 1935., 125.–126. lpp.

³ Budismā “visa pasaule ir katrā vienā tās elementā, katrs viens ir visos un visā.” *Mahājānas budistu teksti*, 21. lpp. Šo izpratni pārņēma pitagorieši un vēlākā platoniskā tradīcija. Tā saskan arī ar mūsdienu atziņām, piemēram, fraktāļu teoriju.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 403. lpp.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 158.–159. lpp.

indivīdu, gan katru vissīkāko lietu, gan Visumu, savukārt dabu caurstrāvo Dievs. Tādējādi dabas metafizika Aspazijai vienlaikus ir arī cilvēka metafizikas pamatojums.¹

Dzejoli "Pie dzīvības upes" atsevišķa cilvēka dzīvības upe ir visas esamības dzīvības upes modelis. Dzīvības sākotnes ideja ietverta *dzīvības upes* tēlā, kas pazīstams jau mītiskajos priekšstatos.² Jaunajā Derībā dzīvības upe tek pa vidu dzīvības kokam. (Jāņa atklāsmes grām. 22, 1–2) Tas asociatīvi sasaista dzīvības upes motīvu Aspazijas dzejolī ar F.Bārdas Dzīvības koku.³ Aspazija min dvēseļu upi, svēto Gangu, "kuru saka uz pašu mūžību vedam".⁴ Šis motīvs vieno ietilpīgo svētupes simbolu ar indiešu garīgajām tradīcijām, kas tiecas uz iekšējā un ārējā, makrokosma un mikrokosma identitātes izpratni. Dzīvības upes motīvā saplūst iekšējais un ārējais:

*Cieši ietverta ķermeņa krastos, / Plūst mums pa iekšu. (..) / Šalc un virmo raujošā straume, / Loku lokos pa dzīslu kanāliem plūstot.*⁵

J.Kursīte norāda, ka arī latviešu tautas dziesmās upes tecējums pielīdzināts asins tecējumam cilvēka dzīslās.⁶ Te var saredzēt vispārinātu cilvēka koptēlu, kurš saistās ar sākotnējo, arhetipisko cilvēku, kas mītiskajā tradīcijā ir Visuma modelis.⁷ Cilvēks dziļākajā būtībā ir daļa no pirmatnējā dzīvības spēka, kurš nav ierobežots laikā un telpā: *Un viņa dzīvības pulsa situms / Ir reizē mūžības ritums.*⁸

V.Vecgrāvis secina, ka Aspazijas dvēseles interpretācija aptver arī esamību universā, veidojot vienotu gara un matērijas kopumu. Pilnībā saglabājot ticību gara prioritārai nozīmībai, tā, atšķirībā no agrīnā klasiskā romantisma, respektē arī mainīgās realitātes konkrētību.⁹ Krājumā "Dvēseles ceļojums" no jauna apliecināta jau "Izplestajos spārnos" ietvertā ideja, ka visa esamība ir nemitīga kustības un attīstības plūsma. Taču šeit tā ir papildināta ar jaunu uzsvāru – viss esošais pastāv *nesaraujamā iekšējā vienotībā*, jo izriet no viena centra.¹⁰ I.Bondare uzsver: "Aspazijas dzejā

¹ Buceniece, Ella. Gudrības asinsķermenīši: Aspazijas metafiziskais kods. *Aspazija un mūsdienas*, 39., 42.–43. lpp.

² "Gandrīz katra tauta savā teritorijā (..) varenāko upi dievišķoja, piešķirot tai pārdabiskas īpašības." Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 98. lpp. Sal.: Kursīte, Janīna. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*, 93. lpp.

³ J.Kursīte norāda uz dzīvības upes un dzīvības koka ciešo saikni mītiskajos priekšstatos. Kosmiskās upes tuvumā vai tās ūdeņos aug kosmiskais koks, vai arī blakus kosmiskajam kokam tek upe, kas iemieso dzīvības akumulējošo enerģiju. Sk.: Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 554. lpp.

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 413. lpp.

⁵ Turpat.

⁶ Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 556. lpp.

⁷ Arhetipiskais cilvēks "atspoguļo Dievu Visumā un Visumu Dievā." Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti.*, 142. lpp.

⁸ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 405. lpp.

⁹ Vecgrāvis, Viesturs. *Mani sveicina zvaigznes: romantiskā pasaules izjūta latviešu dzejā*, 77. lpp.

¹⁰ Visas esamības ciešo savstarpējo vienotību, senāk atklāsmes apjaustu, mūsdienās apstiprina arī eksakto zinātņu veiktie elementārdaļiņu pētījumi. "Kā darbā *The Tao of Physics* norāda Fritdžofs Kapra, mūsdienu fiziķi Visumu uzskata par 'komplicētu savstarpēji atkarīgu attiecību tīklu'. Gandrīz identisks uzskats budisma filozofijā pastāvēja jau 2. gadsimtā pēc Kristus." Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*, 133. lpp. "Jebkura zemākas sfēras parādība vienlaikus ir

cilvēks ilgojas pēc pirmatnējās harmonijas, (..). Šīs ilgas pastāv līdzās un vienojas ar dvēseles, dabas, Dieva savstarpējās saistības izjūtu, un šajā (..) vienotības pieredzē ir zināmi misticisma elementi.”¹

Dzejolī “Kas tuvāk mūžībai” tas ir radošais avots, kuru var salīdzināt ar “sauli aiz saulēm”, resp., ar garīgo gaismu, kas pastāv aiz materiālā kosmosa. Esamība līdzinās ūdens straumei, kuru ietver sākotnējās garīgās būtības nospraustās robežas. Dzejolī “Pie dzīvības upes” šī straume plūst cilvēka ķermeņa krastos, turpretim šajā dzejolī analogs motīvs ietver transcendentā radošā spēka izpausmes:

*Bet saule vēl aiz saulēm balo, / Tik augšup, lejup viņo kustība, / Un viņi būtes krastus skalo. /
Nekas nav tuvāk siets, ne šķirts, / Viss vienas liesmu jūras izverdums: / Vai miesa, kristāls, puķe, sirds.*²

Šie motīvi sasaucas ar F.Bārdas dzejolī “Tuvie – tālie” apliecināto visas esamības vienotību daudzveidībā, kurā tikai iluzori ir nošķirti zvaigznes, cilvēka un Dieva jēdzieni (ar tiešu atsauci uz Austrumu reliģiskajām idejām).³ Minētajās Aspazijas rindās var saredzēt līdzīgas paralēles. Rīgvēdā uguns ir enerģija, kas darbojas Visumā un vienlaikus ir arī cilvēka dzīvības un prāta uguns. Tās izverdums ir radītāja manifestācija visos kosmosa līmeņos.⁴ Upaniśadās tas izteikts poētiskās rindās: “Tā uguns, kas ir saule, tā uguns, kas ir zeme, tā uguns ir manis paša sirdī.”⁵

Šī pati ideja ir pazīstama arī platoniskajā tradīcijā, kur viss izplūst no dievišķā Viena. I.Bondare uzsver, ka ciešāko saistību ar neoplatonismu “būtu jāmeklē Aspazijas dzejā sastopamajā emanācijas motīvā, kurš, protams, nav filozofa domas ilustrācija, jo dzejniece te ienes pati savu pasaules izjūtu un savu sapratni par dabas un kosmosa procesiem.”⁶

Krājumos “Dvēseles ceļojums” un “Kaisītās rozes” blakus apgalvojuma formā izteiktām atziņām ietverti arī daudzi satraukti, cilvēkam līdz galam neatbildami jautājumi. Viens no tiem ir jautājums par *dzīvības izcelšanos* un tās varbūtēji slēptajām atmiņām cilvēka zemapziņas dzīlēs. I.Bondare norāda uz esamības sākotnes klātbūtni dzejnieces dvēseles izpratnē: “Aspazijas dzejā dvēsele ietver sevī atmiņas par pirmasauli, par radīšanas procesu, kurā haoss pārtop kosmosā.”⁷ Šo

---

augstāka esamības līmeņa daļa, jo līdzdala tās esību un enerģiju.” Hansen-Löve, Aage A. *Mifopoeticheskiĭ simbolizm*, s. 8.–9. Autorens tulkojums.

¹ Bondare, Inese. Aspazijas dzeja un neoplatonisma idejas: līdzīgais un atšķirīgais. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1996. gads, 2. nr., 75. lpp.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 413. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 13. lpp.

⁴ Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*, 56. lpp.

⁵ Maitri upaniśada 6, 7. Citēts no: Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*, 57. lpp.

⁶ Bondare, Inese. Aspazijas dzeja un neoplatonisma idejas: līdzīgais un atšķirīgais. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1996., 2. nr., 74. lpp.

⁷ Turpat.

motīvu akcentē arī Z.Ikere: “Aspazijas izpratnē dvēsele (..) nav zudīga reizē ar individuāla cilvēka dzīvi, tā ir pārpasaulīga un līdzredzējusi cilvēces senatni, viņā glabājas pasaules pirmtēli.”¹

Cilvēkā iemītoša atmiņa par pasaules un dzīvības izcelšanos vienlaikus var tikt saistīta gan ar materiālo, gan nemateriālo esamības pirm pamatu. Gan mītiskās domāšanas, gan senindiešu un platoniskajā tradīcijā balstīto antīkās filozofijas virzienu pasaules redzējumā nav stingras robežas starp materiālo un nemateriālo esamību, jo viss materiālais ir garīgās pasaules atspulgs. Materiālajā līmenī “smadzeņu šūniņu” dzīlēs iekodēta ģenētiskā informācija, kas ir pēctecīgi pārmantota no dzīvības ķēdes nepārtrauktības, sākot ar “pirmatnes”, tā tad pašiem pasaules un cilvēka radīšanas, resp., rašanās sākumiem. Garīgās pasaules līmenī tas atkal ir jautājums par dvēseles nemirstību. Tomēr šīs atmiņas nav racionāli apjaušamas. Tās ierosina vēlmi tuvoties savas esības noslēpumam, bet nevar sniegt atbildes:

*Kas lika rasties tev un man? / Ko atmiņu meldiņa ārā skan / No smadzeņu šūniņu atvāriem? /
No pirmatnes sudraba apcirkņiem? / Kāda bij ieskaņa? / Kas viņu dziedāja?*²

Arī dzejolis “Pie dzīvības upes” ietver jautājumu par cilvēka dzīvības un visa esošā sākotni:

*Dzīvības upe, kur tavs sākums, / Kur tu mūžībā iztec un ietec?*³

Tas sasauca ar līdzīgu pasaules radīšanas noslēpumam veltītu jautājumu sablīvējumu “Rīgvēdā”.⁴ Šo fragmentu, domājams, no vācu valodas ir atdzejojis Rainis.⁵

Vairāk vai mazāk tieši izteiktu neatbildamo jautājumu sablīvējums, kas iemieso gan cilvēka ilgas izprast mūžības noslēpumus, gan vienlaikus bezspēcību to priekšā, ir raksturīgs paņēmieni latviešu klasiskajai dzejai. To var atrast F.Bārdas, J.Poruka, R.Blaumaņa, A.Saulieša, A.Čaka, J.Ziemeļnieka u.c. dzejnieku vārsnās.⁶ Pat ja atbildes neseko, pati jautājumu uzdošana ir personības garīgās tapšanas nepieciešama sastāvdaļa. Filozofe Zane Ozola secina, ka “patiesības izpratne ir apofātiska tādā nozīmē, ka tā paliek “negatīva”, nepieejama no cilvēka izziņas viedokļa. Tā vienmēr

¹ Ikere, Zaiga. Mūžības saspēle dzejas un filozofijas tvērumā: Aspazija, Platons, Timeņecka. *Aspazija, Rainis, dzīvā dzīve*, 78. lpp.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 387. lpp.

³ Turpat, 413. lpp.

⁴ Rīgvēda X, 129. Pasaules radīšana. *Indiešu literatūra*. Vissenākais posms, 62. lpp.

⁵ Rainis. Nemierīga sirds: dziesmas no visas pasaules, atdzejas krājums (1921). “Rīgvēdas” fragments iekļauts nodaļā “Austrumu dziesmas” ar virsrakstu “Lietu sākums”. *Kopotī raksti*. 8. sēj. – Rīga: Zinātne, 1980., 215.–216. lpp.

⁶ Piemēram: *Kad šitam visam / Bij iesākums?* Blaumanis, Rūdolfis. *Kopotī raksti*. 6. sēj. – Rīga: Jumava, 1998., 87. lpp. *Es gribu zināt, kas reiz biju, / Kas tagad esmu es / Un kas vēl būšu*. Čaks, Aleksandrs. *Kopotī raksti*. 4. sēj., 60. lpp. *Nācu šurp – no kurienes? / Projām iešu – kur tā vieta?* RTMM 9116 S R 1/46 Rokraksts. Saulietis, Augusts. *Brīnumi vien*. Dzejolis, 09.08.1925.

ir noslēpumaina, atklājama, paradoksāla, alegoriska un – dzīva.”¹ Šī atziņa trāpīgi raksturo neatbildamo jautājumu iedzīvināšanas poēziju Aspazijas dzejas motīvos.

Dzejniece atzīst, ka cilvēks ar prātu nespēj izprast esamības jēgu, būtību un uzbūves likumsakarības: *Ne cilvēks to aptvert var, / Tik just un nojaust.*² Vairākos dzejoļos Aspazija atgriežas pie *sfinksas* motīva – cilvēkam apslēptās jēgas simbola:

*Kaut prāta slēdziens raida asas bultas, (..) – / Ik rītu sfinksa nāk ar jaunu mīklu /
Un akmens acīm stāv pie tavas gultas. / Bet jāpaļaujas tev uz lielo spēku, /
Kas glābj ik saknīti no nāves, salas, (..) / Tas arī uzceļ tavu dzīves ēku.*³

Te redzama interesanta sfinksas tēla koncepta maiņa. Ja dzejolī “Māte Sfinksa” akmens sejas nesniegtās atbildes ir meklējamas pašā cilvēkā, tad vēlākajos dzejoļos tās racionālā līmenī nav atrodamas, bet remdējamas paļāvībā uz augstāku spēku. Dzejoļa kopējā kontekstā to ir iespējams interpretēt dažādi: gan panteistiski kā dabas dievišķo, mūžam radošo un atjaunojošo enerģiju, gan panenteisma izpratnē kā radītāju un uzturētāju, kas vienlaikus gan caurstrāvo dabu, gan stāv pāri dabai un cilvēkam. Tomēr iepriekš minētie dzejoļi rosina šo motīvu uztvert *panenteiskā* nozīmē. Visticamāk, sfinksas tēls dzejolī transformēts apzināti, lai izteiktu jauno, no agrākās atšķirīgo atziņu, pie kā dzejniece ir nonākusi savā garīgās attīstības gaitā.⁴

Jau minētajā dzejolī “Izīda” šķietami pausts, ka cilvēks ne tikai nespēj, bet arī nedrīkst tiekties ārpus savu zemes dzīves iespēju robežām, ko nospraudis augstāks spēks, jo tas padara viņa stāvokli ļaunāku. Gribēt visu atzīt – tā ir aiziešana ārpus dzīves, tātad nāve:

*Tavs plīvurs visu sedz – / Nav lemts nevienai mirstīgai acij skatīt aiz viņa – / Jo meklēt ir – ciest /
Un atzīt ir – sāpes. / Kas pasaulē atziņu ienes, / Tas pavairo cilvēces sāpes, / Bet, visu kas atzīt grib, /
Tam ārpusē jāaiziet / Projām no dzīves.*⁵

Dzejolis “Izīda” noslēdz savdabīgu reminiscenču apli. Vispirms Raiņa dzejolis “Aiz Izīdas plīvura” un rindas par “Izis segu”⁶ traģēdijā “Jāzeps un viņa brāļi” veido saikni ar Aspazijas jaunības dienu poēmas “Patiesība” motīvu. Te savukārt Aspazija nepārprotami atgriežas pie reminiscences

¹ Ozola, Zane. No mīta uz Logosu un atpakaļ. *Telos.lv* [Ievietots: 19.04.2023.] <https://telos.lv/no-mita-uz-logosu/> [Skatīts: 25.11.2023.]

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 405. lpp.

³ Turpat, 342. lpp.

⁴ Savu tā laika izpratni par zinātnes un reliģijas attiecībām cilvēces radošā gara meklējumu kontekstā Aspazija ir ietvērusi tēlojumā “Viena vakara stunda. Fantāzija par nāvi un bezgalību”: “Katrs liels atradums zinātnē ir pirms bijis brīnums, un katrs brīnums prasa ticību. (..) Zinātne cīnās ar Visumu un ienes skarbas skaņas; reliģija grib vest saskaņā kā dvēseles un universuma mūzika.” Aspazija. *Kopotī raksti*. 6. sēj. – Rīga: Liesma, 1988., 26. lpp. Pirmpublicējums: *Jaunākās Ziņas*, 24.09.1932., 216. nr.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 420. lpp.

⁶ Rainis. *Kopotī raksti*. 11. sēj., 241. lpp.

par savām un Raiņa rindām, netieši sasaistot šo motīvu arī ar Raiņa Jāzepa simbolisko aiziešanu ārpus dzīves traģēdijas noslēgumā.¹ Varbūt tā ir atsauce uz Raiņa nepiepildīto tiekšanos paplašināt cilvēka iespēju robežas.

Izjūta, ka labāk ir nemeklēt dziļākās patiesības, nevar būt Aspazijas pārliecība, jo tā nesaskan ar viņas dzejas kopainā ietvertu nerimtīgo meklējumu tieksmi. Tas drīzāk ir biedinājums, kuru jāpārvar, aizliegums, kuru jāpārkāpj. Dzejoļa “Izīda” nobeiguma sasaistē ar nākamo krājuma dzejoli ir ietverts Aspazijas dzejai raksturīgais tēzes un antitēzes saspēles princips. Patieso autores pozīciju iemieso sekojošais dzejolis “Sadegt un spīdēt”, kas ir arī “Dvēseles ceļojuma” noslēgums:

Man vairāk vajag nekā dzīves laimes, (..) / Kas kalnā kāpis, neies lejā slīdēt.²

1.4.4. Atpestīšanas, dievišķā upura u.c. kristīgo motīvu simboliskā interpretācija

Cilvēka nāves un atdzimšanas filozofiskā apcere Aspazijas dzejā savienojas ar *augšāmcelšanās* motīva vispārinātu redzējumu. Tomēr tas vēl neved atpakaļ pie ticības Kristum. Aspaziju īpaši interesē, kā *dievišķā upura* ideja ir izpaudusies jau pirms kristietības – seno tautu mitoloģijā un kultiskajās tradīcijās.³ Dzejniece aizraujas ar atziņu, ka Kristus kults ir izaudzis no seno tautu auglības kultiem, kur kāda dievība tiek upurēta, bet pavasarī atkal atdzimst, simbolizējot dabas atmošanos jaunai auglībai.⁴ Teorētisko interesi par šo ideju⁵ apliecina vairāki viņas raksti presē: “Kāda reliģija – tāda māksla”⁶, “Atpestīšanas doma saules atdzimšanas mītos”⁷, “Mūsu laika

¹ Turpat, 267.–268. lpp.

² Aspazija. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 421. lpp.

³ Paralēles starp Saules dēlu un Kristu vilktas jau 1910. gadā ārpus krājumiem palikušajā Aspazijas poēmā “Saules dēls”. Tajā simboliski atainota ziemas saulgriežu aina – Saules dēla dzimšana no Ziemeļa un Ziemas laulības saitēm. Šis motīvs ietver dabas un cilvēka atdzimšanas ideju, kas sasaistīta ar pestīšanu: *Lielais Saules dēls ir dzimis, (..) / Lielo milzu saules ripu / Pagriezis uz mūsu pusi, / Atnesis mums pestīšanu. / (..) Mīla nebīstas ērkšķu, kas duras, (..) / Ērkšķi ir mīlai uzvaras vainags*. Aspazija. *Saules dēls*, 50., 54. lpp.

⁴ Mītiskajā uztverē upurēšana “ir sākotnējā veseluma restaurēšana, savācot kopā to, kas ir izsēts manifestācijas procesā.” Rubenis, Andris. *Cilvēks mītiskajā pasaules ainā*. – Rīga: Zvaigzne, 1994., 58. lpp.

⁵ 1920. gadu beigās–30. gadu sākumā Aspazija dažkārt apmeklējusi Teodora Celma (1893–1989) filozofijas lekciju kursus sievietēm, kuros arī atbalstīta šī ideja. (No Aspazijas laikabiedriem iegūtās ziņas darba autorei sniedzis ilggadējais Rakstniecības un mūzikas muzeja darbinieks, filozofijas vēstures speciālists Edgars Mucenieks.)

⁶ “Ieva nebija nekas cits kā senākā grieķu Pandora, tāpat kā Marijas kults tika atvasināts no senākās Veneras; arī Kristus ir tas pats Dionīss ar visām mokām. Pat krusts, kristīgo simbols, nav viņu pašu īpašums, bet identisks ar grieķu “fallusu” un austrumu “lingamu””. Aspazija. *Kāda reliģija – tāda māksla*. *Jaunākās Ziņas*, 20.02.1932., 40. nr. 1. Mozus grāmatā minētā ciltsmāte Ieva (senebr. *Hava*) jau senāk ir pazīstama senebreju t. s. mutvārdu tradīcijā, tādēļ, visticamāk, nav jaunāka par sengrieķu mītiem. Savukārt krusts seno tautu mitoloģijā nav saistīts ar auglības kultiem. Tā primārā nozīme ir savienojums, kas reprezentē pasaules uzbūves vienlaicīgo divdabību un vienotību, aktīvo debesu spēku un pasīvo zemes un ūdens spēku līdzsvaru. Sk.: Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*, p. 68.–71.; Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*, 119.–120. lpp.

⁷ “Gaisma un tumsa, uguns un nakts, pozitīvais un negatīvais – šie divi pretpoli ir tikpat veci kā pati cilvēce. Tie atspoguļojas visu tautu mītos un simbolos līdz pat šai dienai un turpinās savu gaitu tālāk. (..) cilvēce mūžam meklē savas gaismas jeb dievības izpratni caur simboliem. Nav patiesības bez daiļuma, īstenības bez brīnuma, un mūžīgas ilgas tiecas pēc atpestīšanas.” Aspazija. *Atpestīšanas doma saules atdzimšanas mītos*. *Jaunākās Ziņas*, 31.12.1932., 296. nr.

pārveidības un vērtības mākslā”¹. Šajos rakstos, kas atspoguļo dzejnieces reliģiskos uzskatus 1930. gadu pirmajā pusē, izpaužas neskaidra tieksme pēc svētuma apjaušanas. Vienlaikus jūtas autores nepietiekamās zināšanas salīdzināmajā reliģiju vēsturē (varbūt nekritiski lasot kādu avotu), kas dažkārt novedis pie aplamiem secinājumiem. Reliģijas būtības reducēšana uz ētiku, kā arī kristietības pamatziņu noliegums savienojas ar haotiskiem centieniem apvienot dažādu reliģiju jēdzienus dzejniecei raksturīgajos garīgās sintēzes meklējumos.

Šie meklējumi raduši atbalsi arī Aspazijas dzejā. Jau krājumā “Asteru laikā” Adonisa [Adonīda] nāves tēlojumā spilgti izpaužas rituālā upura ideja – viņa miesa guļ, sagriezta bļodās, asinis lejas traukos.² “Dvēseles ceļojumā” cilvēces koptēls ir saplosītais Ozīriss. Saskaņā ar senēģiptiešu mītu Izīda, kas dzejolī simbolizē dievišķo pirmbūtību, savāc viņu atkal pa gabaliem kopā, atdzīvina, “un jauna būtība iznirst no tumsas”,³ tātad cilvēce arvien atdzimst jaunā veidā.

Krājumā “Kaisītās rozes” šī ideja ir padziļināta. Ziemassvētkiem veltītajā dzejolī “Virs zemes miers”⁴ vilktas tiešas paralēles starp Kristu, “saules dēlu”,⁵ tātad gaismas simbolu un seno tautu pērkona un saules dievībām. Nav būtiski, kādā vārdā tiek nosaukts šis pestītājs spēks, kurš iemieso dabas un cilvēku sabiedrības mūžīgo atjaunotni:

*Dzimst vienmēr mesijs, apsveikts zvaigžņu koru, / Kas tumšā zemē sauli nonesīs, /
Lai saukts par Indru, Heliju vai Horu, / Ikviens tie savu laiku atpestīs.*⁶

Noslēgumā izteikta cerība, ka pienāks reiz laiks, kad beigsies visi kari, kuros “brālis plosa brāli”:

*Un, kad uz neauglīgā naida pliena / Zaļš mīlas koks ar zelta augļiem augs, /
Tad visos torņos zvani sludinātu / “Virs zemes mieru, ļaudīs labu prātu”.*⁷

Pēdējā rindā pārveidoti pazīstamie Jaunās Derības vārdi, kurus eņģeļi saka pēc Jēzus bērniņa dzimšanas. Mūsdienu tulkojumā tie skan: “(..) miers virs zemes labas gribas cilvēkiem”, vecajā tulkojumā: “(..) miers virs zemes, un cilvēkiem labs prāts”. (Lūkas ev. 2, 14) Šis motīvs sasaucas ar

---

¹ “(..) madonnas nebija nekas cits kā pārveidotas Venēras (..). Ceiss-Dzevs – dievs, kas jau pie grieķiem nozīmēja zilo debesi. Dionīzs-Jagreiss tika nokristīts par Kristu. Vispār visa grieķu mitoloģija tika pārkristīta par kristīgo. (..) Mēs savu reliģiju neesam dibinājuši uz senču Pērkoņa, Potrimpa un Pīkola, bet uz jūdaizma vienvienīgā Jāves, kaut gan tam pieņemam klāt trīsvienību, bet kā to lai ved sakarā ar pirmo kristīgo atziņām? Vai te nebūtu uzdevums mūsu jaunajiem teologiem izkristalizēt ētiku no visām pastāvošām reliģijām, lai dotu mums pastāvošo un īsto, uz kuras pamata audzināt mūsu jaunatni?” RTMM 74515 Asp. I 3/35. Aspazija. *Mūsu laika pārveidības un vērtības mākslā*, 1934. Kristietība ir radusies Palestīnā un pēc ienākšanas grieķu-romiešu vidē tikusi vajāta, tādēļ grieķu mitoloģijas “pārkristīšana” par kristīgo nav iespējama.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 270. lpp.

³ Turpat, 420. lpp.

⁴ Publicēts arī ar virsrakstu “Ziemsvētku zvani”. *Jaunākās Ziņas*, 24.12.1931., 290. nr.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 436. lpp.

⁶ Turpat.

⁷ Turpat, 437. lpp.

pazīstamo Raiņa dzejoli “Bij dziļa ziema...” krājumā “Tālas noskaņas zilā vakarā” (1903). Rainis šo motīvu apvērš, mainot miera jēdziena nozīmi, vienādojot to ar mietpilsonību un gara kūtrību.¹ Aspazijai kristīgā Ziemassvētku vēsts šajā dzejolī iekļauta kā simbols cilvēces labākas nākotnes cerībai, tomēr dzejoļa kopējā kontekstā tā jēga nav kristīga.²

Dzejnieces tā laika atziņa, ka Ziemassvētku tradīcija simbolizē augstākā spēka izpausmes pasaulē, tiešākiem vārdiem ietverta periodikā publicētajā dzejolī “Ziemassvētku himna”:

*Deg sīkas uguntiņas zaļos zaros / Kā simboli no lielās mūža gaismas.*³

Šajā dzejolī Aspazija atklāj arī savu dievības izpratni un ietver lūgšanu šim augtākajam spēkam. Tā gan veidota trešās personas formā, tādējādi padarot izteiksmes veidu mazāk personisku:

*Lai zibensstars no lielā centrālspēka, / Kas melnos mākoņus pat apsudrabo, / Kam vienmēr jāpārbūvē pasauls ēka / Un zvaigžņu ceļi vienmēr jāpārlabo, / Lai sargā arī mūs no sīka dēka, / Lai ļauno māt iekš mums, lai audzē labo, / Lai tas pa kalnu virsotnēm mūs vada (...).*⁴

Dzejolī uzsvērtā dzejniecei raksturīgā ideja, ka pasaules radīšana nekad nav pabeigta. Salīdzinot ar krājumos iekļautajiem dzejoļiem, jauns motīvs šajās rindās ir cilvēka ētisko vērtību sasaiste ar dievišķā spēka atbalstu. Šis aspekts jau pietuvina “lielo centrālspēku” personiska Dieva jēdziena apjaušmai. Dzejolis “Ziemassvētku himna” ir mākslinieciski vājāks, acīmredzot tāpēc palicis ārpus krājumiem, taču tas izraisa interesi kā dzejnieces uzskatu izteicējs. Tātad var secināt, ka šajā posmā Aspazija ir atgriezusies pie atziņas par augstāka spēka esamību, bet ne pie kristietības.

1.5. Vēlīnais posms (1930. gadu 2. puse–1940. gadu sākums): nepublicētie

dzejoļu rokraksti, krājums “Zem vakara zvaigznes”

1.5.1. Dieva meklējumu tālākā attīstība

Vēl vienu jaunu posmu garīgo atziņu attīstībā iezīmē Aspazijas mūža nogalē tapusī dzeja. Kā jau minēts, Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā glabājas kultūrvēsturiskā aspektā unikāli Aspazijas rokraksti – **nepublicēti dzejoļi un dzejas uzmetumi**. Lielais vairums no tiem tapuši dzejnieces dzīves pēdējā posmā – 1930. gadu beigās un 1940. gadu sākumā. Daļa dzejoļu spilgti apliecina Aspazijas talanta radošo izpausmju turpinājumu. Pārējie izraisa pētniecisku interesi kā liecība par dzejnieces personību, uzskatu pārmaiņām, atziņu daudzveidību un dvēseles noskaņām mūža nogalē.

¹ Rainis. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 19. lpp.

² Teologs Jānis Priede šādu skatījumu definē kā priekšstatu par “neovedāntas filozofijas Kristu”, kas nepiedzimst kā cilvēks vienreiz vēsturē, bet visa cilvēce pašrealizējoties ļauj piedzimt Dievam sevī. // Priede, Jānis. (*No tuvo*) *Austrumu perspektīvas*. Literatūrzinātne. Reliģijpētniecība. Latvija, 65. lpp.

³ Aspazija. Ziemassvētku himna. *Jaunākās Ziņas*; 23.12.1933., 290. nr.

⁴ Turpat.

Šajā mantojumā ir samērā daudz dzejoļu, kas liecina par sarežģītiem un intensīviem garīgiem meklējumiem. Nedaudzi no tiem ir iekļauti Aspazijas pēdējā dzeju krājumā “**Zem vakara zvaigznes**” (1942), bet vairums nav nodots atklātībai. Tie ataino nozīmīgu pagrieziena dzejnieces garīgajā ceļā, kurš virzījies it kā pa spirāli – no bērnu dienu kristīgās ticības uz tās pakāpenisku zaudēšanu, bet tad – uz tikpat pakāpenisku tiecību atgriezties pie tās. Tieši fakts, ka šie procesi minimāli atklājas publicētajos darbos, padara šos rokrakstus īpaši vērtīgus no dzejnieces personības pētniecības viedokļa. Tā kā dzejoļi pārsvarā nav datēti, tad par to tapšanas laiku visbiežāk var spriest netieši, arī pēc dzejnieces rokraksta izmaiņām, kas mūža pēdējā gadā ir radušās slimības ietekmē.

Otrā pasaules kara gados Aspazija intensīvi meklē atpakaļceļu pie sen zaudētās bērnu dienu ticības, pie personiska kontakta ar Dievu, arī pie kristietības. Staigājot gar jūras krastu, viņa iepazinusies ar Dubultu mācītāju Mārtiņu Eihi (1880–1952). Bieži vien kopīgā vakara pastaigā pa jūrmalu abi kavējušies garīga rakstura sarunās.¹ Vēlāk mācītājs apmeklējis dzejnieci arī mājās.² Tas šajā smagajā laikā var būt vēl viens pamudinājums vērtību pārvērtēšanai.

Mūža nogales dzejas mantojumu var nosacīti sadalīt *divos posmos*. Pirmajā posmā paralēli jaunajiem meklējumiem variēti un pilnveidoti arī iepriekšējos krājumos sastopamie motīvi. Domājams, tieši pēdējā dzīves gada dzeju uzmetumos dominē iepriekš minēto garīgo pārmaiņu liecības.

Aspazijas radošajam garam ir nepieņemami konvencionālie priekšstati par reliģiju kā zināmu dogmu kopumu.³ Viņa meklē garīgo lietu dziļāko būtību:

*Dogmu sprostu – noraut nostu / kā aplipušu čauli. / Es gribu būtes kodolu, kas iet uz sauli. (..) /
ne, lēni dūdinot, gar debesmalu rūsot (..).⁴*

Sekojošā mistiskajai tradīcijai, Aspazija dzejolī “Meklēju Dievu” tiecas atrast sava gara kopību ar dievišķo garu, apjaušot dievišķās enerģijas izpausmes zemapziņas līmenī:

*Kā atrast iekšēju Dievu, / Kā meklēt visslēptākās enerģijas / Zem zemapziņas pliena? /
Pēc visu domu avotspēka / Aiz vissmalkākās robežas, / Pēc būt un nebūt līdzsvara.⁵*

¹ No Aspazijas laikabiedriem iegūtās ziņas darba autorei sniegusi ilggadējā Rakstniecības un mūzikas muzeja darbiniece Māra Enģele.

² Literāte Elza Klaustiņa (1885–1971) atmiņās par Aspaziju stāsta, ka dzejniece sarunā ir pieminējusi 1942. gada Ziemassvētkus, kad mācītājs M.Eihe kopā ar skolas bērniem ieradies pie viņas un atnesis eglīti ar svecītēm. Aspazija teikusi: “Pie mirdzošās eglītes mēs izdziedājāmies tā no visas sirds jaukā Ziemassvētku dziesmiņās.” Klaustiņa, Elza. Manas atmiņas par Aspaziju. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1968. gadam*, 73. lpp.

³ Savas domas par dogmatikas klātbūtni reliģijā Aspazija ir izteikusi jau minētajā tēlojumā “Viena vakara stunda. Fantāzija par nāvi un bezgalību”: “(..) zem reliģijas nav jāsaprot dogmas, kurām praktisks nolūks. Dogmas pārdzīvojas un tad nes vairāk ļauna nekā laba.” Aspazija. *Kopotu raksti*. 6. sēj., 26. lpp.

⁴ RTMM 30544/60 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Dogmas. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi*, [1940. gadu sākums].

⁵ RTMM 30544/20 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Meklēju Dievu. Turpat.

Šajā dzejolī turpināta ideja par “smadzeņu šūniņās” iekodēto esamības sākotnes atmiņu, tikai šeit tā jau tieši ir saukta par Dievu. Dzejolī ietverta filozofiskajā monismā balstītā atziņa par Dieva imanenci, resp., substanciālu klātbūtni visā radībā, kuru cilvēks mistiskas atskārsmes ceļā var saredzēt un apjaust sevī. Dievs ir visu domu “avotspēks”, tātad cilvēka būtības centrs. Dzejniece tiecas tajā atrast līdzsvaru starp “būt” un “nebūt” – jau agrāk meklēto visu pretstatu pārlaicīgo vienību, kas atzīstama tikai atklāsmē. Šajos motīvos var saredzēt paralēles ar dzejolī “Izīda” ietvertajām idejām. Dievišķais pirmsākums iziet ārpus esamības un neesamības kategorijām. Šī transcendentās enerģijas apjausma piešķir dvēselei jaunu garīgo telpu:

*Dvēseles plašajās telpās, / Gaišajā gara valstī / Pāri par dzīves baismu /
Meklēt septītās debess mēness gaismu.¹*

Vairākos dzejoļos atainojas meditātīvi stāvokļi jeb “pārveidība”, kad cilvēks ieplūst kā daļiņa pārlaicīgajā dievišķajā gaismā:

Gaismā izplūstot, / pats sevi vairs nesajūti. / Brāļu kora psalms skanošā gaismā. / Lielā radīšanas fūga.²

Kā jau minēts, *metafiziskās gaismas* pārdzīvojums ir visu reliģiju mistisko atklāsmju nozīmīga sastāvdaļa. Savā būtībā tas ir vienāds visās reliģijās,³ sniedzot cilvēkam pārdabisku saplūsmes sajūtu ar dievišķo avotu un visu esamību.⁴ Līdzīgā funkcijā dzejas uzmetumos izmantots arī sengrieķu saules dieva Hēlija tēls, kas ir radošā uguns, esības pirmveids.⁵

Dažos dzejoļu uzmetumos šis garīgās apskaidrotības pārdzīvojums ir radniecīgs Austrumu reliģijām raksturīgajām izjūtām. Tā ir robežu nojaukšana starp iekšējo un ārējo, esamību un neesamību, materiālo un garīgo. Aspazija variē pazīstamās F.Bārdas rindas:

es esmu tik sīks ziedu puteklīts, / kas, mūžības vēju nests, lido un trīc.⁶

Šis motīvs dzejas uzmetumā savienojas ar esamības un laika kategoriju nojaukšanu jau minētās saplūsmes sajūtas pārdzīvojumā:

Es tikai ziedu puteklīts pie pirkstiem / Es gaiss, es elpa / Tikai salda smarža / Es nemaz neesmu es biju /

---

¹ Turpat.

² RTMM 30544/75 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Pārveidība. Turpat.

³ Taivans, Leons. *Teoloģijas vēsture* I, 54.–55. lpp.

⁴ Arī A.Čaka dzejā atainota radniecīga izjūta – pārlaicīgās gaismas klātbūtnē fiziskā miesa it kā vairs neeksistē: *Nav asiņu dzīslās, nav auđu ap kauliem, – tik mirdzoša, mirdzoša gaisma man dvēselē, (..)*. Čaks, Aleksandrs. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 385. lpp.

⁵ RTMM 135192/118 Asp. R 6/2 Rokraksts. Aspazija. “Hēlijs – radošā uguns..” “*Raganu nakts*” melnraksts u.c. *uzmetumi*, [1920.–1930. gadi].

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 8. lpp.

*Es biju sen un būsū*¹

Arī A.Čaka dzeju krājumā “Lakstīgala dzied basu” mākslinieciski pārradīti gan cilvēka, gan visas Zemes kā “vērtīgā putekļa” motīvi: *Es esmu puteklis. / Es visam gals un sākums.*² Izjūtas līdzība, kas balstās radniecīgos garīgajos meklējumos, ir veidojusi noteiktu tēlu tradīciju latviešu dzejā.³

1.5.2. Esamības sākotnes, pasaules radīšanas, zaudētās paradīzes motīvu attīstība

Tomēr blakus atklāsmei dzejniece turpina ilgoties arī pēc atziņām, kas apjēgtas ar prātu. Budismā nozīmīgo *karmas* jēdzienu Aspazija pārveido, lai izteiktu vēl vienu sev raksturīgu motīvu – sāpes par cilvēka nespēju izprast esamības dziļāko būtību. Dzejolī *karmas* jēdziens no atdzimšanas cikla noteicēja kļūst par šīs nolemtības vispārinājumu:

*Tumšs ir ceļš. / Priekšgars aiz priekškara. / Tu netieci līdz lietu asīm. / Tu nezini pat to, ko tver un redzi. (..) / Dus diena, izcelta no nekā uz neko. (..) / Rītdiena satinusies dus, / Un laiks stāv klusu.*⁴

Priekškara motīvs dzejolī sasaucas ar Izīdas plīvura motīvu agrākajos dzejoļos. Arī budistiskais “nekas” iegūst citu saturu, simbolizējot cilvēka nepiepildīto vēlmi saredzēt esamību pagātnes un nākotnes kontekstā.

Aspazija meklē esamības garīgo pirm pamatu, no kura izriet visa Visuma un mūsu pasaules daudzveidīgā eksistence un tās likumsakarības. Atkārtojas jau minētais prātam neatbildamo jautājumu sablīvējums: *Kur paliek visas pasaules balsti (..) / Kur lielā pasaules taisnība?*⁵

Šie jautājumi dzejnieci arvien no jauna noved pie sāpīgas savas cilvēciskās ierobežotības apziņas, tādēļ dzejolī “Sāpju mātes klēpī” viņa tos uzdod personificētai “sāpju mātei”:

*Teic, sāpju māte, kas man galvu klēpī tur – (..) / Kur zvaigžņu samērs ir starp telpu / Un starp bezgalību? / Vai tas nemaz virs zemes neatrodas? / Vai maz pastāv tāds?*⁶

Rodas jautājums, kā uztvert dzejolī izteikto domu par samēru starp telpu un bezgalību. Ja būtu domāta problēma, vai zvaigžņu izplatība telpā patiešām ir bezgalīga, tad šim samēram jāpastāv nevis virs zemes, bet gan kosmosā. A.Bergsons savā filozofijā risina telpas jeb izplatības un

¹ RTMM 73895/14 Asp. R 9/1 Rokraksts. Aspazija. “Es tikai ziedu puteklīts.” *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzejoļu rokraksti*, [1930. gadu 2. puse–1940. gadu sākums].

² Čaks, Aleksandrs. *Kopotī raksti*. 5. sēj., 189. lpp.

³ Vēlāk “vērtīgā putekļa” motīvi radoši turpināti I.Ziedoņa dzejā: *Kāds puteklis es esmu, / Un no zelta! / Re, tēvs mans – puteklis. / Tāds mazs un sīks / Skrien debesīs. / Re, viss ir vajadzīgs.* Ziedonis, Imants. *Re, kā*. – Rīga: Liesma, 1981., 69. lpp.; *zeme kā puteklis skaists / blakus man dieva laists.* Ziedonis, Imants. *Taureņu uzbrukums*. – Rīga: Liesma, 1988., 136. lpp.

⁴ RTMM 30544/21 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. *Karma*. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi*.

⁵ RTMM 30545 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. “Kur paliek..” Turpat.

⁶ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 543. lpp. Redakcionāli atšķirīgs variants: RTMM 30544/46 Asp. R 9/5

ilgstamības samēra problēmas, meklējot to vienību.¹ Varbūt Aspazija vienādo ilgstamību ar bezgalību. To iespējams interpretēt arī kā visaptveroša līdzsvara meklējumus. Pretstatā jaunības dienu dzejas vētrainībai, mūža nogalē autorei ir nozīmīgi līdzsvara un samēra meklējumi gan dzīvē, gan esamības uzbūvē.

Cilvēka Zemes eksistences ietvaros atbilžu nav, jo tās pārsniedz cilvēcisko iespēju robežas. Mākslinieciski noslīpētākā formā variēts dzejolī “Izīda” ietvertais motīvs:

*Kas viņu meklēt ies, / Tam jāiet ārpus pasaules.*²

Dzejniece nonāk pie *pasaules robežas*, mūžības centra. Mītiskais pasaules robežas motīvs parādās vairākos Aspazijas pēdējo gadu dzejas uzmetumos. Pasaules robeža seno tautu priekšstatos savieno zemi ar debesīm, dievu un mirušo pasauli ar cilvēku pasauli. Dzīvais nedrīkst tai pieiet pārāk tuvu vai to pārkāpt.³

Filozofs Movsess Demirčjans (*Movses Demirtshyan*) norāda, ka ilgu laiku robeža filozofijā nav uzskatīta par patstāvīgu telpu, bet tikai par līniju, aiz kuras parādība pārvēršas savā pretstatā, piemēram, neesamība esamībā, neziņa zināšanā u.t.t. Pēdējā laikā šis priekšstats mainās.⁴ Aspazija intuitīvi uztver robežu kā aktīvu, paplašinātu telpu, kas ietver viņas meklēto pretstatu sintēzi. Arī tās atainojumā neatdalāmi savienojas antīkie un kristīgie motīvi:

*Te slēdzas visu tautu ceļi, (..) / Te Harons ie brauc ar melno plostu. (..) /
Te Haoss jaunās zvaigznes dzemdē. / Te vecās nebūtībā gremdē. / Un atkal Dievs kā cilvēks dzims.*⁵

Pasaules robeža ir šķirtne, pie kuras visi cilvēciskie priekšstati kļūst nepatiesi un nebūtiski pārpasaulīgās esamības priekšā:

Te sagrozās visi vecie mērogi (..) / Nav taisnības vairs tiesnešiem / ne sapņiem (..) / Vārds ir mūžīgs —⁶

Te neapšaubāmi domāts Vārds kā Logoss Jaunās Derības izpratnē: “Iesākumā [dažos tulkojumos – pirmsākumā] bija Vārds, un Vārds bija pie Dieva, un Vārds bija Dievs. (..) Caur viņu viss ir radies, un bez viņa nav radies nekas, kas ir.” (Jāņa ev. 1, 1–3)

Aspazijas pēdējo gadu dzejoļos ir tālāk attīstīts krājumā “Dvēseles ceļojums” aizsāktais *pasaules radīšanas* motīvs. Materiālās esamības sākums saistīts ar garīgo pirmcēloni:

¹ Balodis, Andrejs. *Laiks un atmiņa: ilgstamības idejas ģenēzes problēma Anrī Bergsona filozofijā*. Promocijas darbs filozofijā, filozofijas vēstures apakšnozarē.

² RTMM 30545 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Pie pasaules robežas. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi*.

³ Sal. promocijas darba teksta 121. lpp.!

⁴ Demirtshyan, Movses. “Border” as a Philosophical Category. *YSU Journals*. [Ievietots: 25.07.2020.] https://journals.y-su.am/index.php/bulletin-y-su-phil-psych/article/view/Vol.11_No.2_2020_pp.061-073 [Skatīts: 25.11.2023.]

⁵ RTMM 30545 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Pie pasaules robežas. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi*.

⁶ RTMM 30544/51 Asp. R 9/5. Rokraksts. Aspazija. Pie pasaules robežas [cits uzmetums]. Turpat.

*Gars bij, kas pirmo vārdu teica: / L a i t o p! / Lai kontinents sveic kontinentu: Lai top!*¹

Vārdi “Lai top!” ir ņemti no Vecās Derības pasaules radīšanas stāsta (1. Mozus 1, 3–6) un pauž radīšanas vitālā prieka apliecinājumu. Tomēr līdz cilvēka radīšanas brīdim Dievam – Radītājam nav atbildes sniedzēja Visumā:

*Zvaigznes nira, zvaigznes grima (..) / Mīlas nebija vēl telpā. / Radīšanas vārds “es esmu”. /
Nebij atsauksmes “tu esi”, / Saules vainagu kas nesi, / Man ir mēnessgraudiņš.²*

Bībelē balstītie radīšanas vārdi “Lai top!” te ir nomainīti ar Ātmana vārdiem senindiešu Upanišadās: “Pirms visa viņš teica: “Es esmu.””³ Te spilgti parādās konceptuālās atšķirības senās pasaules radīšanas stāstos. Formula “Lai top!” uzsver Dieva transcendenci, radīšanu *no nekā*,⁴ kamēr pašizpaušmes vārdi “Es esmu” ir saistīti ar ideju par pasauli kā dievišķo *emanāciju*.

Vienlaikus tie veido asociatīvu saikni ar Dieva vēlāk Mozum sacītajiem vārdiem “Es esmu, kas es esmu” Vecajā Derībā. (2. Mozus grām. 3, 14) Kļūvuši par radīšanas vārdiem, tie apliecina gan Dieva, gan cilvēka sevis apzināšanās jēgpilno sūtību. Tādējādi dzejniece sev raksturīgajā veidā tiecas uz šo atšķirīgo radīšanas un līdz ar to visas esamības konceptu savietošanu un sintēzi.

Saules vainags simboliski iemieso kosmisko enerģiju un uzvaru pār tumsu.⁵ Seno tautu mītiskajā apziņā saule biežāk saistās ar aktīvo, vīrišķo principu, garu un debesīm, bet mēness – ar pasīvo, sievišķo principu, matēriju un zemi.⁶ Tādēļ dzejolī dievišķais spēks ir saistīts ar sauli, bet cilvēks kā koptēls – ar mēness spēkiem. Tā ir cilvēka misija – atsaukties, dot pretim savu mīlestību un radošo garu, veidot attiecības un mijiedarbi ar dievišķo.

Aspazijas mūža nogales dzejā ir attīstīts jau krājumā “Dvēseles ceļojums” sastopamais motīvs – pasaules radīšana nekad nav pabeigta un cilvēks ir tās *līdzdalībnieks*. Dzejniece vairākos melnraksta variantos meklējusi izteiksmi idejai par cilvēka divdabīgo stāvokli esamības kopainā. Variants “Dabas audumā” akcentē cilvēka īpašo uzdevumu un vienlaikus ciešo iesaisti visā radībā:

¹ RTMM 79584/22 Asp. R 9/1 Rokraksts. Aspazija. “Gars bij..” *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzejoļu rokraksti*.

² RTMM 73889/12 Asp. R 10/1 Rokraksts. Aspazija. “Noskanēja lielā dima..” *Aspazijas mūža pēdējos gados rakstītās dzejas – uzmetumi, [arī] ar virsrakstu “Jaunākās dzejas 1943. g.”, [1940. gadu sākums]*.

³ 4. brāhmana, 1. pants. *Indiešu literatūra*. Vissenākais posms, 73. lpp.

⁴ Mūsdienu eksegēze dažkārt ir apšaubījusi, ka radīšanas stāsts 1. Mozus grāmatā izprotams kā radīšana no nekā. Tās 2. nodaļā tiek saskatīta radīšana no pirmatnējā haosa, kas senajā pasaulē saistījās ar neradītu pirmmatēriju, kuru Radītājs strukturē un organizē. Taču pasaules pirmatnējā stāvokļa un tā sakārtošanas apraksts neizslēdz radīšanu no nekā. Sk.: Stone, Rota. Vai jaunajā tulkojumā ir radīšana no nekā vai no kaut kā? *Valsts valodas komisija. Raksti*. 6. sēj. Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums III. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse. – Rīga: Zinātne, 2014., 132.–136. lpp. Jebkurā gadījumā 1. Mozus grāmatā nevar saredzēt ideju, ka Radītājs pasauli rada no sevis.

⁵ Saules vainags mītiskajā apziņā ir saistīts ar apli kā kosmiskās enerģijas vizuālu izpaušmi. Sk.: Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 564. lpp. Kristīgajā simbolikā vainags iemieso garīgo uzvaru, mūžīgo dzīvību. Sk.: Pāvila 2. vēst. Timotejam 2, 5; Atklāsmes grām. 2, 10.

⁶ Šāds priekšstats ir raksturīgs patricentriskām sabiedrībām. Sk.: Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 323. lpp.

*Es dabā iekšā – tomēr dabai pāri / Kā mūžu stars, no pašas saules vīts, /
Iet ziedonis pār manu dzimto āri / Es ceļu augšup to, kas zemē mīts, – / Iet radītājs – es darbā līdz.¹*

“Zem vakara zvaigznes” publicētā versija “Nemiers” vairāk uzsver paša cilvēka radošo nemieru:

*Es sapņos redzu, kas vēl neradīts; / Kad ziedons pušķo manu dzimto āri, /
Es ceļu to, kas ziemu zemē mīts. / Iet lielais Radītājs – es radu līdz.²*

Šajā pasaules ainā cilvēkam gan ir savs īpašs uzdevums, tomēr nav personiskas nozīmības. Krājumā “Izplesti spārni” atziņa par ieaušanos visas esamības kopējā plūsmā spēj sniegt mierinājumu.³ Vēlāk nāves tuvuma apjausmā dzejniece arvien vairāk sajūt šīs atziņas nepietiekamību:

*Viens piliens mēs tik lielā pasaulē jūrā, (..) / Mēs iepīti šai lielā gaismas karā, / Kur gaisma mūžam sacīkstas
ar nakti, (..) / Mēs sekojam tik mājienam ar takti / Tai lielā harmoniju sfairu korī / Un skanot izsprakstam kā
meteori. / Vai esam, neesam? Kas pēc mums prasa?⁴*

No otras puses, visa pārējā radība akli pieņem Radītāja gribu un tai pakļaujas, vienīgi cilvēks ir neatkarīgs un spējīgs ieblīst Dieva liktajai pasaules kārtībai:

*Kad radība ir sešām dienām veikta, / Dievs atmeta ar roku – lai (..) / Un putni, zvēri, kari - teica lai. (..) /
Tik viens pats pasaulē / Kā kļiedzošs “nē” / Pret Dievu cilvēks brēca – Vai!⁵*

Šo nepakļāvību Aspazija uztver kā cilvēka radošā gara apliecinājumu. Interesanti, ka motīvs “Lai top!” sasaistīts ar pirmo cilvēku grēkā krišanas atainojumu (1. Mozus grām. 3), kas ir nākamais posms pēc pasaules radīšanas:

*Pirmais radīšanas vārds – lai top / Noskanēja rībošs – dārd – dārd – / ak, paradīzes auglis, / cik tu guards! /
nograd viss, / zem kājām zeme, / Un tomēr, tomēr – lai top. / Lai top!⁶*

Zaudētās paradīzes motīvs, kas ieskanas jau Aspazijas krājumā “Dvēseles ceļojums”, ir plaši izmantots gan pasaules, gan latviešu literatūrā. Pazīstamajā Džona Milona (*John Milton*, 1608–1674) poēmā “Zaudētā paradīze” (*Paradise lost*, 1667) iemiesots cilvēka esības traģisms. Ateista Andreja Upīša (1877–1970) novelē “Aiz paradīzes vārtiem” (1922) Dievs ir tikai personifikācija, taču viņa tēls iemieso sodu, netaisnību un centienus apspiest cilvēka brīvo garu.⁷ Aspazijai šajā

¹ RTMM 73889/55 Asp. R 10/1 Rokraksts. Aspazija. Dabas audumā. *Aspazijas mūža pēdējos gados rakstītās dzejas – uzmetumi, [arī] ar virsrakstu “Jaunākās dzejas 1943. g.”*

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 532. lpp.

³ Sal. promocijas darba teksta 51. lpp.!

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 604. lpp.

⁵ RTMM 73882/38 Asp. R 8/3 Rokraksts. Aspazija. “Kad radība..” “Zem vakara zvaigznes” (pēdējo gadu dzejoļi, daļēji izmantoti krājumā “Zem vakara zvaigznes”), [1930. gadu beigās–1940. gadu sākums].

⁶ RTMM 73882/38 Asp. R 8/3 Rokraksts. Aspazija. Dzejnieks. Turpat.

⁷ Upīts, Andrejs. *Aiz paradīzes vārtiem*. – Rīga: Daile un Darbs, 1922.

dzejolī zaudētā paradīze ir cilvēka brīvas un radošas attīstības priekšnoteikums, kas samierina ar Radītāju, tādēļ traģisma vietā te ir vitāli optimistiska intonācija.

1.5.3. *Kristīgās simbolikas izvērsums patiesības meklētāju motīvos*

Cilvēka radošo meklējumu motīvi Aspazijas dzejā ir nozīmīgi ne tikai reliģiskā kontekstā. Mūža nogales dzejā tiem meklēta jauna izteiksme gan tēlu, gan formas ziņā. Daudzos Aspazijas dzejas uzmetumos saredzamas modernistiskas dzejas formas iezīmes: brīvais pants, aprautas, izsvaidītas rindas, apziņas plūsma. Aspazija pati tos, visticamāk, dažkārt uztvērusi vien kā atsevišķu asociāciju rindu un motīvu pierakstus. To liecina pie dažiem uzmetumiem atrodamā piezīme: “Iztaisīt!” Mūsdienu skatījumā šie “neiztaisītie” varianti varētu būt interesanti, veiksmīgi modernās dzejas paraugi.

Aspazijas agrākajam stilam neraksturīga, modernistiska forma ir arī dzejolim “Zemes sirds”. Šķietami maz saistītu tēlu sablīvējums veido izteismīgu asociāciju virkni:

Kautkur, kautkur pukst zemes sirds / Kāda smaragda trauka līdzsvars ar zvaigznēm / Zemes zaļās liesmās / spožā taisnība / mīla zaļos krastos palmu paēnā / ciedru birzītē, / zibsnosī horiconti (..) / izdvesmā paceļas augšup pār baznīcu torņiem.¹

Smaragda trauka motīvs kļūst saprotams, skatot to kontekstā ar vairākiem citiem dzejoļiem un dzejas uzmetumiem, – te domāts *Svētā Grāla* kauss. Daudzveidīgi sazarotā Svētā Grāla leģenda saista šo mistisko smaragda trauku gan ar Jēzus Kristus asinīm, kas tajā savāktas pie krusta, gan ar tā saukto filozofu akmeni, kas nācis no tālām zvaigznēm. Šajās leģendās izpaužas Aspazijai tuvais dažādu reliģiju un kultūru sinkrētisms.² Kristīgie motīvi tajās savijušies ar ķeltu un citu Eiropas tautu mitoloģijas motīviem, kā arī ar gnosticismā un tā atziņas pārņēmušo herētiķu un alķīmiķu tradīcijās ietvertajiem tā saukto slepeno zināšanu elementiem.³ Vēlāk tas kļūst par simbolu dziļāko patiesību meklējumiem.⁴ Pētniece Renāte Kārklīņa norāda: “Svētā Grāla mīta galvenais elements ir sakralizēts meklējamais objekts, kā būtība meklētājiem atklājas pašā meklējumu gaitā.”⁵ Ezotēriskajā literatūrā Svētais Grāls simbolizē grūti atrodamo garīgo gudrību.⁶ Aspazijas dzejolī šī

¹ RTMM 73882/18 Asp. R 8/3 Rokraksts. Aspazija. Zemes sirds. “Zem vakara zvaigznes” (pēdējo gadu dzejoļi, daļēji izmantoti krājumā “Zem vakara zvaigznes”).

² Svētā Grāla kauss nekad nav oficiāli atzīts par baznīcas relikviju vai simbolu. Par leģendas herētiskajām saknēm liecina tās sasaiste ar katarīem un Templeīšu ordeni. Sk.: Kārklīņa, Renāte. *Svētā Grāla mīta elementi – metavēstījuma veidošanas līdzeklis kriptovēstures romānos*. Promocijas darbs filoloģijas zinātņu doktora grāda iegūšanai Literatūrzinātnes nozarē, salīdzināmās literatūrzinātnes apakšnozarē. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2014., 64. lpp. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5230/40448-Renate_Karklina_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y

³ The Holy Grail. *New Advent*. <https://www.newadvent.org/cathen/06719a.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁴ Mītiskā nozīmē to var saistīt ar kosmiskā centra meklējumiem. Sk.: Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*, p. 121.

⁵ Kārklīņa, Renāte. *Svētā Grāla mīta elementi – metavēstījuma veidošanas līdzeklis kriptovēstures romānos*, 84. lpp.

⁶ Rudzītis, Rihards. *Svētā Grāla brālība*, 103.–116. lpp.

kausa meklējumos jātiecas pēc zemes dzīves līdzsvara ar mūžīgo, pārlaicīgo. Vienlaikus tas ir arī visas esamības līdzsvara meklējums, jau minētais “samērs starp telpu un bezgalību”.

Vairākos Aspazijas uzmetumos Svētā Grāla meklētāju motīvs sasaucas ar viņas agrāko gadu dzejā nozīmīgo argonautu jeb Zelta aunādas meklētāju tēlu,¹ kas sakņots antīkajā mitoloģijā. Argonautu tēli mūža pēdējo gadu dzejā pārtop *tipoloģiski radniecīgajos* Svētā Grāla bruņinieku un pazudušo dēlu tēlos.

Latviešu klasiskajā rakstniecībā jaunu ceļu, ideju un vērtību meklējumi bieži simboliski ietverti *pazudušā dēla* motīvā no Jēzus līdzības Jaunajā Derībā (Lūkas ev. 14). Šis tēls tādējādi zaudējis oriģināla negatīvo veidolu. Aspazijas dzejolī “Pazudušie dēli” turpināta šī tradīcija:

*Ja tēvs savam dēlam / Ar lielāko mīlu / Savu dzīvoto dzīvi / Liktu par ķīlu! / Bet vecā mīla nedzēs jauno kvēlu,
/ Cik daudz vēl aizies pazudušo dēlu. / Tie atkal aizies / Pa vecām pēdām / Ar jauniem priekiem / Ar jaunām
bēdām. / Vai tie vēl mājā pārnāks un kad? / Ak tēvs, ak māmiņa – – neprasat!²*

Tātad katrai paaudzei no jauna ir jāiet šis meklējumu, arī maldu ceļš, iepriekšējo paaudžu pieredze te nevar palīdzēt. Pazudušo dēlu koptēlā iemiesotā ideja sasaucas ar dzejolī “Noli me tangere”³ ietvertajām izjūtām, kuru izteikšanai arī izmantots Bībeles motīvs. Toreiz tēloti jaunas meitenes pārdzīvojumi, kurai šķiet, ka viņa sevī nes jaunu pasauli. Mūža nogalē autore jau zina, ka arī jaunās paaudzes “jaunie” prieki un bēdas galu galā aizvedīs pa tām pašām vecajām pēdām.

1.5.4. Reliģiju sintēzes meklējumi eksistenciālo problēmu risinājumā

Garīgo meklējumu ceļi dzejnieces redzējumā ietver brīvas personības attīstību, nebaidoties no “pazušanas” iespējas. Aspazija neskata Dievu kā soģi. *Dieva soda motīvs* viņas dzejā parādās vienīgi ar humoristisku noskaņu:

*smaragda debesis. (..) / Pārcilvēki jau sāka rāpties / pret debeskalnu, viena iztraucēta /
pūce vistēvam to paziņoja, / svieda gars zibeņus pretim, / ka viņi pārbijušies bēdza, /
akmeņi gruva, kur viņi vēlās (..), / un ērgļi ēda viņu sirdis un iekšas.⁴*

Te apspēlēti Vecās Derības motīvi par Dieva dusmām, taču šķiet, ka tā nav uztverta kā iespējama realitāte. Drīzāk izsmieta pārcilvēka ideja, kam Otrā pasaules kara gados ir īpašs konteksts, un parādīts, ka tā lemta sabrukumam. Blakus Vecās Derības motīviem organiski ievīts senlatviešu mitoloģijā sakņotais *debeskalna* tēls.⁵ Debeskalns ir t.s. svētais, kosmiskais kalns, kas

¹ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 120., 325. lpp.

² RTMM 86660 Asp. R 7/3 Rokraksts. Aspazija. Pazudušie dēli. *Atsevišķi Aspazijas dzejoli*, [1900. –1943.].

³ Sal. promocijas darba teksta 42. lpp.!

⁴ RTMM 75425/80-81 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. “smaragda debesis..” *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi*.

⁵ Kalns latviešu folklorā ir debesu kalns, debesu dievību mājvieta. Sk.: Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 20., 177. lpp.

mītiskajā apziņā simbolizē pasaules centru.¹ Visticamāk, šis dzejolis ir fragments no nepabeigtās poēmas “**Debesskalējs**”,² kurš “noklīdis” no pārējā teksta un ielikts dzeju uzmetumu mapē.

Pie šīs npublicētās poēmas, sākotnējā iecerē pat eposa Aspazija ir strādājusi no 1918. gada līdz mūža galam, tomēr tā nav ieguvusi māksliniecisku veselumu un formas izveidi. Muzeja krājumā ir saglabāties iecerētā liroepiskā darba sākotnējais satura uzmetums prozā³ un fragmenti saistītā valodā. Poēmā dzejniece tiecas savienot *dažādu tautu mitoloģiskos motīvus* fantastiskā dievu un cilvēku esības kopainā, kuras valdnieks ir minētais Vistēvs, kas acīmredzot iemieso galveno Dievu visās reliģijās. Uzmetumos parādās galvenokārt sengrieķu un senlatviešu mitoloģiskie priekšstati, arī daži Bībeles motīvi. J.Kārklīšs savās atmiņās liecina, ka, rakstot šo darbu, Aspazija studējusi literatūru par asīriešiem un babiloniešiem.⁴

Blakus humoristiskiem motīviem poēmas uzmetumos ir arī sāpīgi. Debesu dārzā aug *dzīvības koks*.⁵ Tā aprakstā var saredzēt paralēles ar jau iepriekš minēto vietu Jāņa atklāsmes grāmatā, kur šis koks aug jaunajā Jeruzalemē, debesu pilsētā: “Viņas ielas vidū un upei abās pusēs bija dzīvības koks, (.), un viņa lapas bija tautām par dziedināšanu.” (Jāņa atklāsmes grām. 22, 2) Šim motīvam ir saikne ar Aspazijas dzejoli “Pie dzīvības upes”.⁶ Nodaļā “Debess dārzā” tas savdabīgi saistīts ar trimdinieku traģiku:

Dzīvības koks ar platām lapām / ir dzimtene tiem, kas ir / bez dzimtenes, / pirmā atpūtas stacija. / Pirmā atpūta uz pēdējā ceļa. / “Ak, dzīvības koks! / Tavi bērni mirst, un lapa pēc lapas krīt. / Arī debesīs rudens.”⁷

Trimdinieks zemes virsū kļūst par trimdinieku arī debesīs. Tā kā poēma sastāv tikai no fragmentiem, ir grūti pateikt, kādā kontekstā šī aina iekļautos, taču ideja, ka dzīvības koku arī skar rudens lapkritis, ietver “mūžīgās trimdas” izjūtu.

Aspazijas dzejā eksistenciālie motīvi bieži ir saistīti ar sabiedriskajiem. Tādēļ likumsakarīgi trimdinieka likteņa motīvus 1940. gadu sākumā nomaina aktuālie kara motīvi. Dzejoļa uzmetumā

¹ Eliade, Mirča. *Mīts par mūžīgo atgriešanos*, 24. lpp.

² Latviešu folklorā debesu (arī zemes, jūras) kalēja darbība ir pielīdzināta kosmogoniskam aktam. Sk.: Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 176. lpp.

³ “Debesskalējs apņēmies dieviem, kuri izkļiedēti gaisos mājājuši, uztaisīt cietu mājokli, zelta pili.” Vēlāk dievi viņu nosviež zemē. Viņš “ierīko smēdi pazemē, kur strādā ar zemākiem gariem”. Arī tie viņu nesaprot un sāk nīst. “Viņš ir apdraudēts no augšas un apakšas.” “Pēc savas idejas viņš ir mūžīgais protesta gars pret visu sastingumu, mieru, pieticību.” RTMM 436060 Asp. R 17/7 Rokraksts. Aspazija. *Debesskalējs* [iecere], [1918.–1920.].

⁴ Kārklīšs, Jānis. Aspazija sīkdaļu spoguļi. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1968. gadam*, 61. lpp.

⁵ Par Dzīvības koka simboliku plašāk sk. promocijas darba 179.–181. lpp.!

⁶ Sal. promocijas darba teksta 87. lpp.!

⁷ RTMM 74151/16 Asp. R 5/3 Rokraksts. Aspazija. Debess dārzā. *Debesskalējs*, [1918.–1940. gadu sākums].

parādās trīs apokaliptiskie jātnieki – karš, bads un mēris.¹ Pat baznīcu torņi, kas tradicionāli simbolizē svētsvinīgu mieru, vēsta par karu:

*Vai torņiem nav vairs citu zvanu, / Kā vien, kas zvana negaisu? / To dzidro, lielo prieka zvanu, /
Kas iezvanītu svētrītu? / Kad miers ap liktens spoli vīsies, (..) / Kad atkal cerēs, domās, darbos dzīsies, /
Un beigu vārds būs: / – tas ir piepildīts?²*

Šis dzejolis veido motīvu paralēles ar dzejoli “Virs zemes miers” krājumā “Kaisītās rozes”. Diemžēl toreizējās cerības uz mieru ir sabrukušas. Tomēr dzejniece turpina cerēt, ka karš nav “beigu vārds” cilvēces attīstības gaitā. Dzejoļa noslēguma rindā ietverta atsauce uz Kristus pēdējiem vārdiem pie krusta: “Viss piepildīts!” (Jāņa ev. 19, 30) Jēzus ar to domā savas misijas piepildījumu – cilvēces grēku izpirkuma upuri. Aspazija šajos vārdos ietver traģisko vēstures notikumu iespējamu piepildījumu, nepieciešamību pēc to attaisnojuma un jēgas, kas paceltu cilvēci jaunā attīstības pakāpē. Līdzīgi viņa paplašina arī pašu *pestīšanas* jēdzienu:

Viss, kas cilvēku aizrauj ārpus sevis, (..) / Nes atpestīšanas ideju.³

Mūža pēdējo gadu dzejas uzmetumos atkārtojas *dievišķā upura* motīvi, kas aizsākušies krājumos “Asteru laikā” un “Kaisītās rozes”. Vairākos variantos dzejniece cenšas ietvert ideju, ka cilvēce joprojām ir gatava nogalināt dievišķo, tā nav kļuvusi labāka: *Ja Dievs nokāptu no debess, / Tas tiktu otrreiz krustā sist.*⁴ Citā variantā krusta nāves motīvs savienojas ar “dieviem” daudzskaitlī:

Dievi ja zemē nokāptu, / No jauna tos krustā sistu.⁵

Aspazija šajos dzejas uzmetumos atkal tiecas uz visaptverošu sintēzi, savu ideju izteikšanai savienojot kristīgos motīvus gan ar sengrieķu mitoloģijas un citu seno tautu reliģiskajiem tēliem un simboliem, gan ar latviešu folkloras dievatziņā sakņotiem priekšstatiem,⁶ gan pat ar klaji sātāniskiem motīviem.⁷ Tas liecina par viņas garīgo meklējumu sarežģītību.

---

¹ RTMM 30545/60 Asp. R 10/2 Rokraksts. Aspazija. Apokaliptiskie jātnieki. *Aspazijas dzejoļu uzmetumi no mūža pēdējiem gadiem, latviešu un vācu valodā*, [1940. gadu sākums].

² RTMM 30544/4 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. “Vai torņiem nav vairs..” *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi*.

³ RTMM 30544/16 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. “Viss, kas cilvēku aizrauj..” Turpat.

⁴ RTMM 73882/23 Asp. R 8/3 Rokraksts. Aspazija. Vai tie ir tie. “*Zem vakara zvaigznes*” (*pēdējo gadu dzejoļi, daļēji izmantoti krājumā “Zem vakara zvaigznes”*).

⁵ RTMM 73882/28 Asp. R 8/3 Rokraksts. Aspazija. Dienu bilance. Turpat.

⁶ Piemēram, dzejolī “Līgas kokle” tā uzmetumā minētā Līra (RTMM 73922/71 Asp. R 9/2) ir pārtapusi par Līgu, tā zaudējot dzejas rindu atskaņas. Blakus Līgai parādās arī Laima, kas nāk “ar dziesmu vācelīti ļaudis svētīt”. Dzejojums ir mākslinieciski vājš triviālās tēlainības un izplūdušās formas dēļ. Pirmpublicējums: *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1968. gadam*, 17. lpp.

⁷ Piemēram, RTMM 73922/4, 11 Asp. R 9/2; RTMM 73889/8 Asp. R 10/1

Īpaša nozīme Aspazijas daiļradē ir Promēteja tēlam, kurš sākotnēji personificē ziedošanos sociālai idejai;¹ vēlāk sabiedriskā dimensija cieši savijas ar garīgo.² Dzejoļa uzmetumā “Atrāviens Prometejs” Promēteja un Kristus tēli neatdalāmi saplūst vienā:

*Dievs tomēr nāktu un uz zemes mistu. / Ļaudis to no jauna krustā sistu.*³

Krusta nāves upura un pestīšanas motīviem šajos uzmetumos vēl nav kristīgas jēgas. Promēteju, Kristu un citus dievus Aspazija skata kā daudzveidīgus izpausmes veidus un simbolus pasaules atpestīšanas, resp., cilvēces vēsturiskā piepildījuma mistērijā. Vienlaikus tie ir Visuma mūžīgās atjaunotnes, radošās sākotnes simboli.

Pasaules sāpju un ļaunuma problēma, kas jaunībā ir radījusi protestu un atsvešinājusi no ticības, vēlinājā dzejā tomēr tikai retā vietā izsauc pārmetumus Dievam. Dzejniecei grūti saredzēt bezjēdzīgi pavadītu mūžu jēgu, tādēļ rodas jautājums, kā Dievs var neiejaukties:

*Skrandaina dzīve / lupatāns darbs / Ap lūpām tievi smaidiņi (..) / Par visu mūžu nosplaujies. / Vai tu to neredzi, žēlīgais Dievs?*⁴

Vairāk tomēr dominē samiernieciska attieksme, dažkārt pat ar humoru:

*Kādēļ pasaule ļauna? / Dievs sešas dienas bij ap pasaules / radīšanu mocījies un sestajā redzējis, / ka tur nekas neiznāca, / mīksta sirds un silta gulta!*⁵

Savukārt izjūta par Dieva līdzcietību pret radīto pasauli ir pārtapusi spilgtā poētiskā gleznā.

Tajā sāpes savienojas ar mierinājumu:

*Rasa uz puķu lapām / Ir Dieva asaras (..) / pa naktīm Dievs raud. / Pa naktīm eņģeļi staigā (..) / Tie nesa tev veldzi dzīvības traukā / Un kausēja tavas bēdas / No zāles vaigiem.*⁶

Tikai vienā npublicētā dzejolī “Sāpes” Aspazija atsakās pieņemt savas sāpes, meklējot budistisku risinājumu – neko sevī nepaturēt un ne pēc kā netiekties.⁷ Šāda pozīcija viņas dvēselei tomēr sveša. Viņa nonāk pie jau tradicionāliem atbilžu meklējumiem – bez ļaunuma labais nevarētu būt pilnīgs, bet ciešanas un sāpes šķīsta un apskaidro dvēseli, veidojot to jaunā kvalitātē:

*Tas ir tas dievišķīgais brīnums, / Ka zaudējumi stiprākus mūs dara, / Mēs visu sākam saprast dziļāk, vairāk.*⁸

¹ Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj., 357.–359. lpp.

² Turpat, 327.–328. lpp.

³ RTMM 73882 Asp. R 8/3 Rokraksts. Aspazija. Atrāviens Prometejs. “Zem vakara zvaigznes” (pēdējo gadu dzejoļi, daļēji izmantoti krājumā “Zem vakara zvaigznes”).

⁴ RTMM 73889/24 Asp. R 10/1 Rokraksts. Aspazija. Salāpīts mūžs. *Aspazijas mūža pēdējos gados rakstītās dzejas – uzmetumi, [arī] ar virsrakstu “Jaunākās dzejas 1943. g.”*

⁵ RTMM 73871/12 Asp. R 9/4 Rokraksts. Aspazija. “Kādēļ pasaule ļauna?” *Aspazijas uzmetumi dzejoļiem no mūža pēdējiem gadiem (latviešu un vācu valodā)*, [1930. gadu 2. puse–1940. gadu sākums].

⁶ RTMM 30544/64 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Dieva asaras. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi*.

⁷ RTMM 30544/66 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Sāpes. Turpat.

⁸ RTMM 30544/14 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Zvaigžņu svētceļotāji. Turpat.

Citā uzmetumā sāpes ir cilvēka audzinātājas. Uzvara pār tām ir uzvara pār sevi, tādēļ jāparedz sāpju svētība: *Un sāpes mani svētīja / Ērkšķu kroni galvā lika, / Kas beidzot par uzvaras vainagu tika.*¹

Šajās rindās savienoti divi Jaunās Derības motīvi: Kristum uzliktais ērkšķu kronis, ko dzejnieks bieži liek galvā pats sev, un apustuļa Pāvila aicinājums dzīties pēc garīgās uzvaras vainaga, kā sportists tiecas pēc uzvaras vainaga antīkās pasaules sporta sacensībās. (Pāvila 2. vēst. Timotejam 2, 5) *Sāpju vērtība* garīgajā izaugsmē ir mūsu klasiskajai dzejai raksturīgs motīvs, kas iemiesots arī F.Bārdas,² A.Saulieša, A.Čaka u.c. autoru dzejā.³

Dzejolī “Vecais pravietis” dzejniece pārstrādā motīvu no savas bērnības atmiņu grāmatas “Zila debess zelta mākoņos”. Tajā viņa atceras nabaga ebreju skroderi, iesauktu par Pīslī, kurš staigājis pa mājām ar savu šujmašīnu.⁴ Dzejolī viņa tēls zaudējis negatīvās un humoristiskās iezīmes, kas grāmatā parādās blakus labajām pusēm. No reālas personas viņš tajā ir kļuvis par ticības paļāvības simbolisku iemiesojumu, un šo paļāvību dzejniece atklāj ar siltu apbrīnu:

*Pīslis ar lielajām, zilajām acīm, / dusulis krūtīs un kupris mugurā. / Gara, sirma bārda nokaras kā ceļš tuksnesī, pa / kuru Israēļa tauta gāja uz izredzēto zemi. / Neviena mīlai nebij tādu liesmu, kā viņa / acu zilajiem vizbuļiem. / Viņš, kam nebij nekā, / tas teica: cik liela tā Kunga godība. / Kaut viņu lupatas sedza, / Viņa sirds kā Horeba krūms dedza. / Viņš gāja lietū un salā no mājas / uz māju, krūtīs elsa un čīkstēja, uz kupra / viņš stiepa šujmašīnu. / Suņi, nikni riedami, krita viņam / virsū un atsprāga atpakaļ no viņa / acu uguniem.*⁵

Savās lielajās ciešanās un beidzot traģiskajā nāvē viņš tomēr nebeidz slavēt Dievu Jahvi. Vecās Derības priekšstats par cilvēku kā pīslī (1. Mozus grām. 3, 19) un skrodera ārējais niecīgums te paradoksāli savienojas ar pravieša jēdzienu. To var asociatīvi saistīt ar apustuļa Pāvila vārdiem: “Pirmais cilvēks ir no zemes, no pīšļiem, otrs cilvēks no debesīm.” (Pāvila 1. vēst. korintiešiem 15, 47) Ar pirmo cilvēku domāta miesīgā daba, ar otro – garīgā, atdzimusī cilvēka būtība.

Pravieša vārds parādās tikai dzejoļa virsrakstā. Dzejas varonis pats sevi par tādu neapzinās. Viņš ir pielīdzināts senlaiku praviešiem, jo gara spēks viņā nav mazāks. Tas izpausts vairākkārt uzsvērtajā lielo acu motīvā, jo acis ir dvēseles spogulis:

*Beidzot viņu vienā rītā atrada / nosalušu uz grāvja. / Acis, lielās acis bij palikušas vaļā, pret / sauli vērstas. To pārsteiguse bij nāve. / Uz lūpām vēl vārds: / Cik liels ir dievs Jāve.*⁶

¹ RTMM 30544/70 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Audzinātājs. Turpat.

² Sal. promocijas darba teksta 188. lpp.!

³ *Jo vairāk ciests, jo svētāks prieks... / Svētījat ciešanas, mani draugi! Saulietis, Augusts. Raksti. 9. grām. – Rīga: izd. Jānis Roze, 1926., 168. lpp.; Kam tavā gaismā būtu mirdzēt vieta, / Ar sāpju lāpstu, Kungs, to ārā roc! RTMM 201717 S R 4/3 Rokraksts. Saulietis, Augusts. Kā klinšu zeme. Dzejolis, 11.01.1927.;*

Čaks, Aleksandrs. *Kopoti raksti. 1. sēj., 342., 398. lpp.*

⁴ Aspazija. *Kopoti raksti. 5. sēj., 293.–295. lpp.*

⁵ RTMM 75436 Asp. R 7/3 Rokraksts. Aspazija. Vecais pravietis. *Atsevišķi Aspazijas dzejoļi.*

⁶ Turpat.

Saraustītās rindās ietvertais, pakāpeniski veidotais emocionālais kāpinājums padara šo dzejoli par vienu no iespaidīgākajiem Aspazijas npublicēto darbu vidū.

1.5.5. Dvēseles nemirstības, pēcnāves likteņa motīvu attīstība

Doma par nāvi atkal neizbēgami noved pie jau senāk uzdotajiem jautājumiem par cilvēka *dvēseles tālāko likteni pēc nāves*. Vairākkārt uzsvērta atziņa, ka esība turpinās. Gars “vairāk ilgst kā mūžs un laicīgums”.¹ Taču joprojām nav skaidras atbildes, kādā veidā un formā tas notiek. Pirmskara gados un kara sākuma posmā dzejnieces pasaules redzējumu lielā mērā nosaka platoniskās filozofijas tradīcijā balstītā ideja par šo pasauli kā garīgās realitātes atspulgu. Tā saplūst ar augšāmcelšanās motīvu, tomēr šis jēdziens vēl nav lietots kristīgā izpratnē kā personiskas nemirstības un miesas augšāmcelšanās apliecinājums, bet kā simbols gara nemirstībai:

*Tev jābūt apziņai, ka šīs pasaules dzīve / Ir tikai viņpasaules kristalizācija. /
Miršanas noslēpums / Ir reizē augšāmcelšanās noslēpums.²*

Dzejoli “Tāļāk un tāļāk” tā ir Austrumu reliģijām un dažiem antīkās filozofijas virzieniem raksturīgā ieiešana “elementu lokos”, skatot cilvēka dvēseles elementus tikai kā visas esamības kopējā rituma daļiņu:

*Ja atkal man jāiet elementu lokos / Kā baltai saknītei, sīkai sēkliņai / kas iebirst zemes klēpī. /
Varbūt kā vilnītīm lielajā jūrā / Lai ritumu tālāk dzītu / Vai arī kā pilienam, no klints kas iztecētu (..) /
Un lai lielajai gaismas straumei pretim ietu.³*

Līdzīga ideja izteikta krājuma “Zem vakara zvaigznes” noslēguma dzejolī “Rituma lokā”. Ikviena esības daļiņa pastāv jau kopš mūžības. Nozīmību tā iegūst vienīgi visas esamības rituma lokos, kas no atkārtotā izlaužas uz jaunu attīstību, resp., šie rituma loki veido spirāli:

*Nav dzīves, / Kas jau reiz nav caurdzīvotne, (..) / Nav dzīves, / Kas reiz beidzot nāvē nenorimtu, /
Nav nāves, / Kas no jauna atkal neatdzimtu. (..) / Bet vairākkārti / Šai tekmei sadrāžoties, plaismo vārti – /
Un vārti / Dod izeju un ceļu savukārti.⁴*

Pieļāvuma formā “Ja atkal man jāiet..” un vārtos, kas dod jaunas attīstības ceļu, var saredzēt gan budisma mācībā pazīstamo ideju par nepieciešamību izrauties no pārdzimšanas lokiem,⁵ gan vienlaikus šaubas par šīs mācības patiesumu. Savukārt dzejolī “Traģiskais motīvs” dzejniece šajā

¹ RTMM 79584/22 Asp. R 9/1 Rokraksts. Aspazija. Gars. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzejoļu rokraksti*.

Par jēdzienu *dvēsele* un *gars* sinonīmisko izpratni sk. atsauci 54. lpp.!

² RTMM 73882/16 Asp. R 8/3 Rokraksts. Aspazija. Grieki senatnē (?) [virsraksts grūti salasāms]. “Zem vakara zvaigznes” (pēdējo gadu dzejoļi, daļēji izmantoti krājumā “Zem vakara zvaigznes”).

³ RTMM 73882/17 Asp. R 8/3 Rokraksts. Aspazija. Tāļāk un tāļāk. Turpat.

⁴ Aspazija. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 546.–547. lpp.

⁵ Death and Dying in Buddhism. *University of Bristol*.

<https://www.bristol.ac.uk/religion/buddhist-centre/projects/bdr/chaplains/online-guide.html> [Skatīts: 25.11.2023.]

neizprotamajā esamības plūdumā jau sāpīgi sajūt savu īslaicību un ilgojas pēc dvēseles nemirstības – nevis sev, bet visiem cilvēkiem:

*Es mirdzoša airu pēda ūdenī / Uz kurieni laiva, kur? / Es nezinu, tik zinu, ka nekas to neaptur. (..) /
Es maza svītriņa, tik šaura kā cerība dvēselēm uz nemirstību /
Ne priekš sevis, bet priekš tiem, kas aiz manis, pēc manis.¹*

Tātad cerība uz personisku nemirstību pastāv, bet gaužām vāja. Te var saredzēt asociatīvu saikni ar Jaunajā Derībā minēto “šauru ceļu” uz mūžīgo dzīvību. (Mateja ev. 7, 13–14) Dzejolī šis motīvs simboliski ietver nedrošību par nākamo paaudžu likteni. Aspazijas mūža nogales dzejā būtisks ir dvēseles ceļš uz sevi, tomēr arī cilvēces kopības ideja nav zudusi. Dzejniecei nepietiek ar rūpēm par savu likteni, viņa pārdzīvo visas cilvēces esības traģiku gan sociālā, gan garīgā plānā.

Tēlaini spilgtā, brīvajā pantā rakstītā dzejolī Aspazija parāda pārlaicīgā klātesamību arī ikdienā nogrimušo cilvēku dzīvē, sevišķi nāves tuvuma nojausmā:

*Viņš mierīgs, nosvērts, prātīgs. / Sen visi sapņi aiz viņa. Tie bija jaunībā, trakuma laikā. / Tagad resns vēders, trijās krokās tuklais žods. / Te kādā naktī sapnis uzmācas. / (..) it kā kāds ar baltiem spārniem palaidās garām. / Uz krūtīm uzkrita balta spalviņa. Tā it kā spiež – vai nebūs smagi ēdis (..) / (..) /
Paliek kaut kā žēl, tā allaž iesāpas, tik žēl – bet, nieki, viss jau vēli. – / Viens vakars nāks – tik klusu, klusu. /
Tad baltos spārnus redzēs – tie viņu apklās visu – uz pēdējo dusu.²*

Šajos dzejoļos nāve no mūžības skatpunkta ir jēgpilna. Šo jēgu piešķir Dieva nodoms:

Dievs nāvi dod, lai kaut ko atklātu, / Kas pāri ir par nāvi.³

1.5.6. Atgriešanās pie personiska Dieva jēdziena, lūgšanas, kristietības

Līdz šim dzejniecei nozīmīga ir bijusi ideja, ka cilvēks pats ir sava likteņa lēmējs un virzītājs. Vēl 1930. gadu nogalē tapušā uzmetumā “Dvēseles dzimtene” uzsvērtā doma, ka šī dzimtene ir pašā cilvēkā: “Tu pate sev liktens (..)”.⁴ Kara šausmas mūža pēdējos gados noved pie citas atziņas – cilvēks nespēj pats noteikt savas esības gaitu:

(..) neesam neviens savs lēmējs “es”, / Neviens savs devējs un neviens savs ņēmējs.⁵

Savukārt “lielais liktens lēmējs” ir “pats reizē devējs un pats reizē ņēmējs.”⁶ Šī atziņa nav nākusi viegli, tā izraisa sava niecīguma izjūtu un rosina meklēt Dieva klātbūtni.

¹ RTMM 73874/45 Asp. R 9/1 Rokraksts. Aspazija. Traģiskais motīvs. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzejoļu rokraksti.*

² RTMM 30544/31 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Mierīgais. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi.*

³ RTMM 73882/16 Asp. R 8/3 Rokraksts. Aspazija. Grieķi senatnē (?). “Zem vakara zvaigznes” (*pēdējo gadu dzejoļi, daļēji izmantoti krājumā “Zem vakara zvaigznes”*).

⁴ RTMM 79592/7 Asp. R 9/1 Rokraksts. Aspazija. Dvēseles dzimtene. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzejoļu rokraksti.*

⁵ Aspazija. *Kopoti raksti.* 2. sēj., 604. lpp.

⁶ RTMM 30545/80 Asp. R 10/2 Rokraksts. Aspazija. “Kā dažu brīdi liecas liktens svāri..” *Aspazijas dzejoļu uzmetumi no mūža pēdējiem gadiem, latviešu un vācu valodā.*

Nepublicētās piezīmēs kara sākumā dzejniece raksta: “Ja es palikšu pārāk veca, tad es sāksu dievu lūgt un piekopt sakņu dārzu.”¹ Tātad *lūgšana* te uztverta kā izteikti mietpilsoniska nodarbe. Mūža beigās, smagajos kara gados, Aspazija atgriežas pie sen atmestās lūgšanas, kā liecina vairāki viņas dzejoļi. Sākumā bieži vien ir traģiska izjūta, ka lūgšanas neatbildētas “atsitas pret debesu tērauda durvīm”.²

Dzejoļa “Māte nakts” virsraksta motīvs, visticamāk, ir reminiscence par mātes nakts tēlu Novālista dzejprozas darbā “Himnas naktij” (*Himnen an die Nacht*, 1800).³ Novālisam tieši nakts iemieso labvēlīgu un nepieciešamu vidi cilvēka garīgajai izaugsmei, tāpēc tā ir māte. Aspazija piešķir šim motīvam pretēju jēgu, lai izteiktu savas atstumtības sāpes. Māte nakts šajā dzejolī nav diennakts daļas personifikācija, bet simbolizē augstāko spēku, jo tā ir radītāja un uzturētāja. Vēršanās pie mātes nakts šajā kontekstā ir vēršanās pie Dieva:

*Ak, māte nakts, kam atstāj mani vienu, / Tu esi dzemdējusi balto dienu, /
Tu zvaigznes sien ar sudrabpavedienu. / Par augstu debesis priekš putna spārniem, /
Vēl augstākas priekš manām lūgšanām. / Es zemē krītu rokām izplestām.*⁴

Atgriežoties pie lūgšanas, Aspazija atgriežas pie jaunības dzejas motīva, kurš savulaik ir ievadījis novēršanos no tās, – Dieva rūpes par visas dzīvās dabas uzturēšanu tiek pretstatītas cilvēka pamestības un esības traģiskas izjūtai. Jau minētajā dzejolī “Lūgšana”⁵ krājumā “Dvēseles krēsle” dzejniece vēršas pie Dieva ar pārmetumu:

*Gaisus iztīra / Tavi pārkoņi, / Puķes veldzina / Tavi mākoņi, / Tikai cilvēcē / Vēl tas pats, tas pats (...).*⁶

Dzejoļi “Māte nakts” gandrīz burtiski atkārtojas tie paši tēli:

*Tik daudz tev mākoņu, tik daudz tev vēju, / Un saviem pārkoņiem tu runāt liec, /
Kam tu ne staru manim nepasniedz?*⁷

Tomēr starp šiem motīviem ir arī būtiska atšķirība. Jaunības dzejas rindu fokusā ir visas cilvēces ciešanas. Kā jau minēts, Aspazija vairāku dzejas motīvu virzībā no sociālā vispārinājuma pāriet uz sevi, savu iekšieni. Mūža nogalē viņa vairs neuzdod Dievam jautājumu par miljonu sāpēm, jo zina, ka uz to nesaņems atbildes. Dzejas intonācija ir mainījiesies no pārmetuma uz izmisīgu

¹ RTMM 73871/29 Asp. R 9/4 Rokraksts. Aspazija. “Ja es palikšu..” [piezīmes]. *Aspazijas uzmetumi dzejoļiem no mūža pēdējiem gadiem (latviešu un vācu valodā)*.

² RTMM 30544/66 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Sāpes. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi*.

³ Novalis. *Himnen an die Nacht*, 1779.–1800. *Lyrik online*. <https://www.lyrik.ch/lyrik/spur3/novalis/novalis1.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 523. lpp.

⁵ Sal. promocijas darba teksta 32. lpp.!

⁶ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 86. lpp.

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 523. lpp.

lūgumu saņemt personisku mierinājumu. Dzejolī “Lūgšana” jaunā dzejniece savā izmisuma pilnajā protestā pati novēršas no Dieva. Vairāk nekā pēc četrdesmit gadiem Aspazija jūtas atgriezusies izejas punktā, tikai process ir pretējs. Tagad dievišķie spēki novēršas no viņas:

*Un eņģeļi ar zvaigžņu spārniem / Kā meteori manim garām šaujas, /
Neviens, neviens, kas sevi satvert ļaujās.¹*

Bet tad dzejniece pēc ilgiem gadiem atkal sajūt Dieva un eņģeļu klātbūtni nevis filozofiskā savas esības sākotnes apjēgsmē, bet lūgšanas sniegtajā dievišķās mīlestības un pasargātības izjūtā. Garīgais pārdzīvojums iemiesots divos dzejoļos ar kopīgiem motīviem. Pirmajā variantā šī izjūta ietverta modernistiskā asociatīvās dzejas formā:

*Un kautkur klusi, klusi / Skan vienmēr viena balss / Un kautkur lēni, lēni / Mani viena roka glauž / Kā pārsla
uzlidoša / Kā roze sniegā / Kā sapnis pusdienā / Kā rīta lūgšana / neredzami stari / zīda tīklu auž²*

Vēlāk šie paši motīvi pārtop klasiskos, bet emocionāli tikpat izteiksmīgos pantos:

*Kad sirds man piekususi / Un ērkšķu vainags grauž, / Es jūtu, mīla roka / Man tālē galvu glauž – (..) /
Kā smalku zīda tīklu / Tā manim pāri auž – (..) / Kā baltu spārnu ēna / Man acīm pārlido. /
Kā sapnis dziļā miegā, / Kā rīta lūgšana, / Kā roze ziemas sniegā, / Uz krūtīm uzvesta. /
Tā roku man uz sirdi, / Uz slimo sirdi liek – / Un atkal viegli, viegli / No viņas manim tiek – –.³*

Dievs kā “visu domu avotspēks”, platoniskās filozofijas tradīcijā balstīts sākotnējais princips, kas meklējams zemapaizņas dziļēs, šajos dzejoļos atkal ir pārtapis par *personisku* Dievu, mierinājuma sniedzēju. Šī saikne atsevišķam cilvēkam kopībā piešķir personisku nozīmību. Dzejniece lūdz “nemirstīgos garus”, lai no viņas dvēseles plūstu straume, kas citus dzirdina, un tas dod spēku arī viņai pašai.

Krājumā “Zem vakara zvaigznes” (1942) tēzes un antitēzes kontekstā gaišu pretsvaru dzejolim “Māte nakts” veido Mihaila Ļermontova (*Mihail Jur'evich Lermontov*, 1814–1841) dzejoļa atdzejojums ar virsrakstu “Skumjā brīdī”, kurā izteiktas līdzīgas noskaņas.⁴ Tas netieši liecina, ka šie pašas Aspazijas dzejoļi toreiz nav vēl tapuši. Tātad to rašanās laiks varētu būt dzīves pēdējie mēneši. Pastāv arī cita iespēja – dzejniece šīs izjūtas nav gribējusi publiskot.

Kopš poēmas “Patiesība” laikiem *Kristus tēls* Aspazijas dzejā ir parādīties maz. Jaunās Derības reminiscences izmantotas tikai kādas citas idejas izteikšanai. Kā redzams, pēdējos gados šo atsauču uz kristīgajiem tēliem un jēdzieniem paliek aizvien vairāk.

¹ Turpat.

² RTMM 73922/89 Asp. R 9/2 Rokraksts. Aspazija. “Un kaut kur klusi, klusi..” *Aspazijas pēdējo gadu dzejoļu uzmetumi* “Šalčoša straume”, “Zem vakara debess”, [1930. gadu beigās–1940. gadu sākums].

³ RTMM 50038/51 Asp. R 9/1 Rokraksts. Aspazija. Zīda tīklis. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzejoļu rokraksti*.

⁴ Aspazija. *Kopotni raksti*. 2. sēj., 523. lpp.

Mūža beigās Aspazija atgriežas pie Kristus dzīves un nāves motīviem. Dzejoļa melnrakstā “Magdalēnas zelta mati” *Marijas Magdalēnas tēls*, kas viņas dzejā pirms tam izmantots nereliģisku izjūtu alegoriskai izteikšanai, te atgūst savu bībelisko nozīmi – tā ir atgriezies grēciniece pie Jēzus kājām. Uzmetumā dzejniece ir pārstrādājusi Magdalēnas zelta matu motīvu, kas nācis no viņas bērnu dienu fantāzijas ainās.¹ Magdalēnas matu motīvs reiz ticis ietverts tēlojumā “Patiesības augstā dziesma”² un poēmā “Laime”.³ Mūža nogalē dzejniece pie tā atgriežas vēlreiz. Sižetiskais dzejolis sākas ar Jaunās Derības ainu. Marija Magdalēna svaida Jēzus kājas ar eļļu un žāvē tās savos matos. (Lūkas ev. 7, 37–50; Jāņa ev. 12, 3–7) Tālākajā risinājumā Aspazija seko gan bērnbāzes fantāzijā izjustajam, gan daiļdarbos pazīstamajam motīvam par romantisku jūtu klātbūtni Marijas Magdalēnas un Jēzus kā cilvēka attiecībās. Bērna iztēlē eņģelis, kas Ģetzemanes dārzā parādās Jēzum un viņu stiprina, pieņem Marijas Magdalēnas veidu.⁴ Dzejolī Magdalēnas zelta mati kļūst par visaptverošu simbolu mīlestības uzvarošajam spēkam cilvēces vēsturē:

*Kad Jēzus Ģetzemanes dārzā izmisa nāves bailēs, / Parādība: zelta mati no dailes – pārmāca bailēs, / spēcīnāja, krusta ceļu gāja. / Tie bija tik kupli un plati / ar sava aromāta tvaiku pildīja visu laiku. (..) / tā [mīla] pārvar nāvi, dzīvi, bailēs – naidu / kas mīl, tas tagad nokāps peklē / ļausies krustā sist.*⁵

Dzejoļa noslēgumā Aspazija vēlreiz atgriežas pie jau senāk variētā *dievišķā upura* motīva. Taču šeit tas ir nevis simbols, kas balstās dažādu kultūru mītos, bet Kristus kā Dieva dēla upuris. Pasaule nenovērtē dievišķo upuri, bet tas nemazina tā jēgu. Uzmetumā ietverta doma, ka ar vienu krusta nāvi cilvēces pestīšanai varētu nebūt pietiekami, bet Dievs ir gatavs vēlreiz mirt par cilvēci:

*(..) atkal nokāps Dievs un liks sevi otrreiz / krustā sisties / Dievs atkal nesīs smago krustu.*⁶

Šī ideja nesaskan ar baznīcas dogmatiku, kas uzsver pestīšanas upura vienreizējību un universalitāti.⁷ Taču, pretstatā agrākajiem variantiem, cilvēces pestīšana Aspazijas dzejolī nepārprotami saistīta tieši ar Kristu kā Dieva Dēlu, uzsverot viņa mīlestības spēku.

Visspilgtāk dzejniecē notikušās garīgās izmaiņas apstiprina dzejoļa uzmetums “Lielākais vārds”, kas rakstīts no *kristīga* skatpunkta. Nevienāda, neskaidrais rokraksts šķiet trīcošu roku

¹ Atmiņu grāmatā “Zila debess zelta mākoņos” atainots, cik spilgti meitene toreiz iztēlojusies skaistās sievietes zelta matus, kas izstaro gaismu (Bībelē matu krāsa nav minēta). Sk.: Aspazija. *Kopotī raksti*. 5. sēj., 302.–303. lpp.

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 5. sēj., 100.–101. lpp.

³ Sal. promocijas darba teksta 32. lpp.!

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 5. sēj., 303. lpp.

⁵ RTMM 30544/73 Asp. R 9/5 Rokraksts. Aspazija. Magdalēnas zelta mati. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi*.

⁶ Turpat.

⁷ Kristīgajā dogmatikā šo upuri nostiprina un dara pieejamu ikvienai paaudzei Dieva Dēla augšāmcelšanās un Svētā Gara darbība. Sk.: Sanness, K.O. [Kjells Olavs]. *Luteriskā ticība. Augsburgas apliecības skaidrojums*. – Rīga: Luteriskā mantojuma fonds, 1995., 37. lpp.

rakstīts. Tas liek domāt, ka “Lielākais vārds” varētu būt viens no viņas pēdējiem dzejoļiem. Arī tajā ietverti autores centieni apliecināt kristīgās mīlestības spēku, kas nav spēks pasaulīgā izpratnē, bet dziļākā garīgā nozīmē. Kristus aicinājumu: “Bērniņi, mīlaties viens otru!”¹ viņa atzīst par vislielāko vārdu virs Zemes, kas piešķir cilvēces vēsturei pārilaicīgu, vienojošu jēgu:

*Vārds lielākais, kāds jebkad bij / Kopā laiks ar laikiem gredzenus šē vij /
Ne zibens spēriens spalgs, ne pārkoņdārds / Šis spēcīgākais vārds. /
Tik maigs kā šūpolī kad bērnu aijā / Kā vasarsvētku bērzu šalkas maijā²*

Šie motīvi asociatīvi saistās ar pravieša Elijas izmisuma brīdī piedzīvotās Dieva klātbūtnes aprakstu Vecajā Derībā: “Liela un spēcīga vētra, kas sašķeļ kalnus un sadrupina klintis, gāja Kungam pa priekšu, bet šinī vētrā nebija Kungs. Pēc vētras nāca zemestrīce, bet Kungs nebija zemestrīcē. Un pēc zemestrīces bija uguns. Bet Kungs nebija ugunī. Bet pēc uguns – lēna balss.” (1. Ķēniņu grām. 19, 11–12) Tieši lēnā balss ir Dieva balss. Vecajā Derībā dabas stihiju atainojumam velētīts ievērojami vairāk vietas nekā “lēnajai balsij”. Aspazijas dzejoļī Jaunās Derības kontekstā šī proporcija ir pretēja. Šajā motīvu sasaistē un vienlaikus kontrastā ietverta simboliskā ideja, ka Dievs nenāk pie cilvēka ar ārēju spēku, kas ietverts varenībā, troksnī, vardarbīgā pakļaušanā savai gribai. Vispēcīgākais vārds dzejoļī vienlaikus ir arī vismaigākais, jo tajā ir iemiesots mīlestības spēks. Dzejas uzmetumā lielākā vārda sacītājs Kristus nepārprotami ir atzīts par Dievu:

Kas viņu teicis, / Tas pašu nāvi veicis. (..) / Ja arī kļūtu smiets un nievs, / Tik saki droši – tas ir Dievs.³

Tomēr dzejniece to publiski tā arī nepasaka. Varbūt iemesls ir šo dažu dzejas uzmetumu mākslinieciskā negatavība, varbūt viņa nav vēl tikusi pati ar sevi skaidrībā. Varbūt Aspazija vienkārši nav paguvusi to izdarīt.

Visbeidzot, uzmetumā “Lielākais vārds” Aspazija dvēseles nemirstības meklējumos no “elementu lokiem” atgriežas pie debesu un elles priekšstatiem. Dzejoļa noslēgumā izteikta doma, ka mīlošs Dievs galā atpestīs cilvēkus arī no elles:

Viņš atpestīs, ja dziļā grāvī kristu, / vai tu jau debesīs vai ellē mistu.⁴

Debesīs nebūtu vairs vajadzīga atpestīšana. Tādēļ šos motīvus var saprast arī pārnestā nozīmē – kā cilvēka iekšējās debesis un ellī. Vienlaikus šī ideja saistās ar Aspazijai raksturīgo

¹ Kristus tieši šādus vārdus nav teicis. Acīmredzot domāti viņa vārdi: “Tas ir mans bauslis, lai jūs cits citu mīlat, kā es jūs esmu mīlējis.” (Jāņa ev. 15, 12)

² RTMM 73889/35 Asp. R 10/1 Rokraksts. Aspazija. Lielākais vārds. *Aspazijas mūža pēdējos gados rakstītās dzejas – uzmetumi, [arī] ar virsrakstu “Jaunākās dzejas 1943. g.”*

³ Turpat.

⁴ Turpat.

pestīšanas jēdziena izpratnes paplašinājumu. Visa esamība iekļaujas pestīšanas mistērijā.¹ Tradicionālā kristīgā dogmatika neatzīst ideju par atpestīšanu arī no elles, tātad vispārēju, universālu radības atjaunošanu pilnības stāvoklī jeb apokatastāzi.² Šī ideja pazīstama jau senajā baznīcā.³ Par šo problēmu ir daudz diskusiju jauno laiku teoloģijā un kristīgajā filozofijā.⁴ Pestīšanas motīvi Aspazijas dzejas uzmetumā “Lielākais vārds” vedina domāt par ticību personiskai nemirstībai un esības traģiskas vispārējam izlīdzinājumam, lai arī tie pieļauj atšķirīgu izpratni. Būtu pārsteidzīgi apgalvot, ka Aspazija savas dzīves pēdējā gadā ir pilnībā atgriezusies pie kristietības. Kristīgi uzskati ir ietverti dažos viņas dzejas uzmetumos, bet, iespējams, viņa joprojām ir tiekusies tos sintezēt ar citu reliģisko tradīciju elementiem.

Dzejoli “Īsais ceļš” var saredzēt paralēles ar dzejoli “Mans ceļš” krājumā “Asteru laikā”.⁵ Toreizējā attīstības posmā ceļš “pāri mēnesim” ir tāls, tā mērķis vēl neskaidrs. Mūža beigās iegūta atziņa, ka mūžības ceļš ir īss, jo nāve ir dvēseles atgriešanās mājās, no kurām tā reiz aizgājusi:

Bet zvans kad skanēs ap pusnakti, (...) / Tad spārni augs pie kājām. / Tad garais ceļš kļūs itin īss – / “Uz mājām!”⁶

Šis ceļš Aspazijai nav bijis viegls un vienkāršs. Garīgie meklējumi nekļūst gatavi un pabeigti, jo pati dzejnieces personība ir vienmēr pilna nemiera un pārtapšanas alku. Šī personības būtība atspoguļojas arī viņas garīgajā ceļā un dzejā, kas par to liecina.

---

¹ Plašāka pestīšanas izpratne ieskanas arī dažos baznīcas tēvu darbos. Lionas Irenejs (*Ειρηναῖος*, ap 130–ap 202) ir teicis, ka “cilvēces pestīšana nav radības izlabošana, bet papildījums.” Lionas Irenejs. Pret herētiķiem (*Κατὰ αἰρέσεων*, ap 180). Citēts no: Bikova [Gūtmane], Skaidrīte. Ticības princips mītā. *Ceļš* 1 (44). Rakstu krājums. Atb. par izdevumu S.Bikova. – Rīga: LU Teoloģijas fakultāte, 1992., 42. lpp.

² To apstiprina 2. Konstantinopoles koncils jeb 5. ekumeniskais koncils 553. gadā. Sk.: Farley, Lawrence. In Defense of the Church’s Traditional Doctrine of Hell. *Christian Research Institute*. [Ievietots: 19.05.2021.] <https://www.equip.org/articles/in-defense-of-the-churchs-traditional-doctrine-of-hell/> [Skatīts: 25.11.2023.]; Schaff, Philip. Anathemas Against Origen. *Christian Classics Ethereal Library*. NPNF-2.14 The Seven Ecumenical Councils. <https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf214.xii.ix.html> [Skatīts: 25.11.2023.]

³ Parasti to saista ar Origēna (*Ὠριγένης*, ap 185–254), Eisebija (*Eusebius*, ap 260–339), Nisas Grigorija (arī Gregorijs, Gregors, *Γρηγόριος Νύσσης*, 335–394) un dažu citu baznīcas tēvu darbiem. Sk.: Ramelli, Ilaria. Origen, Eusebius, the Doctrine of Apokatastasis, and Its Relation to Christology. *Center for Hellenic Studies*. Harvard University, 2018. <https://web.archive.org/web/20180809152801/https://chs.harvard.edu/CHS/article/display/5881.15-origen-eusebius-the-doctrine-of-apokatastasis-and-its-relation-to-christology-ilaria-ramelli> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁴ *Vispārējās pestīšanas* cerība balstās nespējā savienot Dieva mīlestības atziņu ar viņa radības mūžīgām ciešanām, kam nav gala, jo tad sods nav labošanas līdzeklis, bet pašmērķis. Reliģiskajā praksē to pārstāv Universālistu baznīca. Starp universālistiem un mūžīgā soda vai galīgās iznīcināšanas aizstāvjiem kristietības kontekstā noris asas diskusijas par vairāku Jaunās Derības grieķu oriģināla rakstu vietu pareizu izpratni, kā arī par tulkojuma pareizību vai kļūdainību senajā latīņu tulkojumā, tā sauktajā Vulgātā (*Vulgata*, 4. gs. beigas), kas vēsturiski iedibina tradicionālos priekšstatus par mūžīgo sodu. Sk.: Allin, Thomas (1838–1909). *Christ Triumphant* (1887). *Tentmaker*. Concordant Publishing Concern (USA). Reprint of the Ninth Edition. <https://www.tentmaker.org/books/ChristTriumphant.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

Kristīgajā filozofijā universālismu atbalsta Sergijs Bulgakovs (1871–1944). Sk.: Bulgakov, Sergij. *Apokalipsis Ioanna*. Opit dogmaticheskogo iztolkovanya. – Moskva, Direct-Media, 2014. Pirmpublicējums: – Paris: YMCA-Press, 1948.

⁵ Sal. promocijas darba teksta 68.–69. lpp.!

⁶ RTMM 73896/11 Asp. R 9/1 Rokraksts. Aspazija. Īsais ceļš. *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzejoļu rokraksti*.

2. RELIĢISKO UN FILOZOFISKO MOTĪVU SINTĒZE FRIČA BĀRDAS DZEJĀ

2.1. Dzeju krājums “Zemes dēls” (1906–1911)

2.1.1. Biogrāfiskais konteksts, garīgās dzīves veidošanās priekšnoteikumi

Aspazija un F.Bārda, visticamāk, nav bijuši personiski pazīstami. F.Bārdas pamanāma ienākšana literatūrā notiek, kad Aspazija ir jau devusies trimdā. Dzejnieks miris gadu pirms viņas atgriešanās Latvijā. Taču F.Bārda kopumā ir augstu vērtējis Aspaziju savās recenzijās, pieminējis vēstulēs.¹ Domājams, arī Aspazija pazina viņa dzeju.

Pretēji Aspazijai F.Bārda parasti ir uzskatīts par reliģiski noskaņotu dzejnieku. To apstiprina Edgara Lāma pētījums par vārda “Dievs” lietojuma biežumu F.Bārdas dzejā: krājumā “Zemes dēls” – 25 reizes, krājumā “Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam” – 77 reizes.² F.Bārdas pirmie biogrāfi, kā arī viņa brāļa Antona Bārdas (1891–1981) atmiņas mācītāja Roberta Feldmaņa (1910–2002) pierakstā liecina par reliģisko audzināšanu Bārdu ģimenē. Tēvs Jānis Bārda (1844–1909) bijis “dziļas un stingras dievbijības cilvēks”,³ svētdienās noturējis garus dievvārdus. Viņa reliģiozitāte pat tā laika lauku vides kontekstā apkārtējiem likusies “drusku neparasta”.⁴

Par F.Bārdas reliģiozitātes saturu un ievirzi ir sniegti pat radikāli pretēji raksturojumi. Brāļa A.Bārdas atmiņās apgalvots, ka Fricis mantojis no tēva stipru kristīgu pārliecību, kas saglabājusies visu mūžu, pēc tēva nāves arī pats noturējis mājas dievvārdus, labprāt apmeklējis baznīcu, kur, ejot

---

¹ Zenta Mauriņa apgalvo: “Pret Aspaziju viņš nejuta simpātiju.” Radikālais secinājums izdarīts no frāzes F.Bārdas vēstulē: “Es rakstu pašreiz recenziju par Aspaziju un gribētu viņai kādā vietā tā drusku sadot, (..) bet nemaz nevedas.” Mauriņa, Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*. – Rīga: Valters un Rapa, 1938., 65. lpp. Patiesībā minētajā recenzijā “Ziedu klēpis. Liriska biogrāfija no Aspazijas II” (1912) dzejnieks augstu novērtē un cildina Aspazijas dzeju krājumu. Atsevišķas diezgan asas kritiskās piezīmes atzītas par tādām, kas nemazina “šī skaistā krājuma vispārējo vērtību”. Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 436.–442. lpp. Aspazija privātā vēstulē šo recenziju ir atzinusi par ļoti vāju, jo tā akcentē tikai viņas dzejas glezniecisko, resp., tēlainības aspektu, bet nenovērtē muzikālo un arhitektonisko struktūru. Sk.: Aspazija. *Kopoti raksti*. 5. sēj., 529. lpp. Tas, visticamāk, liecina par zināmu aizvainojumu. Tomēr, kā norāda S.Viese, vairākus F.Bārdas izteiktos aizrādījumus dzejniece ir ņēmusi vērā, pilnveidojot krājuma atkārtotos izdevumus. Sk.: Aigare, Kira, Viese, Saulcerīte. Komentāri Aspazijas Kopotiem rakstiem. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj., 570. lpp. Priekšlasījumā “Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēms” (1910) F.Bārda aizstāv Aspaziju pret Roberta Klaustiņa (1875–1962) pārmetumiem. Sk.: Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 241.–242. lpp. F.Bārdam nav pieņemami sociāldemokrātiskie aspekti Aspazijas daiļradē, bet ir tuvi romantiskie motīvi un mākslinieciskie izteiksmes līdzekļi. Viņš uzskata, ka uztiept Aspazijai “šķiras dzejnieces godu” ir varmācība. Sk.: Bārda, Fricis. Par derīgo un garīgi vērtīgo (1910). Turpat, 277. lpp.

² Lāms, Edgars. *Friča Bārdas dzīves un dzejas gadalaiki*. – Liepāja: Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte, 2017., 130. lpp.

³ Dzejnieka Antona Bārdas atmiņas par savu tēvu un brāli, dzejnieku Frici Bārdu. Pierakstījis Roberts Feldmanis. 27.09.1971. Grām.: Feldmanis, Roberts. *Par sevi un sev*. Autobiogrāfija un dzeja. – Rīga: Profesora Roberta Feldmaņa fonds, 2017., 175. lpp.

⁴ Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 12. lpp.

pie dievgalda, dažkārt saņēmis spēcīgus ekstātiskus pārdzīvojumus.¹ Arī Z.Mauriņa, iespējams, balstoties uz atraitnes Paulīnas Bārdas (1890–1983) atmiņām, piemin, ka dzejnieks baznīcā gājis pie dievgalda, katru vakaru pārkrustījis sevi un savus ģimenes locekļus, kā to darījusi viņa vecmāmiņa.² Tas liecina par dziļo cieņu pret ģimenes kristīgajām tradīcijām.

F.Bārdas radošā darbība tomēr liecina par intensīviem garīgiem meklējumiem, kas atsvešinājuši dzejnieku no kristietības. Acīmredzot tas pamudinājis literatūrzinātnieku Gunti Bereli nākt klajā ar sīkāk nepamatotu, radikālu apgalvojumu, ka “Bārda noraida kristietismu”.³ Protams, F.Bārda nenoraida kristietību. Viņš pats ir skolā mācījis ticības mācību un pēc 1917. gada revolūcijas cīnījies par tās saglabāšanu skolu programmās.⁴ Interneta portāla “Latvijas Literatūras centrs” rakstā “Jaunromantisms. Fricis Bārda un Kārlis Skalbe” šis apgalvojums ir mīkstināts: “Bārda skeptiski attiecās gan pret kristietismu, gan pret mēģinājumiem restaurēt (vai radīt) nacionālu reliģiju – viņa dzejā nav nedz Kristus, nedz kristīgās simbolikas, nedz pseidomitoloģisko konstrukciju, toties bieži līdz ar dabu tiek piesaukts Dievs.”⁵ F.Bārdas dzejā kristīgajai simbolikai ir samērā nozīmīga loma, bet to acīmredzot nevar konstatēt, dziļāk nepazīstot Jauno Derību un kristīgās tradīcijas. Arī pseidomitoloģisku tēlu viņa dzejā netrūkst, lai gan tie nav radīti ar mērķi veidot nacionālu reliģiju, bet kalpo mākslinieciskiem nolūkiem.

Mācību gados Skolotāju seminārā F.Bārda domā par teoloģijas studijām, turpretim vēlāk grib studēt tikai filozofiju un atzīstas tēvam, ka mācītāja amatu vairs nevarētu uzņemties.⁶ Pētnieki ir pietiekami daudz aplūkojuši ietekmi, kādu uz dzejnieka garīgo attīstību atstājis filozofijas studiju gads Vīnē. Taču, kā jau minēts, maz zināms ir fakts, ka F.Bārda ap šo pašu laiku tulko filozofijas profesora A.Rīla grāmatu “Ievads tagadnes filozofijā”. Tieši šis darbs varētu būt rosinājis viņā padziļinātu interesi par Dž.Bruno personību.

Aizrautība ar filozofiju pamudina F.Bārdi citādi raudzīties uz kristīgās vēsts saturu un jēgu. F.Bārdas kolēģis, literāts Eduards Mēklers (1884–1973) liecina: “Bārda savu reliģisko pasaules uzskatu lielā mērā saistīja ar moderno filozofiju, sevišķi Vundtu.”⁷ Vilhelms Maksimilians Vunts

---

¹ Dzejnieka Antona Bārdas atmiņas par savu tēvu un brāli, dzejnieku Frici Bārdi, 175.–176. lpp.

² Mauriņa, Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*, 99.–100. lpp. [Autore nenorāda šo ziņu avotu.]

³ Berelis, Guntis. *Latviešu literatūras vēsture*, 45. lpp.

⁴ Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 107. lpp.; Kraujiņš, Kārlis. *Friča Bārdas biogrāfija*. Grām.: Kārklīņš Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 115., 144. lpp.

⁵ Fricis Bārda – svešinieks savā laikmetā. Jaunromantisms. Fricis Bārda un Kārlis Skalbe. *Latvian Literature Centre*. https://www.literature.lv/his_lv/4_3.html [Skatīts: 25.11.2023.]

⁶ Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 35. lpp.; Kraujiņš, Kārlis. *Friča Bārdas biogrāfija*. Grām.: Kārklīņš Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 109.–110. lpp.

⁷ Kraujiņš, Kārlis. *Friča Bārdas biogrāfija*. Turpat, 140. lpp.

(*Wilhelm Maximilian Wundt*, 1832–1920) pievērsies reliģijas psiholoģijai.¹ F.Bārda savos rakstos vairākkārt citē arī amerikāņu filozofa un psihologa Viljama Džeimsa (*William James*, 1842–1910) darbu “Reliģiskās pieredzes daudzveidība” (1902).² Tas liecina, ka viņam ir tuva tolaik novatoriskā psiholoģiskā pieeja reliģijas jautājumiem.

Atšķirībā no tā laika dzejnieku klasiķu vairuma F.Bārdam nav materiālisma perioda. Viņš sevi vienmēr pozicionējis kā ideālistu, bet ne kā dogmatikai sekojošu kristieti šī jēdziena tradicionālajā izpratnē. E.Mēklers atceras, ka dzejnieks ir bijis “tālu no dogmatiskās konfesiju reliģijas. Bet pēc būtības Bārda reliģiju vērtēja ļoti augstu. Cienīja viņš arī mūsu brīvprātīgākos [brīvdomīgākos] teologus.”³ Te acīmredzot domāti liberāli noskaņotie mācītāji Kārlis Kundziņš (juniors, 1883–1967) un V.Maldonis, vēlākie Teoloģijas fakultātes profesori, tolaik F.Bārdas kolēģi Latvijas Izglītības biedrības vidusskolā. K.Kundziņš atceras sarunas ar dzejnieku par reliģiju, filozofiju, parapsiholoģiju.⁴ F.Bārdas brieduma gadu pozīciju ticības brīvības jautājumā spilgti izsaka viņa raksts “Pārrunājamā incidentā” (1917), kas iesniegts pievienošanai minētās skolas pedagoģiskās sēdes protokolam. Tajā viņš aizstāv audzēkņu tiesības brīvi diskutēt par reliģiskiem meklējumiem:

“Ja mēs šai jautājošai un meklējošai jaunatnei liegsim brīvu domu izmaiņu un savu palīdzību viņas šaubās un meklēšanā, mēs zaudēsim uzticību pie viņas; viņa (..) varbūt veidos savus uzskatus (..) reliģijai naidīgā virzienā. (..) Reliģija nav meklējama bibliotēkā, bet sirdī un jūtās. Tādēļ katram tiesība par viņu spriest. Ka zināšanas vien nevar nekā galīgi izšķirt, redzam no tā, ka arī vislielāko zinātņu vīru starpā valda daudzreiz pilnīgi pretēji uzskati reliģijas jautājumos.”⁵

Šī nostādne iemieso jaunā laikmeta cilvēka izpratni – ticība ir brīvas personības veikta izvēle, nevis sekošana ārējiem priekšrakstiem.

Starpkaru Latvijas pētnieki parasti uzskata, ka F.Bārda savienojis kristīgo ticību ar filozofiju, romantiskās dzejas tradīciju un latviskām ietekmēm.⁶ Pētniece Aija Priedīte norāda, ka, domājot par

---

¹ V.Vunts plašāk pazīstams kā eksperimentālās psiholoģijas pamatlicējs. Viņa vērienīgajā darbā “Kultūras psiholoģija” (*Völkerpsychologie*. – Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1900–1920, 10 sēj.) trīs sējumi “Mīti un reliģija” (*Mythos und Religion*, 1909) ir veltīti galvenokārt reliģijas psiholoģijai.

² James, William. *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. – New York: Longmans, Green and Co, 1902.

³ Kraujiņš, Kārlis. Friča Bārdas biogrāfija. Grām.: Kārklīņš Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 140. lpp.

⁴ K.Kundziņš apliecina F.Bārdas uzskatu: “No reliģijas jānotīra vēstures gaitā pielipušie putekļi un sārņi, jāpārvar nedzīvais burts (..)”. Kundziņš, Kārlis. Manas atmiņas par Frici Bārdi. *Ceļš*. Gara dzīves mēnešraksts, 1946., 5. nr., 221. lpp.

⁵ Turpat.

⁶ Piemēram: “Friča Bārdas filozofiskais romantisms ir attīstījies kristīgās ticības un Vakareuropas filozofijas ietekmē.” Kārklīņš, Kārlis. Platona filozofijas ietekme Friča Bārdas dzejā. *Antīkā pasaule Latvijā*. Rakstu krājums VIII. Red. Maija Kūle. – Rīga: Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998., 376. lpp. Pirmpublicējums: *Filoloģijas materiāli*, 1933. “Friča Bārdas reliģiski-filozofiskā pasaules uzskata kodols apzīmējams kā platonisma un kristietības veidots duālistisks

F.Bārdas pasaules uzskata ģenēzi, šāda jautājuma nostādne ir nepietiekama un būtu vērts meklējumu lauku paplašināt.¹ Mūsdienu pētījumos parādās centieni atsegt arī Austrumu reliģiju ietekmes dzejnieka pasaules redzējumā,² taču, pietiekami nepazīstot antīko filozofiju, ir viegli iekrist pretējā galējībā.³

Paša F.Bārdas atzinumi rosina viņa garīgos meklējumus iekļaut plašākā reliģiju sintēzes kontekstā. Dzīves laikā npublicētajā un acīmredzot nepabeigtajā rokrakstā “Domas par reliģiju”,⁴ kā arī citos rakstos dzejnieks kritizē gan tolaik “moderno” materiālismu, gan baznīcas “dogmatismu”.⁵ Atsaucoties uz A.Bergsona, V.Džeimsa u.c. tā laika autoritāšu uzskatiem, F.Bārda uzsver, ka patiesa Dieva atziņa ir jāmeklē nevis cilvēka prāta radītās dogmās, bet iekšējā pārdzīvojumā.⁶ No mistisko reliģisko pieredžu līdzības dažādās reliģijās viņš izdara secinājumu par visu reliģiju principiālu vienādību.⁷ Viņa pasaules redzējumā dominē reliģiskais sinkrētisms.

---

spirituālisms [domāts duālisms starp platonismu un kristietību, nevis duālisms kā pasaules uzbūves princips – I.M.], ētiski-reliģisks ideālisms un dzejiski iedvesmēts panenteisms.” Dāle, Pauls. Friča Bārdas dzejas reliģiski filozofiskie motīvi. *Gara problēmas*, 57. lpp. “Friča Bārdas reliģiskajā pārdzīvojumā var saskatīt trīs noslāņojumus: senlatvisko, kristīgo un panenteistisko.” Mauriņa, Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*, 95. lpp.

¹ Priedīte, Aija. Reliģiski filozofiskie meklējumi latviešu romantiķu tekstos. *Kristīgās vērtības un modernitātes izaicinājums. Eiropa un Latvija*. Red. Maija Kūle. – Rīga: FSI [Filozofijas un socioloģijas institūts], 2005., 145. lpp. Autore pati tomēr sevišķi plašāku skatījumu nesniedz, vienīgi norāda uz vācu un latviešu romantisma saikni ar piētismu un hernhūtismu.

² M.Grudule jau 1989. gadā norāda, ka F.Bārdas domas dažos aspektos ir “samērā tuvas budismam”, kaut arī atzīst, ka tobrīd trūkst apstiprinošu ziņu dzejnieka interesei par budismu (tagad šīs ziņas ir pieejamas). Sk.: Grudule, Māra. Individā un pasaules attiecības Friča Bārdas darbos. *Avots*, 1989., 1. nr., 18. lp.

Uz tuvību Austrumu reliģijām raksturīgām eksistenciālajām izjūtām F.Bārdas dzejā norādījusi arī Rita Elstiņa. Sk.: Elstiņa, Rita. Dzīvības eksistenciālais pārdzīvojums Friča Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam I*, 66. lpp.

³ Zeme, Sanda. Vai daoists var piedzimt tikai Ķīnā? *Reliģiski-filozofiski raksti X*, 40.–65. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. Domas par reliģiju. *Raksti*. 1. sēj., 363.–379. lpp. Pirmpublicējums: *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920., 10. nr.

⁵ Pēc F.Bārdas domām, inteliģences novēršanos no reliģijas, kā arī materiālisma un ateisma izplatību veicina tieši “oficiālās baznīcas kultivētais dogmatisms. (..) Pilnīgs garīgās dzīves sastingums, ķeceru tiesas, inkvizīcija un sārta (..) ... lūk, viņa piemiņas un neizdzēšamie kauna traipi. (..) Zināms, tagadnes dogmatisms atrodas labu tiesu citādā stāvoklī. (..) Kamēr agrāk dogmatisms bij uzbrucējs un pretdogmatisms tikai aizsargājās, tagad lomas ir mainījušās (..) Tomēr jāliecina, ka viņam ir sāksta dzīvība, (..) ko var novērot visās oficiālās reliģijās.” Bārda, Fricis. Domas par reliģiju. *Raksti*, 1. sēj., 358.–359. lpp. Sk. arī 414.–415. lpp. “Kristus mācībā, bez šaubām, ir mūžīgas domas, bet vai caur baznīcas varas centralizāciju viņas kultūras cilvēces lielākā daļā nav padarītas (..) atbaidošas, iekš kam slēpjas galvenais cēlonis tagadnes centieniem (..) šķirt baznīcu no valsts, t. i., mūžības domu no katras varas un personīgas autoritātes piemaisījuma.” Turpat, 469. lpp.

⁶ Turpat, 372. lpp. Sal.: 543. lpp.

⁷ Turpat, 373. lpp. Par šīs idejas aktualitāti mākslinieka pasaules redzējumā liecina dzejnieka un tulkotāja Ulda Bērziņa (1944–2021) gandrīz simts gadus vēlāk izteiktā atziņa: “Tas mani mulsina varbūt jau desmitiem gadu – gan lasot vai tulkojot tekstus, kur atspoguļoti cilvēces reliģiskie meklējumi, gan ienākot kādā pielūgsmes vietā, gan kad pa reizei esmu nonācis varena dabasskata priekšā. Es meklēju ar sirdi un ar prātu arvien jaunus ceļus pie pārliecības, ka cilvēces tik dažādā reliģiskā pieredze ir savietojama. (..) katra reliģiska atklāsme sastāv no pārpersoniska impulsa (“saki!”) un tā subjektīvas realizācijas (“ak, ļaudis!”). Bērziņš, Uldis. Vai tad iespējams atdarināt dievišķo? *Valsts valodas komisija. Raksti*. 4. sēj. Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse. Galv. red. Andrejs Veisbergs. – Rīga: Zinātne, 2008., 74. lpp.

Teorētiski pamatotās atziņas spilgti iemiesotas F.Bārdas dzejā. Viņš meklē jaunus ceļus gan personiskajā pārdzīvojumā, gan dažādu reliģiju, filozofisko virzienu, dzejnieku izteikto atziņu sintēzē, arī sajaukumā. Dzejā tie pārtop emocionāli ietilpīgos, daudzslāņainos tēlos un motīvos.

2.1.2. Zemes dēla un Zvaigžņu meitas tēlu tipoloģiskais konteksts un interpretācija

Dzeju krājuma “Zemes dēls” (1911) pirmajā daļā autors atklāj traģiski saasinātu pretstatījumu starp debesu un zemes spēkiem. Cilvēces ideju vēsturē dominē divējāda attieksme pret pārlaicīgo un laicīgo aspektu sarežģītajām izpausmēm zemes dzīves kontekstā – *pretnostatījums* vai *integrācijas meklējumi*. Rakstā “Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēms” F.Bārda atzīst, ka “cilvēka dvēseles dziļākā būtība ir duālisms”,¹ taču romantismu skata kā šo pretstatu sintēzes mākslu. Pretstati tiek atklāti tieši tāpēc, lai meklētu to sintēzes iespējas.² Tomēr klasiskajā romantismā (līdzīgi kā piētismā un hernhūtismā) bieži vien saredzams stingri duāls pārpasaulīgā un pasaulīgā esības aspekta nošķīrums.³ Arī F.Bārdas jaunības dienu dzejā dominē pretstatījums, cilvēka dabas pretrunīgā tiecība pēc abiem pretpoliem, kas tādi arī paliek. Inese Treimane sintēzes meklējumu saredz F.Bārdas dzejai raksturīgajā realitātes apgarošanā: “Romantisma personības koncepcijai tipisko dvēseles duālismu (materiālās un garīgās pasaules pretrunību) Bārda tiecīs līdzsvarot, veidojot apgarotas realitātes ideālu (..)”⁴ Tomēr realitātes apgarošana F.Bārdas pirmajā krājumā neizslēdz pretstatījuma dominanti. Z.Mauriņa norāda, ka F.Bārda, tāpat kā Vakareiropas romantiķi, šo sintēzi gan meklē, bet tikai retumis atrod.⁵ I.Čaklā secina: “Kaut arī “Romantismā kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēmā” Fricis Bārda par romantisma augstāko mērķi izvirza universālismu: visu esamības pušu aptveršanu, visu pretstatu apvienošanu, pats savā dzejā viņš šādu aptveres plašumu nerasniedz.”⁶ Šo secinājumu gan var attiecināt uz F.Bārdas pirmo krājumu.

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 234. lpp.

² Turpat, 235.–236. lpp.

³ F.Bārda romantisma jēdzienu skata plašākā nozīmē – kā pasaules redzējuma veidu. Juris Andrejs Kastiņš norāda, ka “F.Bārdas romantisma koncepts ir dzīves filozofijas radīts produkts, kas drīzāk iemieso cilvēka gara dzīves principus nekā romantisma kā konkrēta vēsturiska mākslinieciskā strāvojuma raksturojumu.” Kastiņš, Jānis Andrejs. Fricis Bārdas romantisma koncepts. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. Rakstu krājums 24. Atb. red. Edgars Lāms. – Liepāja: Liepājas Universitāte, EBSCO, 2019., 32. lpp.

⁴ Treimane, Inese. Fricis Bārda. [Šķirkļis.] *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Otrais, pārstrād. un papild. izd. Projekta vad. Anita Rožkalne. – Rīga: Zinātne, 2003., 59. lpp.

⁵ Mauriņa, Zenta. *Fricis Bārdas pasaules uzskats*, 144.–145. lpp.

⁶ Čaklā, Inta. Ieskats Fricis Bārdas dzīvē un dzejā. Grām.: Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 596. lpp.

Ievada dzejolī “Zemes dēls” ietverts visa krājuma idejiskais koncepts. Cilvēks ir zemes gūsteknis, kaut gan ilgojas pēc transcendences. Tas izraisa mokošu dvēseles sašķeltību, kas visspilgtāk ietverta pazīstamajās rindās par “zemes ziedu pinekļiem”:

*Bet nakts kad un mūžība / zvaigžņājā kāp, – / tu kluss tieci: pinekļos / rokas tev sāp...*¹

Priekšstats par cilvēku kā *zemes dēlu*, kas tiecas pēc debesīm, parasti saistās ar klasiskā romantisma pasaules izjūtu. Taču tas ir sastopams jau antīkajā pasaulē. Zemes dēla motīvs ir ietverts senajos orfistu tekstos 4. gadsimtā pirms Kr.: *Es esmu zemes un zvaigžņotās debess dēls.*² Ideja par dvēseles sagūstīšanu matērijā antīkajā pasaulē pastāv jau pirms Platona, tomēr plaši pazīstama kļūst tieši platoniskās filozofijas tradīciju ietekmē. F.Bārdas dzejolī to simbolizē zemes ziedu pinekļi, kas savažo cilvēku. Tie vienlaikus ietver gan pasaulīgās dzīves pievilcību, gan tās nepietiekamību augstākas vērtību sistēmas priekšā. Dzejolī poētiski ietverta materiālisma kritika, kas zemes dzīvi uzskata par “pēdējo un visu”, resp., netic gara nemirstībai un nemateriālās realitātes eksistencei.

F.Bārda parasti tiek uztverts kā *zemes dēla* motīva radītājs latviešu dzejā. Tomēr šis motīvs jau pirms tam ieskanas Aspazijas poēmās “Saules meita” un “Patiesība”. F.Bārda recenzijā par Apesdēla (īst. v. Augusts Apsītis, 1880–1932) dzeju krājumu “Smagas domas” piemin Aspazijas poēmu “Patiesība” (1900).³ Recenzija ir publicēta pēc krājuma “Zemes dēls” iznākšanas, tomēr šķiet ticamāk, ka dzejnieks to ir lasījis jau pirms tam, jo viņš arvien aktīvi sekojis jaunākajai literatūrai. Lai gan par to nav saglabājušās ziņas, F.Bārda varētu būt lasījis arī dzejnieces pirmo poēmu “Saules meita”. Tajā (gan atšķirīgi) ir tēlotas zemes dēla un Saules meitas attiecības.⁴ F.Bārdas dzejā Saules meitas vietā ir Zvaigžņu meita. Aspazijai zemes dēla motīvs ir epizodisks, bet F.Bārda to pārvērš par krājuma vadmotīvu. Nevar apgalvot, ka tās ir tiešas ietekmes, bet var saskatīt tipoloģiskas motīvu paralēles.⁵

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 9. lpp.

² Graf, Fritz, Johnston, Sarah (komentāri, tulkojums). *Ritual Texts for the Afterlife. Orpheus and the Bacchic Gold Tablets*, p. 23. Citā teksta variantā: *Es esmu zemes un zvaigžņotās debess meita*. Turpat, 27. lpp. Autore tulkojums.

³ Bārda, Fricis. Jaunākā lirika IV. Apesdēls. Smagas domas. Dzejolī. *Raksti*. 1. sēj., 483. lpp. Pirmpublicējums: *Dzimtenes Vēstnesis*, 02.03.1913. Sal. promocijas darba 29. lpp.!

⁴ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 399. lpp.

⁵ *Zemes dēla* motīvs līdzīgā kontekstā parādās ne tikai latviešu dzejā. Piemēram, Aleksandrs Bloks (*Aleksandr Aleksandrovich Blok*, 1880–1921) agrīnā dzejolī “Neaicini un nesoli..” (1900) nosaucis sevi par zemes dēlu, pretstatot pārdabiskajai debesu būtnei: *Es – vientuļš zemes dēls, / Tu – starojoša parādība*. [Oriģinālā: *Ja – odinokij syn zemli, / Ty – luchežarnoe viden'e.*] Blok, Aleksandr. Ne prīzyvaj i ne suli.. *Sobranie sochinenij*. Tom 1. – Leningrad: Hudozhestvennaya literatura, 1980., s. 101. Šeit un turpmākajos dzejas piemēros autore tulkojums.

Arī zemes un zvaigžņotās debess pretstatījums dzejolī tieši sasauca ar F.Bārdas dzejas tēliem. Taču šis A.Bloka dzejolis ir iekļauts viņa pirmajā krājumā *Ante Lucem* (1898–1900, pirmpublicējums 1925), lai gan tematiski jau sasauca ar ciklu “Dzejolī par Daiļo Dāmu” (*Stihi o prekrasnoj dame*, 1904). Pirmais krājums A.Bloka dzīves laikā paliek npublicēts, tātad F.Bārda šo dzejoli nevarētu būt lasījis. Tas ir spilgts piemērs radniecīgu poētisko izjūtu radītai motīvu sakritībai. Vienlaikus šo motīvu ierosme acīmredzot balstās kopīgās filozofiskās un kulturālās tradīcijās.

Nodaļa “Mīlas ilgas”, kas ataino zemes dēla tiekšanos pēc Zvaigžņu meitas, sākas ar moto – rindām no vācu rakstnieka Hermana Heses (*Hermann Karl Hesse*, 1877–1962) dzejoļa, kurā reflektēts par pagātnē dzīvojušu un nākotnē vēl gaidāmu sieviešu “zvaigžņu bālo” (*sternebleichen*) skaistumu, kas līdzināsies dzejnieka sapņu skaistumam,¹ tā veidojot romantisku esamības sievišķā principa koptēlu. *Sapņa tēlam* kā vienam no romantisma pamatmotīviem aplūkojamā laikmeta dzejā ir īpaši būtiska loma. J.Kursīte norāda, ka literatūrā bieži “sapņa telpa tiek pretstatīta reālajai telpai kā dziļā sekļajai”.² K.Kārklīšs secina, ka romantismā “sapnis ir gara pasaules atspulgs”.³

Tipoloģiski zemes dēla un Zvaigžņu meitas attiecību stāsts iekļaujas jau pastāvošā modelī. Eiropas un Tuvo Austrumu kultūrā (religijā, filozofijā, daiļliteratūrā) ir samērā plaši pazīstama tradīcija – esamības *sievišķā pirmāmata*, arī mūžības, bezgalības personifikācija ideālās sievietes veidolā vai otrādi – mīļotās sievietes *sakralizācija*, piešķirot tai pārpasaulīgu ietvaru.

Pirmo variantu senajā pasaulē iemieso Sofija (*Σοφία: gudrība*, sengrieķu val.), kas vēlāk pārtop par esamības sievišķo principu. Šī tēla ģenēze balstās platonisma un hellēniskās filozofijas idejās. Gnosticismā tā dažkārt kļūst arī par pārdabisku būtni.⁴ Jūdu mistiskajā tradīcijā un kristīgajā misticismā Sofija tiek saistīta ar rakstu vietu Salamana pamācībās (7.–9. nod.). Tajā alegoriski tēlotā īstenā gudrība, kuru Dievs ir radījis jau kopš mūžības vēl pirms pasaules radīšanas, resp., Dieva mistiskā gudrība pretstatīta sievietei kārdinātājai, kas simbolizē pasaulīgo izpriecu sekliību un postu.

Krievu filozofs un dzejnieks Vladimirs Solovjovs (*Vladimir Sergeevich Solov'jov*, 1853–1900), balstoties uz šo rakstu vietu un gnostiskajām tradīcijām, traktātā “Sofija” (1876) izveido filozofisku konceptu, kurā Sofija ir Dieva daļa, sievišķais princips Dievā, vienlaikus arī *pasaules dvēsele*, dievišķās klātbūtnes imanentā daļa pasaulē, visas esamības vienotības pirmamats, starpniece starp Radītāju un pasauli.⁵ Šie motīvi atbalsojas arī V.Solovjova un viņa sekotāju dzejā.⁶

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 13. lpp.

² Kursīte, Janīna. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*. – Rīga: Zinātne, 1999., 299. lpp.

³ Kārklīšs, Kārlis. Fricis Bārdas darbi. // Kārklīšs Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 168. lpp.

⁴ Schenke, Hans Martin. *Pistis Sophia*. Brill. Religion Past and Present. [Ievietots: 2011.]

https://referenceworks.brillonline.com/entries/religion-past-and-present/*-SIM_024584 [Skatīts: 25.11.2023.];

Averincev, Sergej. *Sobranie sochinenij: Sofija-Logos*. Slovar'. – Kyiv: Duh i Litera, 2006., 912. lpp.

⁵ Solov'ev, Vladimir. *Sofija*. – Moskva: Direct-Media, 2012.

Sal.: Matsar, Maye. *Znachenie traktata “Sofija” Vladimira Solov'eva v stanovlenii ego polozhitel'noj estetiki*. – Moskva: 2006. *Cyberleninka*. <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-traktata-sofiya-vladimira-solovieva-v-stanovlenii-ego-polozhitel'noj-estetiki/viewer> [Skatīts: 25.11.2023.]; Dāle, Pauls. Vladimirs Solovjovs (filozofs, dzejnieks, pravietis). *Gara problēmas*, 93.–94. lpp.; Hansen-Löve, Aage A. *Mifopoeticheskij simbolizm*, s. 215., 345.

⁶ Literatūrvēsturnieks Semjons Vengerovs (*Semjon Afanas'evich Vengerov*, 1855–1920) nosauc otrās paaudzes krievu simbolistus par “solovjoviešiem”, jo “neatkarīgi no eiropeiskā panteisma viņu radošās idejas bija cieši saistītas ar V.Solovjova filozofiju un dzeju par pasaules dvēseli, mūžīgo sievišķību, skaistumu, kas glābs pasauli.” Citēts no: Sprōģe, Ludmila, Vāvere, Vera. *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras “sudraba laikmets”*. – Rīga: Zinātne, 2002., 13. lpp.

Spilgtu māksliniecisku iemiesojumu tie iegūst A.Bloka krājumā “Dzejoļi par Daiļo Dāmu”,¹ kā arī Fjodora Sologuba (*Fjodor Kuz'mich Sologub*, īst. v. *Teternikov*, 1863–1927) agrīnajā dzejā.² F.Bārdas dzejas apskatos līdz šim vairāk uzsvērtā vācu romantisma ietekme, jo viņa studijas Vīnē vieno dzejnieku ar vācisko kultūru. Tomēr ne tikai laikabiedru atmiņas, bet arī F.Bārdas raksti un

---

¹ A.Hansens-Lēve atzīst, ka A.Bloka agrīnā kosmogoniskā simbolika ir veidota pēc V.Solovjova parauga. Sk.: Hansen-Löve, Aage A. *Mifopoeticheskiĭ simvolizm*, 351. lpp. A.Bloks krājumā “Dzejoļi par Daiļo Dāmu” savieno abus iepriekšminētos variantus – esamības sievišķā principa personifikāciju un savas mīļotās, dzīvas meitenes, sakralizāciju, meklējot sievišķo aspektu esamības dievišķajā pirmamatā. A.Bloka Daiļās Dāmas tēls eksistē vienlaikus gan debesu plānā kā pārilaicīga Mūžīgā sievišķība, resp., sievišķais princips, kas ietverts Dieva Radītāja būtības dzīlēs, gan kā vairākkārtējs iemiesojums virs zemes. Lai gan Daiļās Dāmas tēls nav vienādots ar Dievu, vērsšanās pie viņas ir vērsšanās pie dievišķā, jo viņa ir Dieva būtības daļa. Visas šīs nozīmes apvieno kopīgs vadmotīvs – cilvēka ilgas pēc vienotības ar dievišķo pirmamatu. Tāds pats vadmotīvs saista F.Bārdas ciklu, kas veltīts Zvaigžņu meitai.

A.Austriņš atstāsta sarunu, kas notikusi laikā, kad F.Bārda ir žurnāla *Stari* redaktors, tātad 1907. vai 1908. gadā: “Sevišķi Bārda mīlēja vācu dzejniekus Stefanu Georgi, Rilki, Hofmanštālu, no krieviem Bloku un Sergeju Gorodecki, no latviešu [dzejas] – Poruku un Skalbi.” Austriņš, Antons. Friča Bārdas piemiņai. *Pēdējā Briedī*, 13.03.1929., 59. nr. Tātad ap to laiku, kad radies Zvaigžņu meitas cikls, A.Bloks ir bijis viens no F.Bārdam vistuvākajiem dzejniekiem. Tas rosina domāt par A.Bloka dzejas ietekmēm F.Bārdas dzejā. Ciklā “Dzejoļi par Daiļo Dāmu” un Zvaigžņu meitas ciklā var saskatīt daudzas motīvu paralēles gan tematikas un sižetisko elementu, gan poētisko tēlu un tajos ietvertās simbolikas, gan ideju ziņā, piemēram, debesu būtnes dziesmas, vēja atnesto skaņu, mīļotās acu, debesu “stūrīša” / loga pavēršanas, debesu zilgmes, no debesīm nomestā zieda, zvaigžņu, atspulgu, debesu kalna, karalienes troņa, dabas dievnama motīvus. Sal.: Blok, Aleksandr. *Sobranie sochinenij*. Tom 1., s. 130.–131., 146., 180., 189., 192., 211., 224., 227.; Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 15.–23., 60. lpp.

Radniecība jaušama arī dzejas varoņa un debesu būtnes savstarpējo ilgu un to radīto ciešanu poētiskajā tēlojumā. A.Bloks savas simboliskās mokas saista ar uguns motīvu: *Nojaušu Tevi. Gadi paiet garām – (..) / Viss apvārsnis ugunī – un nepanesami gaišs. / Un klusējot gaidu – skumstot un mīlot.* [Oriģinālā: *Predchuvstviju Tebja. Goda prohodjat mimo – (..) / Ves' gorizont v ogne – i jasen nesterpimo, / I molcha zhdu, – toskuja i ljubja.*] Blok, Aleksandr. *Sobranie sochinenij*. Tom 1., s. 141.–142. Arī F.Bārda savas ciešanas simboliski ietver uguns tēlā. Abos dzejoļos ir pat līdzīgs ritms: *Es Tevi meklēju kā neredzīgais dienu, (..) / Un nakītī laukā uguni Tev kuru. (..) / Viss atkal kluss. Ar maldiem klusums mijas... (..) / par Tevi, karalieni tālo, mūžīgo.* Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 17. lpp. Paralēles A.Bloka un F.Bārdas dzejā būtu atsevišķa pētījuma temats, kura izvērstāks izklāsts iziet ārpus promocijas darba tēmas robežām. Līdz šim tās īsi pieminējis K.Kārklīšs. Sk.: Kārklīšs Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 176. lpp. Arī D.Ģeibaka saredz Zvaigžņu meitas tēla paralēles ar A.Bloka u.c. krievu simbolistu dzejas tēliem. Sk.: Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 68.–80. lpp.

Ar A.Austriņa minētā S.Gorodecka (*Sergej Mitrofanovich Gorodeckij*, 1884–1967) poētiku F.Bārdas dzejā sabalsojas simboliski tvertas pavasara dabas gleznas, mitoloģiskie motīvi. Sk.: Gorodeckij, Sergej. Vse stihotvorenija. *Slova*.

<https://slova.org.ru/gorodeckij/> [Skatīts: 18.12.2023.]

² F.Sologuba dzejoļos iemiesota vārdā nenosaukta debesu mīlestība. Tieksme pēc jūtu tīrības, debesu un zemes pretstatījums, zvaigžņu motīvi dzejoļi “Tīra mīlestība mana” (*Chista ljubov' moja*, 1898) sasauca ar F.Bārdas dzejas tēliem: *Tīra mīlestība mana / Kā gaišu zvaigžņu mirga, (..) / Mīlu tevi vienu, / Nezināmā jaunava / Un zinu es, ka šeit / Nebūs ar tevi tikšanās; / Tava izgreznotā augstiene / No šejienes tumšajām vietām tālu. / Bet mans zemes liktenis – / Mokās un klejojums, / Un tikai tava maigā balss / Pie manis atnāk sapņos.* [Oriģinālā: *Chista ljubov' moja, / Kak jasnyh zvjozd mercan'e, (..) / Ljublju odnu tebja, / Nevedomaja deva / I znaju ja, chto zdes' / Ne byt' s toboju vstreche: / Tvoja ukrashennaja vys' / Ot zdeshnih tjomnyh mest daleche. / A moj udel zemnoj — / V tomle'n'jah i skitan'jah, / I tol'ko nezhnyj golos tvoj / Ko mne donositsja v mechtan'jah.*] Sologub, Fedor. *Chista ljubov' moja*. *Slova*. <https://slova.org.ru/sologub/chistaljubov/> [Skatīts: 25.11.2023.]

A.Austriņa un Kārļa Krūzas (1884–1960) atmiņās atainota F.Bārdas sajūsma par F.Sologubu, krievu dzejniekam viesojoties Latvijā. // Austriņš, Antons. Friča Bārdas piemiņai. *Pēdējā Briedī*, 13.03.1929., 59. nr.; Sproģe, Ludmila, Vāvere, Vera. *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras “sudraba laikmets”*, 114. lpp. Par F.Sologuba dzejas motīvu sasaukšanos ar vairākiem citiem F.Bārdas dzejoļiem sk.: Sproģe, Ludmila, Vāvere, Vera. *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras “sudraba laikmets”*, 120., 122. lpp.

recenzijas, piemēram, “Antona Austrīņa “Vakardiena”” rāda, ka viņš ir labi pārzinājis krievu simbolistu dzeju.¹

Rietumeiropā Dž. Bruno pirmais nosauc sevi par “bezgalības līgavaini”. F. Bārdas tulkotajā A. Rīla grāmatā “Ievads tagadnes filozofijā” autors citē tieši šos Dž. Bruno vārdus.² Ideju par mūžību kā sievieti, kuru mīl galvenais varonis, var atrast arī Frīdriha Nīčes (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*, 1844–1900) pazīstamajā darbā “Tā runāja Zaratustra” (*Also sprach Zarathustra*, 1883–1885), kurš spēcīgi iespaidojis latviešu dzejniekus, lai gan šīs “mīlestības” simboliskais tēlojums būtiski atšķiras ar savu erotisko nokrāsu.³

Otro tradīcijas variantu padara pazīstamu Dante Aligjēri (*Alighieri*, ap 1265–1321), poēmā “Dievišķā komēdija” (*Divina Commedia*, 1321) noliekot savu mirušo mīlestību Beatriči paradīzē blakus Kristum,⁴ kā arī vācu romantisma dzejnieks Novāliss jau minētajā darbā “Himnas naktij”.⁵

F. Bārdas radītais Zvaigžņu meitas tēls ir ticis interpretēts dažādi. K. Kārklīšs to skata vienkāršoti kā romantiķa ilgu un sapņu iemiesojumu ideālā tēlā, kas esot nemainīgs un mūžīgs.⁶ Nav gan saprotams, no kā secināta nemainība. K. Kraujiņa redzējumā Zvaigžņu meita esot panteistisks tēls, kurā dzejnieks pielūdz dabu.⁷ Tam pretim runā fakts, ka Zvaigžņu meita neatrodas virs zemes. P. Dāle uzskata, ka Zvaigžņu meita simbolizē dvēseles “būtisko trauksmi (..) pāri reālās īstenības šaurām robežām uz pārempīrisku un pilnīgāku realitāti”.⁸ I. Dubiņa saista šo tēlu ar Platona filozofijas idejām: “Zvaigžņu meita kļūst par simbolu Platona mūžīgajam skaistumam un pilnībai, mūžīgajai idejai (..). Ideāls, kura atmirdza ir zemes lietās.”⁹ Grūti ar neapšaubāmu pārliecību pateikt, vai F. Bārdas iecerē šis tēls iemieso cilvēka pārļaicīgās ilgas, vai tajā saskatāma vēl dziļāka

---

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 411. lpp.

² Rīls, A. [Aloīzs Ādolfs]. *Ievads tagadnes filozofijā*, 18. lpp.

³ Recenzijā par Jāņa Akuratera (1876–1937) dzeju krājumu “Bez svētnīcas” F. Bārda citē rindas no F. Nīčes darba “Tā runāja Zaratustra”: *Nie noch fand ich das Weib, von dem ich Kinder mochte, es sei denn dieses weib, das ich liebe: denn ich liebe dich, o Ewigkeit*. [Es nekad neesmu atradis sievieti, no kuras es vēlētos bērnus, izņemot šo sievieti, kuru es mīlu, jo es mīlu tevi, ak, Mūžība.]. Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 418.–419. lpp. F. Bārda nosauc to par “galīgi romantisku erotismu”. Turpat, 418. lpp.

⁴ Aligjēri, Dante. *Dievišķā komēdija*. Atdz. Valdis Bisenieks. – Rīga: Vaidelote, 1994.

⁵ Novāliss, balstoties uz Dantes iedibināto tradīciju, sakralizē savu mirušo līgavu Sofiju. Viņa darbā šis motīvs ir filozofiski padziļināts, saistot to ar universālu pasaules harmoniju. Sk.: Novalis. *Himmen an die Nacht*. *Lyrik online*. <https://www.lyrik.ch/lyrik/spur3/novalis/novalis1.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

Z. Mauriņa saista Zvaigžņu meitas tēlu tieši ar Novālisa darbu “Himnas naktij”. Sk.: Mauriņa, Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*, 145. lpp. Atsevišķi sapnim un naktij veltīti motīvi Novālisa un F. Bārdas dzejā neapšaubāmi ir radniecīgi. Tomēr ir būtiska atšķirība. Pirmkārt, F. Bārdas Zvaigžņu meita nav mirušas meitenes dvēsele pēcnāves esamībā. Otrkārt, Novāliss savā poētiski sakrālajā pasaules ainā saglabā Kristus klātbūtni. F. Bārdas dzeju ciklā tās nav.

⁶ Kārklīšs, Kārlis. Friča Bārdas darbi. Grām.: Kārklīšs Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 176. lpp.

⁷ Kraujiņš, Kārlis. Friča Bārdas biogrāfija. Turpat, 123., 157. lpp.

⁸ Dāle, Pauls. Friča Bārdas dzejas reliģiski filozofiskie motīvi. *Gara problēmas*, 49. lpp.

⁹ Dubiņa, Ieva. Spēle Friča Bārdas pasaules izjūtā. *Karogs*, 1990., 9. nr., 152. lpp.

filozofiska koncepcija par visas esamības vienotību kosmiski dievišķajā pirmamatā, kas ir nozīmīgs motīvs viņa otrajā dzeju krājumā “Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam”. Visticamāk, filozofiskā ideja jau bijusi, tomēr tēlojumā dominē cilvēka nespēja iemantot šīs vienotības izjūtu.

Zemes dēls gan meklē Zvaigžņu meitas pēdas virs zemes, tomēr atzīst, ka viņa šeit nav minusi soli.¹ Arī Zvaigžņu meita pati ilgojas pēc zemes dēla. Dievišķajam spēkam ir nepieciešama mijiedarbība ar cilvēka garu. Vairākos cikla dzejoļos debesu būtne atver mēness logu, tādējādi simboliski paverot savas pasaules stūrīti, sniedzot zemes dēlam citas realitātes nojausmu.²

Debesu būtnes nomestais zieds simboliski savieno debesu un zemes telpas, ierosina zemes dēlā pārpasaulīgas ilgās: *Tavos pirkstos bij divi debesu ziedi. / Tu vienu caur zilo nakti man sviedi.*³ Debesu zieds, pretstats “zemes ziedu pinekļiem”, palīdz atgriezties no zemes “maldu ceļiem”:

*Bet tavu ziedu arī maldu ceļos nezaudēju – / viņš manā dvēslē plaukst, un mana dvēse plaukst ar viņu.*⁴

Zvaigžņu meitas dziesma savieno debesu zieda un debesu mūzikas motīvus:

*Kas manu ziedu atradīs, / tam ilgās asinīs nedzīsīs – (..) / Zvaigžņotā zvaigžņoto sagaidīs, / Zvaigžņu mirdzumā gredzenus mīs.*⁵

D.Ģeibaka norāda, ka F.Bārdas poētikā dziļa jēga piešķirta dziesmai kā mūžīgās saskaņas, ideāla atblāzmas simbolam.⁶ Nozīmīgi sakrālās realitātes izteicēji ir arī gaismas, “zilā tīkla”⁷ u.c. ietilpīgi debesu jomas simboli: *Mēs abi ar sauli zālē / pinam vainagus manām ilgām.*⁸ Sapņa motīvam ir piešķirtas sakrālās funkcijas. Zvaigžņu meita ir zemes dēla sapņu sieva,⁹ arī sapņu karaliene.¹⁰ Viņa mīt pārpasaulīgā debesu telpā, augstu virs rupjās, disharmoniskās zemes matērijas līmeņa, “kur dimantkalns un zvaigžņu tronis”.¹¹ Troņa senākā simbolika ir norāde uz dievišķo pirmsākumu.¹² Vienlaikus tas reprezentē garīgo varu.

Kalns ir sens simbols debesu un zemes mistiskajai saistībai, iemieso garīgu pacelšanos pāri zemes lietām, tieksmi uz vienotību ar dievišķo, sakralitāti.¹³ No mītiskā viedokļa *dimantkalns*

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 22. lpp.

² Turpat, 15., 20., 23. lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat, 21. lpp.

⁵ Turpat, 15. lpp.

⁶ Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 75. lpp.

⁷ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 16. lpp.

⁸ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 19. lpp.

⁹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 18. lpp.

¹⁰ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 16. lpp.

¹¹ Turpat, 16. lpp.

¹² Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*, p. 341.

¹³ Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*, p. 219.–221.; Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*; 116. lpp.

neapšaubāmi ir t. s. svētais jeb kosmiskais kalns.¹ Dimantkalna motīvu latviešu dzejā pirmais iemieso A.Pumpurs eposā “Lāčplēsis” (1888). Tas ir pazīstams no Mahājānas budistu Dimanta sūtras kā kalns, kurā dzīvo bodisatvas. Dimanta kalns ir simbols garīgai apskaidrotībai, iemieso gaismu un dzīvību – jēdzienus, kam ir īpaša nozīme F.Bārdas vēlākajā dzejā.²

Eposā “Lāčplēsis” Dimantkalna motīvs ir savienots ar latviešu pasaku motīviem. Tas atrodas aiz zemes un debess malas. Ziemeļmeita brīdina Lāčplēsi, lai, garām braucot, neviens nemēģina tajā uzkāpt. Tomēr divi vīri nepaklausa, uzkāpuši iesaucas: “Ak tu Dieviņ, cik šē jauks!” un vairs neatgriežas. Trešais vīrs tiek novilkts atpakaļ ar striķi, bet ir zaudējis valodu. Tad pārējie apbrauc šim kalnam apkārt.³ Līdzīgi motīvi sastopami vairākās latviešu tautas pasakās par pasaules malu, tikai dimantkalna vietā tajās ir liels, augsts mūris.⁴ Šis motīvs simboliski ietver garīgās augšupiecības sapni un vienlaikus brīdinājumu. Cilvēka centieni iziet ārpus viņam zemes virsū nospraustajām robežām ir pašiznīcinoši. Dimantkalns ir *robeža* starp debesīm un zemi, dzīvību un nāvi, sasniedzamo un nesasniedzamo. Dzīvajam to nav iespējams un arī nav atļauts pārkāpt. Tādēļ Zvaigžņu meita nav zemes dēlam pieejama:

*tā, kuras mūžam neskatīšu, / tā, kuras mūžam neaizsniegšu.*⁵

Zvaigžņu meitas mājoklis dimantkalnā simboliski ietver divpusēju nozīmi – no vienas puses, zemes cilvēka saikni ar dievišķo, no otras puses, dievišķā nesasniedzamību.

Tomēr, lai gan Zvaigžņu meita mīt debesīs, viņas tēls vienlaikus ir cieši saistīts ar dabas tēliem. Tas acīmredzot sakņojas arī latviskajai mentalitātei raksturīgajā iezīmē dievišķo saredzēt dabā. Viņai birztaļā atrodas zaru altāris, kurā deg divas sveces. Burtiskā nozīmē šo tēlu var interpretēt kā starp zariem mirdzošās zvaigznes, bet poētiskās ainas analogija ar dievnamu iemieso zemes dēla dievkalpošanu: *Un ceļos kā lūgšanā nokritis, / es sniedzu pēc tām savas rokas.*⁶

Rodas jautājums, vai zemes dēls te pielūdz dievišķo pirmsākumu Zvaigžņu meitas veidolā, līdzīgi kā A.Bloks savā poētiskajā celnē pielūdz Daiļo Dāmu. Tradicionālā kristīgā izpratnē to uzskata par pirmā baušļa pārkāpumu. F.Bārda tomēr lieto mīkstinātu formu – zemes dēls nav nokritis ceļos lūgšanā, bet “kā lūgšanā”. Saņemtā garīgā apskaidrotība un dvēseles šķīstīšanās tomēr pilnībā pielīdzina šo pārdzīvojumu reliģiskai atklāsmi:

¹ Eliade, Mirča. *Mīts par mūžīgo atgriešanos*, 24.–27. lpp.

² *Mahājānas budistu teksti*, 79. lpp.

³ Pumpurs, Andrejs. *Lāčplēsis, latvju tautas varonis*, 213., 219. lpp.

⁴ Rudzītis, Jāzeps. *Komentāri* [A.Pumpura eposam “Lāčplēsis”]. Turpat, 324. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 16. lpp.

⁶ Turpat, 21. lpp.

*Un brīnišķi tieku tad pārvērtīts – / ne ļauna vairs manī, ne grēka; / pilns mūžīgas gaismas, bet nevarīgs.*¹

No vienas puses, šī dzejoļa motīviem var meklēt saknes latviskajā dabas reliģijā, no otras puses – literārajā tradīcijā, ko veidojuši Novāliša, A.Bloka, V.Solovjova u.c. darbi. Sirdsšķīstības motīvs varētu būt ienācis no Brāļu draudžu kustības garīgās gaisotnes pastarpinātas klātbūtnes vidē, kurā audzis un veidojies dzejnieks. Satricinošā emocionālā pārdzīvojumā tiek sasniegta dzejas varoņa atbrīvošanās no ļaunuma un grēka klātbūtnes dvēselē. Ja šīs rindas būtu veltītas kristīgajam dievnamam, to varētu uzvert kā spēcīgu hernhūtiskās sirds skaidrības ideāla poētisku iemiesojumu.² Tomēr būtiska atšķirība no kristīgās izpratnes Zvaigžņu meitas ciklā ir ne tikai ticības objektā, bet arī šķīstīšanās izpratnē. Grēku nožēlas un Kristus pestījošā upura vietā dvēseles šķīstītājs ir sapnis, kas iemieso pārpasaulīgās ilgas. Tādējādi sapnis iegūst sakrālas funkcijas; tas simbolizē garīgo realitāti, kas eksistē aiz materiālās pasaules robežām.

Zemes dēla grēcīgums ietverts kristīgajai tradīcijai raksturīgos tēlos. Grēka apziņas klātbūtne F.Bārdas dzejā parādās reti. Šajā ciklā tā ir saistīta ar domām par dzejas varoņa nāves brīdi, kad Zvaigžņu meita viņu atkal sauks “mēness lodziņā”.³ Viņš uzrunā savas rokas. Būs labi, ka tās palikušas rāmas, jo “ļauna jūs daudz esat darījušas”.⁴ Analoga uzruna veltīta mēmām lūpām, kas daudz ļauna runājušas. Taču zemes dzīves gaitās ienākušo ļaunumu atsver dvēselē mītošās garīgās ilgas, ko reprezentē acis:

*Acis, manas acis, jūs neizdziestiet – (..) / pēc zvaigžņu nakts acīm jūs ilgojāties / un sapņos visu mūžu šķīstījāties.*⁵

Veidojas saikne starp ilgās skatītajām Zvaigžņu meitas acīm⁶ un paša zemes dēla acīm. Acis tradicionāli simbolizē dvēseles spoguļi, arī logu, pa kuru dievišķā gaisma ienāk ķermenī.⁷ Loga atvēršana ir šķēršļa nojaukšana starp iekšējo un ārējo pasauli, kas atdara dvēseli ieplūstošajai gaismai.⁸ Tātad Zvaigžņu meitas atvērtais mēness logs simbolizē dievišķās gaismas atvērību pret cilvēku, bet acis cilvēka dvēseles logu, kas atveras tam pretim, kļūstot par sava veida “debesu

¹ Turpat. Šajā ainā var saskatīt paralēles ar Novāliša atklāsmi pie mīlotās kapa darbā “Himnas naktij”. Mūžīgās gaismas klātbūtne ar savu apgaroto spēku padara cilvēku nevarīgu šīs zemes dzīves priekšā.

² Par varbūtējām hernhūtisma ietekmēm F.Bārdas dzejā sīkāk sk. promocijas darba 186.–188. lpp.!

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 20. lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat, 19. lpp.

⁷ Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*, 97. lpp.

⁸ Turpat, 123. lpp.

spoguļi”. Vienīgi Zvaigžņu meitas mirdzums var aizdzīt “mūžīgo nakti”.¹ Tātad šim tēlam vismaz daļēji ir piešķirtas Pestītāja funkcijas.

Līdzīgi sapnim sakrāla nozīme krājumā “Zemes dēls” ir arī dabas telpai. Dabas kā dievnama motīvs F.Bārdas dzejā parādās arī ārpus Zvaigžņu meitas cikla. Pavasara vējš ceļ Dieva namu liepas zaros loga priekšā.² Jau pirmie F.Bārdas dzejas pētnieki pamatoti uzsvēruši, ka dievišķā klātbūtne dabā ir viens no visbūtiskākajiem F.Bārdas dzejas motīviem.³ Šo motīvu reliģiski filozofisko pamatu trāpīgi izteic P.Dāles vispārinošā atziņa: “No dvēseles, šī neizsmeļamā mikrokosma, kas sevī nes veselu universu, iet saites un ceļi uz dabu un Dievu. (..) Dvēsele – daba – Dievs – šī jēdzienu trijotne ir visu laiku dzejnieku, filozofu un mistiķu dziļāko pārdomu un izjūtu kopapzīmējums.”⁴

Radniecīgi motīvi ir nozīmīgi arī K.Skalbes, V.Plūdoņa, A.Saulieša un citu latviešu dzejnieku klasiķu pasaules izjūtai. No vienas puses, to var skaidrot ar viņu zemniecisko izcelsmi, kas kopš bērnības tuvinājusi dabai. No otras puses, vismaz F.Bārdas gadījumā, šo atziņu iespaidojusi arī vācu reliģiski filozofiskā doma. Modernās protestantu teoloģijas pamatlicējs, liberālteoloģijas priekštecis F.Šleiermahers Dievu Tēvu vienādo ar Dievu dabā.⁵ I.Čaklā, runājot par F.Bārdas uzskatiem un dzeju, secina, ka viņš ir radoši savienojis dzimtās vides pieredzi ar pasaules kultūras idejām.⁶

Tomēr jāuzsver arī zināmu atšķirību starp šiem motīviem mūsu dzejnieku klasiķu vārsnās. K.Skalbes un A.Saulieša dzejā, iespējams, daļēji F.Bārdas dzejas ietekmē tapušajos, ārēji līdzīgajos motīvos cilvēks sajūt dabā Dieva *gara* klātbūtni. K.Skalbem koki ceļ zaru rokas un lūdz, līksmi Dieva elpu jūt.⁷ A.Saulietim uz Tēva roku “ik vārpiņa laimīga vērās”.⁸ Tātad dzejas tēli vairāk atklāj, kā daba sajūt Dievu, nevis pašas dabas dievišķumu.⁹

---

¹ Bārda, Fricis. Raksti. 1. sēj., 24. lpp.

² Turpat, 43. lpp.

³ A.B. [Bērziņš, Arturs]. Friča Bārdas nekrologs. *Uz priekšu*, 19.03.1919., 62. nr.;

Kārklīņš, Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 13., 26. lpp.;

Mauriņa, Zenta. Pavasara dvēsele. *Burtnieks*, 1929., 4. nr., 291.–292. lpp.;

Mauriņa Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*, 104. lpp.;

Skalbe, Kārlis. Friča Bārdas piemiņai. *Jaunākās Ziņas*, 13.03.1929., 59. nr.;

Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 80. lpp.;

Vītols, Alberts. Mūsu reliģiskā lirika. *Reliģiski filozofiski raksti I*, 75. lpp.

⁴ Dāle, Pauls. Friča Bārdas dzejas reliģiski filozofiskie motīvi. *Gara problēmas*, 46. lpp.

⁵ Maldonis, Voldemārs. *Evanģēliskā dogmatika*, 83. lpp.

⁶ Čaklā, Inta. Ieskats Friča Bārdas dzīvē un dzejā. // Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 598. lpp.

⁷ Skalbe, Kārlis. *Raksti*. 5. sēj. – Stokholma: Daugava, 1953.

⁸ Saulietis, Augusts. *Raksti*. 9. grām., 183. lpp.

⁹ K.Skalbe tēlojumā “Vasaras svētkos” ir atzinis: “Mēs, latvieši, visi esam apzinīgi vai neapzinīgi panteisti.” Skalbe, Kārlis. *Mazās piezīmes*. – Rīga: Zinātne, 1990., 188. lpp. Taču gan šī tēlojuma konteksts, gan K.Skalbes raksts par F.Bārdu (sk. promocijas darba teksta 166. lpp.!) liecina, ka viņš neizprot panteisma jēdzienu un lieto to nevis filozofijā pieņemtajā nozīmē, bet kā apzīmējumu Dieva gara klātbūtnes izjūtai dabā.

Turpretim F.Bārdas dzejā Dieva klātbūtne dabā vismaz daļēji ir viņa pašizpaušme. Lai gan daba atrodas lūgšanas stāvoklī, tā vienlaikus arī pati ir svēta. Pazīstamajā dzejolī “Bērzi” dzimtenes bērzi, no vienas puses, “uz mākoņiem lūgšanas raida”¹, bet, no otras puses, tie arī paši ir svēti un paši svētī “arāja sirmo galvu”.² Pētniece R.Elstiņa secina: “Dzīvības norises (..) dabā ir dievišķs pārdzīvojums; daba ir Dieva daļa (..), tā spēj paust Dievu svētījot.”³ Daba nepārprotami ir Dieva daļa F.Bārdas otrajā krājumā, taču jau pirms tam parādās ievirze uz to.

Dzejolī var saredzēt pastarpināti ietvertu senlatviešu svētbirzes priekšstatu, taču tas tālu pāraug šos ietvarus, veidojot vispārinātu dabas sakralitātes kopainu. R.Klaustiņš pamatoti norāda, ka daba F.Bārdas dzejā ir līdzība. F.Bārda pārvērš dabu par mītu.⁴

F.Bārdas dzejā Zvaigžņu meita cieši saistās gan ar dzīvības, gan nāves motīviem, jo pārpasaulīgais, dievišķais pirmsākums ir vienlaikus nāves un dzīvības avots. No vienas puses, dzejas varonis meklē viņu “kā nāves apēnotais jaunu dzīvību”.⁵ No otras puses, Zvaigžņu meita saka: *Nāve un nelaime tuvinās mūs (..)*.⁶ Zvaigžņu meitas saikne ar tumšo ciprešu slaidajiem stāviem asociējas ar kapu kalniņu, bet vienlaikus simbolizē arī garīgo augšupiecību.⁷ Vairākos dzejoļos Zvaigžņu meita skums virs dzejnieka kapa.⁸

F.Bārda uzrunā Zvaigžņu meitu: *un tevi, tālā, meklēju un zemes atslēdziņu*.⁹ “Zemes atslēdziņas” motīvu¹⁰ var interpretēt dažādi. Maija Burima to saista ar apkopjošu Zemes kā planētas tēlu.¹¹ Tomēr dzejoļa konteksts neliecina par kosmiskām izjūtām. D.Ģeibaka interpretē šo tēlu kā atziņas simbolu: “Bārdam (..) “zemes atslēdziņa” varētu simbolizēt dabas klusos noslēpumus, blakus esošo pasauli pretstatā ideāla pasaulei (..)”¹² Šādā iztulkojumā dzejas rinda ietver debesu un zemes pretstatījumu. Dzejoļa konteksts to pieļauj.

---

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 50. lpp.

² Turpat.

³ Elstiņa, Rita. Dzīvības eksistenciālais pārdzīvojums Friča Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam I*, 62. lpp.

⁴ Klaustiņš, Roberts. Friča Bārdas daile un estētika (nobeigums). *Ritums*, 10.1924., 8. nr., 611. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 17. lpp.

⁶ Turpat, 15. lpp.

⁷ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 15., 20., 23. lpp.

⁸ Turpat, 16., 24. lpp.

⁹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 21. lpp.

¹⁰ Atslēgas motīva simbolisks izmantojums ir nozīmīgs arī A.Bloka dzeju ciklā “Dzejoļi par Daiļo Dāmu”. Daiļā Dāma dzīvo krēslā, tuvu pie dzīves nekustīgās atslēgas. Tātad dzejas varonis cilvēciskās atziņas ierobežotībā meklē nemainīgu pamatu – “dzīves atslēgu”. Sk.: Blok, Aleksandr. *Snova blizhe vechernie teni.. Sobranie sochinenij*. Tom 1., s. 165. Viņš var būt arī šo atziņas atslēgu sargātājs. Sk.: Blok, Aleksandr. *Religio*. Turpat, s. 243.

¹¹ Burima, Maija. Koncepta “zeme” semantiskie loki Friča Bārdas dzeju krājumā “Zemes dēls”. *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam*. Zinātnisku rakstu krājums III. Friča Bārdas dzeju krājumam “Zemes dēls” – 100. Sast. Sandra Ratniece, Viesturs Vecgrāvis. – Rīga: Jaunā Daugava, 2012., 37.–38. lpp.

¹² Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 72. lpp.

Vēl viena iespējama interpretācija varētu būt “zemes atslēdziņas” saikne ar latviešu folklorā sastopamo “kapu atslēdziņu” kā simbolu vārtiem uz viņsauli: *Zemes māte, zemes māte, / Dod man kapa atslēdziņu.*¹ Šāds skaidrojums papildinātu Zvaigžņu meitas sasaisti ar nāvi, ko atbalsta krājuma nākamā dzejoļa “Kad vējus uz dusu birztaļā” konteksts: *uz mājām mani vada, uz dusu.*² Arī šo rindu iespējams interpretēt divējādi: gan burtiski – kā atgriešanos mājās no birztaļas pēc “dabas dievkalpojuma”, gan pārnestā nozīmē – kā nāvi.

Tātad Zvaigžņu meitas ciklā liriskā varoņa tiekšanās pēc debesu būtnes līdztekus iemieso gan filozofiskus esamības dievišķā pirm pamata meklējumus, gan zemes cilvēka neapslāpējamās ilgas pēc pārilaicīgā. Vienlaikus šajos motīvos jūtas arī jauna vīrieša ilgas pēc mīlestības ideāla, kas pacelts pāri sadzīvīskajai realitātei. Visi šie aspekti ir organiski savijušies.³

Blakus tieksmei uz dvēseles šķīstību krājumā “Zemes dēls” ir arī pretēji motīvi, kas iemieso kontrastu, antitēzi cilvēka garīgajai augšupiecībai. Krājuma priekšpēdējā nodaļā “Personificējumi” zemes dēla un Zvaigžņu meitas tēlus nomaina meža un purva radības – stihisko, vitālo *zemes spēku*

---

¹ LD 27519. *Latvju Dainas*. Sakopojis Krišjānis Barons. 3.-3. sēj. – Pēterburga: Krievijas Ķeizariiskā Zinātņu Akadēmija, 1909., 910. lpp. Variantā LD 27519-2 Zemes mātes vietā ir Saules meita. I.Barovskis norāda, ka te varētu būt ietverta kapu atslēgas sasaiste ar saules mūžu, t. i., mūžību. Sk.: Barovskis, Ingus. *Htoniskā pasaule latviešu folklorā: laiks un telpa*, 160.–161. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj.; 21. lpp.

³ Radniecīgi motīvi vairāk vai mazāk vienkāršotā formā ir sastopami vairāku latviešu dzejnieku poētiskajā mantojumā. Jānis Ziemeļnieks (īst. v. Krauklis, 1897–1930) pirmajā dzeju krājumā “Nezināmai” (1923), kā arī vēlākajā dzejā ietvēris ilgas pēc sakralizēta sievišķības ideāla mūžībā. J.Ziemeļnieka Nezināmā jēdzieniski atbilst A.Bloka Daiļajai Dāmai (arī Daiļās Dāmas vārds parādās dažos J.Ziemeļnieka dzejoļos). A.Bloks savu Nezināmo, cita iekšējās attīstības posma izteicēju, nosaucis par velnišķu būtni. J.Ziemeļnieks vai nu to tā nav sapratis, vai arī tīši transformējis šo nozīmi. Viņam Nezināmā ir sākotnējais sievišķais ideāls mūžībā, kuru viņš izmisīgi cenšas atrast iemiesotu kādā zemes sievietē (kā tas ir A.Blokam), bet tā arī neatrod. Tomēr dažkārt Nezināmajai piešķirtas arī Dieva funkcijas, pat sasaistē ar Kristu. Sākumā savu sāpju pilno mīlestību pret pārilaicīgo ideāltēlu dzejnieks saredz kā jēgpilnu, jo šīs sāpes ved uz garīgu pilnveidi. Autoram virzoties uz garīgo ideālu zaudēšanu, Nezināmās tēls piedzīvo transformāciju. F.Bārda atrod skaistumu pašās ilgās pēc Zvaigžņu meitas, turpretim J.Ziemeļnieka dzejā vēlāk uzvar izmisums. Nezināmā no apskaidrotājas, šķīstītājas un sargātājas pamazām pārvēršas murgainā fantomā, kas bezjēdzīgi moka dzejnieka dvēseli. Sk.: Ziemeļnieks, Jānis. *Kopotas dzejas*. 1. sēj. – Rīga: Valters un Rapa, 1933.

J.Akuratera dzejā sastopami līdzīgi motīvi, kuros dažkārt grūti nodalīt A.Bloka un F.Bārdas ietekmes. Dzejolī “Šais mirkļos” zemes dēls ir kļuvis par zemes zēnu; identiskā kontekstā kā F.Bārdam lietoti zvaigžņu un sapņu tēli: *Ar zvaigznēm zied sapņi / Priekš zemes zēna*. Sk.: Akuraters, Jānis. *Šais mirkļos. Druva*, 1912., 1. nr., 80. lpp.

Krājumā “Neatrastā” J.Akuraters ievēdis Daiļās Dāmas līdzinieci, kas iemieso dzejnieka sapni par ikdienai pāri paceltu mīlestību. Krājuma pamatdoma – šajā maldu un nepilnības pasaulē Dievs cilvēkam devis sapni par šādu mīlestību, un vienīgi tas pasauli padara izturamu. Sk.: Akuraters, Jānis. *Neatrastā*. – Rīga: Latvju Kultūra, 1932.

J.Ziemeļniekam un J.Akurateram šie motīvi tomēr vairāk ietver ilgas pēc ideālas mīlestības, nevis reliģiski filozofiskas idejas.

simboli.¹ Purva ūdeņi mitoloģiskajos priekšstatos simbolizē sākotnējo haosu, esības pirmvielu,² tādēļ šos motīvus var saistīt arī ar kosmiskajiem pirmspēkiem.³ Mītisku, pagānisku dievību un garu poētiska pārrade ir tā laika dzejai raksturīga tendence.⁴ F.Bārda šajos jaunradītajos tēlos sintezē galvenokārt antīkās un latviskās mitoloģijas motīvus.

Tomēr dzeju krājuma “Zemes dēls” programmatiskajā uzbūvē debesu ilgas dominē pār šiem zemes spēku motīviem. Tās atkal atgriežas grāmatas izskaņā:

*Tālu paliek dzīves kņada / krēslas pilnā zemes lejā. /
Tev pār galvu jaunas zvaigznes, / jauna rīta blāzma sejā.*⁵

2.1.3. Dvēseles pēcnāves eksistences motīvi

Pārļaicīgās ilgas un sapņi F.Bārdam cieši saistās ar nāves klātbūtni. Viņa dzeja tēlainā formā ietver daudzveidīgus *dvēseles pēcnāves eksistences* motīvus. Starpkaru Latvijā ir izveidojusies tradīcija šajā aspektā vienpusīgi vērtēt F.Bārdas dzeju un saredzēt tajā konsekventas un gaišas ticības nosacītu apliecinājumu cilvēka apgarotai ieiešanai mūžībā. Piemēram, K.Skalbe saredz F.Bārdū kā romantīki, kas dzīvo gaišā un skaidrā mīļuma pasaulē. “Uz viņu met skumju ēnu tikai tuvās nāves nojauta. Bet arī šī ēna ir bez saltuma (..). (..) Nojauzdams savu agro nāvi, dzejnieks itkā sagatavojas atgriezties pirmmātes dabas klēpī, viņai piekļaudamies ar visu savu glāstošo dvēseles siltumu.”⁶ Līdzīgu atziņu izteicis arī A.Vītols: “Panteistam īpaši salda nāve, jo tā viņu atdod pirmbūtni

¹ Šajā nodaļā var saredzēt paralēles ar A.Bloka nākamā dzeju krājuma “Negaidīts prieks” (*Nechajannaaja radost'*, 1907) motīviem. Otrajā grāmatā A.Bloks radikāli izmaina savu poētisko un idejisko virzību, tiecas uz pārpasaulīgo un pasaulīgo pretstatu sintēzi šīs pasaules pirmsākumu meklējumos, iedzīvinot nepakļautos, stihiskos zemes spēkus purva gariņu motīvos. Purva vides un tajā mītošo mitoloģiski dēmonisko radību tēlojumā, kas iemieso ikvienas radības šķietamu sakralitāti, saredzamas paralēles starp F.Bārdas dzejoļiem “Purva velni”, “Meža nagaža”, “Sukuburs” un A.Bloka dzejoļiem “Purva velniņi” (*Bolotnye chertenjatki*), “Purva popiņš” (*Bolotnyj popik*), “Pavasara radības” (*Tvari vesennie*) u.c. Sal.: Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 165.–167., 172.–173., 175.–177. lpp.; Blok, Aleksandr. *Sobranie sochinenij*. Tom 1., s. 340., 349., 343.

² Barovskis, Ingus. *Htoniskā pasaule latviešu folklorā: laiks un telpa*, 162. lpp.

³ J.Kursīte no dzejoļa “Sukuburs” konteksta secina, ka “Sukuburs dzīvo purva dūksnājā (..), tas iemieso vairāku gan baltu folklorā, gan cittautu folklorā zemāko ambivalento garu īpašības.” Kursīte, Janīna. Poētiskie lokālismi un globālismi Friča Bārdas lirikā. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam* III. Zinātnisku rakstu krājums, 35. lpp.

⁴ Šajos F.Bārdas dzejas motīvos var saredzēt paralēles arī ar viņa iemīļotā vācu dzejnieka Stefana Georges (*Stefan Anton George*, 1868–1933) dzeju. I.Čaklā norāda, ka Druvu dieva tēls pārņemts no S.Georges dzejoļa “Druvas dieva bēdas” (*Flurgottes trauer*). Sk.: Čaklā, Inta. Ieskats Friča Bārdas dzīvē un dzejā. Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 602. lpp. Autore min V.Plūdoņa tulkojumu latviski, taču F.Bārdas bibliotēkā ir arī vācu dzejnieka grāmatas oriģināls: RTMM 98879 F.Bārd. B III/15 George, Stefan. *Die Bücher der Hirten und Preisgedichte der Sagen und Sänge und der Hfengenden Garten*. – Berlin: Georg Bondi, 1907.; RTMM 98880 F.Bārd. B III/19 George, Stefan. *Das Jahr der Seele*. – Berlin: Georg Bondi, 1908. Mitoloģiskas radības parādās arī vairākos citos S.Georges dzejoļos, piemēram, “Dialogs niedrēs” (*Zwiegespräch im Schilfe*). F.Bārdas dzeju krājuma kārtojumu pēc gadalaiku principa varētu būt netieši ietekmējis minētā S.Georges krājuma “Dvēseles gads” (*Das Jahr der Seele*) sakārtojums.

Izvērstāka šo motīvu analīze neiekļaujas promocijas darba tēmā.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 220. lpp.

⁶ Skalbe, Kārlis. Friča Bārdas piemiņai. *Jaunākās Ziņas*, 13.03.1929., 59. nr.

atpakaļ.”¹ Pirmās F.Bārdam veltītās monogrāfijas autors E.Sūna krājuma “Zemes dēls” kontekstā izdara vēl radikālāku secinājumu: “Caur zemes nāvi, iznīcību viņš grib ieiet mūžīgā apskaidrībā.”² To turpina K.Kārklīšs: “Fricis Bārda nepazīst nāves baiļu un šausmu. (..) Nāvi dzejnieks neuzskata par iznīcību. Tā nav dzīves beigas, bet gan sākums.”³ Arī Z.Mauriņa turpina veidot vienpusīgu dzejnieka tēlu, kura pasaules uztverē nāve arvien tiek pieņemta gaiši: “Konsekventā panteistiskā dzejā pesimismam nav vietas.”⁴ “Tādā pasaules uzskatā nāvei nav dzeloņa.”⁵ P.Dāle ir pamatoti norādījis uz kļūdām sava laika stereotipos par F.Bārdas dzeju, taču šajā jautājumā pilnīgi pievienojas pārējo autoru pulkam: “Nāve viņam [F.Bārdam] tēlojas kā dzīves svētvakars, (..) kā lielā atsvabinātāja un piepildītāja, kas raisa nemirstīgo dvēseli no zemes saitēm, nāves mirklis ir brīnišķīgas pārvērtības brīdis, kas glabā sevī dzīves mīklu atminējumu.”⁶

Tomēr F.Bārdas dzejas kopaina rāda ko citu. Blakus nāves pieņemšanai tajā ir arī daudz disharmonisku, biedējošu nāves un pēcnāves eksistences priekšstatu. Mūsdienu pētniecībā uz šo starpkaru posma stereotipa vienpusību pamatoti ir norādījis E.Lāms:

“Izjuzdams romantiķim raksturīgo neapmierinātību ar dzīves realitāti, dzejnieks ne vienreiz vien iedomājies un rādījis nāvi (..) kā pāreju no profānās uz sakrālo sfēru. Tomēr tas noticis pārsvarā abstrahējoties un vispārinot. Tikko dzīves un nāves sliekšņa situācija konkretizējas, tā lielākoties nāves ilgas nomaina nāves bailes. Jāsecina: F.Bārdas attieksme pret nāvi ir duāla (..)”⁷

Zemes dēlam nav pārliecības par nāvi kā nemirstīgas personiskas dvēseles iemiesanu mūžībā, kā tas ir tradicionālajā kristīgajā atziņā. Vienā no pirmajiem krājuma “Zemes dēls” dzejoļiem “Mani sapņi” dzejas varonis nāvē tiks nevis pilnīgi savienots, bet gan, gluži otrādi, *šķirts* no saviem debesu sapņiem un skumjām. Dzejnieks atklāj savu neziņu, kas ir aiz nāves sliekšņa robežas:

*Es nezinu pats, kā tad būs, / kad liepa aiz akmeņu sētas / uz mūžību izšķirs reiz mūs...*⁸

Rietumeiropas protestantismā, balstoties uz dažādu Bībeles pantu interpretāciju, dominē divi viedokļi jautājumā, kas notiek ar cilvēka dvēseli pēc nāves. Pastāv viedoklis, kas ir tuvāks katolicisma un pareizticības priekšstatiem – uzreiz pēc nāves dvēsele ieiet garīgajā pasaulē, kur līdz

¹ Vītols, Alberts. Mūsu reliģiskā lirika. *Reliģiski filozofiski raksti I*, 75. lpp.

² Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka personība*, 80. lpp.

³ Kārklīšs, Kārlis. Fricis Bārdas darbi. Grām.: Kārklīšs Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 192.–193. lpp.

⁴ Mauriņa, Zenta. Pavasara dvēsele. *Burtnieks*, 1929., 4. nr., 294. lpp.

⁵ Mauriņa, Zenta. *Fricis Bārdas pasaules uzskats*, 127. lpp.

⁶ Dāle, Pauls. Fricis Bārdas dzejas reliģiski filozofiskie motīvi. *Gara problēmas*, 51. lpp.

⁷ Lāms, Edgars. Pasaules šausmas Fricis Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam III*, 46. lpp.

⁸ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 12. lpp.

pastarajai tiesai jau atrodas apzinātā svētlaimes vai ciešanu stāvoklī.¹ Tomēr konservatīvajā protestantu tradīcijā ir izplatīts arī cits viedoklis, mūsdienās saukts par *kristīgo mortālismu*. Tas ir uzskats, ka dvēsele pēc nāves “dus kapā”, resp., atrodas miegam līdzīgā stāvoklī, gaidot vienlaicīgu dvēseles un miesas uzmodināšanu pastarajā dienā.²

Krājumā “Zemes dēls” poētiski tēlainā formā dominē otrais viedoklis, tikai bez spilgti izteiktām augšāmcelšanās gaidām. Šis uzskats ir vieglāk saskaņojams ar latviskajiem veļu priekšstatiem,³ tādēļ dzejas tēlos ietekmes no kristīgajām un senlatviskajām tradīcijām ir grūti nodalāmas. Dažādās variācijās atkārtojas motīvs – pasīvas dvēseles palikšana kapā vai tā tuvumā. “Dvēseles miegs” nav pilnīga apziņas izzušana, bet drīzāk sapnim līdzīgs stāvoklis.

---

¹ “Nāves brīdī ikviens cilvēks (..) saņem mūžīgu algu. Tas notiek atsevišķajā tiesā (..)”. *Katoliskās baznīcas katehisms*. – Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 2000., 270. lpp.

“Tādi rakstu izteikumi, kā, piemēram, “mirušie ir aizmiguši” (1. Kor. 15, 18) (..) nepierāda, ka dvēsele pēc nāves neko nejūt, bet ir tēlaini izteikumi, kuri tiek lietoti nozīmē, kuru skaidri izklāsta paši Raksti.” Atšķirībā no katolicisma konservatīvais protestantisms nepieņem un kritizē šķīstītavas doktrīnu. Liberālāki protestanti pieļauj “starpstāvokļa” esamību. Sk.: Millers, Džons Teodors. *Kristīgā dogmatika*. Doktrinālās teoloģijas rokasgrāmata. – Rīga: Luteriskā mantojuma fonds, Svētdienas Rīts, 1999., 635.–636. lpp.

² Mortālisti uzskata, ka dvēselei pēc dabas piemītošas nemirstības ideja nav bībeliska, bet pārņemta no platoniskās filozofijas tradīcijas. Mortālisms ir pazīstams jau pirmajos kristietības gadsimtos, piemēram, Tatiana (*Tatian*, ap 120–ap 180) darbos. Sk.: Tatian’s Address to the Greeks. Translated by J.E.Ryland. *Early Christian Writings*. <https://www.earlychristianwritings.com/text/tatian-address.html> [Skatīts: 25.11.2023.]

“Dvēseles miega” ideja iegūst jaunu aktualitāti Reformācijas laikā. Arī Mārtiņš Luters (*Martin Luther*, 1483–1546) agrīnajos darbos ir atbalstījis šo uzskatu. Pētnieku domas dalās, kā viņš sapratis “dvēseles miegu” un vai viņa uzskati laika gaitā ir mainījušies. Tomēr grūti noliegt, ka mūža nogalē M.Luters ir pieļāvis atpestīto dvēseļu svētlaimes iespēju jau pirms pastardienas. Sk.: Loze, Bernhards. *Mārtiņa Lutera teoloģija*. – Rīga: Luteriskā Mantojuma fonds, 2018., 370.–373. lpp.; Kolb, Robert. *Martin Luther: Confessor of the Faith*. – Oksford: Oxford University, 2009., p. 170.

Mortālisma uzskats protestantisma vidē ir īpaši izplatīts 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā. Dvēseles un miesas vienlaicīgu uzmodināšanu atbalsta arī daļa mūsdienu teologu, piemēram, K.O.Sanness. Atšķirīgi uzskati pat konservatīvo luterisko teologu vidū liecina par izteiktu nevienprātību šajā jautājumā. Sk.: K.O.Sanness. *Luteriskā ticība. Augsburgas ticības apliecināšanas skaidrojums*, 100.–102. lpp.

Liberāli nosakaņotais V.Maldonis, aplūkojot cilvēces reliģiski filozofiskajā domā attīstītās idejas, secina: “Par pašu dvēseles stāvokli pēc nāves mēs (..) maz ko zinām.” Maldonis, Voldemārs. *Evanģēliskā dogmatika*, 229. lpp. Mūsdienās par to liecina apkopotās klīniskās nāves pieredzes. Lai gan var iebilst, ka šie cilvēki nebija patiešām miruši, tās rosina domāt par līdzību ar pēcnāves stāvokli.

³ Veļu valsts parasti atrodas zem zemes kapu kalniņā. Mirušie tajā atrodas miera, sastinguma, miega stāvoklī. Tomēr tas nav absolūts “nāves miegs”, mirušais dzird to, kas notiek virs zemes. Izejot cauri šai pasīvajai stadijai, dvēsele atdzimst jaunā formā un var atrasties jebkurā mītiskās trīsdaļīgās pasaules telpas daļā: debesīs, zemē vai pazemē, kur dzīvo pēc zemes dzīves parauga. Sk.: Barovskis, Ingus. *Htoniskā pasaule latviešu folklorā: laiks un telpa*, 66., 74., 157. lpp. Kārlis Straubergs (1890–1962) uzskata, ka veļu valsts tikai vēlākā laikā tikusi pārcelta debesīs vai pazemē. Nav skaidrības, vai šie priekšstati ir kristietības ietekmēti vai senāki. Sk.: Straubergs, Kārlis. *Pār deviņi novadiņi*. – Rīga: Zinātne, 1995., 279. lpp. Latviskajā tradīcijā sastopamie kapu kalniņa, veļu valsts, kā arī aizsaules jeb viņ[pa]sauls, debesu sētas jēdzieni var tikt dažādi skaidroti. Jolanta Stauga atzīst, ka “uzskati par ķermeņa un nemateriālās substances attiecībām, tāpat kā par viņsaules lokalizējumu latviešu folkloristikā ir vieni no diskutablākajiem, vienotas nostājas šajos jautājumos nav.” Stauga, Jolanta. *Dzīvnieki latviešu folklorā: mītiski maģiskais aspekts (pēc latviešu tautasdziesmu un mūsdienu folkloras materiāliem)*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai Folkloristikas zinātnes nozarē, latviešu folkloristikas apakšnozarē. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2011., 126. lpp.

https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4618/17585-Jolanta_Stauga_2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Skatīts: 25.11.2023.]

Vairākos Zvaigžņu meitai veltītajos dzejoļos ieskanas pesimistiska doma, ka zemes dēls savu debesīs mītošo ideālu nenasniegs pat pēc nāves. Viņa tālākā eksistence arī tad būs nepiepildīta:

*Kad ilgu zizlis zilā lokā / līks pāri maldu dēla kapam, / pēc nenasniegtā dimantkalna /
viena gurda žubīte skums – / starp zilām lapām – –¹*

Savu dvēseli pēc nāves autors te ietērpis žubītes tēlā. Zemes dēls ir bijis “maldu dēls”. Viņš tā arī nav sasniedzis Zvaigžņu meitas mājokli, sakrālo dimantkalnu, resp., savu garīgo mērķi. Dvēseles iemiesošanās putnā ir sens ticējums ar dziļām saknēm daudzu tautu pirmskristīgajās tradīcijās.² Dzejnieks tam piešķīris citu nokrāsu – dvēsele arī putna veidolā nevar aizlidot uz debesīm, tā ir gurda un bezspēcīga.

Vēl skarbāk putna motīvs traktēts Zvaigžņu meitas ciklu noslēdzošajā dzejolī:

*Tai smiltāja priedē, kuras sakne / caur manu sirdi reiz augs, / slimis krauklis nāks vakaros dusēt, /
Un tas būs mans pēdējais draugs. / Kad zilzaļo nakts rasu zaros / viņš birdinās, domāšu es: /
uz kapu ar dzintara krūzi / mana Zvaigžņotā gaismu man nes.³*

Krauklis tradicionāli ir starpnieks starp debesu un zemes spēkiem, nāvi un dzīvību, šo sauli un viņsauli.⁴ Tāpat arī koks mitoloģiskā nozīmē primāri iemieso saikni starp debesīm, zemi un pazemi.⁵ Taču dzejolī krauklis ir slimis, tātad var sniegt tikai iluzoru mierinājumu. Iespējamās divas dzejoļa idejas interpretācijas. To var traktēt kā zemes dēla sapņa iluzorumu. Zvaigžņu meitas dzintara krūzes vietā ir tikai nakts rasa, kas birst uz kapa, tātad transcendentās pasaules brīnuma klātbūtnes nav. Tomēr dzejoli var skaidrot arī kā robežas nojaukšanu starp sapni un īstenību.

Z.Mauriņa arī šo dzejoli grib pieskaņot iepriekšpieņējumam par nāves gaišo uztveri F.Bārdas dzejā. Priedes saknes augšanu caur sirdi viņa skaidro kā tuvību dabai.⁶ Taču sablīvētie dzejoļa tēli: smiltājs, sakne, slimais krauklis kā vienīgais draugs nepārprotami rada nomācošu, biedējošu, drūmu kopiespaidu. Z.Mauriņa gan atzīst, ka slimā kraukļa tēls ienes skumjas, taču Zvaigžņu meitas dzintara krūze to atkal padarot gaišu.⁷ Taču dzejoļa kontekstā tā ir ilūzija, tātad te saskatāma romantiskā pašironija, kas dekonstruē dzejoļu ciklā uzburto sapni. Zīmīgi, ka arī Zvaigžņu meitas cikla pirmajā dzejolī ir rindas: *Mans sapnis ira, kā sapņi irst.*⁸

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 16. lpp.

² Stauga, Jolanta. *Dzīvnieki latviešu folklorā: mītiski maģiskais aspekts (pēc latviešu tautasdziesmu un mūsdienu folkloras materiāliem)*, 131.–132. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 24. lpp.

⁴ Stauga, Jolanta. *Dzīvnieki latviešu folklorā: mītiski maģiskais aspekts (pēc latviešu tautasdziesmu un mūsdienu folkloras materiāliem)*, 128. lpp.

⁵ Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*, p. 347.

⁶ Mauriņa, Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*, 129. lpp.

⁷ Turpat.

⁸ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 15. lpp.

Tā tad ciklam ir gredzenveida kompozīcija – sākumā un beigās tiek atzīts tā iluzorais raksturs. Starpkaru posma autori to acīmredzot nesaredz tieši tādēļ, ka nespēj atbrīvoties no iepriekš pieņemtajiem stereotipiem, kā būtu jādomā reliģiozām dzejniekam.

F.Bārdas dzeju krājumā īpaša konceptuāla nozīme ir dzejoļu sakārtojuma. Pēc Zvaigžņu meitas cikla pesimistiskā noslēguma seko nodaļa “Pavasaris”. Pirmais dzejolis tajā ir “Augšāmcelšanās”. Tā tad dzejnieks nepaliek tikai pie skarbas sava sapņa iznīcināšanas, bet atgriežas pie cerības uz dzīvību. Parādās priekšstats par eņģeli, kurš nes dvēseli uz debesīm. Dzejoļa kontekstā gan šķiet, ka te nav runa par mirušo augšāmcelšanos, bet par vēl dzīvā liriskā varoņa garīgu atdzimšanu.¹

Likumsakarīgi, ka neviens no starpkaru Latvijas autoriem, kas rakstījuši par F.Bārdas gaišo nāves uztveri, plašāk neanalizē dzejoli “Nakts mese”. Z.Mauriņa selektīvi piemin pūpolišu tēlu, bet apiet dzejoļa galveno ideju.² Priekšstats par dvēseles dusēšanu kapā te savienots ar transformētiem veļu priekšstatiem. Dzejolī iedzīvināts senais “dzīvā miroņa” priekšstats – mirušais var parādīties tāds pats, kāds bijis, dzīvs būdams.³ Veļi senlatviskajās tradīcijās apciemo savus tuviniekus rudenī un ziemā, turpretim F.Bārdas dzejolī vectēvs pelēkos svārkos ceļas no kapa pavasara naktī, kad viss plaukst un tādēļ visgrūtāk nogulēt kapa stingumā:

Šīs ir tās naktis, / kad grūti ir gulēt kapā: (..) / Mēs, bērniņi, nākam / jūs apraudzīt, / mūsu šausmīgo stāstu / jums izstāstīt. / Mūs ieraka zemē / ar asinīs nožņaugtām ilgām / pēc saules un dzeltainiem vējiem / un debesīm zilgām. / Nu apkārt mums klusums un nakts. / Guļam mēmi un bāli.⁴

F.Bārdas dzejā nav elles jēdziena, taču kapā guļošo dvēseļu ciešanu apraksts daudz neatpaliek no elles moku aprakstiem. Vectēvs aicina savus pēctečus tiekties tālāk garīgajā izaugsmē, nekā viņa paaudze to spējusi:

Jūs mūsu pavedienu / Tālāk vērpst raugiet – / pašā saulē un zvaigznēs / un debesīs iekšā augiet.⁵

Noslēgumā vectēva ēna klīst starp zemi un debesīm. Priekšstats par dusēšanu kapā pāraug priekšstatā par periodiski klīstošu veļu ēnu. Aicinājumā tomēr ietverta cerība, ka jaunās paaudzes garīgā “augšana debesīs” zemes dzīves laikā ļaus tai iemantot labvēlīgāku pēcnāves likteni.

Pazīstamajā dzejolī “Skaidu spilvens” dzīvība saistās ar nemieru, bet nāve ar mieru. K.Kārklīšs arī šo dzejoli cenšas iekļaut iepriekš minētā stereotipa shēmā: “Skaidu spilvens atnes

¹ Turpat, 27. lpp.

² Mauriņa, Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*, 130. lpp.

³ Stauga, Jolanta. *Dzīvnieki latviešu folklorā: mītiski maģiskais aspekts (pēc latviešu tautasdziesmu un mūsdienu folkloras materiāliem)*, 126. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 41.–42. lpp.

⁵ Turpat, 42. lpp.

lielo mieru un laimi.”¹ Tomēr dzejoļa saturs ir šim secinājumam gluži pretējs, spilgti iemiesojot dzejnieka nāves bailes. Miers vispirms ir biedējošs sastingums,² nevis pāreja jaunā esības pakāpē:

Smagi kritīs tās [rokas] uz smagās krūts. / Smagi atbalsosies mēmā telpa. / Viss, kas likās satverts, panākts, gūts, / izzudīs kā krēslā miglas elpa. (..) / Tikai skalu krustiņš paliks tām, / Tas būs vienīgais tavš mūža guvums, / kad no mētru vītnēm vīstošām / elpos iznīcības saltais tuvums. (..) / Melnus spārnus tavi sapņi sies, / Ak, cik melniem spārnjiem lidot grūti... / Un tiem krītot salti pretim smies / lāpsta, gremžot dobi zemes krūtī.³

Tātad viss, kas tieksmē pēc “zvaigznēm” licies sasniegts, būs nevis piepildīts, bet zudis un zaudējis jēgu. Nolaisto roku motīvs saistās ar drūmiem, nomācošiem tēliem: smagumu, mēmumu, saltumu, miglu, iznīcību, melnumu, grūtumu. Šķiet pat neticami, ka šos tēlus iespējams uztvert kā “lielās laimes” izteicējus.

Pamazām tomēr dzejolī notiek samierināšanās ar nakti, “kas nezina rītu”.⁴ Tā būs dusa un atpūta pēc dzīves nemiera. Šo divdabību F.Bārdas attieksmē pret nāvi dzejoļa kontekstā labi ir saredzējusi un raksturojusi D.Ģeibaka:

“Šī varmācības izjūta no vienas puses un nāves neizbēgamības mierīga apziņa no otras puses (abas vienlīdz dziļi sakņojas cilvēka dabā un ir pamats daudzām filozofiskām koncepcijām) veido Bārdas dzejā divas asociatīvi tēlainas rindas, kuras Bārdas paša vārdiem varētu apzīmēt kā “pelēkā jātnieka” un “lielā svētvakara” metaforisku pretstatu. “Lielā svētvakara” tēma izaug garajā dzejolī “Skaidu spilvens” kā pretstats un reizē izlīdzinājums dzīves un sapņa tēmai (..).”⁵

Dzejoļa noslēguma daļā eņģelis sprauž kapa smiltīs “miera palmzaru”⁶. Palmas zars seno dienvidu tautu kultūrā primāri ir uzvaras zīme, dažkārt dvēseles dzīvība.⁷ Šie simboli izmantoti arī Jaunajā Derībā. Palmu zara simbolika saista laiku beigas ar Jēzus triumfālo iejāšanu Jeruzalemē, kad ļaudis viņa priekšā godinot klāj palmu zarus. (Mateja ev. 21, 8; Marka ev. 11, 8; Jāņa ev. 12, 13) Izredzētie no visām tautām pastarās tiesas dienā stāv Dieva priekšā ar palmu zariem rokās. (Jāņa atklāsmes grām. 7, 9) Tātad palmas zars simbolizē gara uzvaru pār miesu, pestīšanas uzvaru, mieru un mūžīgo dzīvību. Tādējādi šajā F.Bārdas dzejas motīvā miera jēdziens savienojas ar mājienu par dvēseles uzmodināšanas cerību. Tomēr šis mājiens ir tikai nojaušams.

¹ Kārklīņš, Kārlis. Friča Bārdas darbi. Grām.: Kārklīņš Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 178. lpp.

² Tas saskan ar latviešu folkloras priekšstatiem: “Kamēr nomirušā ķermenis “pierod” pie zemzemes, tā – vismaz sākumā – viņam ir sasalusi, auksta un nemīlīga.” Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 670. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 156. lpp.

⁴ Turpat, 157. lpp.

⁵ Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 96. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 158. lpp.

⁷ Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*, p. 248.

Palmas zara motīvs parādās arī dzejoļu ciklā “Tēva piemiņai”, kas to asociatīvi saista ar “Skaidu spilvenu”. Tēva dvēsele nedus kapā, bet kā mūžīgā ēna nāk līdzī dēlam “ar kļu su palmas zaru”.¹ Tēvs, dodot svētību, “kā krustu mezdams to ceļ”.²

Savukārt dzejolī “Purva velni” palmu zara motīvs ir dēmoniski apvērsts. F.Bārda, visticamāk, te izmanto latviešu folkloras motīvus, kuros senie mitoloģiskie priekšstati sinkrētiski saplūst ar kristietības ietekmēm. Nāve ved uz Dieva namu jaunus mirušo garus, iespējams, šķīstīšanas nolūkā.³ Purva velni ar miglas palmu zariem rokās ievēd dvēseles purvā, kur daļa jaunu sieviešu dvēseļu apmaldās un neatrod vairs ceļu.⁴ I.Barovskis secina, ka latviešu folkloras materiālos baznīca ir stabila veļu valsts reprezentētāja, kas mirušajiem var būt gan starptelpa, gan pastāvīga uzturēšanās vieta.⁵ Purvs mirušo pasaules aspektā simbolizē bīstamu pārēju, haosu un iznīcību.⁶ J.Kursīte norāda: “Veļu valsts nereti attēlota kā ūdens vai purvs, kuram jātiek pāri.”⁷ Biedējošais klīstošo dvēseļu apraksts iekļauts nodaļā “Personificējumi” (resp., *personifikācijas*), tādēļ tas uztverams kā mītiski poētiska metafora, tomēr tajā ietverta dvēseles apmaldīšanās ideja.

Dzejolī “Mirušā bērna dvēselīte dzied” autors nespēj bērna dvēsēli iesprostot kapā vai likt tai klīst zemes sfēru tumsā. Tas ir tikpat kā vienīgais šī krājuma dzejolis, kurā nāve tieši sasaistīta ar iēiešanu mūžībā: *Kā saldi dūmi / man mūžība pretim plūst. (..) / Es visam pāri. Es jau noziedēju.*⁸ Bērnā un ir žēl neizdzīvotās zemes dzīves un māmiņas sāpju, tomēr dvēselītes pēcnāves stāvoklis iezīmējas gaišos toņos.

Liroepiskajā sacerējumā “Sapņotājs pāžs” tēlots pāža un jaunās karalienes mīlas stāsts. Padzīts viņš pavada atlikušo mūžu kalnu būdā, sapņodams par savu iemīļoto. Mirstot pāžs atkal savienojas ar savu ilgu objektu vai drīzāk ilgu tēlu, tā pārvarot nāves varu:

Tās izkaps šē lieka. / Pret zvaigznāju mirdzošos vainagos kāpj / divi ziedoņa nakts maldi steigās – / Kas sapnim ar visu būtību tic, / to sapnis atpestīs beigās –⁹

Tieši mīlestības sapņa spēks šī dzejojuma kontekstā izmaina dvēseles likteni. Dzejolī Pestītāja funkcijas Kristus vietā piešķirtas *sapnim* – tāpat kā Zvaigžņu meitas ciklā. Šī motīva

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 149. lpp.

² Turpat.

³ Tautas ticējumā veļi pulcējas baznīcā Dievu lūgt. Kura dvēsele pielūgusi, tā aiziet debesīs. Sk.: LTT 32564. Šmits, Pēteris. *Latviešu tautas ticējumi*. 4. sēj., 1963. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 165.–167. lpp.

⁵ Barovskis, Ingus. *Htoniskā pasaule latviešu folklorā: laiks un telpa*, 75., 162. lpp.

⁶ Turpat, 163. lpp.; Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 403. lpp.

⁷ Kursīte, Janīna. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*, 65. lpp.

⁸ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 141. lpp.

⁹ Turpat, 219. lpp.

atkārtošanās liecina par tā nozīmību. Sapņa simbolika tātad ietver sakrālo telpu, kas pastāv aiz materiālās realitātes robežām.¹

Dzejojumam ir ne tikai eksistenciālais, bet arī morālais aspekts. Tas spilgti parāda modernā cilvēka attieksmi pret pasauli, lai gan sižets ir balstīts viduslaiku trubadūru dzejas tradīcijās. Pāžs ir laulības pārkāpējs, tomēr nekur neparādās viņa rīcības vērtējums no morāles viedokļa, ideja par grēku nožēlas nepieciešamību, kā tas, visticamāk, būtu iepriekšējā laikmeta darbos. Mīlestības spēks visu attaisno un sniedz dvēselei pestīšanu no nāves nolemtības. Tomēr abi pāri nāves jūrai uz zvaigznēm ceļojošie gari nosaukti par “ziedoņa nakts maldiem”. To var skaidrot divējādi. Visdrīzāk malds ir pāža sajūta, ka ar viņu kopā ir karalienes dvēsele, jo ar viņu lido tikai viņa paša sapnis, kas garīgajā pasaulē ieguvis ārēju veidolu. Ja tomēr karalienes mirusī dvēsele ir atnākusi viņam pakal, tad šis apzīmējums liecina par viņu maldu ceļiem no tradicionālās morāles viedokļa. Tomēr malds nekavē ceļu uz debesīm, jo sapnim arī kā maldam, resp., ilūzijai ir pestījoša pašvērtība.

Par šī dzejojuma moto likti vācu dzejnieka Ludviga Tīka (*Johann Ludwig Tieck, 1773–1853*) vārdi, kas balstās platoniskās filozofijas tradīcijā, – sāpīgi būs pamosties no šīs zemes miega tam, kurš nav redzējis jaukus sapņus.² Tātad te pausts radikāli pretējs pasaules redzējums nekā iepriekš minētajos F.Bārdas dzejoļos. Miegam pielīdzināta nevis dvēseles eksistence pēc nāves, bet dzīve šajā pasaulē. Aiz nāves robežas sekos tās patiesā pamošanās.

Kā jau minēts, izjūta par dvēseles *gūstu* matērijā ieskanas jau krājuma “Zemes dēls” ievaddzejolī. Romantismam raksturīgā platoniskā ideja par šo pasauli kā garīgās pasaules atspulgu transformēta dzejolī “Pasaciņa”:

Šī pasaciņa kā upīte irdz / man dvēselē – skumja un lēna: / uz krasta klints sudraba bērziņš mirdz, / bet dzelmē dus viņa ēna... / Pret dzelmi līkst ilgās ik zariņa gals, / līkst drebēdams nemierā zaļā. / Sauc mūžīgi dzelmē viņu mīļmīļa balss, / bet – klints nelaiž vaļā.³

Šī pasaule un garīgā realitāte parādās kā spoguļattēli. Platona filozofijā atspulga idejai kā attiecību simbolam starp ideju pasauli un materiālo pasauli ir īpaša nozīme. Platonismā, kā arī dažos

---

¹ Šajās noslēguma rindās var saredzēt paralēli ar Novālista darba “Himnas naktij” pēdējām rindām: *Sapnis sarauj mūsu saites / Un nolaiž mūs Tēva klēpī.* [Oriģinālā: *Ein Traum bricht unsre Banden los / Und senkt uns in des Vaters Schooß.*]. Novalis. Hymnen an die Nacht. *Lyrisk online.* <https://www.lyrik.ch/lyrik/spur3/novalis/novalis1.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

Tomēr, kā jau minēts, neraugoties uz motīvu ārējo līdzību, ir arī nozīmīga atšķirība. Novālistam iepriekšējās rindās līdzās mirušajai līgavai ir Jēzus. Tātad Pestītājs ir Kristus, bet sapnis atraisa kavējošās zemes saites un aizved pie viņa.

² Bārda, Fricis. *Raksti.* 1. sēj., 199. lpp.

³ Turpat, 137. lpp.

Austrumu reliģiju virzienos lietas šajā pasaulē ir garīgās pasaules ēnas,¹ turpretim dzejolī radītajā poētiskajā ainā šķietami ir otrādi – garīgā pasaule ir mūsu pasaules atspulgs. Tomēr rodas asociācija, ka no otras puses tas izskatās pretēji. Klints, kurā ieaudzis bērziņš, simbolizē matērijas važas, kas nelaiž pāri šīs pasaules robežām. Taču ilgas pēc savienošanās ar garīgo realitāti ir dziļi ieliktas dvēselē, lai gan šīs zemes dzīvē tā šķiet tikai “pasaciņa”.

Tāpat priekšstati par dusēšanu kapā vai dvēseli kā “klīstošo ēnu” krājumā “Zemes dēls” gan dominē, tomēr tajā ir arī gluži pretēji motīvi. Aplūkojot dvēseles pēcnāves eksistences motīvus, jāņem vērā, ka F.Bārdas dzeja nav viņa reliģiski filozofisko uzskatu tieša izteiksme. Tā pārrada īstenību poētiskās gleznās. Atšķirībā no Raiņa F.Bārda vairāk seko tēlu, nevis ideju loģikai, vismaz pirmajā krājumā. Tomēr šie motīvi rāda viņa garīgo noskaņu tendences. Tās liecina par svārstīšanos starp dažādām iespējamībām. Raugoties uz šo dzejoļu aptuveno hronoloģiju, nav vērojamas nozīmīgas atšķirības starp agrāk vai vēlāk tapušiem motīviem.

2.1.4. Kristīgo motīvu alegorisks un simbolisks izmantojums

Līdzīgi kā Aspazijas un vairāku citu latviešu dzejnieku klasiķu darbos, F.Bārdas dzejā sinkrētiski savienojas dažādu reliģiju un to veidoto kultūras tradīciju motīvi. *Kristīgo motīvu* pirmajā krājumā ir samērā maz. Tie parādās kā kādas citas idejas poētiski izteicēji, nevis kristīgās vēsts apliecinātāji. Dominē modernajam laikmetam raksturīgā tendence identificēt sevi ar Kristu, likt paša cilvēka ciešanas Kristus ciešanu vietā, jo tās nav mazāk nozīmīgas.²

Z.Mauriņa apgalvo, ka F.Bārdas dzejā velti meklēt simbolus.³ Šķiet, nevarētu pateikt ko vēl nepatiesāku par F.Bārdas dzeju, kas ir simbolikas pārpilna. R.Klaustiņš jau 1924. gadā pareizi norāda, ka F.Bārdam simboli nav vienkāršas personifikācijas, viņa simbolika ir salikta no personifikāciju mozaīkas.⁴

Dzejolis “Līgavainis” (1907) ir viens no spilgtākajiem simbolisma paraugiem sava laika dzejā. Laikabiedri tajā ietvertu vēstījumu vēl nav sapratuši. Viktors Eglītis (1877–1945) šajā dzeju ciklā saskata “nebaudāmus gleznu plūdus”. A.Upīts to uztver kā skaistu gleznu “bez nolūka, idejiska

---

¹ Platons. *Republika* (πολιτεία, ap 390. pirms Kr.), 514a–520a. Visiem redzamā pasaule pastāv divos veidos: kā ēnas jeb atspulgi ūdenī vai spožās un gludās virsmās, vai arī kā dzīvas būtnes un lietas. Sk.: Zariņš, Vilnis, Ķemere, Ināra. Platons un viņa dialogs “Valsts”. Grām.: Platons. *Valsts*. Tulk. Gustavs Lukstiņš. Sērijā “Avots. Pagātnes domātāju darbi.” – Rīga: Zvaigzne ABC, b.g. [2001.], 17. lpp. Indiešu reliģiski filozofiskais virziens *Advaita Vēdanta* līdzīgi Platonam uzskata šīs pasaules realitāti par garīgās pasaules atspulgu. Sk.: Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*. Rietumu zinātne, Austrumu misticisms un kristīgā ticība, 148. lpp.

² Piemēram, A.Bloka dzejolī “Rudens mīlestība” (1907) dzejas varonis, šūpojoties krustā, noraugās uz dzimtenes drūmo vaigu. Sk.: Blok, Aleksandr. Osennjaja ljubov'. *Sobranie sochinenij*. Tom 2., s. 55.

³ Mauriņa, Zenta. Pavasara dvēsele. *Burtnieks*, 1929., 4. nr., 292. lpp.

⁴ Klaustiņš, Roberts. Friča Bārdas daile un estētika (nobeigums). *Ritums*, 10.1924., 8. nr., 611. lpp.

pamata.”¹ Mūsdienu asociatīvās dzejas lasījuma pieredze ļauj citādi saredzēt un izvērtēt kristīgo simbolu pārradi oriģinālos mākslinieciskos tēlos:

Aiz muguras slēpdamies, nazi kāds trin – / un velkas lēnām pie galdiņa mana... / Mana līgava upmalā matus pin, / Un baznīcā tumsā kāds zvana – – / Pie sarkanās lampas sēdu es pats / un mieloju sarkanu sapņu saimi, / Manu asiņu biķerī dreb mans skats: / “Nemiet un dzeriet no tā – uz manas līgavas laimi!” / No upmalas vītoliem atskrien vējš, / dzillks! – iesit rūtī ar vīna glāzi... / Pie sarkanās lampas līgavains sēž – / aiz muguras kāds tam trin nazi.”²

Tekstā ietverta sarežģīto simboliku nav iespējams interpretēt viennozīmīgi. Ikviens simbols te ir daudzslāņains, tādēļ var būt dažādas tulkojuma iespējas. Tēlu valodas dziļākai izpratnei to nepieciešams iesaistīt citu krājumā ietvertu dzejoļu kontekstā.

Dzejoļa centrā ir upuris. Tā jēgu var skaidrot vienkāršākā un komplicētākā veidā. Teksts sākas ar tumšu, agresīvu motīvu – aizmugurisku naža trinēju, kas reizē ietver gan ārēju apdraudējumu, gan paša cilvēka izmisumu un bailes. Apzīmējums “kāds” parādās vairākos dzejoļos, kur tas ir tumšo, dēmonisko spēku eifēmisks izteicējs un, iespējams, saistāms arī ar simbolisma poētikai nozīmīgo dubultnieka, “ēnas” konceptu.³ Iespējama interpretācija – naža trinējs ir nāve, līgava ir cilvēka nerasniegtais sapnis, kuram viņš upurē savu dzīvību. Var būt arī cits skaidrojums – naža trinējs ir cilvēka ļaunais liktenis, līgava ir nāve, cilvēks ir ļaunā likteņa upuris. Tomēr, ņemot vērā citu krājuma dzejoļu kontekstu, komplicētāka interpretācijas versija šķiet vairāk ticama. Tajā naža trinējs ir vienlaikus gan ļaunais liktenis, gan nāve kā iznīcība, bet līgava vienlaikus ir gan sapnis, gan nāve kā pāreja garīgajā pasaulē.

Nāve kā līgava ir sens simbols, kas bieži izmantots Viduslaiku balādēs, baroka literatūrā, arī romantisma dzejā.⁴ Tas parādās vēl citā F.Bārdas dzejolī no tās pašas nodaļas “Vientulība”:

Sapnī mana līgava / dzeltainu zīda palagu uz manu gultu klāja, (..) / pacēlu palagu un redzēju / kapu – –⁵

Tādējādi veidojas saikne starp līgavas tēliem abos dzejoļos. Tomēr, ja līgavu interpretē tikai kā nāvi, zūd jēga upura motīvam. Dzejolis “Līgavainis” ietverts ciklā “Tumša nama tumšās dziesmas”. Cikla nākamajā dzejolī personificēti trīs jēdzieni – Sapnis, Sāpe un Dziesma.⁶ Tie rosina asociatīvas paralēles ar iepriekšējo tekstu. Asiņu biķeri var saistīt ar Sāpi, vēja triektās vīna glāzes šķindoņas spilgto onomatopoētisko tēlojumu ar Dziesmu, bet līgavu ar Sapni.

¹ Citēts no: Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 64. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 131. lpp.

³ Sal. dzejoļus “Un brīžam redzu es acis...”, “Māte”. Turpat, 19., 102. lpp.

⁴ Krekovičova, Eva. Das barocke Bild “Tod als Braut” in der Folklore und die Wanderung eines Balladenmotivs. *Jahrbuch für Volksliedforschung*. 1997., Jahrg. 42., s. 89.–97.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 136. lpp.

⁶ Turpat, 131.–132. lpp.

Dzejolī “Līgavainis” līgava atrodas pie upes. Tradicionāli upe simbolizē nemitīgi mainīgo dzīves plūdumu. Taču tā var būt arī pārnesēja garīgajā pasaulē. Ūdens kā ceļš uz pazemes pasauli ir sens mitoloģisks simbols, kas ietver attīršanās ideju.¹ Pazemes upes un laivnieka pārcēlāja tēls sakņojas antīkajā mitoloģijā.² I.Barovskis norāda uz līdzīgiem motīviem arī latviešu un citu tautu folklorā.³ Tieši šī nozīme izmantota nodaļas “Vientulība” dzejolī “Alejās”. Liriskais varonis maldās pa dzīves alejām un jautā kādam pārpasaulīgam garam:

“Tu, draugs, kā no šām alejām ārā lai tieku?” / – Pāri Upei! – ar mēmo Laivnieku – –⁴

Visticamāk, arī dzejolī “Līgavainis” upe simbolizē pāreju no pasaulīgās esības uz pārpasaulīgo.

Pirmā panta pēdējā rinda ietver ideju par līgavaņa un līgavas kāzām. Kāzas simbolizē savienošanos. Nozīmīgs šajā kontekstā ir baznīcas tēls. Kā jau minēts, dzejolī “Purva velni” baznīca ir vieta, kur tiek pulcinātas mirušo dvēseles.⁵ Tas, iespējams, papildus sasaista baznīcas un kāzu motīvus ar līgavu kā nāvi. Taču baznīca ir tumša. Tātad laulību vēl nebūs. Ilgas sasniegt savu Sapni šīs zemes virsū ir satumsušas. Vienlaikus baznīcā zvana. Vēlreiz atkārtojas poētiskais motīvs “kāds”. Atšķirībā no *kāda*, kas trin nazi, *kāds*, kas zvana, varētu būt cilvēka Sapņa ēna jeb dubultnieks. Tas iemieso cerību tomēr reiz savienoties ar līgavu, resp., Sapni. Taču šī savienošānās var notikt tikai caur upuri. Cilvēka mutē likta reminiscence no Svētā vakarēdiena iestādīšanas vārdiem, kurus Kristus saka, nododams savu miesu un asinis pasaules grēku izpirkšanai. (Mateja ev. 26, 27–28; Marka ev. 14, 23–24; Lūkas ev. 22, 20) Dievkalpojumā garīdznieks, konsekrojot Svēto Vakarēdienu, lieto liturģisko formulu, kas apvieno visu trīs t. s. *sinoptisko* evaņģēliju tekstu:

“Tāpat viņš arī ņēma biķeri pēc vakarēdiena, pateicās un tiem to deva, sacīdams: “Ņemiet un dzeriet visi no tā; šis biķeris ir jaunā derība manās asinīs, kas par jums un par daudziem top izlietas par grēku piedošanu (..)”⁶

Dzejolī gaidāmā upura asinis ir paša cilvēka asinis. Taču šis upuris nav grēku izpirkumam. Līgavainis gatavojas tās atdot par savas līgavas laimi, tātad par Sapņa piepildījumu.

Turpinājumā no upmalas, kur atrodas līgava, vējš iesit rūtī vīna glāzi. Tas sasaista iepriekšējā panta reminiscenci “ņemiet un dzeriet” ar noslēguma panta dziļāko saturu. Logā iesistā glāze ir aicinājums uz upuri. Līgava sūta trauku, ko piepildīt ar upura asinīm. Līgavainis tiek aicināts pats izliet tajā savas dvēseles asinis.

¹ Barovskis, Ingus. *Htoniskā pasaule latviešu folklorā: laiks un telpa*, 79. lpp.

² *Mitoloģijas enciklopēdija*. 1. sēj., 181., 205. lpp.

³ Barovskis, Ingus. *Htoniskā pasaule latviešu folklorā: laiks un telpa*, 83., 138. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 135. lpp.

⁵ Sk. promocijas darba teksta 132. lpp.!

⁶ *Dziesmu grāmata latviešiem tēvzemē un svešumā*, 40. lpp.

Šīs rindas var salīdzināt ar Aspazijas dzejoļi “Līgava” viņas pirmajā krājumā “Sarkanās puķes”, jo starp abiem līgavas motīviem ir ārēja līdzība. Aspazijas līgavai matos ir asins rozes.¹ Tātad kopīgs ir gan asiņu motīvs, gan nāves klātbūtne:

*Kas mīlējis viņu vispirmo, / Tam citas vairs līgavas nava; / Tas arī vairs nenosirmo, /
Ko viņas rokas skāva, / Viņas ledainās rokas: nāve un slava.*²

Tomēr simboliskās jēgas ziņā abi dzejoļi ir dziļi atšķirīgi. Aspazijas dzejoļi līgava ir sabiedriska ideāls. Līgavainis sevi ziedo cīņai par to. Viņa nāve ir līdzeklis, lai sabiedriskais ideāls tiktu piepildīts. F.Bārdas pirmajā krājumā nav motīvu par cilvēka ziedošanos sabiedriskai idejai. Cilvēks, no vienas puses, ir likteņa upuris. No otras puses, līgavainis sevi upurē savam Sapnim. Tā piepildījums ir nāve, jo zemes virsū tas nav sasniedzams. Krājuma kopējā kontekstā jāatceras jau aplūkotais dzejoļis “Pasaciņa”, kas iekļauts tajā pašā nodaļā “Vientulība”, kā arī rindas no dzejojuma “Sapņotājs pāžs” – sapnis atpestīs to, kas tam ar visu būtību tic. Tātad līgavainis var savienoties ar savu Sapni, pārejot upi – nāves robežu, kas šķir no garīgās realitātes.

Līgavainis aicina arī citus dzert no viņa upura biķera uz līgavas laimi. Iespējama interpretācija – viņš ilgojas ne tikai pēc personiska piepildījuma, bet grib savu Sapni sniegt arī citiem. Tādēļ dzejoļi ir paralēle ar Kristus upuri. Paša Sapņa saturs dzejoļi netiek konkretizēts. Taču sasaistē ar iepriekš aplūkotajiem dzejoļiem, kuros parādās sapņa motīvi, to var uztvert kā garīgo telpu, kas atrodas aiz materiālās realitātes. Sapnis ir nācis no tās un tiecas uz to.

Dzejoļu cikla kontekstā pasaule ir “tumšais nams”, no kura nav tik viegli izklūt. Dzejoļim “Līgavainis” ir gredzenveida kompozīcija. Tas sākas un beidzas ar naža trinēja motīvu. Tādēļ paliek atklāts jautājums, vai līgavainis piepildīs līgavas sūtīto glāzi, t. i., realizēs savu upuri, kas ved uz nāvi kā garīgu ieguvumu, vai pirmais pagūs naža trinējs – ļaunais liktenis, kas ved uz nāvi kā iznīcību. Dzejoļi saasināti atklāta cilvēciskās esības traģiskā divdabība. Tas spilgti izteic arī paša dzejnieka divdabīgo nāves uztveri.

Atsauce uz Svēto vakarēdienu ietverta arī dzejoļi “Tveice” no cikla “Arājs”. Dzejoļa “Līgavainis” simboliku veido asiņu biķeris, turpretim šeit tā ir dievmaizīte. Šis cikls krājuma kontekstā izceļas ar gaišumu un optimismu. Tajā F.Bārda seko tradīcijai atainot zemkopja dzīvi kā harmonijas un laimes pilnu saskaņu ar zemi un dabu. Pirms tam krājumā ir dzejoļi, kas parāda lauku dzīves nabadzību un smagumu. Tādējādi šo kontrasta principu var uztvert kā vienas parādības divas

¹ Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj., 63. lpp.

² Turpat.

puses, tēzi un antitēzi, kas tālāk ved uz sintēzes meklējumiem. Zemkopja darbā izlīdzinās zemes un debesu pretstats, jo tuvība dabai vienlaikus ir arī tuvība Dievam:

*Un pēkšņi acis redz kā varavīksnas loku. / Pie mēles tā kā dievmaizīte pielipusi. /
Un tad uz brīdi viss, viss apkārt paliek klusi – / pār arumiem pats Dievs ceļ vecu, sirmu roku.¹*

Burtiskajā plānā dievmaizītes motīvs tēlo tveices radītās slāpes arāja mutē. Garīgajā plānā tās ir dvēseles slāpes, kuras nepaliek nepiepildītas – varavīksnes loks savieno zemi ar debesīm un Dievs pats dod svētību uzartajam laukam. Dzejolis ir spilgts reliģiskā sinkrētisma piemērs. No vienas puses, kristīgā dievmaizīte ietver arāja fiziskās un garīgās slāpes. No otras puses, Dievs parādās latviešu folkloras tēla veidolā – kā vecs vīrs, kas iet gar druvām un arumiem, dodot tiem svētību. Zemkopja pasaules redzējumā te nav pretrunu, jo abas tradīcijas dabiski savienojas viņa ikdienā. Šī ir viena no nedaudzajām vietām krājumā “Zemes dēls”, kur tieši minēts Dieva vārds, jo pārsvarā norādes uz dievišķo ietvertas pastarpinātos tēlos. Tas uzsver arāja dzīves uztveres apgaroto vienkāršību un skaidrību.

Savukārt dzejoļī “Lielā vientulība” garīgās apskaidrotības pārdzīvojumā kristīgie motīvi savijas ar *budismam* raksturīgām noskaņām. Vientulība te ir eksistenciāls stāvoklis, kas ved uz pilnīgu atsvešinātību no zemes dzīves:

*Nav dvēselē ne prieka vairs, ne sāpju. / Ne mīla krūtīs, šķiet, ne naidš kad kvēlis, / ne ērkšķu vainags kādreiz
pieri dzēlis – / un kluss un šķīsts es zilā dzidrē kāpju. / Kā gurdu vēsmu krūtīs zemes elpu / gan nesu vēl, bet
aizvien vieglāk eju / caur svešo gaismu... Spārni mirdz pa telpu, / un paradīzes ziedi birst uz seju.²*

Apskaidrotība dzejoļī sniedz iespēju atbrīvoties no visām vēlmēm un ciešanām, pat no mīlas. Rodas jautājums, vai mīla šeit ir domāta tikai pasaulīgā nozīmē, vai atsvešinātības izjūta attiecināta arī uz garīgo mīlestību.

F.Bārda 1908. gada beigās vēstulē P.Puskalnei (vēlāk Bārdai) piemin, ka viņš lasa plašāku darbu par budismu.³ Minētā grāmata varētu būt Paula Dālkes (*Paul Dahlke*, 1865–1928) “Esejas par budisma izpratni” (*Aufsätze zum Verständnis des Buddhismus*, 1903). Tā ir viena no samērā nedaudzajām dzejnieka bibliotēkas grāmatām, kas glabājas Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā.⁴ Dzejoļa “Lielā vientulība” sacerēšanas gads nav precīzi zināms, taču iespējams, ka tieši šī grāmata iedvesmojusi dzejoļa tapšanu. A.Austriņš atceras, ka F.Bārda ap to pašu laiku noturējis

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 108. lpp.

² Turpat, 129. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 503. lpp.

⁴ RTMM 98868 F.Bārd. B III/7 Dahlke, Paul. *Aufsätze zum Verständnis des Buddhismus*. – Berlin: C.A.Schwetschke und Sohn, 1903. Grāmatā var izsekot dzejnieka pasvītrojumiem un piezīmēm. F.Bārda pasvītro autora atziņu, ka Buda nav ateists (kā dažkārt izskanējis), bet atzīst Dieva eksistenci.

dedzīgu priekšlasījumu par nirvānu,¹ tā apstiprinot dzejnieka garīgās apskaidrotības meklējumu saikni ar budisma ietekmēm. Līdzīgi motīvi ir atrodamī arī Aspazijas, Kārļa Jēkabsona (1879–1946), vēlāk A.Čaka u.c. tā laika autoru dzejā. Tas liecina par budisma un Austrumu filozofijas ideju aktualitāti inteliģences vidē.

Budistisko motīvu ciešajā sasaistē ar eņģeļu tēliem un Brāļu draudzei raksturīgo dvēseles šķīstības motīvu var vilkt tiešas paralēles starp šīm F.Bārdas rindām un iepriekš aplūkoto Aspazijas dzejoli “Ziemeļu nakts”.² Vēstulē P.Puskalnei pēc pārdomām par budismam veltīto grāmatu F.Bārda citē Aspazijas dzejas rindu “Mēs, nabaga Ciānas bērni!”³ Ja dzejolis “Lielā vientulība” ir tapis ap šo laiku, tas varētu liecināt par varbūtēju Aspazijas dzejas iespaidu. Tomēr vismaz pirmā krājuma tapšanas laikā F.Bārdas interese par budismu, tāpat kā Aspazijai, nekļūst par viņa pasaules redzējuma pamatu.

Arī šajā dzejolī liriskais varonis sevi pielīdzina Kristum – liek sev galvā ērkšķu vainagu. Tomēr šajā kontekstā tas simbolizē vienīgi ciešanas, nevis upuri. Šim vainagam trūkst mīlestības un upura aspekta, jo dzejoļa kopnoskaņā dominē atsvešinātība. Dzejolis “Lielā vientulība” ir skatāms kontekstā ar krājuma iepriekšējo dzejoli “Elēģija”, kurā dzejnieks vērš seju uz zemi, jo ir vīlies cilvēka iespējās sasniegt bezgalību.⁴ Tomēr jau nākamajā dzejolī viņš atkal kāpj “zilā dzidrē”. Līdzīgi kā Aspazijas dzejā arī F.Bārdam dzejoļu sakārtojumā bieži vien izmantots tēzes un antitēzes princips, lai atsegtu cilvēka esības divdabību.

Kristīgie motīvi izmantoti arī liroepiskajā sacerējumā⁵ “Tamāras nakts”. Tā ir variācija par M.Ļermontova poēmas “Dēmons” (*Demon*, 1839, pirmpublicējums 1856) tēmu. A.Austriņš liecina, ka F.Bārdas uztverē krievu dzejnieks kādā vietā pagājis garām pašas Tamāras pārdzīvojumam, un šo tukšo vietu viņš vēlējies aizpildīt.⁶ M.Ļermontova darbā Tamāra ir jauna līgava, kurā iemīlējies Dēmons gādā par viņas līgavaiņa bojāeju. Meklējot aizsardzību, Tamāra dodas klosterī, tomēr arī tur Dēmons viņu panāk. Viņa mīlestība meiteni nogalina.⁷ F.Bārdas versijā sižeta sākumdaļa ir noņemta. Tamāra jau atrodas klosterī, kur cīnās starp savām jūtām un pienākumu pret ticību. Viņa vēršas lūgšanā pie Dievmātes, kas apzīmēta ar vārdu *Gaišā*:

¹ Austriņš, Antons. Friča Bārdas piemiņai. *Pēdējā Brīdī*, 13.03.1929., 59. nr.

² Sal. promocijas darba tekstu 35.–37. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 503.–504. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*, 1. sēj., 128. lpp.

⁵ “Pēc būtības tā nav poēma (..), bet liriskais cikls, kas ir viena no iemīļotākajām simbolistu žanriskajām formām. Šeit tā ir ļoti nozīmīga, jo (..) ļauj akcentēt balsis, saglabājot (..) personāža (..) neredzamību.” Sproģe, Ludmila, Vāvere, Vera. *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras “sudraba laikmets”*, 167. lpp.

⁶ Austriņš, Antons. Friča Bārdas piemiņai. *Pēdējā Brīdī*, 13.03.1929., 59. nr.

⁷ Lermontov, Mihail. *Demon*. – [Moskva]: Vremja, 2017.

*Ak, sargu, Gaišā, sargu jel man sūti! / Nē, viņš tik jauks... Nē, pats viņš, pats viņš bēgs...*¹

Šajā dvēseles cīņā uzvar tumsas gars, kurš aizved Tamāru sev līdzī garu pasaulē. Klosters māsas un tumsas gara mīlas stāsts beidzas ar dvēseles pazušānu. Dvēsele salīdzināta ar liliju, kas ir sens nevainības simbols.² Zudušo dvēseli apraud viņas sargeņģelis:

*Tur, kur debess gaisma dziest, / nokrīt lilja tumsas dzīlē: / gaismas sargam asra riest – (..) / Zudušā vairs neatgriezti.*³

K.Kārklīš ir centies atrast izlīdzinājumu poēmas noslēgumam, atsaucoties uz Tamāras pēdējiem vārdiem iepriekšējā sadaļā: *Kāda sveša gaisma svīst – – –.*⁴ Viņš interpretē to kā mūžīgās dzīvības gaismu. Tamārai “nāvē svīst sveša gaisma. (..) Tomēr nāve nenes mīlētājiem iznīcību. Tā ievada viņus mūžībā, kur valda nenīcība.”⁵ Šādam optimistiskam traktējumam, kas acīmredzot saistīts ar vēlmi saglabāt stereotipu par F.Bārdas dzeju, nav pamata dzejojuma kontekstā. Tamāras vārdi par “svešo gaismu” ir teikti **pirms** poēmas pēdējās sadaļas “Balss mēnesstaru krustā”, kurā sargeņģelis apraud pazudušo dvēseli. Tādēļ “svešā gaisma” te neapšaubāmi apzīmē dēmonisko spozmi, kas ir radikāli atšķirīga no dievišķās gaismas. Tā veido asociatīvu saikni ar Bībeles vārdiem: “(..) pats sātans izliekas par gaismas eņģeli.” (Pāvila 2. vēst. korinīešiem 11, 14) Tāpēc tā ir “sveša” gaisma. Debess gaisma pēc tam dziest, un dvēsele krīt “tumsas dzīlē”.

Ja darba ideja būtu uztverama burtiski, tas būtu viens no baismīgākajiem pazudināšanas stāstiem, kurā upurim netiek atstāta nekāda cerība. Tomēr dzejojuma kopējais tonis liek domāt, ka tā ir līdzība. Vēstījuma jēga – kaislību vara uzveic dvēseles tieksmi pēc nevainības un šķīstības. Šis sacerējums ir viens no spilgtākajiem piemēriem, kas atspēko Z.Mauriņas un dažu citu autoru veidoto vienpusīgi gaišo dzejnieka tēlu.

Kaislību varas motīvs padara pasaules un arī latviešu literatūras klasikā populāru Vecās Derības stāstu par Simsonu [arī Samsonu] un Dalilu. (Soģu grām. 14.–16. nod.) M.Grudule secina: “Mīta dominējošais motīvs ir kaisles uzvara pār veselo saprātu kā varoņa bojāejas galvenais cēlonis. (..) Samsona un Dalilas sižeta popularitāte Eiropas mākslā primāri saistāma ar kaislības dominanti tajā (..).”⁶

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*, 1. sēj., 195. lpp.

² Sal. promocijas darba tekstu 45. lpp.!

³ Turpat, 198. lpp.

⁴ Turpat, 197. lpp.

⁵ Kārklīš, Kārlis. Friča Bārdas darbi. Grām.: Kārklīš, Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 174. lpp.

⁶ Grudule, Māra. Bībele latviešu literatūrā līdz Pirmajam pasaules karam. *Valsts valodas komisija. Raksti*. 5. sēj. Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums II. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse, 79. lpp.

Arī F.Bārda pievēršas šim sižetam liroepiskā sacerējumā “Simsana gals”, taču idejiskais akcents pārvirzīts no kaislības tēlojuma uz citu stāstā ietverto aspektu. Simsona un Dalilas šķietamais mīlas stāsts parādās tikai atmiņu gaismā. Jūdu spēkavīrs Simsans [Simsons] ir jau saistīts važās un izdurtām acīm. Viņš griež vilistiešu [*filistiešu*] dzirnakmeņus un atceras savu spožo pagātņi. Tad viņu ved izklaidēt par godu dievam Dagonam rīkotajās dzīrēs sanākušo tautu. Sižetā ienāk pavērsiens, kāda Bībelē nav. Simsanam liek attēlot jūdu tautas Dievu Jehovu. Viņa Dieva apvainojums atgriež Simsanā agrāko spēku. Viņš izkustina ēkas balstus un iet bojā kopā ar dzīru viesiem. Stāsts beidzas ar izteiksmīgu secinājumu: “Tā dejoja Jehova varenais!”¹

Dzejojumam likts apakšvirsraksts “Fantāzija”. F.Bārda Vecās Derības sižetus neuztver kā sakrālus tekstus.² Jehova te nereprezentē dzejnieka Dieva uztveri. Simsana tēlā iemiesots lielais spēks, kāds pamostas cilvēkā, kad tiek apsmietas viņa vissvētākās vērtības. Šis spēks var kļūt arī postošs – iznīcinošs un pašiznīcinošs. Divdesmitā gadsimta sākuma vēsturiskajā situācijā tas izskan kā brīdinājums. Līdzīgi Aspazijas liroepikai F.Bārdas sižetiskie dzejojumi mākslinieciskā ziņā neaizsniedz viņa labāko lirisko dzejoļu līmeni.

Jau pirmajā grāmatā nedaudz ieskanas arī motīvi, kas īpaši nozīmīgi tālākajā F.Bārdas dzejas attīstībā – tieksme pārvarēt saasināto debesu un zemes aspektu pretstatu tieši filozofiskā visas esamības vienotības atziņā. Tā ietverta pazīstamajās rindās:

*Dzīvība un nāve ir viens, un mūžība ir viņu mērs. / Mūžība un mīlestība ir viens, un Dievība ir viņu mērs.*³

Zvaigžņu meitas motīvu kontekstā šis dzejolis sasauca ar V.Solovjova ideju par Mīlestību kā kosmisko pirmspēku, Mūžīgo sievišķību, kam ir uzdevums sintezēt un apskaidrot haotiskos, tumšos pasaules elementus virzībā uz absolūto vienotību, kad Dievs būs viss visā.⁴

Tādēļ arī patiesa zemes mīlestība dzejniekam ir cieši sasaistīta ar mūžību un dievišķo klātbūtni. Pazīstamajā dzejolī “Krēslā” Zvaigžņu meitas un Līgavas-Sapņa vietā stājas reāla līgava. Šīs jūtas vēl pilnīgākā veidā savieno cilvēciskos un dievišķos aspektus:

*Man lūgšanu gribētos pār tevi klāt / kā zaļširmu vakaru maijā. (..) /
Man gribētos tevi uz spārniem nest / uz debesīm – manām un tavām...*⁵

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 188. lpp.

² Par to liecina gan F.Bārdas teorētiskie raksti un recenzijas, gan viņa vēstule brālim Kārlim. Sk.: Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 344., 379. lpp.; Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 503. lpp.

³ Turpat, 53. lpp.

⁴ Dāle, Pauls. Vladimirs Solovjovs (filozofs, pravietis, dzejnieks). *Gara problēmas*, 93. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 62. lpp.

Te nav pretrunas starp iekšējām un ārējām debesīm. Otrajā krājumā šis motīvs tālāk attīstās dvēseles dievnama tēlā. Lūgšana ir dvēseles nepieciešamība izpaust mīlestību. I.Čaklā trāpīgi raksturo lūgšanas motīvu nozīmību F.Bārdas dzejā:

“Augstāko pārdzīvojuma kāpinājuma brīdī Bārdas dzejā bieži izsaka lūgšana – gan kā tēls, gan kā dzejoļa struktūras elements. (...) Lūgšana Bārdas dzejā arvien ir nesavtīga (ne cilvēks, ne zeme, ne koki – neviens nelūdz kaut ko konkrētu pats sev), apvienojoša (šķirtos un tālos tā saista kopīgā pārdzīvojumā) un apskaidrota (eņģelis uznes debesīs tikai tos vārdus, ko cilvēki runājuši bez naida un nievas). Tā ir centrēta skaistuma pārdzīvojumā, kas kāpinās līdz svētuma izjūtai. (...) Lūgšana Bārdas dzejā atklājas kā (...) cilvēka un pasaules vienotības atjaunošanas veids.”¹

Pēdējais aspekts īpašu nozīmību iegūst F.Bārdas garīgo atziņu un dzejas motīvu turpmākajā ievirzē.

2.2. Dzeju krājums “Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam”

2.2.1. *Debesu un zemes motīvu tālākā attīstība pirms Pirmā pasaules kara*

Otrajā dzeju krājumā “Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam” (izd. 1923, vēlākie izdevumi papildināti) F.Bārda apzināti virzās uz pārpasaulīgo un pasaulīgo pretstatu sintēzi, dualitātes pārvarēšanu atziņā par Dieva substanciālu klātbūtni visā esamībā. Pēc dzejnieka nāves iecerēto krājumu ir pabeidzis sastādīt viņa brālis Antons Bārda.²

Konceptuālie dzejoļi “Dzīvības kokam”, “Mans Dievs”, “Dievs un Dzīvība”, “Es”, “Mūžības aijās”, kas ievada krājumu, pasaules redzējuma ziņā ievērojami atšķiras no senāk tapušajiem dzejoļiem “Cīņa ar eņģeli”, “Sirds”, “Mūžīgās mīklas”, “Pēdējs mērķis” u. c. Tādēļ centieni no tiem izlobīt vienu vienotu F.Bārdas pasaules uzskatu nevar sniegt patiesu ainu. Lai detalizētāk atklātu dzejnieka garīgā ceļa virzību, darbā ir daļēji rekonstruēta reliģisko motīvu hronoloģiskā secība viņa dzejā. Visu dzejoļu sacerēšanas laiks nav zināms, turklāt daži motīvi veido ciešu savstarpēju saikni, tādēļ tas nav iespējams pilnībā. Tomēr var secināt, ka jaunus garīgos meklējumus dzejnieka attīstības procesā neapšaubāmi ir iespaidojis Pirmais pasaules karš, pamudinot uz vērtību pārvērtēšanu.

Vairākos dzejoļos, kas publicēti presē pāris gadus pēc pirmā krājuma iznākšanas, vēl turpinās iepriekšējie *zemes dēla* motīvi. Tie tālāk attīsta debesu ilgu un zemes valdzinājuma pretstatus. Pazīstamā rinda “zemes dēls ar zvaigžņu dvēseli”³ nākusi tieši no otrā krājuma dzejoļa “Rozes”, kurā debesu ilgas pielīdzinātas baltajām, bet zemes kaislības sarkanajām rozēm:

*Tagad ceļš tavš balts un sarkans zied. (...) / Bet kas galā pestīšanu sniegs: / gars vai miesa? debesis vai ziegs?*⁴

¹ Čaklā, Inta. Ieskats Friča Bārdas dzīvē un dzejā. // Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 601.–602. lpp.

² Paša autora aizsāktais krājuma manuskripts glabājas Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā: RTMM 115971 F.Bārd. R 3/3 Rokraksts. Bārda, Fricis. *Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam*, [1916.–1919.].

³ Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 123. lpp.

⁴ Turpat.

Retoriskais jautājums par pestīšanu acīmredzot nav jāsaprot tradicionālā kristīgā nozīmē, jo tad izvēle starp garu un miesu būtu skaidra. Pirmpublicējumā šis dzejolis ir pirmais dzeju ciklā “Maldos”.¹ Liriskā varoņa izvēlē starp zemes kaislību un garīgi sakņotu mīlestību kaislības atkāpjas patiesās mīlestības priekšā. Tās būtība ir pielīdzināta sakrālām pārdzīvojumam, kurā “mīla un reliģija saplūst vienā priekšstatā. Mīla ir lūgšana dvēseles dievnamā.”² Pirmajā krājumā dzejnieka Dieva nams ir dabā, turpretim te šis motīvs pārņests uz cilvēka iekšieni. Dzejnieks simboliski “ieiet” savas līgavas dvēselē kā dievnamā, lai atklātu tās skaidrību un iekšējo daiļumu, līdz šī garīgā telpa kļūst arī par paša dzejnieka “dvēseles dievnamu”:

*Līst logos gaisma platām varvīksnām (..) / Pār altāri ar rokām paceltām /
dzied eņģļu pulks un augšup gaismā laižas.*³

Šo motīvu var saistīt arī ar romantisma koncepcijā pazīstamo priekšstatu par dievnama simbolisku visuresamību, kas iemieso visas esamības vienotības un sakralitātes ideju.⁴ M.Eliade uzskata – mitoloģiskā līmenī pastāv ļoti sens priekšstats, ka svētnīca reproducē Visumu tā būtībā.⁵ Seno tempļu simbolika ataino kosmogonisko modeli. Tempļis ir debess arhetipa kopija uz Zemes, kas arvien no jauna “iesvēta” pasauli, jo vienlaikus atspoguļo un ietver to sevī.⁶ Tas sasaista ārējo un iekšējo aspektu vienotā sakralitātes telpā.⁷

Taču pēc diviem gadiem autors pats polemizē ar šādu krasi duālistisku pasaules redzējumu. Dzejolī “Rozes visskaistākās” variēts iepriekš aplūkotais balto un sarkano rožu motīvs. Toreiz saasinātie pretstati te saplūst vienā vienībā:

*Es nezīnu, vai baltās tās vai sarkanās, (..) / Viss manu sapņu baltums, ilgu svētums viss /
ir karstā asins mulsā viņās satvīcis. (..) / Mans Dievs un mana debess viņu smaržā zied (..).*⁸

Kā personiskajā plānā, attiecībām attīstoties, blakus svētajiem sapņiem ienāk arī zemes mīlestība, tāpat arī garīgajā plānā autora attīstība virzās uz pretstatu sintēzi. Sākumā tas rada

¹ Bārda, Fricis. Maldos. Dzejoļu cikls. *Latvijas Literārais Pielikums*, 22.11.1914., 47. nr.

² Kārklīņš, Kārlis. Friča Bārdas darbi. Grām.: Kārklīņš, Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 15. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 121. lpp.

⁴ O.Senkāne norāda, ka Frīdriha Šlēgeļa (*Karl Wilhelm Friedrich von Schlegel*, 1772–1829) jēdziens “visuresošā svētnīca” ir spilgta esamības metafora. Sk.: Senkāne, Olga. Mūžības koncepts Aspazijas un Raiņa pirmajos dzejoļu krājumos. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam I*, 34. lpp.

⁵ Eliade, Mirča. *Mīts par mūžīgo atgriešanos*, 28. lpp.

⁶ Eliade, Mirča. *Sakrālais un profānais*, 41.–44., 55. lpp.; Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*, p. 333.

⁷ *Dvēseles dievnama* motīvi ir sastopami arī simbolistu dzejā. A.Bloka krājumā “Dzejoļi par Daiļo Dāmu” pārņests nozīmē lietotajiem dievnama motīviem ir nozīmīga simboliska loma. Tie ir dzejnieka dvēseles dievnami, kas tajā celti debesu būtnēi, piemēram, dzejolī “Vhozhu ja v temnye hramy..”. Sk.: Blok, Aleksandr. *Sobranie sochinenij*. Tom 1., s. 244.

⁸ Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 131. lpp.

emocionālu apjukumu, ko izteic vārdu “es nezinu” vairākkārtējs atkārtojums. Pēc laulībām abu dvēseļu Dieva nams ir kļuvis kopīgs. Zemes mīlestība padara debesu sapņus it kā tālākus, tomēr vienlaikus tā sniedz piepildījumu arī mūžības priekšā.¹

Dzejolī “Debess un jūra” šo sintēzi spilgti iemieso paralēle starp cilvēka dvēseles procesiem un kosmisko modeli: *Tu dusi manā sirdī, / kā debess jūrā dus (...)*.² D.Ģeibaka trāpīgi raksturo šī motīva māksliniecisko un filozofisko kontekstu F.Bārdas dzejas kopainā:

“Vispār debesu atspoguļošanās zemes ūdeņos, debess un zemes savstarpēja atspoguļošanās ir viens no iemīļotākajiem Bārdas tēlainības paņēmieniem visdažādākajos poētiskajos kontekstos, kur tas var kalpot gan poētiska fona veidošanai, gan kļūt par nozīmīgu jēgtēlu dzejoļa emocionāli estētiskās domas atklāsmē, jebkurā situācijā saglabājot stabili nozīmi – zemes un debess, Visuma kosmiskās vienības izjūtu un cilvēka tuvības izjūtu šim Visumam (gan debesīm, gan zemei, gan tiešā, gan pārnestā nozīmē).”³

Šajos atspoguļošanās motīvos var saredzēt jau aplūkotās Platona filozofijas ietekmes.⁴

Tomēr virzība uz pretstatu sintēzi nav taisnvirziena ceļš. Dzejolī “Sirds” variēti iepriekšējā krājuma motīvi, taču nosacītās tēlu valodas vietā, kas dominē pirmajā grāmatā, te ir arī tieši minēti Dieva, bezgalības, mūžības jēdzieni. Dievs ir uzlicis cilvēka sirdij smagas nastas:

*Šo zemi, kur tumši un saldi / vecvecāis Zemesgars dzied, / un debesi – bezgalību, / kur zvaigznēs Mūžība zied.*⁵

Abas grib visu cilvēka sirdi, un šī pretstatu spriedze ir nemitīgs cilvēciskās esības traģiskas cēlonis.

F.Bārdas dzejā var izšķirt zemes motīva lietojumu divās atšķirīgās nozīmēs. No vienas puses, vārds *zeme* ir lietots līdzīgā nozīmē kā Jaunajā Derībā jēdziens *pasauļe*. Tas ietver visas cilvēka laicīgās tieksmes, kaislības un intereses. Šajā kontekstā zemes motīvs iemieso pretstatu debesu ilgām, resp., cilvēka centieniem pēc pārilaicīgā un svētā.

No otras puses, zeme kā dabas daļa, kā auglības un ražas devēja, dzīvības uzturētāja ir svēta. Zemes motīvs šādā izpratnē pirmajā krājumā ietverts arājam veltītajā ciklā.⁶ Dzejolī “Pirmā zāle” (1912) tas turpināts mākslinieciski vēl spilgtākos tēlos:

Kad pirmā zāle dīgst, / tad zeme lūgšanu skaita (...) / un zvaigznes debesīs / apstājas savā gaitā. (...) / un Dievs pats pa zemi iet / postalām zaļām.⁷

---

¹ Turpat, 145. lpp.

² Turpat, 122. lpp.

³ Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 92. lpp.

⁴ Ā.Hansens-Lēve norāda, ka platoniskajā koncepcijā balstītā ideja par šo esamību kā “ēnu spēli” piešķir īpašu nozīmību atspulga tēliem simbolisma poētikā. Sk.: Hansen-Löve, A.A. *Russkij simbolizm*. Sistema poetičeskikh motivov. Rannij simbolizm. Sankt-Peterburg, Akademiceckij projekt, 1999., s. 226.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 155. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 107.–108. lpp.

⁷ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 31. lpp.

Debesu un zemes pretstati zūd vienotā esamības svētuma pārdzīvojumā. Dievs pats nonāk no debesīm, lai atjaunotu zemi savā radošajā spēkā un svētītu šo atjaunotni. R.Elstiņa norāda: “Inversija “Dievs pats” izceļ darbības nozīmi – šo darbu dara Augstākais pats, nevis liek kādam citam, tātad (..) dīgšanas veicināšana – ir kas ļoti īpašs.”¹

Ja šo personifikāciju veidoto poētisko koptēlu var pārtulkot racionālā valodā, tad dzejoļa noskaņa drīzāk liecina, ka filozofiskā aspektā zeme vēl nav uztverta kā Dieva emanācija, tā vērsas pie viņa lūgšanā, tātad nav viens veselums ar viņu. Personificētajā Dieva tēlā pārradīti latviešu folkloras priekšstati. Šajā posmā dzejniekam ir svarīga latvisko un kristīgo tradīciju sintēze. Dzejolī “Tautas dvēsele” tautas koptēlā harmoniski sadzīvo baltais Dieva nams un Pērkoņtēvs.²

Z.Mauriņa pamatoti norāda, ka F.Bārdas reliģiskajā pārdzīvojumā “jūt senlatviešu reliģijas pamatstīgu”. Vienlaikus viņa apgalvo, ka F.Bārda speciāli neesot interesējies par latviešu mitoloģiju un etnogrāfiju, bet zemapziņā cieši saaudzis ar savu tautu, kuras pasaules izjūtā ne kristīgā ticība, ne reformācija nespēj izdzēst “senlatviešu Dieviņa priekšstatu”.³ *Senlatvisko* reliģisko priekšstatu klātbūtni F.Bārdas dzejā nevar skaidrot tikai ar “zemapziņu” vai bērnības ietekmēm, jo viņš ir audzis stingri kristīgā ģimenē. Šo motīvu iedvesmas avots acīmredzot bijusi vispirms tieši latviešu folkloras un mitoloģijas iepazīšana no tolaik pieejamajiem izdevumiem, kas varbūt dažkārt savienota ar tautā novērotiem iespaidiem.

Otrajā krājumā jaunu attīstību iegūst “Zemes dēlā” nozīmīgie *zvaigžņu* motīvi. Dzejolī “Zvaigznes” veidojas paralēles starp zvaigžņu un cilvēku esību kosmiskos mērogos:

*Kā zvaigznes zilā naktī krīt, / tā manas dienas krīt. / Un mūšs mans – zvaigžņu mirgojums / starp vakaru un rīt.
/ Kā zvaigznes zilā naktī krīt, / tā krītu arī es. / Dej mīlestība, sāpes, prieks / kā zaļas dzirksteles.*⁴

D.Ģeibaka dziļi atsedz šajās rindās ieslēpto filozofisko apakšstrāvu:

“Dzejolī “Zvaigznes” Bārda tēlaini rāda cilvēka vietu Visumā, vispārējās kosmiskas “krišanas” kustībā (..). Īsajā dzejolī – cilvēka dzīves un viņa jūtu īslaicība mūžības perspektīvā (..). Šis skaistais īslaicības tēls savijas ar cilvēka dzīves un jūtu nozīmības izjūtu kosmosa kontekstā (kā zvaigznes krīt, tā .. arī es), kur laika un telpas dimensijas bezgalīgi paplašinās (..) un cilvēka jūtas kosmiskajā pasaules ainā iegūst patiesi kosmisku mērogu (..). No pirmā acu uzmetiena vienkāršajā dzejolītī atklājas plašs metaforisks plāns, kas skar cilvēka dzīves aksioloģiskos jautājumus.”⁵

¹ Elstiņa, Rita. Dzīvības eksistenciālais pārdzīvojums Friča Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam* I, 61. lpp.

² Turpat, 234. lpp.

³ Šo apgalvojumu autore pamato vienīgi ar faktu, ka F.Bārda nav abonējis Krišjāņa Barona (1835–1923) “Latvju Dainas”. Sk.: Mauriņa, Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*, 95.–98. lpp. Abonēt šo izdevumu F.Bārdam varbūt nav atļāvuši materiālie apstākļi. Tas nenozīmē, ka dzejnieks šos sējumus nav lasījis.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 104. lpp.

⁵ Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 110.–111. lpp. D.Ģeibaka piemin arī šī dzejoļa paralēles ar Rainera Marijas Rilkes (*Rainer Maria Rilke*, īst. v. *René Karl Wilhelm Johann Josef Maria Rilke*, 1875–1926) dzejoli “Rudens”: *Un naktīs krīt smagā zeme / No visām zvaigznēm vientulībā / Mēs visi krītam. Tā roka nokrīt. / Un paskaties uz citiem: tā ir*

Dzejolī nav tieši ietverti reliģiski motīvi, bet kosmisko likumsakarību dziļā izjūta veido metafisku kopnoskaņu.

2.2.2. *Protesta motīvi, to paralēles ar Aspazijas dzeju*

Atšķirībā no vairākiem latviešu dzejniekiem klasiķiem, piemēram, Aspazijas, J.Poruka, J.Ziemeļnieka, F.Bārdam ir mazāk raksturīgi *protesta* motīvi pret Dievu un viņa radītās pasaules likumsakarībām. Dominē Dieva noliktās pasaules kārtības pieņemšana. Tomēr šis protests ieskanas atsevišķos garīgas krīzes brīžos. F.Bārda pats raksturojis šīs noskaņas: “Tik reizēm man uznāk tādi mocoši brīži, kad es it kā saceļos pret visu, pret Dievu un velnu, un visu dzīvi, un tad man it kā visa gaisma izzūd.”¹

Dzejolī “Cīņa ar eņģeli” (1912)² vērojamas paralēles ar Aspazijas dzejas motīviem. Dzejojums ir piesātināts ar Vecās un Jaunās Derības reminiscencēm. Pazīstamajā Bībeles sižetā Jēkabs naktī cīnās ar kādu pārdabisku spēku un saka tam: “Es tevi neatlaidīšu, kamēr tu mani nesvētīsi.” (1. Mozus grām. 32, 25–30) Tradicionālajā kristīgajā dogmatikā šis motīvs ir skaidrots kā Jēkaba cīņa ar Dievu, jo Bībeles sižetā Jēkabs vēlāk pats to tā ir sapratis.³ Tomēr arhaiskā teksta jēga ir neskaidra, tādēļ jau senatnē to mēģināts skaidrot dažādi. Vecās Derības pravieša Hozejas grāmatā (12, 4–5) stāstu papildina eņģeļa klātbūtne. Ebreju tradīcijā un bieži arī jauno laiku teoloģijā šī cīņa ir interpretēta kā cīņa ar eņģeli, kurš pārstāv Dieva varu.⁴ Šis motīvs simboliski ietver cilvēka būtības divdabību: gan cīņu ar Dievu, gan ilgas pēc viņa svētības. Npublicētā dzejolī “Es nakti cīnījos” to izmantojis arī A.Saulietis, tēlojot cilvēka cīņu ar Dievu kā ceļu uz šķīstīšanos.⁵

---

visiem. / Un tomēr ir Viens, kas šo kritienu / bezgalīgi maigi tur rokās. [Orīginālā: Und in den Nächten fällt die schwere Erde / aus allen Sternen in die Einsamkeit. / Wir alle fallen. Diese Hand da fällt. / Und sieh dir andre an: es ist in allen. / Und doch ist Einer, welcher dieses Fallen / unendlich sanft in seinen Händen hält.] Rainer Maria Rilke. Herbst. Gedichte7 Nur die Besten. <https://www.gedichte7.de/herbst.html> [Skatīts: 25.11.2023.]

R.M.Rilke norāda uz Dievu kā uz balstu, kas notura visu esamību tās kosmiskajā “kritienā”: gan burtiskā nozīmē ar gravitācijas likumību, gan pārnēstā nozīmē ar morāles likumu cilvēkā. Tieši sasaistē ar šo R.M.Rilkes dzejoli arī F.Bārdas dzejolī “Zvaigznes” atsedzas reliģiskā apakšstrāva.

¹ Citēts no: Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 90. lpp.

² Pirmpublicējums: *Druva*, 1912., 1. nr., 53.–56. lpp.

³ Šo viedokli pārstāv pāvests Francisks, interpretējot to simboliski. Sk.: Wells, Christopher. Pope at Audience: Wrestling with God a metaphor for prayer. *Vatican News*. [Ievietots 10.06. 2020.]

<https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2020-06/pope-at-audience-wrestling-with-god-a-metaphor-for-prayer.html> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁴ Meyer, Mike. Jacob Wrestles the man-God: An Embodied Reading of Genesis 32: 24-32. A thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of PhD in Theology, the University of Auckland, 2021., 13.–18. lpp.

The University of Auckland. Libraries and Learning Services.

<https://researchspace.auckland.ac.nz/bitstream/handle/2292/58596/Meyer-2021-%20thesis.pdf?sequence=2&isAllowed=y> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁵ RTMM 8832 S R 3/8 Rokraksts. Saulietis, Augusts. *Es nakti cīnījos..* Dzejolis, 01.08.1906.

F.Bārda ataino cīņu ar eņģeli, tomēr iepriekš minētajā kontekstā tā vienlaikus ir arī cīņa ar Dievu. Līdzīgi kā Aspazijas dzejolī “Aina”¹ protestu pret cilvēkam uzliktajām ciešanām dzejnieks tiešā veidā nepauž pašam Dievam. Pārmetumi sargeņģelim veido zināmu eifēmistisku tradīciju. Paralēles ar Aspazijas dzejoli vērojamas arī saasinātajā kontrastā starp bērībā piedzīvoto gaišo paļāvību sargeņģeļa gādībai un vēlāko pilnīgas atstātības, pamestības izjūtu dzīves grūtībās. Var saredzēt tiešu atbilstību naktī guļošā bērna sargāšanas motīvā. Aspazijas dzejolī bērns tic, ka:

*viņu sarga, spārnus izpletis, / Liels, cēls un balts tā sarga eņģelis.*²

F.Bārdas dzejolī šis motīvs ietverts radniecīgos tēlos:

*Bet naktī sargi pulcējās ap māju / un, baltiem spārniem šalcot, svecēs dzesa.*³

F.Bārdas dzejojuma pirmajā daļā plašāk nekā Aspazijai izvērsta bērības sapņu “aina”, kad dzejas varonis vēl nav saskāries ar īstu dzīves skarbumu. Abu dzejoļu varoņi jūtas maldināti un pievilti savos priekšstatos par pasauli un sargeņģeļa, resp., pārļaicīgā spēka gādību. Šie priekšstati ietverti F.Bārdam raksturīgajos debesu pasaules tēlos:

*Tu mani saldi, saldi maldināji, (..) / caur manām naktīm balts kā laime gāji / un baltus sapņus dvēšles dzīlē sviedi. (..) / Ar zvaigžņu mirdzu acis aiztīkloji – / caur zvaigznēm, šķitu, mana taka vijas...*⁴

Līdzība ar Aspazijas dzejas tēliem saskatāma arī naivās bērna ticības zaudēšanas motīvā, dzejas varonim sastopoties ar cilvēka esības traģismu. Aspazijas dzejolī “mani tvēra tumšais zemes baigs”,⁵ F.Bārdam “sabruka pār mani ļaunas dienas”.⁶ Retoriskais jautājums Aspazijas dzejolī: *Bet tu, mans cēlais sargs, kur biji tu?*⁷ gandrīz burtiski atkārtojas F.Bārdas dzejojumā:

*tu, mans gaišais sargs, kur nu tu esi?*⁸

Aspazijas lakoniski ietilpīgais “dzīves važu” tēls⁹ F.Bārdas dzejolī izaug par plaši izvērstu dzīves šausmu ainu. I.Treimanes vērtējumā F.Bārdas otrajam krājumam raksturīgs “gaismas un tumsas kontrasta izcēlums”.¹⁰ Gaismas un tumsas pretstatu tēli šajā krājumā gan parādās maz, tādēļ iespējams, ka ir domāts tieši šis dzejolis, kurā pirmās un otrās daļas kontrastu veido gaismas un tumsas tēli. Taču netrūkst arī oriģinālāku dzejas krāsu:

¹ Sal. promocijas darba teksta 33.–34. lpp.!

² Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 100. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 262. lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 100. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 263. lpp.

⁷ Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 100. lpp.

⁸ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 264. lpp.

⁹ Sk. promocijas darba teksta 33. lpp.!

¹⁰ Treimane, Inese. Fricis Bārda. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*, 59. lpp.

bet tuksnešainās takas akmeņšķautnes / no manām kājām zīda asinis / kā sagulušies laiski šakāļi, / pār kuriem klupu, akli maldīdamies. / Un kad šai tumšā brīdī es pēc tavas rokas tvēru, / tā manā izira, / kā izirst bālu, trauslu puķu vītne, / ko sapinuši bērna nevainīgie pirksti.¹

Priekšstats par dzīvi kā tuksnešainu ceļu augšup pa stāvu klinšu krauju pazīstams reliģiskajā dzejā, simbolizējot cilvēkam nepieciešamos pārbaudījumus. Šeit tas pārradīts spilgtā poētiskā gleznā. Klintsakmeņi salīdzināti ar šakāļiem. Šakāļa tēls tradicionāli saistās ar viltību, nelaimi un nāvi. Sagulušo šakāļu šķietamais laiskums rada biedējošu priekšnojautu izjūtu, kas paspilgtina tumšā un tuksnešainā klinšu ceļa nedrošību. Savukārt eņģeļa izirusī roka simbolizē bērnu dienu ticības un sapņu sairumu.

Sirdsskaidrās *bērnu dienu ticības* motīvi ir īpaši raksturīgi latviešu klasiskajai dzejai: Aspazijas, J.Poruka, A.Saulieša, K.Skalbes, J.Ziemeļnieka u.c. dzejnieku vārsēm.² Arī F.Bārdas dzejā vairākkārt atainoti bērna paļāvīgi naīvie ticības priekšstati par Dieviņu, kurš ir “tik liels un labs”,³ caur mākoņiem visus noglauda,⁴ iemet bērnam matos saules staru “zelta vainadziņu”.⁵ Cītu bērnu pieredze savijas ar paša autora bērnības atmiņām. Viņš rātņi stāv blakus vecmāmiņai, dziedādams viņas mācītās garīgās dziesmas.⁶ Šo idillisko priekšstatu sabrukums mūsu klasiķu dzejā parasti ir īpaši sāpīgs. Aspazijas dzejolī “Aina” šīs atmiņas rada “bezgala sirdssāpes”.⁷ Dzejolī “Cīņa ar eņģeli” saskatāmas paralēles ar Ījaba grāmatas vārdiem, kuri cietējam izlaužas kā pārmetums Dievam: “Es Tevi piesaucu kā glābēju, bet Tu man neatbildi; es nostājos Tavā priekšā, bet Tu nepiegriez man vērības.” (Ījaba grām. 30, 20) F.Bārdas pārmetums eņģelim izskan līdzīgi:

tu neatbildēji man vairs, kad saucu, / un, kad es tevi meklēju, – tu bēdzi.⁸

Tomēr tālākajā dzejoļa risinājumā iepriekš aplūkotās paralēles ar Aspazijas dzeju beidzas. Aspazija turpmāk meklē atbalstu sevī pašā. Turpretim F.Bārdas varonis uzsāk dramatisku cīņu par saviem bērnības dienu sapņiem, kurā saasināts protests savienojas ar ilgām atgūt eņģeļa netaisni atrauto labvēlību, kas viņu saistījusi ar dievišķo un mūžīgo:

Bet tad es sacēlos kā kuģis, / ko vētra tumsā salauzt taisās, bangām krācot, / un sacēlies es teicu: / “Cilvēks ir niecīgs / tārpīņš, kas velkas, – (..) / Bet, ja tumsas lāsts to spiež pie zemes, / liels un varens kļūst viņš gaismas ilgās: / gaismas ilgās izaug viņš par milzi. (..) / Cilvēks ir nievīgs – / puteklīts un knislīts – (..) / Neuzvarams

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 263. lpp.

² Sal. promocijas darba teksta 33.–35. lpp.!

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 29. lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 39. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 201. lpp.

⁷ Sk. promocijas darba teksta 34. lpp.!

⁸ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 263. lpp.

*viņš ir pat priekš dieviem, / ja tā acis skatījušas reiz – kaut reiz tik, / kaut caur taurenīša spārniem bērna sapnī
– / mūžības visaptverošo gaismu.*”¹

Šajā un tālākajā dzejas tekstā ir ietvertas daudzas Bībeles reminiscences. Vecajā Derībā vairākās vietās parādās priekšstats par cilvēku kā tārpu un putekli. Psalmos “taisnais” savās ciešanās atzīst sevi par tārpu. (Psalmi 22, 7) Šis apzīmējums te paspilgtina izmisuša cilvēka dvēseles stāvokļa izpausmi sasaistē ar vārdiem, kurus Jēzus atkārtoti pie krusta: “Mans Dievs, mans Dievs, kāpēc Tu mani esi atstājis?” (Psalmi 22, 2; sal. Mateja ev. 27, 46) Atziņa par cilvēku kā putekli ir balstīta Vecās Derības rakstu vietās, kas ietver senus priekšstatus par cilvēka radīšanu no zemes putekļiem: “(..) tu esi puteklis, un pie pīšļiem tev būs atkal atgriezies.” (1. Mozus grām. 3, 19; sal. Ījaba grām. 30, 19; Salamans Mācītājs 3, 20) Tomēr cilvēks uzdrošinās nostāties Dieva priekšā ar saviem jautājumiem un vēlmēm: “Es esmu uzdrošinājies runāt ar savu Kungu, lai gan es esmu putekli un pīšļi.” (1. Mozus grām. 18, 27) Pravieša saņemtajā atklāsmē Dievs iedrošinādams atbild: “Nebīsties, tu tārpiņ Jēkab, Israēla pulciņ!”² (Jesajas grām. 41, 14)

F.Bārdas dzejojuma nosacītajā valodā “dievi” ir minēti daudzskaitlī. Tādējādi dzejnieka “sacelšanās” it kā distancējas no tieša protesta pret vienīgo Dievu. Vienlaikus šī rinda veido vairākas asociatīvas paralēles ar Bībeles tekstiem. Blakus priekšstatiem par cilvēku kā tārpu un putekli Bībelē var atrast arī gluži pretēju atziņu: “Jūs esat dievi un visi esat Visaugstākā dēli”. (Psalmi 82, 6; atsauce uz šo tekstu Jāņa ev. 10, 34–35) Par šīs rakstu vietas pareizu tulkojumu un izpratni teoloģijā ir bijis daudz diskusiju. Parasti vārda “dievi” lietojums tiek saprasts pārnēstā nozīmē. Dzejoļa kontekstā rodas asociatīvas paralēles arī ar jau minēto Vecās Derības sižetu par Jēkaba cīņu. Tajā Dievs vai eņģelis, ar kuru Jēkabs cīnījies, saka viņam: “(..) tu ar Dievu un ar cilvēkiem esi cīnījies un esi uzvarējis.” (1. Mozus grām. 32, 29)

Cilvēka vienlaicīgais niecīgums un lielums mūžības priekšā ir pasaules klasiskajā literatūrā pazīstams motīvs.³ Niecīgu cilvēku padara fiziskais mērogs laikā un telpā, bet liels viņš ir savās gara slāpēs. F.Bārdas dzejoļī uzsvērtas neremdināmas alkas pēc pilnības ideāla un visaptveroša garīgā izlīdzinājuma:

---

¹ Turpat, 264. lpp.

² Priekštecis Jēkabs te ir jūdu tautas koptēls, nevis indivīds.

³ Šo divdabību ietilpīgi izsaka, piemēram, Gavriila Deržavina (*Gavriil Romanovich Derzhavin*, 1743–1816) dzejoļī “Dievs” (*Bog*, 1784) ietvertā pazīstamā rinda: *Es esmu valdnieks, es esmu vergs, es esmu tārps, es esmu dievs.* [Originālā: Ja car', ja rab, ja cherv', ja bog.] G.P.Derzhavin. *BOG. Russkaja virtual'naja biblioteka.*

<https://rvb.ru/18vek/derzhavin/01text/021.htm> [Skatīts: 25.11.2023.] Šajā dzejoļī saskatāmas arī vēlākajai F.Bārdas dzejai radniecīgas idejas: panenteisms, platoniskās tradīcijas ietekmes.

Man vajga gaismas, skaidras debess gaismas, / kas visu aptver, visu izlīdzina, / ko bērns un pilnība visaugstākā vien zina, / Man vajga gaismas šīs, un neatstāšos es, / līdz tu kā sendienās man atkal viņu nes.¹

Arī šajos vārdos var saredzēt reminiscences gan no Vecās, gan Jaunās Derības tekstiem. Jau minētos vārdus “es tevi neatlaidīšu, kamēr Tu mani nesvētīsi” (1. Mozus grām. 32, 30) autors sasaista ar Jaunajā Derībā vairākkārt sastopamo motīvu – nepieciešamību savā ticībā līdzināties bērniem, resp., iegūt bērna paļāvību un dvēseles skaidrību. (Mateja ev. 18, 1–5) Jēzus saka, ka bērniem pieder Debesu valstība. (Lūkas ev. 18, 16–17) Dievs garīgo lietu izpratni ir atrāvis pasaules gudrajiem un devis to bērniem. (Mateja ev. 11, 25) “Pilnība visaugstākā”, visaptverošs visu pretstatu izlīdzinājums var tikt sasniegts vienīgi pašā Dievā. Tam pietuvoties var vienīgi bērna harmoniski nesadalītajā uztverē, kas pasauli skata kā veselumu.

Tāpēc dzejojuma varonis piedraud eņģelim ar visbriesmīgāko, ko viņš vispār spēj iedomāties, – ar draudiem sagraut bērnu nevainīgo ticību, iesējot tajā šaubu un protesta garu:

Un, ja arvien vēl savu vaigu slēpsi, / es tevi uzmeklēšu starp tiem mazajiem, / starp maniem brāļiem, kas vēl plaukst kā puķes Dieva laukā, / starp tiem, ko tu zem saviem spārniem sargāt vadi.²

Poētiskajā tēlojumā saplūst Ījaba grāmatas un Jaunās Derības motīvi. Ījabs sauc uz Dievu: “Kāpēc tad Tu apslēp savu vaigu, un kālab Tu mani turi par savu ienaidnieku.” (Ījaba grām. 10, 24; sal. Psalmi 10, 11) Dieva vaiga apslēpšanas, resp., cilvēka atstātības un pamestības motīvs F.Bārdas dzejolī pārdresēts eņģelim. Tā kā Bībeles tekstos tas veltīts Dievam, tad ietver analogu mājienu uz pašu Dievu, tieši neizteiktu vai nu aiz pietātes, vai cenzūras apsvērumu dēļ. Saredzamas norādes arī uz pazīstamajiem Jaunās Derības pantiem par puķēm laukā, kuras Dievs aprūpē (Mateja ev. 6, 28–29), kā arī uz Jēzus vēlmi sapulcināt Jeruzalemes bērnus “zem saviem spārniem” (Mateja ev. 23, 37). Šie motīvi ietver Dieva rūpes, kas pretstatītas viņa “vaiga apslēpšanai”.

Dzejnieks seko pazīstamajai laikmeta tendencei – cilvēks ir likts Kristus vietā. Jaunajā Derībā augšāmcēlies Kristus laiku beigās sapulcinās savus izredzētos no visām debesu pusēm. (Mateja ev. 24, 30–31) Savukārt pastarās tiesas ainā visu tautu sapulcēšana Kristus goda krēsla priekšā iegūst biedējošu raksturu. (Mateja ev. 25, 32) Dzejojuma kontekstā bērnu dvēseļu pulcēšanu draud veikt “lielumā un varenībā” sacēlies cilvēks, lai aicinātu uz tiesu pār eņģeli, kas te reprezentē augstākās varas netaisnību:

Un pulcēšu es tos ap sevi / no rītiem, vakariem un saulainajiem dienvidiem – – / Un, kad ap mani viņi pulkā ziedēs / kā bezgalīgi balta pļava – balta pļava –, / es tumšā ēnā uzcelšos starp tiem / ar nakti sirdī un uz sejas. (..) / es mācīšu tiem nicinošu dziesmu dziedāt, / ka tu – tu... esi netaisns! (..) / ka beigās atstāji tu tumsā to, /

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 265. lpp.

² Turpat.

*kas visu atdevis par gaismu mūžīgo!*¹

Dzejojuma varonis savā negantajā protesta drosmē solās apšļākt eņģeļa baltos spārnus ar savām grēcīgajām asinīm, no kurām “mūžam tev vairs nenomazgāties”.² Tā būtu pilnīga ideāla iznīcināšana izmisumā par tā neaizsniedzamību. Draudi vērsties pret “tiem mazajiem” ietver reminiscenci par Jaunās Derības vārdiem: “Ko jūs esat darījuši vienam no tiem maniem vismazākajiem brāļiem, to jūs man esat darījuši”. (Mateja ev. 25, 40) Jēzus to saka pastarās tiesas kontekstā. Tādējādi šī atsauce slēpta mājiena veidā, iespējams, ietver protestu arī pret Dieva kā tiesneša priekšstatu. Dzejas varonis nebaidās no šīs tiesas, bet izaicina to.

No tradicionālās kristīgās pazemības viedokļa šāda cilvēka sacelšanās ir dēmoniski inspirēta, jo cilvēkam bez iebildēm jāpieņem Dieva uzliktie pārbaudījumi, jāšaudz šo ciešanu svētību savā liktenī, kā to īpaši uzsver vairums tā laika mācītāju. Arī vairākos F.Bārdas dzejoļos ciešanas ir atzītas par vērtīgām, jo tās palīdz garīgai izaugsmei. Cilvēka doma tieši sāpēs iegūst tapšanas prieku.³ Tomēr arī dzejolī “Cīņa ar eņģeli” ir runa par cilvēka garīgo tapšanu. Šīs cīņas dziļākais nolūks nav pašmērķīga dēmoniska spītība, bet alkas pēc galīgā izlīdzinājuma, kurā, izejot cauri ciešanu un protesta tumsai, cilvēks no jauna atrod harmoniju ar dievišķo.

Dzejojuma noslēguma daļā seko daļējs izlīdzinājums. Eņģelis vismaz naktīs atgriežas pie dzejnieka. Nakts ir laiks, kad cilvēks visvairāk var atraisīt savu dziļāko patību. Naktīs dzejnieks atkal sajūt savas kokles stīgās “ne šīs zemes dziesmas”,⁴ tātad zaudēto kontaktu ar debesu spēkiem:

*Kad ceļos, tevis sen vairs nava – / dun diena pretim saules smaidam. /
Bet kokles stīgās izdzisdamu / dzird ne šīs zemes dziesmu vaidam...⁵*

No cilvēka dzīves ceļa dramatiskā vispārinājuma autors atgriežas personiskajā plānā. Viņš ir gatavs samierināties. Atgriešanās neaptumšotajā bērna ticības pasaulē pilnībā vairs nav iespējama. Dienas dunā, resp., pieauguša cilvēka ikdienas darbā, pienākumos un rūpēs viņš šo atgriezušos dziesmu dzird “vaidam”. Tātad cilvēka sacelšanās, vēlme iziet ārpus savu iespēju robežām noplok, tomēr saikne ar pārlaicīgo saglabājas kā apakšstrāva. Vienlaikus arī diena ved pretim “saules smaidam”, tātad ir nepieciešama dzīves sastāvdaļa. Tādējādi vērienīgi iezīmētā cilvēciskās esības traģēdija noslēgumā pārvēršas ikdienas drāmā. Grūti pateikt, vai tāds ir bijis autora mērķis.

---

¹ Turpat.

² Turpat, 266. lpp.

³ Turpat, 12. lpp.

⁴ Turpat, 266. lpp.

⁵ Turpat.

Romantiskā varoņa vētrainās cīņas iznākums var radīt lasītājā vilšanās sajūtu, tomēr tas ir reālistisks. Iespējams, šis sacerējums ir mazāk pazīstams tāpēc, ka blakus emocionāli un mākslinieciski spēcīgām rindām tajā ir arī formveides ziņā mazāk izstrādātas vietas. Iemesls var būt arī saturisks – garīga sacelšanās un cīņa nesaistās ar F.Bārdam raksturīgo pasaules izjūtu.

Protesta motīvs iegūst romantiskās ironijas intonāciju dzejolī “Īrnieki”. Tajā apspēlēta baznīcas tradīcijā un reliģiskajā literatūrā pazīstamā doma, ka šīs zemes virsū mums nav “paliekamas mājvietas”. (pēc Vēst. ebrejiem 13, 14) Dzejolī cilvēki ir Dieva “īrnieki”. Viņi nav apmierināti ar “palso pasaulīti”, kur debesu logs “aizvīkstīts” ar pelēkām mākoņu “paunām”, tātad nomācošo zemes ikdienu, kurā nejūt Dieva klātbūtni:

Man liekas, būs jāsaka Dievam, / ka gribam mēs “izvilkties”, / tad redzēs, vai nesāks viņš drusciņ / par mums arī parūpēties. / Kaut stūrīti gaišu un zilu / lai atsedz viņš debesīs, / tad būs mums nakts melnākām stundām / arī zvaigznītes divas trīs...¹

Tātad arī šajā dzejolī kurnēšana pret Dievu savienojas ar ilgām pēc viņa pārpasaulīgās klātbūtnes, kas dod spēku panest zemes dzīves “melnākās stundas”. Šajās rindās pasakas elementi cieši savijas ar filozofisko zemtekstu, humoristiskais ar traģisko, rezignācija ar cerību, tā pārvēršot šķietami sadzīvīsku īrnieku neapmierinātības motīvu pasaules un Dieva attiecību vispārinājumā.

2.2.3. *Poētiski antropomorfizētais Dieva tēls*

Vēl viens raksturīgs motīvs F.Bārdas dzejā ir *antropomorfizēts* Dieva tēls, kas autora dzejas kopainā iemieso ne tik daudz viņa garīgos meklējumus, kā poētisko fantāziju. Šis Dieva tēls dažkārt ietver folkloristiskus elementus, arī pasaku motīvus. Tas nedaudz parādās jau krājumā “Zemes dēls” – Dievs nesaprot, kā dabūt atpakaļ uz debesīm zemē izlaistos sapņus.² Otrajā dzeju krājumā šie motīvi spilgti liecina par autoru kā jaunā laikmeta cilvēku, kurš jūtas brīvs poētiski rotaļāties ar sakrāliem tēliem un jēdzieniem. Blakus filozofiskajam Dzīvības koka motīvam nostājas humoristiskais “mīts” – dzejolis “Atziņas koks”.³ Tajā cieši savijas pārstrādāti Vecās Derības un latviešu folkloras motīvi. Vietā, kur pēc pasaules radīšanas velns paslīdot nosviedis “pičapaunā” nesto Dievu un krītot pats pārvērties no balta par melnu, vēlāk iestādīts Atziņas koks, resp., laba un ļauna atzīšanas koks.⁴ Sātana kā “kritušā eņģeļa” motīvs te pārveidots burtiskā krišanās. Var izteikt pieņēmumu, ka dzejolī ir parodēti arī daži motīvi no populārajām viduslaiku leģendām par laba un

¹ Turpat, 175. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 38. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 35. lpp.

⁴ Mitoloģijas pētnieki atziņas jeb atzīšanas koka jēdzienu saista ne tikai ar Bībeles 1. Mozus grāmatas 2. un 3. nodaļu, bet uzskata to par senāku arhetipu, kas pazīstams jau senās Ēģiptes un Babilonijas kultūrās. “Indiešu, jūdu, musulmaņu kultūru tradīciju mistiskie varianti dod šai tēmai plašu materiālu loku.” *Mitoloģijas enciklopēdija*. 1. sēj., 35. lpp.

ļauna atzīšanas koku. Tajās visai cilvēcei nozīmīgi notikumi norisinās vienā un tajā pašā vietā, resp., pasaules centrā.¹ Humoristiska pieeja tādiem jautājumiem kā pasaules radīšana, sākotnējā ļaunuma rašanās, grēkā krišana un to tēlojumam Bībeles sižetos iepriekšējā laikmetā nebūtu iedomājama. Tradicionālā 19. gadsimta dievbijība to uzskatītu par zaīmošanu; pat mūsdienās ne katram tas ir pieņemams. Tāpēc likumsakarīgi, ka dzejolis nav publicēts dzejnieka dzīves laikā, kad valsts vēl nav šķirta no baznīcas.

Pazīstamajā dzejolī par Dievu Tēvu kā vecīti ar sirmu bārdu, kurš atsēžas uz mēnessraga “papīpētīs”,² iespējams, ietverts jau nopietnāks zemteksts – labdabīga ironija par antropomorfo Dieva priekšstatu, kas nodala to no pasaules. Šāds Dievs var vienīgi skumji domāt:

*Cik šā tomēr garlaicīgi sēdēt / un ar dvašas pūsmu visu valdīt! / Ak, cik labprāt viņš ar jauns nu būtu / tur, uz rudi izezāganās zemes! (..) / pazūd Dievs tēvs tumšā debess telpā, / mūžam saltas vientulības apņemts –*³

Dieva vientulības motīvs sasauca ar līdzīgiem motīviem J.Poruka dzejojumā “Nebijušais un divi vientuļi” (1904),⁴ tomēr tā jēga ir cita. Personificēta tēla veidolā ietvertā Dieva vientulību var izprast kā radītāja atšķirtību no radības. Tieši šādu izpratni F.Bārda ir centies pārvarēt tradicionālajai kristīgajai dogmatikai svešajās reliģiski filozofiskajās idejās par radītāja substanciālu klātbūtni radībā, kas nodrošina visas esamības vienotību Dievā.

2.2.4. Dieva būtības, esamības jēgas un mērķa problemātika reliģiju sintēzes kontekstā

1914. gadā publicēto dzejoļu ciklu “Maldos” noslēdz dzejolis “Atgriešanās”, kurā pēc protesta noskaņu un zemes spēku vilinājuma motīviem notiek *atgriešanās* pie *vienotības* meklējumiem ar Dievu un visu esamību:

*Un beigās tak viss nemiers meklēšanās manās / Ir skumju tik un sāpju pilna atgriešanās / pie Dzīvības un Gaismas pirmavota, / no kura man šī dvēsele uguntiņa dota.*⁵

Dzejolī spilgti izpaužas platoniskās tradīcijas ietekme. Gan Austrumu reliģijās, gan tām radniecīgajos antīkās filozofijas virzienos Dievs kā esamības pirmavots tiek saistīts ar radošo uguni, kuras daļiņas ir ikvienā radībā.⁶ P.Dāle secina: “Dvēsele dzejniekam ir tikai dzirksts no dievišķas

¹ Viduslaiku leģendā Ādams ticis gan radīts, gan apglabāts tajā pašā vietā, kur vēlāk uzstādīts Kristus krusts. Šī vieta kļūst par simbolisko kosmosa centru. Sk.: Eliade, Mirča. *Mīts par mūžīgo atgriešanos*, 28. lpp.

Citā leģendas versijā Kristus krusts izgatavots no koka, kurš izaudzis no laba un ļauna atzīšanas koka sēklas. Ādama grēkā krišana un Kristus krustā sišana notiek vienā un tajā pašā vietā. Tā grēkā krišana ir laikā un telpā sasaistīta ar grēku izpiršanu. Sk.: Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*, 58.–60. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 36. lpp.

³ Turpat.

⁴ Poruks, Jānis. *Kopoti raksti*. 14. sēj. – Rīga: Jānis Roze, 1929., 89. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 20. lpp.

⁶ Sk. promocijas darba teksta 68. lpp.!

dzīvības uguns.”¹ Vienlaikus filozofs atgriešanos šajā dzejolī interpretē kā nāvi: “Nāve ir it kā sliexsnis, aiz kura sākas jauna, citādāka gara eksistence un atgriešanās pie dzīvības dievišķā pirmavota. Caur nemieru un cīņām, ilgām un skumjām dvēsele – šī mūžības viesņa – sāpēs šķīstīta, atgriežas pie sava pirmavota.”²

Taču dzejoļa kontekstā nekas neliecina par nāvi. Dzejnieks ataino savu garīgo meklējumu nemieru, kas viņu aizvedis projām no Dieva, bet vienlaikus ved arī atpakaļ. Tā ir dzejolī minētā “dvēseles uguntiņa” jeb “dievišķā dzirksts” cilvēkā, kas mudina atgriezties vienotībā ar Dievu kā visas dzīvības pirmavotu.³ Atgriešanās pie Dieva ir arī kristīgs motīvs. Tradicionālajā kristīgajā atziņā tas parasti saistās ar grēku nožēlas pārdzīvojumu. F.Bārdam, kā jau minēts, ir maz nožēlas motīvu, to vietu ieņem “svētās sāpes”.⁴ Dzejolis “Dievs” liecina, ka grēku nožēla dzejniekam nav attiecības ar ārpusē esošu Dievu soģi. Dieva klātbūtne dvēselē ir paša cilvēka sirdsapziņas tiesa:

*Tas Dievs, ko katris nesam krūtīs, / Ir stiprāks vēl un dusmīgāks / Kā tas uz Zīnaja. Un grūti / Būs tam, par ko viņš tiesu sāks.*⁵

Šķiet, ka dzejnieks tomēr baidās sākt šo iekšējo tiesu, jo motīvs netiek tālāk izvērst.

1915. gada rudenī F.Bārda saraksta divus dzejoļus, kas liecina par iekšēju krīzi un jauniem garīgiem meklējumiem jautājumos par Dieva esamību un būtību.⁶ Dzejnieks dalās ar savām šaubām un emocionālo apmulsumu. Dzejolī “Mūžīgās mīklas” atainota dvēseles svaidīšanās starp izmisuma pilniem jautājumiem un centieniem atrast citu skatpunktu, lai iegūtu iekšēju samierināšanos un izlīdzinājumu ar Dievu. “Mūžīgās mīklas” ir viens no samērā nedaudzajiem F.Bārdas dzejoļiem, kuram ir saglabājies melnraksts, tādēļ var izsekot tā tapšanai. Salīdzinot ar pārējiem dzejas melnrakstiem, tajā ir izdarīts visvairāk labojumu. Formas un satura izveides grūtais process spilgti liecina par dzejnieka mokošo iekšējo cīņu.

¹ Dāle, Pauls. Fricā Bārdas dzejas reliģiski filozofiskie motīvi. *Gara problēmas*, 52. lpp.

² Turpat, 51. lpp.

³ Dzejoļa ideju labi raksturo M.Aurēlija pārdomas, kas atgriešanās jēdzienu skata plašāk – arī psiholoģiskā kontekstā: “Tu esi sevi aizsviedis prom no tās vienotības, kas ir atbilstoša dabai (...). Bet te jau ir tas skaistums, ka tev ir iespējas atkal sevi pievienot. To Dievs nav devis nevienai citai daļai – vispirms atšķelties un atdalīties, bet pēc tam (...) atkal atgriezties atpakaļ, no jauna saauģt kopā un būt par daļu veselumā.” (VIII, 34) Aurēlijs, Marks. *Pašam sev*, 89. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 16. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 164. lpp.

⁶ Domājams, šo garīgo pārdomu un tiem veltīto dzejas rindu tiešā ierosinātāja ir A.Saulieša vēstulē F.Bārdam 12.09.1915. paziņotā sēru vēsts – karā kritis A.Saulieša brāļa dēls. Dzejoļa “Pēdējs mērķis” rokraksts datēts ar 01.10.1915. Dzejolis “Mūžīgās mīklas” publicēts 03.10.1915. (*Dzimtenes Vēstnesis*, nr. 269). Atbildes vēstulē A.Saulietim 21.11.1915. F.Bārda liecina: “Tava bēdu vēsts, mīlais draugs, (...) arī manī uz brīdi sacēla tumšas jūtas, domas un pārdomas.” Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 463., 625. lpp.

Dzejoļa uzbūve ir izteikti haotiska. Iespējams, tieši tāda bijusi autora iecere, lai atklātu savu iekšējo haosu. Garīgo meklējumu ceļš nav taisnvirziena process, kurā cilvēks izvērtē argumentus ar loģikas palīdzību un izdara slēdzienus. Tas ir ceļš, kurā sirds izjūta cīnās ar prāta iebildumiem, kas ik pa laikam atgriežas. Analīzes nolūkos dzejoļa saturu var nosacīti sagrupēt jautājumu, šaubu daļā un apliecinājuma daļā. Tomēr jāatceras, ka cilvēka iekšienē šie procesi nenorit tik vienkārši.

Dzejoļa sākumā autors iezīmē kara šausmu un neaptveramu ciešanu ainu, kur dzīvībai vairs nav vērtības. Tautas izput, “aklai, sātaniskai varmācībai ļautas”.¹ Šajās “baigajās” dienās autoram no jauna uzmācas jautājums:

*kas esam mēs? kur pēdējs mērķis mums? / kur vara pēdējā, kas visu dzen un vada? /
vai briesmīgajā likteņlemšanā vēl kāds / no mūžības spriež līdz, kas dievībai ir rada, /
lai patiesībai svētai cīņā nevienādā / tad beigās vainags uzvarā tiek dāvināts, – /
jeb tautu likteņus (un mūsējo tām līdz) / visbeidzot izšķir mortūra un dinamīts –?*²

Dzejoļa melnrakstā rindas *no mūžības spriež līdz, kas dievībai ir rada* vietā sākumā ir rinda *no mūžības līdz darbojas, kas dvēselei rada*.³ Te acīmredzot domāta platoniskajā filozofijā balstītā ideja par *pasauls dvēseli*, kas apvieno nemateriālo “prātu” ar ķermenisko pasauli.⁴ E.Sūna min, ka 1913. gadā F.Bārda sācis nopietni studēt Platona darbus.⁵ Pasauls dvēseles jeb makrokosma radniecība ar cilvēka dvēseli jeb mikrokosmu ietver divpusēju līdzdalību “likteņlemšanā”. Augstākā spēka suverēna lēmuma, tātad pārpasaulīgas varas izpausmes vietā sākotnēji ir sadarbība ar cilvēka brīvo gribu, kas ir pasauls dvēseles sastāvdaļa. Ārpus šī mistiski filozofiskā konteksta vārda “dvēsle” lietojums minētajā frāzē var būt lasītājam nesaprotams. Iespējams, tāpēc dzejnieks to labojis par “dievību”. Tomēr šis labojums nav sevišķi veiksmīgs, jo padara vairāk vai mazāk nelogisku vārdu “rada”, resp., “radniecīgs” sasaistē ar dievības jēdzienu.

Dzejolī izvirzīts jautājums par predestinācijas un cilvēku brīvās gribas attiecībām. Vai atsevišķu personu, tautu un cilvēces likteņi ir jau iepriekšnoteikti, vai tie ir tikai nejaušības un pašu cilvēku izvēļu un darbību summa, vai arī pastāv daļēja predestinācija, kas līdz zināmai robežai atļauj cilvēkiem brīvi rīkoties, tomēr iekļauj šo rīcību kādā augstākā, iepriekš noteiktā cēloņsakarībā ar pārlaicīgu jēgu un mērķi? Ja pastāv šī sadarbība un “līdzī spriešana” starp Dievu un cilvēci, tad kā tā realizējas? Šie jautājumi kārtējo reizi iziet ārpus cilvēciskā saprāta robežām. Tāpēc tās ir “mūžīgās mīklas”.

---

¹ Turpat, 17. lpp.

² Turpat.

³ RTMM 53750 F.Bārd. R 3/1 Rokraksts. Bārda, Fricis. *18 dzejas*. 1915. g. [vasara] – 1. oktobris.

⁴ Sk. promocijas darba teksta 62. lpp.!

⁵ Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 92. lpp.

Šajos tieši uzdotajos jautājumos pastarpināti ietverti vēl citi, tiešiem vārdiem neizteikti jautājumi. Kāpēc Dievs pieļauj karu? Kāpēc Dievs pieļauj ļaunuma un ciešanu pārmēru pasaulē? Kā to savienot ar Dieva mīlestību un taisnīgumu? Pat ja šis taisnīgums tiks kādreiz atjaunots, vai tas var atsvērt iepriekš pieļauto netaisnību:

*Jeb vēl nav laiks – tu beigās uzmirdzēsi? / Bet kur tad paliks tie, ko sāpju šķēps līdz spalām / jau ķēris netaisni. Tiem nebūt vairs līdz galam! / Vai tiem tu taisnību vēl kādreiz atgriezti spēsi?*¹

Ar “galu” te acīmredzot domāts pasaules gals. Skaidru atbildi uz jautājumu par netaisni bojā gājušo cilvēku ciešanu samērojamību ar augstāko taisnīgumu autors neatrod.

Līdzīgus jautājumus F.Bārda drīz pēc šī dzejoļa sacerēšanas uzdod vēstulē A.Saulietim:

“Mani jau ilgāku laiku nodarbinājušas domas par **upuri** [*izcēlums autora – I.M.*]. Tā ir ļoti dīvaina (..) dzīves mīkla: cilvēces attīstība bez upuru neiespējama! Loģikai un racionāli domājošam prātam tas ir absurds. (..) pašreiz ir lieli upuru svētki nāciju dzīves nākamības pirkšanai. (..) Tikai prāts nav spējīgs atrast īsto attaisnojumu: kādēļ vienam ir tiesības baudīt otra nāves augļus? Kas un kā atlīdzina upurētā? Izkaidrot to reliģiski (parastā kārtībā) iznāk muļķība. Izkaidrojot dabas zinātniski (pozitivistiski) iznāk vārdu krāms. Un es nevaru nekā šo mīklu atminēt.”²

Tradicionālais reliģiskais skaidrojums nevainīgo ciešanas un upura nāvi izlīdzina ar apsolījumu: “Jūsu alga būs liela debesīs”. (Mateja ev. 5, 12; Lūkas ev. 6, 23) Rodas jautājums, kāpēc dzejnieks uzskata par “muļķību” un tik radikāli noraida reliģiskajā tradīcijā balstītu izlīdzinājumu. Iespējams, F.Bārda debesu valstības jēdzienu vienādo ar vienkāršās tautas vulgarizētajiem priekšstatiem par konkrētu vietu aiz mākoņiem trīsdimensiju matērijas ietvaros.³

Dzejolī “Mūžīgās mīklas” autors jautā pats sev, vai tiešām ir maldīgies savos priekšstatos par Dievu kā visaptverošu un mūžīgu labā avotu:

*Ak, Gaisma Mūžīgā! vai esmu aļojies? / vai ir vēl cits kāds dievs bez tevis, Gaismas Dievs?*⁴

Šajā jautājumā blakus esamības traģiskas emocionālajai izpausmei, iespējams, ietverts arī filozofisks jautājums, vai taisnība nav absolūtā *kosmogoniskā duālisma* koncepcijai, kas atzīst divu

---

¹ Turpat, 18. lpp.

² Turpat, 463.–464. lpp.

³ Jaunāko laiku teoloģija parasti nesaista dvēseles tālāko eksistenci ar laiku un telpu. Modernās teoloģijas izpratnē debesu valstība nav vieta, bet stāvoklis. Šāda izpratne ir pazīstama jau pirmajos kristietības gadsimtos, bet daļēji pazaudēta viduslaikos, kad senākie simboli pārtop burtiskā uztvērumā: “(..) šī valstība nav nekāds attāls dārzs Visumā, tāpat kā Dievs nav bārdains večuks kaut kur mākoņos. Tie bija simboliski tēli, aizgūti no redzamās pasaules, lai attēlotu nezināmo un neredzamo. Uztvert tos burtiski mūsdienu prātam faktiski ir neiespējami (..)” Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*, 13. lpp.

“Naivais reālisms, saprotams, iedomājas visu telpiski un kvantitatīvi. (..) debesu un zemes ainas [jaunajos laikos – I.M.] nav vairs tādas, kādas tās bija agrāk. Tamdēļ arī vairs nav purgatorijas, elles un citu jēdzienu telpiskā izpratnē. (..) Jāpārvar vēsturiskais materiālisms, kas dažreiz izveidojies (..) (..) Visu telpisko, konkrēto, materiālo jāpārvar ar reliģiski ētisko gara dzīves dinamiku.” Maldonis, Voldemārs. *Evanģēliskā dogmatika*, 229., 235. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 18. lpp.

vienlīdzīgu sākotnējo principu eksistenci.¹ Cilvēces garīgās domas vēsturē, meklējot atbildes uz jautājumiem par ļaunuma un ciešanu pastāvēšanu pasaulē, ir pazīstama zoroastrismā attīstītā ideja par diviem neradītiem sākotnējiem spēkiem, starp kuriem norisinās kosmiska cīņa.² Šis uzskats poētiskos tēlos iemiesots arī jau minētajā J.Poruka dzejījumā “Nebijušais un divi vientuļi”.³

Interesanti, ka tieši *Gaismas Dieva* apzīmējums radītājam Ahuram Mazdam ir raksturīgs zoroastrismā.⁴ Šajā reliģijā ir arī ideja par taisnīguma atjaunošanu pašās laiku beigās (dzejolī jautāts, vai “tu beigās uzmirdzēsi?”).⁵ Tādēļ var izteikt pieņēmumu, ka F.Bārda, meklējot atbildes uz saviem jautājumiem, šajā dzejolī ir ietvēris atsauci uz zoroastrismu un tā duālisma koncepciju. Viņš gan to nepārņem, taču šis jautājums ir viens no daudzajiem viņa šaubu un meklējumu kontekstā.

Dievs ir dēvēts par Gaismu dažādu tautu reliģiskajās tradīcijās.⁶ Šis apzīmējums ir pazīstams arī kristietībā (Jāņa ev. 1, 5; 3, 12 u.c.) un literārajā tradīcijā, piemēram, iepriekš aplūkotajā

---

¹ Tam ierosmi varētu būt devusi Konstantīna Baļmonta (*Konstantin Dmitrievich Bal'mont*, 1867–1942) lekcija “Poēzija kā burvība”. F.Bārda to noklausās Rīgā 1914. g. februārī. Sk.: Sproģe, Ludmila, Vāvere, Vera. *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras “sudraba laikmets”*, 128. lpp. Atreferējot lekciju, dzejnieks uzsver: “Meklējot aizvien pēc visu lietu būtības radošiem pirmprincipiem, viņš [K.Baļmonts], šķiet, tādus atradis kosmiskā duālismā.” Fr. B. [Bārda, Fricis.] Priekšlasījumi. *Dzimtenes Vēstnesis*, 20.03.1914., 65. nr. Ā.Hansens-Lēve norāda uz kosmogoniskā duālisma koncepta aktualizāciju simbolisma poētikā. Sk.: Hansen-Löve, A.A. *Russkij simbolizm*, s. 310.

² Šādi uzskati senajā pasaulē ietverti vairāku tautu mitoloģijā, agrīnajā zoroastrismā, kas atzīst divu neradītu sākotnējo spēku eksistenci (lai gan pasaules radītājs ir Dievs), manihejismā, vairākos gnosticisma virzienos, kā arī kristīgajās herēzēs (katari, bogomili). Senajā pasaulē šis uzskats parasti ir saistīts ar ticību “labā dieva” uzvarai. Sk.: Ara, Mitra. Eschatology in the Indo-Iranian Traditions. The Genesis and Transformation of a Doctrine. *American University Studies*. Series VII. Theology and Religion. Vol. 275. – New York: Peter Lang Publishing, 2008., p. 172.; *Zaratustras dziesmas*. Tulk. Guntis Kalnietis. – Rīga: Sol vita, b. g. [2015.], 32.–33., 83. lpp. Pētnieku vidū nav vienprātības, vai absolūtais duālisms patiesi dominē agrīnajā zoroastrismā, tomēr tāds ir tradicionālais viedoklis par šo mācību. Sk.: Boid, James W., Donald, A. Is Zoroastrianism Dualistic Or Monotheistic? *Journal of the American Academy of Religion*. Vol. XLVII, Issue 4, December 1979., p. 557.–588. *Oxford Academic*.

<https://academic.oup.com/jaar/article-abstract/XLVII/4/557/744081?redirectedFrom=fulltext> [Skatīts: 25.11.2023.]

Zoroastrisma reliģiju, gan stipri izkropļotā formā, 19. gadsimtā plaši pazīstamu padara jau minētais F.Nīčes darbs “Tā runāja Zaratustra”, latviski tulk. V.Plūdons (tulkojuma pirmpublicējums: *Zalktis*, 1908., 2. nr.).

Kristīgā ticība šādā skatījumā ir daļējs duālisms, jo atzīst nošķirtu labo un ļauno, dievišķo un sātānisko spēku darbību pasaulē, taču arī dēmoniskos spēkus uzskata par Dieva radībām, kas vēlāk “atkritušas” no viņa, bet kā Radītājam Dievam ir vara pār šiem spēkiem: “Viņš ir vienīgais “sākotnējais spēks” un savā visvarenībā viņš nedalās ne ar vienu sev naidīgu spēku. Tātad nav divu dievu – viena laba, otra ļauna, bet (..) Dievs, kas bijis no sākuma, un Viņš ir labs (..)”. Sanness, K.O. [Kjells Olavs]. *Luteriskā ticība. Augsburgas ticības apliecības skaidrojums*, 14.–15. lpp.

³ Poruks, Jānis. *Kopotī raksti*. 14. sēj., 85.–89. lpp.

⁴ Boyce, Mary. Textual Sources for the Study of Zoroastrianism. *Textual Sources for the Study of Religion*. – Chicago: The University Of Chicago Press, 1990., p. 45.

⁵ Tas tiek saistīts ar Saošjanta [burtiski – tas, kurš atnesīs labumu], pasaules pestītāja, ierašanos. Sk.: Boys, Meri. *Zoroastrijev. Verovanija i obychai*. – Moskva: Nauka, 1988., s. 51.

⁶ Par Dievu kā Gaismu Korānā sk.: Andided, Ali, Rad, Ali. The Concept of God as Light according to Imami Exegetes. *Religious Inquiries*. [Ievietots: 15.03.2021.]

https://ri.urd.ac.ir/article_128196_e7013b87389eb088a798e3d17c608182.pdf [Skatīts: 25.11.2023.]

Arī Mahājānas budismā Dievs ir lielā Gaisma. Sk.: *Ceļš*. Mēnešraksts gara dzīvei un kultūrai, 1946.

Kārlis Polis (1876–1969) uzskata, ka šis apzīmējums ir bijis pazīstams arī senajiem latviešiem: “Folklorisks pamats ir pārliecībai, ka aizvēsturē viņi [senie latvieši – I.M.] lietājuši citu uzrunas formu lūgšanā, piemēram, Debesu Tēvs,

Aspazijas poēmā “Patiesība”. K.Kārklīšs Gaismas Dieva motīvu F.Bārdas dzejā saista tieši ar Jāņa evaņģēlija ietekmi.¹ Tomēr tas ir skatāms reliģiju sintēzes kontekstā. To var saistīt ar jau minēto pārdabiskās gaismas redzējumu dažādās reliģijās. F.Bārda rakstā “Domas par reliģiju” uzsver, ka visās reliģijās “izmanāms tomēr viens kodols un būtība”.² Tādēļ Gaismas Dievs, arī Gaisma šajā dzejolī, visticamāk, ir sinkrētisks dažādu reliģisko pieredžu apvienojums vienā tēlā, kas autora izpratnē visbūtiskāk atklāj Dieva universalitāti. Varbūt tieši tādēļ Gaismas Dieva jēdziens paliek visai miglains un pretrunīgs. Vispirms tas šķietami pārvietojas tikai cilvēka iekšienē:

*(..) Jā, es zinu gan, / ka tukšas tur tās debesis virs mūsu galvas – / ir velti patiesībai no tām gaidīt balvas; / bet ir vēl cita debess, svētāka daudz man; / tā debess un tas Dievs, kas dziļi dvēslē mīt.*³

Padomju gados šīs rindas ir izmantotas, lai apšaubītu F.Bārdas reliģiozitāti. I.Čaklā šo atziņu vērtē kā pārējai F.Bārdas dzejai svešu garīgas krīzes liecību.⁴ Tomēr tai ir gan literārs, gan filozofisks pamats. *Iekšējā Dieva* motīvs citā kontekstā ieskanas arī jau minētajā dzejolī “Dievs”.

Dzejolis “Mūžīgās mīklas” sasaucas ar R.Blaumaņa dzejoli “Mana ticība” (1907), kurā dievišķais spēks no debesīm pārvietots cilvēka iekšienē. Cilvēks jūtas apjucis, pievilts bezgalības baiguma priekšā, nespēj nekam vairs uzticēties, izņemot savu sājpu pilno sirdi. Bet, tajā ieklausoties, viņš laimīgi sadzird atkal dievu balsi:

*Tos, kurus šķitām mūžam zaudējuši, / Tos nezaudējami sev krūtīs nesam. / Ne viņos mēs, tie allaž mūsos bij, / Tik mūsu pazemība viņiem cēla / Uz zvaigžņu zvirgzdiem spožu dzīvokli / (..) / Kad viņi runāja sirds dziļumā.*⁵

Dzejoļa “Mūžīgās mīklas” sacerēšanas gadā tapusi F.Bārdas recenzija par R.Blaumaņa dzeju.⁶

Šīs atziņas daudzu tā laika autoru dzejā, visticamāk, ir ietekmējusi tolaik jaunā psiholoģiskā pieeja reliģijai. V.Džeimss un V.Vunts vieni no pirmajiem koncentrē uzmanību nevis uz Dieva

---

Gaismas Dievs (..)” Polis, Kārlis. *Dievs un dvēsele kā reliģiozs priekšstats aizkristietisko latviešu tradīcijās*, 197. lpp. Tomēr “folkloriskais pamats” grāmatā nav konkrēti atsegts.

¹ Kārklīšs, Kārlis. Friča Bārdas darbi. Grām.: Kārklīšs, Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbos*, 204. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 373. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 17. lpp.

⁴ Čaklā, Inta. Ieskats Friča Bārdas dzīvē un dzejā. Grām.: Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 605. lpp.

⁵ Blaumanis, Rūdolfs. *Kopoti raksti*. 6. sēj., 137. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. Rūdolfa Blaumaņa Kopotie raksti. Septītais sējums. Dzejas (1915). [Recenzija.] *Raksti*. 1. sēj., 557.–560. lpp.

esamību pasaulē, bet uz šīs esamības iekšējo pieredzi cilvēka apziņā.¹ Līdzīga pieceja ir arī A.Bergsonam.² Kā jau minēts, F.Bārdam šī pozīcija ir tuva.³

Vienīgi raugoties no šāda viedokļa, var skaidrot acīmredzamo loģisko pretrunu, kas veidojas starp iepriekš minētajām un tālākajām dzejoļa rindām, kurās Gaismas Dievs vada likteņus, tātad cilvēku, tautu, cilvēces likteņus. Tādējādi viņš nevar mist tikai dvēselē. Loģiskā pretruna starp iekšējo un ārējo pazūd vienīgi tad, ja “iekšējais” un “ārējais” ir tikai cilvēka loģiskās domāšanas formas. Dziļākā iekšējā intuīcija šo pretstatu pārvar, kā tas ir, piemēram, dzenbudismā.

Sekojošai mistiskajai tradīcijai, kā arī filozofa A.Bergsona atziņām par intuīcijas nozīmi metafizisku jautājumu uztverumā, kuras dzejnieku ir dziļi sajūsminājušas,⁴ F.Bārda šo dievišķās esības mīklu tiecas izprast intuitīvi, atbrīvojoties no loģiskās domāšanas ierobežojumiem:

*Nav mūžam iespējams to aptvert, izpētīt, / bet zina sirds: še dvēsele kaut kā pieskaras /
pie neizdibināmās Gaismas Mūžīgās.⁵*

Vārdkopa “kaut kā” liecina, ka atrast personiski uztveramu un sajūtamu kontaktu ar visai abstrakto Gaismas Dievu, kura jēdziens paša autora apziņā ir neskaidrs, nebūt nav viegli un vienkārši, kaut arī sirds zina, ka tas pastāv.

Melnrakstā aiz iepriekš citētajām rindām ir vēl divas stilistiski neizstrādātas un vēlāk nosvītrotas rindas, kas no sirds jomas pārceļ “Gaismu Mūžīgo” atpakaļ filozofiskās kategorijās:

Tā mazāka par visu, kas vien domājams, / Bet tomēr spēks, nekam nekad nav sverams.⁶

---

¹ Apcerē “Domas par reliģiju” F.Bārda citē V.Džeimsa vārdus: “Patiesības īstos pamatus aizvien iztaisa mūsu impulsīvā ticība, bet mūsu vārdos izteiktā filozofija – tā ir tikai formulu virkne, kādā ticība ietērpjas. Tiesā, intuitīvā pārliecība slēpjas mūsu gara dziļumos, bet loģiskie argumenti ir tikai šīs pārliecības paviršā izteiksme.” Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 372. lpp. Pēc Pirmā pasaules kara psiholoģiska, nevis ontoloģiska pieceja reliģijai plašāk izstrādāta Karla Gustava Junga (*Carl Gustav Jung*, 1875–1961) un viņa sekotāju darbos.

² Džeimss Pottingers (*James Pottinger*) norāda uz atšķirību starp V.Džeimsa un A.Bergsona pieceju: A.Bergsons neatšķir metafizisko intuīciju no specifiskās reliģiskās pieredzes. Sk.: Pottinger, James. *The philosophy of religion of Henri Bergson*. – Edinburg: 1969. *Edinburgh Research Archive*. <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/30654> [Skatīts: 25.11.2023.]

³ Šo motīvu, iespējams, varētu būt ietekmējis arī K.Bal'monta dzejolis “Dvēselēs ir viss” (1900), kurā ir radniecīgas rindas, kas gan konceptuāli atšķiras ar ārpus cilvēka esošās realitātes novērtējumu: *Debesis nav tur / Šajās šausmīgajās telpas dzīlēs, (..) / Debesis – manā dvēseles dzīlē (..)*. [Originālā: *Nebo ne tam, / V etih koshmarnyh glubinah prostranstva, (..) / Nebo – v dushevoj moej glubine (..)*.] Bal'mont, Konstantin. *V dushah est' vse. Gorjashchie zdaniya* [Deģošās celtnes], 1900. *Literatura*. <http://balmont.lit-info.ru/balmont/stihi/goryaschie-zdaniya/stih-41.htm> [Skatīts: 25.11.2023.] Šis K.Bal'monta dzejolis vēlāk varētu būt ietekmējis arī F.Bārdas dzejoli “Dzīvības kokam”.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 350.–351. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 18. lpp.

⁶ RTMM 53750 F.Bārd. R 3/1 Bārda, Fricis. Rokraksts. *18 dzejas*, 1915. g. [vasara] – 1. oktobris.

Te ietverta Platona filozofijā no pitagoriešiem ienākusi ideja – visaugstākais spēks, visa pamats, reizē ir arī vismalkākais un niecīgākais.¹ Šajā dzejolī autors nav vēl atradis pareizo formu, lai izteiktu ideju, kas vēlāk dzejolī “Mans Dievs” pārtop spilgtos poētiskos tēlos.

Dzejoļa “Mūžīgās mīklas” turpinājumā Dievs no cilvēka iekšienes tomēr atgriežas ārējā pasaulē – ne kā filozofisks jēdziens, bet kā sirds dzīlēs ietvertu ilgu un cerību iemiesotājs. Sirds “Gaismai dāvā uzvaru”² pār pasaules ļaunumu “un beidzot spēkā pārvērš svētu nespēku.”³

D.Ģeibaka norāda uz šī motīva filozofisko jēgu:

“Bārdas “svētais nespēks” – iekšējais garīgais spēks (..), kurš sargā un glabā dārgumus, kuri “spēkam” nav ne pieejami, ne novērtējami. Šī ideja atspoguļojas ne tikai šajā konkrētajā dzejolī (kur garīgais spēks ir vēsturiskās situācijas nolemts būt nespēks (..)), bet cauri visai Bārdas dzejai, kur lielais atklājas mazajā, pat vismazākajā (..). Tādēļ šis “mazais” kosmiskās vienības simfonijā ir ceļams blakus lielajam kā līdzvērtīgs un varbūt pat pārāks.”⁴

Svētā nespēka motīvs ietver atsauci uz apustuļa Pāvila vārdiem Jaunajā Derībā. Pāvils ir lūdzis Dievu, lai tiktu dziedināts, bet saņēmis Kunga atbildi: ““(..) tev pietiek ar manu žēlastību, jo mans spēks nespēkā varens parādās.” (..) Tādēļ man ir labs prāts vājībās, pārestībās, bēdās, vajāšanās un bailēs Kristus dēļ. Jo, kad esmu nespēcīgs, tad esmu spēcīgs.” (Pāvila 2. vēst. korintiešiem 12, 9–10) No šejienes kristīgajā tradīcijā ieviesies *svētā nespēka* jēdziens. Kad cilvēks atzīst un pieņem, ka saviem spēkiem nespēj tikt galā ar stāvokli, kurā nonācis, un pilnībā ieliek to Kristus, resp., Dieva rokās, tad viņa “svētais nespēks” tiek pārvērsts “spēkā no augšienes”.

Arī dzejnieks atzīst savu nespēku “mūžīgo mīklu” priekšā un cer saņemt gara spēku, lai samierinātu sevi ar Dievu, pieņemtu viņa likto pasaules kārtību. Taču viņš nevēršas pie Kristus, bet meklē šo samierināšanos filozofiskajā idejā par esības mūžīgo plūsmu, kas ietver sevī dziļāk slēptas likumsakarības. To priekšā atsevišķo likteņu traģismam nav nozīmes. Minētajā vēstulē A.Saulietim F.Bārda turpina savas pārdomas par cilvēka upuri, tā jēgu un attaisnojumu:

“Tad man atliek vēl viens, gan ļoti tumšs, bet vismaz virziena ziņā pieņemamāks izskaidrojuma mēģinājums: tas rāda, ka indivīdam nav pilnīgi patstāvīgas būtības – indivīds ir tikai **daļa** [izcēlums autora – *I.M.*] no kādas augstākas **reālas** [izcēlums autora – *I.M.*] esamības (vai tā nu nācija, vai cilvēce, vai kas) – tā sevī nes, cieš un bauda – ir upuri, ir upura augļus. Man šķiet – tikai tā domājot, kļūst iespējams upurēt sevi vai savējo; tikai tā es drīkstu izstiept roku pēc tiem augļiem, ko upuris nes.”⁵

Ideja, ka indivīdam nav pilnīgi patstāvīgas būtības, ir plaši izplatīta Austrumu garīgajās mācībās.

¹ Sal. promocijas darba teksta 81. lpp.!

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 18. lpp.

³ Turpat.

⁴ Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 89. lpp.

⁵ Turpat, 464. lpp.

Līdzīgs izskaidrojuma mēģinājums ietverts arī dzejolī “Mūžīgās mīklas”. Tajā jūtama jau minētās A.Bergsona grāmatas “Radošā evolūcija” ietekme.¹ Visa esamība ir nemītīgas tapšanas, kustības un augšanas plūsma, kurā nav nekā statiska, nemainīga:

Tā dziļā gudrībā tā [Gaisma, resp., Dievs] vada likteņus / kā brīva upes straume ūdens pinumus: / viss verdot mutuļo, ar steigu brāžas, plūst, / bet līmens rievainais tik skaisti rakstā lūst, / tā pinas viļņu šķiesnām, mīksti vijīgām, / kā neredzamā likumība pavēl tām.²

Esamības vienotās plūsmas atainojums F.Bārdas dzejolī tieši sasaucas ar hinduisma sakrālajos tekstos Purānās pazīstamo (arī A.Bergsona grāmatā netieši pieminēto) panteistisko līdzību par dzīvības upi, kas visa esošā vienību Brahmanā, resp., Dievā ietver plūstošas upes tēlā. Tajā gan rodas šķietami atsevišķi burbuļi, kas atkal iznīkst un aizplūst kopējā straumē.

Šie *tapšanas trauksmes* motīvi veido vēl vienu tēlu un ideju krustpunktu ar Aspazijas dzejoļiem “Ziedoņa atmoda”, “Kalnu upe” un “Viss plūst” krājumā “Izplesti spārni”, kas arī varētu būt A.Bergsona filozofijas iespaidoti.³ Ūdens un upes straumes simbolika šajos Aspazijas dzejoļos un F.Bārdas dzejolī “Mūžīgās mīklas” ir gandrīz identiska. Kā jau minēts, esamības kopainā zūd ikvienas atsevišķās daļas nozīmība, jo svarīgs ir vienīgi kopējais plūdums.

F.Bārdas dzejolī vairāk nekā Aspazijai ir uzsvērtā tieši augstākā spēka klātbūtne un vadība šajos procesos. *Neredzamās likumības* motīvs dzejolī sasaucas ar viņa tulkotajā A.Rīla grāmatā “Ievads tagadnes filozofijā” ietvertu Baruha (Benedikta) Spinozas (*Benedictus de Spinoza*, 1632–1677) uzskatu atreferējumu: “Dievs valda pār dabu, kā to pagēr viņas vispārīgie likumi, nevis kā cilvēka dabas atsevišķie likumi to iedomājas.”⁴ Tas nenozīmē, ka autors pilnībā pieņem B.Spinozas mācības totālo fatālismu. Arturs Bērziņš (1882–1962) dzejnieka nekrologā liecina, ka F.Bārda īsti nepievienojas nevienai filozofiskajai sistēmai, resp., virzienam, bet no katra paņem tikai to, kas tuvs viņa būtībai, un apvieno savā dzejnieka intuīcijā.⁵

Tātad var secināt, ka dzejniekam monisms ir tuvāks par duālismu, tomēr tā nav nostabilizējusies filozofiska pārliecība. Dzejoļa turpinājumā viņš par to atkal šaubās. Dzejolī “Mūžīgās mīklas” savijas gan kosmogoniskā duālisma, gan panteisma, gan psiholoģisma elementi. Dzejnieks emocionāli svaidās un nezina, kam ticēt. Noslēgumā viņš aprāj pats sevi par savām šaubām. Dzejoļa melnrakstā tas ietverts rindās:

¹ F.Bārda, visticamāk, grāmatu ir lasījis vācu valodas tulkojumā: Bergson, Henri. *Schöpferische Entwicklung* (1912).

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 18. lpp.

³ Sal. promocijas darba teksta 48.–50. lpp.!

⁴ Rīls, A. [Aloīzs Ādolfs]. *Ievads tagadnes filozofijā*, 26. lpp.

⁵ A.B. [Bērziņš, Arturs.] Fricā Bārdas nekrologs. *Uz Priekšu*, 19.03.1919., 62. nr.

*Ak, Gaisma Mūžīgā, sirds nedrīkst šaubīties: / Jel celies tiesu spriest! Jel celies, pasteidzies!*¹

Šis rindas galīgajā variantā aizstātas ar vairāk vai mazāk atšķirīgu skatpunktu:

*Prāts apjūk. Bet tas tomēr nedrīkst šaubīties! / Tā [taisnība] nāks – lai kad? Reiz atkal runās Gaismas Dievs!*²

Tātad sākotnējā variantā šaubās ne tikai prāts, bet arī sirds. Vienlaikus autors dedzīgi lūdz Dievu ātrāk atjaunot pasaulē taisnības uzvaru. Tas sasaucas ar motīviem Vecajā Derībā un Jāņa atklāsmes grāmatā, kurā Dievs mudināts ātrāk “celties” un spriest tiesu pāridarītājiem. Dzejoļa galīgajā variantā apjucis ir prāts, jo, kā iepriekš minēts, “sirds zina”. F.Bārda neizvērš saasinātu sirds ticības un prāta izvirzīto jautājumu konfliktu, kā tas ir J.Poruka un R.Blaumaņa dzejā. Viņš atzīst, ka cilvēks nespēj šīs problemātikas izpratnei tuvoties ar prātu. Apmulsušajam prātam ir jāpakļaujas sirds izpratnei, tādēļ tas “tomēr nedrīkst šaubīties” par taisnības uzvaru – ja ne tuvākajā laikā, tad vismaz laiku beigās. Kaut gan mudinājums uz tiesu ir atmests, te Dievs atkal parādās kā persona, kam jāpiepilda augstākā taisnība, nevis kā panteistiska upes plūduma personifikācija.

P.Dāle šī dzejoļa kontekstā akcentē tieši pieņemšanas momentu: “Prāta šaubas jāuzvar ticībā uz providenciālu, dievišķu, taisnīgu pasaules vadību.”³ I.Čaklā izdara dziļāku secinājumu: “Lai arī Bārda atvairā šaubas un izskaņā apliecina ticību Gaismas Dieva uzvarai, tomēr dzejolis ir traģisks (..) ar savu neatbildēto vaicājumu pēc notiekošā jēgas un attaisnojuma.”⁴

Esamības mērķa motīvs, kas ieskanas “Mūžīgajās mīklās”, izvērsts dzejolī “Pēdējs mērķis”. Šis jautājums ir cieši saistīts ar dzīves jēgas problemātiku. Šaubas dzejniekā ir vēl vairāk pastiprinājušās. Ja iepriekš viņš šaubās par Dieva iesaisti cilvēces likteņa lemšanā un taisnības uzvaru, tad šeit šaubas ir par visa pastāvošā jēgu un pat par Dieva eksistenci. Šis ir vienīgais F.Bārdas dzejolis, kurā viņš šaubās, vai Dievs vispār ir.

Metafizikā no Aristoteļa darbiem ir ienācis jēdziens *causa finalis*,⁵ kas var tikt tulkots kā “pēdējais mērķis”. Kristīgajā baznīcā ir atšķirīgi uzskati, vai pasaules pēdējais mērķis ir pati cilvēces

¹ RTMM 53750 F.Bārd. R 3/1 Rokraksts. Bārda, Fricis. *18 dzejas*, 1915. g. [vasara] – 1. oktobris.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 18. lpp.

³ Dāle, Pauls. Reliģiski filozofiskie motīvi Friča Bārdas dzejā. *Gara problēmas*, 55. lpp.

⁴ Čaklā, Inta. Ieskats Friča Bārdas dzīvē un dzejā. Grām.: Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 605.–606. lpp.

⁵ Aristotelis (*Αριστοτέλης*, 384–322 pirms Kr.). *Fizika* (*Φυσική ἀκρόασις*, ap 350. pirms Kr.). II, 3, 194b. *Causa finalis* ir viens no četriem Aristoteļa izdalītajiem lietu cēloņiem. Aristotelis šajā jēdzienā neietver visas esamības pēdējo mērķi, bet katras pastāvošās lietas mērķi. Sk.: Aristotle's Four Causes. *Cavite State University – Imus Campus*. 1. Material. [Ievietots: 05.06.2021.] <https://www.coursehero.com/file/92013324/2nd-reportingpdf/> [Skatīts: 25.11.2023.]

Causa finalis jēdzienu nepieņem jau Dž.Bruno un B.Spinoza. Sk.: Rīls, Aloīzs. *Ievads tagadnes filozofijā*, 26. lpp. A.Bergsons grāmatā “Radošā evolūcija” kritizē teleoloģisko mērķa izpratni, tā vietā liekot *élan vital*, dzīvības impulsu, kas ierosina nemitīgu tapšanas plūsmu. Sk.: Bergson, Henri. *L'Évolution créatrice* (1907); p. 11.–44. *PhiloTR*. Édition électronique. [Ievietots: 04.2013.]

<https://philosophie.cegeptr.qc.ca/wp-content/documents/L%C3%A9volution-cr%C3%A9atrice.pdf>

pestīšana, vai arī mērķis ir mūžīgā svētlaime, kas bez pestīšanas nebūtu iespējama. Abos gadījumos esamībai ir saredzēts paliekams un nezūdošs augstākais mērķis ārpus šīs zemes realitātes. F.Bārda nepieņem tradicionālo kristīgo dogmatiku, un viņa vērtību sistēmā nav pestīšanas jēdziena. Mokoši pēdējā mērķa meklējumi viņu noved pie visas esamības bezjēdzības izjūtas:

Tu alktin alksti mērķa pēdējā, / visaugstākā, kas visu aptver sevī, (..) / Un nemiera un tumšu šaubu pilns / tu jautādams un svērdams maldies, klīsti (..) / Un beidzot izmisis tu čuksti dvēselei: / nav dzīvei šai – nav visai pasaulei / ne droša mērķa, ne ar ideāla!¹

Izeju no šīs bezjēdzības sajūtas autors paradoksāli meklē pašas *pēdējā mērķa idejas noliegumā*. Viņš cenšas sevi pārliecināt par tāda pasaules redzējuma pieņemšanu, kurā esamība ir neskaitāmu atsevišķu mērķu kopums, kam nav augstāka virsmērķa, vienojošās jēgas:

Ja atsevišķs katrs mērķis nevērtīgs, / tad mērķis pēdējs: mērķu bezgalībā! / Nekur nav drošas apstājas! Ja Dievs / ir kāds, tad tikai tas, kas savā visspēcībā / bez gala spējīgs mūžam pārvērsties.²

Šīs rindas sasaucas ar J.Poruka dzejolī “Dievs” izteikto ideju: *Aiz maiņām tu slēpies un radi jaunu (..)*.³ Tomēr ir būtiska atšķirība – J.Porukam Dievs ir maiņu apslēptais cēlonis, nevis pats mainās. Ideja par visspēcīgā Dieva brīvprātīgu *pārvēršanos* ir pretēja arī platoniskajai tradīcijai, kurai F.Bārda vairāk vai mazāk seko savos garīgajos meklējumos.

Paša Dieva nemitīgās pārvēršanās motīvs dzejolī, visticamāk, ir nācis no A.Bergsona filozofijas. A.Bergsons šo ideju ir plašāk attīstījis grāmatā “*Divi morāles un reliģijas avoti*” (*Les deux sources de la morale et de la religion*, 1932),⁴ kurā kritizē tradicionālo Dieva nemainīguma koncepciju. Darbā “*Radošā evolūcija*”, kas ir pieejams F.Bārdam,⁵ reliģiskais aspekts nav izvērst. Tomēr F.Bārda varētu būt uztvēris koncentrēti izteikto filozofa ideju par Dievu kā centru, no kura nepārtraukti “izšaujas” jaunas pasaules, jo tas pats ir kustība: “Šādi definētam Dievam nav nekā gatava; viņš ir nemitīga dzīvība, darbība, brīvība.”⁶

[Skatīts: 25.11.2023.]

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 19. lpp.

² Turpat.

³ Poruks, Jānis. *Kopoti raksti*. 15. sēj., 94. lpp.

⁴ Bergson, Henri. *Les deux sources de la morale et de la religion*, 1932. *PhiloTR*. [Ievietots: 2013.]

<https://philosophie.cegeptr.qc.ca/wp-content/documents/Les-deux-sources-de-la-morale-et-de-la-religion.pdf>

[Skatīts: 25.11.2023.]

⁵ Iespējams, F.Bārda var būt papildus lasījis arī kādu A.Bergsona lekciju atreferējumus.

⁶ Oriģinālā: *Dieu, ainsi défini, n'a rien de tout fait; il est vie incessante, action, liberté*. Autores tulkojums. // Leung, King-Ho. Bergson, Pan(en)theism and ‘Being-in-life’. *Springer Link. Sophia*. International Journal of Philosophy and Traditions. [Ievietots: 01.12.2022.]

<https://link.springer.com/article/10.1007/s11841-022-00933-0> [Skatīts: 25.11.2023.]

Cilvēces reliģiski filozofiskās domas vēsturē izteikti dominē Dieva *nemainības* ideja.¹ Galvenais arguments šim uzskatam ir konstruēts no cilvēciskās loģikas viedokļa. Mainīties var tikai nepilnīgais. Tā kā Dievs ir pati pilnība, viņš nevar mainīties. A.Bergsons 20. gadsimtā ir saņēmis daudz kritikas par savu mainīgā Dieva koncepciju, kas Radītāju padara nepilnīgu un tādējādi faktiski pielīdzina radībai.² Mūsdienu teoloģija vairs neuzsver Dieva *nemainības* ideju. Ievērojamais teologs Pauls Tilihs (*Paul Johannes Tillich*, 1886–1965) aktualizē jau dažu baznīcas tēvu izteikto atziņu, ka Dievs vispār nav ietilpināms mūsu cilvēciskajos priekšstatos.³

Atziņu par Dieva *nemainību*, protams, nevar pamatot ar cilvēciskās loģikas veidotiem spriedumiem, jo Dievs tiem nav pakļauts. Taču F.Bārda dzejolī “Pēdējs mērķis” identificē fundamentālu esamības mērķi ar garīgu apstāšanos, mietpilsonisku peticību, it kā visu esamību vienojoša augstākā jēga izslēgtu mūžīgas attīstības iespējas. Kaut arī autors raksta, ka pēc nonākšanas pie šādas atziņas prieks sāk “pildīt izmocīto krūti”,⁴ tomēr tā šķiet drīzāk acumirkļa sajūsma. P.Dāle atzīst, ka ideju par tapšanas aspektu Dievā nevar atzīt par būtiski raksturīgu atziņu F.Bārdas Dieva izpratnē.⁵

Ilgstoši šāda pozīcija nevar apmierināt, ja vien cilvēks turpina domāt par šiem jautājumiem, jo cilvēka būtībā ir ietverta tieksme pēc paliekamības. Reliģijas filozofe un fenomenoloģijas virziena pārstāve Anna Terēza Timeņeckā (*Anna-Teresa Tymieniecka*, 1923–2014) analizē *jēgas veidošanās*

---

¹ Antīkajā pasaulē Hērakleits atzīst pastāvīgas maiņas par Visuma būtību, taču viņa ideja jau tolaik ir kritizēta. Parmenīds (*Παρμενίδης*, ap 530–ap 450 pirms Kr.), sekojot sengrieķu filozofijā jau pastāvošam uzskatam, norāda, ka maiņas ir tikai šķietamas, jo aiz tām stāv *nemainīga* būtība. Sk.: Vecvagars, Māris. *Antīkās filozofijas recepcija Latvijā*. Promocijas darbs filozofijā, filozofijas vēstures apakšnozarē. – Rīga: 2013., 118.–121. lpp.

https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4840/33692-Maris_Vecvagars_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
Platonam visu lietu pamatā esošais Viens pats par sevi ir *nemainīgs*, jo tam nav daļu, bet maiņai ir nepieciešama daļu daudzveidība. Aristotelis raksturo Dievu kā nekustīgu pirmkustinātāju. Sk.: Maldonis, Voldemārs. *Evaņģēliskā dogmatika*, 264. lpp. Tradicionālā kristīgā dogmatika atzīst Dievu par mūžīgi *nemainīgu*. Bībelē Dieva *nemainības* ideja nav īpaši uzsvērtā (iespējams, to var saredzēt Maleahija grām. 3, 6; Jēkaba vēst. 1, 17; Apust. d. 1, 8). Šis priekšstats kristietībā vēsturiski varētu būt ienācis no Aristoteļa filozofijas. Par Dieva *nemainību* nešaubās vairums baznīcas tēvu. Dieva *nemainības* ideja ir attīstīta Aurēlija Augustīna (*Aurelius Augustinus*, 354–430) darbos. Sk.: God’s Existence and Essence. Augustine on Divine Immutability. *Fordham University*. [Ievietots: 23.11.2006.]

https://faculty.fordham.edu/klima/blackwell-proofs/MP_C32.pdf [Skatīts: 25.11.2023.]
Akvīnas Toms (*Thomas Aquinas*, ap 1225–1274) *nemainību* pievieno Dieva īpašībām. Šis uzskats kā dogmats ir apstiprināts vairākos baznīcas koncilos. Sk.: Divine Immutability. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. A Peer-Reviewed Academic Resource. <https://iep.utm.edu/divine-immutability/> [Skatīts: 25.11.2023.]

Arī Austrumu reliģijās sākotnējais esamības pirmamats parasti ir *nemainīgs*.

² Piemēram: Jolivet, Régis. *Philosophie chretienne et bergsonisme*, 1935. *Persée*.

https://www.persee.fr/doc/rscir_0035-2217_1935_num_15_1_1643 [Skatīts: 25.11.2023.]

³ Tillich, Paul. *Systematische Theologie* I. – Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 1956.; s. 251.

Mūsdienu teoloģijā ir atzīta arī ideja par vienlaicīgu Dieva *nemainību* un *mainīgumu*. Dievs ir *nemainīgs* sevī, bet *mainīgs* izpausmēs pret radīto pasauli.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 19. lpp.

⁵ Dāle, Pauls. Fricā Bārdas dzejas reliģiski filozofiskie motīvi. *Gara problēmas*, 56. lpp.

aspektus cilvēka dvēseles iekšienē un uzsver galējās jēgas nepieciešamību. Viņa atzīst, ka garīgās tapšanas procesā šī nepieciešamības apziņa var veidoties pakāpeniski. Autores atainotie garīgie procesi daudzējādā ziņā sasaucas ar F.Bārdas dzejas problemātiku:

“Tomēr kādā brīdī, kad mēs esam iegrimuši pārdomās par pasauli, dzīvi un mums pašiem, mēs (..) sajūtam sevī (..) iekšēju vilšanos. Mūs urda jautājums: “Kāpēc esam iemesti šajā dzīvē, kāpēc ejam šo ceļu, (..) kāpēc dzīvojam? (..) Pēc šā pētījuma visi līdz šim pieņemtie pamatojumi ir uzskatāmi par veltīgiem. Mūsu iekšējais visums, satricināts pašos pamatos, ir sabrucis; (..) tas ir jārestaurē, rodot jaunu pamatpārlicību. (..) kaismīgi lūkojot atrast jaunu orientāciju, dvēsele (..) sāk jaunu attīstību. (..) Šajā jaunajā veidolā, atcēlusī savas dabiskās vērtības, dvēsele vispirms tiecas idealizēt morālās, estētiskās, sociālās, reliģiskās modalitātes. (..) Tomēr... (..) Tajās dvēsele nerod savu ideālu absolūtu piepildījumu. (..) Dvēsele ir pakļauta iekšējam lietu jēgas pētījumam un vēlas izzināt cilvēka darbošanās galīgo jēgu. (..) Vēlēšanās pamatot dzīvi nav apmierināma, kamēr nav atrasta absolūtā jēga – jēga, kas nezūd “vējiem līdzī”: galīgā un beidzamā cilvēka darbošanās jēga, eksistences, dzīves un paša cilvēka jēga. Un atkal ideālu pētījumi noved mūs pie šo ideālu izplēnēšanas. (..) dvēsele paliek viena pati, pamesta vētrainā jūrā bez kompasa un iegrimusi totālā tumsā.”¹

Tālākais dvēseles ceļš intuitīvi virzās uz dievišķās vēsts atklāsmi, taču “dvēselei vēl ir jābūt gatavai tvert svēto jēgu, lai atšifrētu šo vēsti”.² Likumsakarīgi, ka F.Bārda nepaliek šādā pozīcijā, bet turpina savus garīgos meklējumus, virzoties uz filozofiskā monisma koncepcijas piedāvātajām idejām.

2.2.5. Ideja par Dieva substanciālu klātesamību radībā, panenteisma un panteisma motīvi, to reliģiski filozofiskais konteksts

Krājuma “Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam” pirmās nodaļas konceptuālie dzejoļi liecina par atšķirīgu pasaules redzējumu, kura pamatā ir noteiktu reliģiski filozofisku ideju adaptācija. Dzejoļi “Dievs un Dzīvība”, “Es”, “Mūžības aijās”, “Lūgšana” publicēti 1917. gada februārī ar kopēju virsrakstu “Četras dzejas. (Iz virknes “Mans Dievs”)”.³ Tātad tie, visticamāk, tapuši 1916. gada beigās vai 1917. gada sākumā. Dzejoļi “Dzīvības kokam” un “Mans Dievs”, kas ievada krājumu, dzejnieka dzīves laikā nav publicēti, lai gan, domājams, ir sarakstīti vienlaikus ar iepriekš minētajiem.⁴ Var izteikt pieņēmumu, ka abi npublicētie darbi, kas, izņemot agrāk sarakstīto dzejoļi “Lūgšana”, tēlu un izteiksmes ziņā ir mākslinieciski ievērojami spilgtāki, apzināti taupīti krājuma iznākšanas brīdī. Fakts, ka F.Bārda, uzsākot otrās dzeju grāmatas sakārtošanu, tieši šo savu jauno atziņu iemiesojumu licis krājuma sākumā, apliecina ciklā “Mans Dievs” ietverto motīvu īpašo nozīmību viņa tā brīža pasaules uzskata meklējumu procesā. Ja dzeju kopa radusies

¹ Timeņecka, Anna Terēza. No svētā līdz Dievišķajam. *Mūžīgais un laicīgais*. Latvijas Zinātņu akadēmijas Filozofijas un socioloģijas institūta rakstu krājums. Atb. red. Maija Kūle. – Lielvārde: Lielvārds, 1995., 65.–66. lpp.

² Turpat, 69. lpp.

³ Bārda, Fricis. Četras dzejas. (Iz virknes “Mans Dievs”). *Lūdums*, 17., 18., 22.02.1917., 41., 42., 45. nr.

⁴ To rāda dzejoļu melnrakstu kārtība klādē. Sk.: RTMM 11597 F.Bārd. R 3/3. Rokraksts. Bārda, Fricis. *Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam*. Arī publikācijai liktais apakšvirsraksts “Iz virknes “Mans Dievs”” satur mājienu, ka ciklā ir vēl citi dzejoļi, turklāt cikla nosaukums saskan ar npublicēto dzejoļi “Mans Dievs”.

neilgā laikposmā, tas varētu liecināt par kāda konkrēta reliģiski filozofiska sacerējuma ietekmi. Dzeju burtnīcā, kas datēta ar 1918. gada vasaru, priekšplānā ir jau citi motīvi. Tas, protams, nepierāda, ka dzejnieks būtu apzināti atsacījies no šīs filozofiskās koncepcijas, bet tomēr liecina, ka aizrautība ar to ir vairāk vai mazāk zaudējusi aktualitāti.

Pirmās nodaļas dzejoļu pamatdoma ietverta Dievam veltītajos vārdos: “nav lietas, kurā tevis nebūtu!”¹ Šīs idejas dēļ F.Bārda ir laikabiedru vidū vienkāršojot dēvēts par *panteistu*. 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs izpratne par dažādu jēdzienu apjomiem un to definitīvām atšķirībām vēl tikai veidojas. Panteisma jēdziens bieži nav ticis pareizi izprasts. Piemēram, dzejnieka nekrologā ar parakstu A. B. [A.Bērziņš] panteisms F.Bārdas dzejā vairāk saprasts kā visas esamības vienotības izjūtas pārdzīvojums dabā: “Visa radība viņa dzejā elpo un dzīvo, pauzdama radības lielo noslēpumu. (..) Dzejnieks savās izjūtās saplūst ar dabu, ar Visumu, juzdamies tikai daļa no viņas. (..) Panteisms un jaunromantisms ir jāliek F.Bārdas dzejas pamatlīnijās.”² Vēl mazāk panteisma jēdzienu izprot K.Skalbe, kurš to vienādo ar dabas vienotības izjūtu: “Viņa [F.Bārdas] dzejai ir **panteistiska** [izcēlums autora – I.M.] noskaņa. Viss ir tur vienlīdz mīļš un vērtīgs, no bērza ziedošām bārkstīm līdz sūnu lācīšam uz jumta.”³ Arī Z.Mauriņa rakstā “Pavasara dvēsele” seko šai tradīcijai, vispirms saprotot panteismu kā Dieva atklāsmi dabā, lai gan piemin arī tā filozofisko pamatu: “Bārdas [F.Bārdam] vistuvākais ir (..) Dieva atklāsme dabā. (..) viņa pamata tonis ir makrokosma apbrīns, ticība visdzīvības dievišķai vienībai. (..) Ir tikai viena, mūžībā ieslēgta dzīvība, tā ir svēta, un visi radījumi ir šīs vienas dzīvības izpausmes veidi.”⁴

Tomēr ir arī spriedumi, kuros F.Bārdas darbos patiešām saredzēts panteisms šī jēdziena filozofiskajā izpratnē. E.Sūna piedēvē F.Bārdam pašas dabas pielūgšanu: “Bārda pielūdz dabu, kurā redz atklājamies būtības šķīsto noslēpumu un atpestīšanu. (..) Pasaule panteistiskas dievības pilna – viss izsaka absolūto.”⁵ A.Bērziņš apcerē “Sapņotājs pāžs” to formulē vēl tiešāk: “Daba Bārdam ir Dievs, un Dievs ir daba.”⁶

K.Kārklīš tam iebilst un pirmais attiecina uz F.Bārdas dzeju *panenteisma* jēdzienu: “Fricis Bārda nebūt nedievina dabu: daba nav viņa Dievs. Dievs valda pār dabu. Daba ir vienīgi dievības atspulgs. (..) Tādu dabas izpratni labāk dēvēt par panenteismu, kas apvieno teismu un panteismu.”⁷

---

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 6. lpp.

² A.B. [Bērziņš, Arturs.] Friča Bārdas nekrologs. *Uz priekšu*, 19.03.1919., 62. nr.

³ Skalbe, Kārlis. Friča Bārdas piemiņai. *Jaunākās Ziņas*. 13.03.1929., 59. nr.

⁴ Mauriņa, Zenta. Pavasara dvēsele. *Burtnieks*, 1929., 4. nr., 291.–292. lpp.

⁵ Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 80. lpp.

⁶ A.B. [Bērziņš, Arturs.] Sapņotājs pāžs. *Vaiņags*, 1920., 3. nr.

⁷ Kārklīš, Kārlis. Friča Bārdas darbi. Grām.: Kārklīšs, Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 188. lpp.

Filozofs P.Dāle, atspēkojot apgalvojumus par F.Bārdi kā panteistu, vispirms cenšas definēt panteisma un panenteisma jēdzienu filozofiskās atšķirības. Viņš pamatoti norāda, ka F.Bārdam Dievs neapšaubāmi ir arī personisks. P.Dāle, atsaucoties uz minēto vietu A.Bērziņa rakstā, uzsver:

“Daba Bārdam nav Dievs, un Dievs nav daba, bet Dievs nepārtraukti darbojas, manifestējas dabā un iekšēji aptver to, dzīvo tanī kā tās organizējošais, radošais spēks un likums. Viņš ir Visuma dzīvais centrs, kura spēki izstaro visā dabā un radībā; viņš ir arī pasaules gaitas noteicējs, kas to vada pēc sava prāta un gudra padoma.”¹

P.Dāle akcentē, ka F.Bārdas dzejā Dievs ir vienlaikus pasaulei transcendentis un imanents. Tātad šis uzskats ir nevis panteisms, bet *panenteisms*.² P.Dāles viedoklis šajā jautājumā ir nozīmīgs arī tādēļ, ka viņš personiski pazinis dzejnieku un ar viņu daudz runājis par reliģiskiem jautājumiem, savstarpēji bagātinoties.³ Tātad par F.Bārdas garīgo pozīciju viņš var spriest ne tikai no dzejas rindām vien. Tomēr P.Dāles vērtējumā vairāk vai mazāk izpaužas vēlme nogludināt F.Bārdas dzejā ietvertu ideju atšķirības no kristīgā pasaules uzskata.

Z.Mauriņa disertācijā “Friča Bārdas pasaules uzskats” pieņem šo precizējumu, gan attaisnojot savus iepriekšējos spriedumus ar panteisma jēdziena plašāku izpratni un lietojumu vācu autoru darbos.⁴ Turpmāk viņa, runājot par F.Bārdas reliģiskajiem uzskatiem, pārsvarā lieto jēdzienu *panenteisms*.

Tas ievērots arī mūsdienu literatūras vēsturē. Pētniece I.Treimane atzīst:

“Bārdas pasaules uzskatam raksturīgais panenteisms piešķir dzīvībai viņa dzejā sakārtotas, mērķtiecīgas esības skaistumu. Pat visvārākais zāles stiebrs tajā nav bez mērķa, jo ir kādas lielākas kārtības daļa, Dieva gribas izpausme. (..) Noliecot galvu maza zāles stiebra priekšā, dzejnieks noliec to Radītāja priekšā.”⁵

Cilvēces garīgās domas vēsturē daudzkārt izvirzīta un apspriesta problēma par Dieva un viņa radītās materiālās pasaules saikni – vai un kādā veidā Dievs pats ir *klātesošs* materiālajā pasaulē. F.Bārdas dzejas motīvu dziļākai izpratnei ir nepieciešams izprast šīs problēmas reliģiski filozofisko kontekstu vēsturiskā skatījumā. Šis jautājums ir cieši saistīts ar pasaules radīšanas jautājumu. 2.

¹ Dāle, Pauls. Reliģiski filozofiskie motīvi Friča Bārdas dzejā. *Gara problēmas*, 54. lpp.

² Turpat, 54.–55. lpp.

³ Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 92. lpp.;

Kraujiņš, Kārlis. Friča Bārdas biogrāfija. Grām.: Kārkliņš, Kārlis, Kraujiņš, Kārlis. *Fricis Bārda dzīvē un darbā*, 130. lpp.

⁴ Mauriņa, Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*, 93.–94. lpp.

⁵ Treimane, Inese. Dzeja. *Latviešu literatūras vēsture*; 1. sēj., 355. lpp.

Tomēr arī vairākos mūsdienu pētījumos ir atzīts par pareizāku lietot paplašinātu (?) panteisma jēdzienu. Piemēram: Ratniece, Sandra. Kārļa Skalbes un Edvarda Virzas daiļrade: panteisms kā nacionālās kultūras identitātes kods. *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam III*, 93.–102. lpp.

Arī E.Lāms par pareizāku uzskata panteisma jēdziena lietošanu, lai gan atzīst, ka dzejas ietilpināšana kādā vienā filozofiskā terminā to, iespējams, noplicina. Taču panteismu F.Bārdas dzejā autors pamatojis ar atziņu, kas nekādi nav pretrunā panenteisma konceptam: “Dieva klātbūtne ik uz soļa jūtama dabā, bet Dievs konstituējas arī personificētā individuā.” Lāms, E. *Friča Bārdas dzīves un dzejas gadalaiki*, 132. lpp.

gadsimta filozofs Hermogens (*Hermogenes*) Kvinta Tertulliāna (*Quintus Septimius Florens Tertullianus*, 155–220) atreferējumā apkopo trīs iespējamās pasaules radīšanas variantus: Dievs ir vai nu radījis pasauli no sevis, vai no nekā, vai arī no kādas jau esošas substances – matērijas.¹ Visi trīs cilvēka prātam pieejamie priekšstati ir dažādās formās pazīstami jau senajā pasaulē.²

No cilvēciskās izpratnes viedokļa, ja Dievs ir radījis pasauli *no sevis pašā*, tad viņam ir jābūt *substanciāli klātesošam* visā radībā, resp., tādā gadījumā viss radītais tādā vai citādā veidā ir daļa no viņa. Šāds priekšstats ir sastopams vairāku seno tautu mitoloģijā, kur pasaule tiek radīta no kādas dievības vai tās ķermeņa daļām.³ Vēlāk veidojas idejas par pasauli kā dievības emanāciju. Domājams, šī ideja filozofisku izteiksmi vispirms ir ieguvusi senajā Indijā.⁴

Sengrieķu filozofs Pitagors (*Πυθαγόρας*, ap 570–ap 495 pirms Kr.) ir apmeklējis Ēģipti un Persiju. Tur iepazītās, no Indijas nākušās garīgās mācības ir iespaidojušas visu tālāko antīkās filozofijas tradīciju.⁵

Kristietībai ienākot grieķu-romiešu vidē, no Vecās Derības pārņemtais seno ebreju priekšstats par pasaules radīšanu, kas stingri nodala Radītāju no radības, saduras ar atšķirīgajiem antīkās filozofijas izstrādātajiem priekšstatiem. Likumsakarīgi, ka jaunā pasaules uzskata piesavināšanas procesā rodas dažādi mēģinājumi sintezēt šos priekšstatus. Pirmajos kristietības

---

¹ Tertulliāns, Kvints Septīmijs Florents. Pret Hermogenu (*Adversus Hermogenem*, ap 205. gadu). Against Hermogenes (Tertullian). *New Advent. Fathers of the Church*. <https://www.newadvent.org/fathers/0313.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

² Mūsdienās ideja, ka Dievs ir radījis pasauli no neradītas pirmmatērijas, sakārtojot un organizējot tās pirmatnējo haosu, ir zaudējusi aktualitāti, jo materiālismā likumības, ko senās pasaules “materiālisti” atstāja dievībai, ir jau ietvertas pašā matērijā.

³ Eliade, Mirča. *Sakrālais un profānais*, 53. lpp.; *Mitoloģijas enciklopēdija*. 1. sēj., 276. lpp.

⁴ Brihadāranjaka upanišada. 4. brāhmana. *Indiešu literatūra*. Vissenākais posms, 73.–74. lpp.

⁵ Pitagora ceļojums uz Indiju drīzāk ir vēlāka laika leģenda. Indiešu garīgajām mācībām raksturīgos uzskatus viņš varējis apgūt arī Ēģiptē un Persijā, kur tie, visticamāk, tolaik adaptēti. Sk.: Afonasin, Eugene, Afonasina, Anna. *Pythagoras Traveling East: An Image of a Sage in Late Antiquity*, 2019. *UnB* [University of New Brunswick]. <https://www.redalyc.org/journal/5861/586161659009/html/> [Skatīts: 25.11.2023.]

Pitagora idejas tālāk ir ietekmējušas platonisma, stoicisma, neoplatonisma u.c. antīkās filozofijas virzienus. F.Bārdas tulkotajā A.Rīla grāmatā “Ievads tagadnes filozofijā” šī ideja ir saistīta ar vietējām saknēm. Autors īsi atreferē Talesa (*Θαλῆς*, ap 624–546) mācību par visu lietu substanciālo vienību un secina: “Savā pirmā ziedu laikā domāšana pievērsās (..) lietu kopībai, būtībai un visumam: visas lietas pēc sava pirmcēloņa un pamatvielas ir viens, skanēja pirmā, daudz apsološā atbilde.” Rīls [Riehl], Aloizs. *Ievads tagadnes filozofijā*. Tulk. F.Bārda, 7. lpp. Šo ideju A.Rīls saista ar senās zinātnes tuvību mitoloģiskajai domāšanai. Tomēr pamatojumu no grieķu mitoloģijas autors nesniedz.

Platona filozofijā visa pamatā ir dievišķais Viens (lai gan tas nav materiālās pasaules radītājs): “ontoloģiski (no esamības aspekta) ideja ir esamība pati par sevi jeb (..) Viens pats par sevi.” Zariņš, Vilnis, Ķemere, Ināra. Platons un viņa dialogs “Valsts”. Grām.: Platons. *Valsts*, 18. lpp.

Stoicisma atziņās dievišķā substance caurauž visu matēriju. Tādējādi tāpat kā Austrumu mācībās pasaules sadalītība ir tikai šķietama, “ir tikai viena kopīga esība, kaut arī tā sadalās tūkstoš atsevišķos ķermeņos; tikai viena dvēsele, kaut arī tā sadalās tūkstoš dabas būtnēs un atsevišķos norobežojumos.” (XII:30) Aurēlijs, Marks. *Pašam sev*, 126. lpp. Neoplatonismā viss esošais izplūst no dievišķā Viena; pasaule ir viņa emanācija. Sk. atsauci promocijas darba teksta 81. lpp.!

gadsimtos ideja par pasauli kā izplūdumu no “dievišķā Viena” ir lielākā vai mazākā mērā ietekmējusi arī kristīgo domātāju darbus.¹

Veidojoties vienotai kristīgajai dogmatikai, šis viedoklis nosodīts kā herēze. Apustuliskie un baznīcas tēvi pārsvarā aizstāv uzskatu, ka Dievs ir radījis pasauli *no nekā* [*creatio ex nihilo*] un līdz ar to nevar būt substanciāli klātesošs radībā.² 1. Vatikāna koncils 1805. gadā to nostiprina kā obligātu Romas katoļu baznīcas dogmatu.³ Arī M.Luters un citi reformatori pilnībā patur šo pozīciju kā Svētajiem Rakstiem atbilstošu.⁴

Dievs kristīgajā dogmatikā ir pasaulē klātesošs ar savu dievišķo apredzi⁵ un nemitīgo uzturētāja gribu.⁶ V.Maldonis, rezumējot filozofu un teologu domas, šķir Dieva esenciālu, resp., substanciālu imanenci no aktuālās imanences. Ideja par aktuālo imanenci nav pretrunā ar tradicionālo dogmatiku, jo Dievs kā substance neietilpst materiālās pasaules lietās, bet ir klātesošs ar savu garu kā dinamiska enerģija.⁷

---

¹ Parasti šī ideja tiek saistīta ar neoplatonisma ietekmi Origēna un Johana Skota Erigenas (*Johannes Scotus Eriugena*, ap 815–ap 877) darbos. Sk.: Artemi, Eirini. *The Platonism and Neo-Platonism influence on Origen's exegesis of the Bible*, 2023. *Mirabilia Journal*. [Ievietots 2023.]

https://www.revistamirabilia.com/sites/default/files/pdfs/09._art._eirini_artemi.pdf [Skatīts: 25.11.2023.];

John Scotus Eriugena. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

[Atjaunots: 30.10.2019.] <https://plato.stanford.edu/entries/scottus-eriuena/> [Skatīts: 25.11.2023.]

² “Dievs radīja pasauli un visu, kas tajā pastāv, ar savu vārdu, saprātu un varu.” Tertulliāns, Kvints Septīmijs. *Apoloģija* (197), 21. nod. Autores tulkojums. Citēts no: *Apology. Tertullian. New Advent. Fathers of the Church*. <https://www.newadvent.org/fathers/0301.htm> [Skatīts: 10.12.2023.]

“Viņš (..) tai [zemei] licis pamatu, nostiprinādams savā nesatricināmajā gribā.” *Romas Klēmenta vēstule korintiešiem* (1. gs.), 33, 3. Tulk. Aleksandrs Bite. – [Rīga]: Latvijas Bībeles biedrība, iespiests Booksfactory (Polija), 2024., 66. lpp.

³ “Anatēma tam, kas neatzītu, ka Dievs ne no kā radīja pasauli un visas būtnes, garīgas un materiālas, visā to substancē.” Citēts no: Cirsis, Pēteris. *Dogmu Dievs*, 88. lpp. “Radīšana nav (..) nekāda nepieciešama dievišķās substances izplatīšanās. Dievs rada brīvi – “no nekā”.” *Katoliskās baznīcas katehisms*, 85. lpp.

Šī nostādne ir cieši saistīta ar citiem kristīgajiem dogmatiem par Dieva atribūtiem: Dieva nemainīgumu, nedalāmību un absolūto labumu. Saskaņā ar cilvēcisko loģiku nemainīgs Dievs nevar būt substanciāli klātesošs mainīgajā pasaulē, jo tad pasaules maiņa nozīmētu arī Dieva substances maiņu; Dieva “dalāmība” novestu pie idejas par kādu pirms viņa pastāvējušu pirmcēloni, kas šīs daļas apvienojis. Dievs kā absolūtais labums nevar būt substanciāli klātesošs pasaulē, jo tad viņš pats nav atdalīts no pasaules ļaunuma. Sk.: Cirsis, Pēteris. *Prāta Dievs*. – Čikāga: Dzimtenes Balss, 1962., 123. lpp.

⁴ Protestantismā katra dogmata pamatojumam svarīgas ir atsauces uz Bībeles tekstiem. Bez 1. Mozus grām. 1, 1 tradicionāli ir minētas vēl citas vietas: Psalmi 33, 9; 2. Makabeju grām. 7, 28; Pāvila vēst. romiešiem 4, 17; Vēst. ebrejiem 11, 3 u.c. Sk.: Stone, Rota. Vai jaunajā tulkojumā ir radīšana no nekā vai no kaut kā? *Valsts valodas komisija. Raksti*. 6. sēj. Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums III. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse, 136.–140. lpp. Luteriskā dogmatika uzsver: “Radīšana nav ne Dieva būtības emanācija, ne dzemdināšana, ne kustība, ne dabiska pārmaiņa, (..) bet gan ārēja darbība, kuras gaitā ar bezgalīga spēka palīdzību no nekā tiek radītas dažādas lietas.” // Kalovs, Ābrams. *Doctr. Theol. III*, 899. Citēts no: Millers, Dž. T. *Kristīgā dogmatika*. – Rīga: Svētdienas Rīts, 1999., 203. lpp. Tādējādi “pastāv būtiska atšķirība starp Dievu un radību: radība nav dievišķa, un Dievs nav radība. (..) Radītājs ir bezgalīgi augstāks par savu radību.” Sanness, Kjells Olavs. *Luteriskā ticība. Augsburgas ticības apliecības skaidrojums*, 13.–14. lpp.

⁵ *Katoliskās baznīcas katehisms*, 87. lpp.

⁶ Sanness, Kjells Olavs. *Luteriskā ticība. Augsburgas ticības apliecības skaidrojums*, 14. lpp.

⁷ “Esenciālā imanence būtu tad, ja dievība ieplūstu pilnīgi pasaules procesā. (..) Ja pieņemtu (..) Dieva esenciālo imanenci, tad visās lietās redzētu Dievu, pat ēdienā un dzērienā (..) Varētu visu transcendences un imanences antinomiju

Austrumu kultūrās, kur cilvēciskā prāta loģika ir uzskatīta par apskaidrotam garam pārvaramu, bet rietumnieciskajai jautājuma nostādnei “vai nu – vai” tiek pretstatīta uztvere “gan – gan”,¹ dominē viedoklis par pasauli kā dievības emanāciju, lai gan ir pazīstami arī citi uzskati. Rietumu kultūrā tas nevar kļūt par valdošo uzskatu, jo šāda izpratne ir grūtāk saskaņojama ar klasiskajām loģiskās domāšanas formām.

Tomēr arī jaunajos laikos Eiropā arvien dažādās formās ir atdzimusi dievišķās emanācijas ideja – gan kristīgo mistiķu darbos, gan jo sevišķi filozofu koncepcijās.² F.Bārdas tulkotajā A.Rīla grāmatā “Ievads tagadnes filozofijā” norādīts uz panteisma pamatlicēja Dž.Bruno atkarību no neoplatonisma idejām.³ Autors savā īsajā filozofijas vēstures pārskatā velta viņam īpašu uzmanību. Mūsdienās pretrunīgi vērtētais Dž.Bruno 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā ir glorificēts savas mocekļa nāves dēļ. Arī F.Bārda augstu vērtē viņa personību un mācību.⁴

---

atcelt, ja atzītu, ka Dieva transcendence un imanence izpaužas Dieva transcendentajā aktualitātē (..)” Maldonis, Voldemārs. *Evanģēliskā dogmatika*, 75., 78. lpp.

¹ Jungs, Karls Gustavs. Psiholoģisks komentārs tibetiešu Lielās atbrīvošanās grāmatai. Grām.: Jung, Karls Gustavs. *Dvēseles pasaule*. – Rīga: Spektrs, 1994., 148. lpp.

² Šī ideja ieskanas pat katoļu baznīcas atzītu kristīgo autoru atklāsmēs. Piemēram, Sv. Mehtildes atklāsmē Kristus saka: “Vai tava dvēsele nav visās tava ķermeņa daļās? (..) kāpēc gan es, visa Radītājs, lai nebūtu visās manās radībās un visur?” *Love of the Sacred Hearth*, illustrated by St. Mechtilde, ch. 58, p. 180. (sal. ch. 39, 41). Jans van Reisbrūks (*Jan van Ruusbroec*, 1293–1381) raksta: “Mūsu radītā esamība mājo mūžīgajā esamībā un ir viens vesels ar to tās būtībā. (..) Te (..) izzūd (..) viss, kas attiecas uz personām, bagātajā pamatos esošās vienotības lokā.” Citēts no: Grifits, Bīds. *Jauns skatījums uz realitāti*, 245.–247. lpp. Vēl radikālāk šī atziņa ietverta baznīcas neatzītās atklāsmēs. Mistiķis J.Bēme apsūdzēts panteismā par frāzi: “Lai kur tu skatītos, visur ir Dievs, (..) gan zvaigznēs, (..) zemē, akmeņos, dzīvniekos, rūpuļos, (..) lapās, zālē.” Citēts no: Vasiļjeva, Elīna. Mežs Aspazijas dzeju krājumā “Raganu nakts”. *Es skrēju pār dzīvi un kļuvu par dzeju*. Aspazija un Rainis šodienas skatījumā, 131. lpp. Ideja, ka Dievs ir radījis Visumu no dažādām sava ķermeņa daļām, sastopama arī Jakoba Lorbera (*Jakob Lorber*, 1800–1864) atklāsmēs. Sk.: Lorbers, Jakobs. *Dieva namturība*. – Viesiena: I.Zemzara apgāds, 1997., 17.–22. lpp. Tomēr kristīgo mistiķu atklāsmēs šie izteikumi var būt izprotami arī pārnestā nozīmē kā dievišķā spēka klātbūtnes simboliska izteiksme.

Filozofs B.Spinoza ticis apsūdzēts panteismā un par to izslēgts no ebreju kopienas. Mūsdienu zinātniskajā literatūrā noris aktīvas diskusijas, vai viņš uzskatāms par panteistu šī jēdziena klasiskā izpratnē vai par panenteistu. Sk.: Baruch Spinoza. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [Atjaunots: 08.11.2023.] <https://plato.stanford.edu/entries/spinoza/> [Skatīts: 25.11.2023.]

³ Rīls [Riehl], Aloizs. *Ievads tagadnes filozofijā*, 16. lpp. A.Rīls izdevis arī atsevišķu monogrāfiju “Džordano Bruno. Populārzinātniska lekcija” (*Giordano Bruno. Ein populär-wissenschaftlicher Vortrag*, 1889, papildināts izd. 1900), kas F.Bārdam varētu būt zināma.

⁴ Sk. Bārda, Fricis. Domas par reliģiju. *Raksti*. 1. sēj., 359. lpp.

G.Hēgeļa mācība par pasauli kā Absolūtā Gara manifestāciju uzsver Gara klātesamību pasaulē.¹ Šie motīvi ir bieži sastopami 18. un 19. gadsimta Eiropas literārajā tradīcijā.² 20. gadsimta sākumā šo tradīciju turpina modernisma un simbolisma dzejnieki.³

Arī jaunāko laiku kristīgā reliģijas filozofija un liberālteoloģija ir centušās savienot kristietību ar ideju par Dieva imanenci radībā, atsaucoties uz Jaunās Derības vārdiem: “Jo viņā mēs dzīvojam un rosāmies, un esam.” (Apust. darbi 17, 28) Tradicionālā dogmatika šo vietu skaidro kā Dieva garīgo klātesamību, dievišķo apredzi un uzturētāja gribu. Apcerē par reliģiskajiem motīviem F.Bārdas dzejā P.Dāle attīsta šo ideju, balstoties uz vācu filozofa Kārļa Krauzes (*Karl Christian Friedrich Krause*, 1781–1832) *panenteisma* izpratni jautājumā par Dieva vienlaicīgu transcendenci un imanenci. Šajā redzējumā pasaule ir Dievā, bet Dievs tomēr nav idents ar to:

“Viss ir substanciāli (pēc būtības) saistīts ar visu, visas lietas un būtes ir vienas dzīvas visvienības locekļi un izpauzumi. (...) Bet kā absolūtais prāts un ideja Viņš ir transcendentis pasaulei, (...), tāpat kā mūsu doma, mūsu gars neiemīt mūsu organos, mūsu locekļos, kaut gan viņa spēki darbojas uz miesu, caur miesu un spēj kalpot idejai. Tā tad,

---

¹ Jankovskis, Ģirts. *Zināšanas izpratne Hēgeļa gara fenomenoloģijā. Hermeneitiskā dialektika*. Promocijas darbs filozofijas nozarē, filozofijas vēstures apakšnozarē. – Rīga: 2013., 101., 195. lpp.
https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4733/23389-Girts_Jankovskis_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
[Skatīts: 25.11.2023.]

² Piemēram, J.V.Gētes, Viljama Vordsvorta (*William Wordsworth*, 1770–1850), G.Deržavina dzejā:
Kas gan būtu tāds Dievs, kurš tikai no ārpusē stumtu, / Ļaujot Visumam riņķot ap savu pirkstu! / Viņam piederas iekustināt pasauli sevī, / Dabu sevī, sevi dabā kopt, / Lai tam, kas dzīvo, kustas un pastāv viņā, / Netrūktu ne viņa spēka, ne viņa gara. [Oriģinālā: Was wär ein Gott, der nur von außen stieße, / Im Kreis das All am Finger laufen ließe! / Ihm ziemt's, die Welt im Innern zu bewegen, / Natur in Sich, Sich in Natur zu hegen, / So daß, was in Ihm lebt und webt und ist, / Nie Seine Kraft, nie Seinen Geist vermißt.] Šeit un tālākajos piemēros autores tulkojums.
Goethe, Johann Wolfgang. *Gedichte*. Proömion. *Zeno.org. Meine bibliothek. Literatur*.
[http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe,+Johann+Wolfgang/Gedichte/Gedichte+\(Ausgabe+letzter+Hand.+1827\)/Got+t+und+Welt/Proömion](http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe,+Johann+Wolfgang/Gedichte/Gedichte+(Ausgabe+letzter+Hand.+1827)/Got+t+und+Welt/Proömion) [Skatīts: 25.11.2023.] Ceturtajā rindā: atsauce uz Apustuļu darbu 17, 28.

Klātbūtne, kas mani satrauc ar prieku / No pacilātām domām; sajūta cildena / Par kaut ko daudz dziļāk iejaukušos, / Kura mājoklis ir rietošo sauļu gaisma / Un apņemošais okeāns, un dzīvais gaiss, / Un zilās debesis, un cilvēka dvēsele; / Kustība un gars, kas virza / Visas domājamās lietas, visus domu objektus / Un ritinās caur visām lietām. [Oriģinālā: A presence that disturbs me with the joy / Of elevated thoughts; a sense sublime / Of something far more deeply interfused, / Whose dwelling is the light of setting suns, / And the round ocean and the living air, / And the blue sky, and in the mind of man; / A motion and a spirit, that impels / All thinking things, all objects of all thought, / And rolls through all things.] Wordsworth, William. *Lines Composed a Few Miles above Tintern Abbey (1798)*. *poets.org. Poems*.
<https://poets.org/poem/lines-composed-few-miles-above-tintern-abbey-revisiting-banks-wye-during-tour-july-13-1798>
[Skatīts: 25.11.2023.]

Ak, tu, bezgalīgais telpā, / Dzīvs matērijas kustībā, / Laika plūdumā mūžīgs, / Bez sejām, trīs dievības sejās, / Gars, visur esošs un vienots, / Kuram nav vietas un cēloņa, / Kuru nevienam neaptvert, / Kurš visu pielilda ar sevi, / Aptver, balsta, pasargā, / Kuru mēs saucam: Dievs. [Oriģinālā: O ty, prostranstvom beskonechnyj, / Zhivyy v dvizhen'i veshchestva, / Techen'em vremeni prevechnyj, / Bez lic, v treh licah bozhestva! / Duh vsjudu sushchij i edinyj, / Komu net mesta i prichiny, / Kogo nikto postich' ne mog, / Kto vsjo soboju napolnjaet, / Ob'emlet, zizhdet, sohranjaet, / Kogo my nazываем: Bog.] G.R.Derzhavin. *Bog. Russkaja virtual'naja biblioteka*.
<https://rvb.ru/18vek/derzhavin/01text/021.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

³ Ā.Hansens-Lēve norāda, ka simbolisms balstās uz platonisma un neoplatonisma ontoloģiskajiem pamatiem. Tajā dominē senie, pirmskristīgie kosmoloģiskie simboli, kas personiska Dieva Radītāja vietā liek arhaisko priekšstatu par Dievu kā pirmsākumu un uzsver nepārtrauktu, nepersonisku radīšanu, kas iziet no šī pirmsākuma un atgriežas pie tā. Sk.: Hansen-Löve, Aage A. *Mifopoetiskij simbolizm*, s. 8., 58.–59., 271.

kā absolūta intelliģence (Logoss) Dievs ir transcendentis pasaulei, bet kā Visuma organizējošais centrālais spēks Viņš ir immanents dabai un pasaulei. Pasaule – var teikt – ir tāpēc substanciāli Dievā.”¹

Šī teorija atšķirībā no *panteisma* nevienādo Dievu kā veselumu ar pasauli. Pasaule gan ir daļa no Dieva substances, bet pastāv arī transcendentā Dieva substances “daļa”, kas paliek ārpus pasaules. Tādējādi panenteisms noraida Dieva nedalāmības dogmatu. Šķiet, ka šajā izpratnē Dievs reāli neiemīt radītajā trīsdimensiju matērijā, bet viņa imanence izpaužas smalkākā, resp., enerģētiskā formā. Ar cilvēkam pieejamiem racionāliem līdzekļiem, protams, nav iespējams ne pierādīt, ne atspēkot ideju par Dieva substanciālu klātesamību radībā.

Rodas jautājums, kā F.Bārda sapratis Dieva transcendenci un imanenci pasaulē. Vairākos krājuma pirmās nodaļas dzejoļos šķiet, ka Dievs ir substanciāli klātesošs visā esamībā, arī radībā. Tēlus, kuros Dievs dīgst “zaļā velēnā” un smejas “brūnā pumpurā”² dzejolī “Mans Dievs” vēl ir iespējams uztvert arī kā poētiskas līdzības. Dzejolī “Dievs un Dzīvība” šī ideja šķietami izteikta tiešos vārdos: *Bet Dievs un Dzīvība snauž visās viņas [zemes] šķiedrās.*³

F.Bārdas vēlīnajā dzejā būtiska nozīme ir *Dzīvības* (ar lielo burtu) motīvam. Jau 1906. gadā sacerētajā tēlojumā “Dzīvība” parādās šis autoram vēlāk īpaši nozīmīgais jēdziens, ko var saistīt ar A.Bergsona filozofijas ietekmi. Tēlojuma varonis dziļi pārdzīvo savu nespēju atbildēt uz cilvēkam neizprotamajiem jautājumiem par Dzīvības sākotni, jēgu un būtību:

*“Kas ir Dzīvība? No kurienes viņa nāk, un kurp viņa iet? Kur viņa agrāk bija? Kas viņu man deva, un kur gan pats šis devējs viņu ņēma? Kāpēc viņa man dota, un kur viņa reiz paliks?”*⁴

Tas sasaucas ar pazīstamajām rindām dzejolī “Es”, kurš krājuma sakārtojumā seko aiz dzejoļa “Dievs un Dzīvība”. Pašapzināšanās motīvs saiknē ar Dzīvības motīvu iegūst filozofisku vispārinājumu: *Trīs lietas mani moka no mazotnes: / kas biju, kas būšu un esmu kas es?*⁵

Apcerē “Prāts un mūžības jautājumi” atrodama atbilde uz daļu no šiem jautājumiem. Dzejnieks, balstoties uz A.Bergsona filozofiju, pretstata Dzīvību nedzīvīvajai matērijai:

“Dzīvība ir mūžīga plūsma, mūžīga maiņa, mūžīga jaunradīšana, kas jau tādēļ vien nav ne paredzama, ne iepriekš noteicama, ne ar kādu abstraktā prāta formulu aptverama, Dzīvība ir mūžīga cīņa ar matēriju un mūžīga pacelšanās tai pāri. (..) Un, kamēr pastāv Dzīvības cīņa ar matēriju, (..) matērija dzīvībai nepieciešama kā savas būtības izteikšanas (objektīvēšanās) līdzeklis (..).”⁶

¹ Dāle, Pauls. Nojēgumi par Dievu un ļaunuma problēma (Teisms, panteisms un panenteisms). *Gara problēmas*, 125.–128. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 6. lpp.

³ Turpat, 7. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 333. lpp.

⁵ Turpat, 8. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*, 1. sēj., 351.–352. lpp.

Tātad var secināt, ka Dievs tieši caur Dzīvību objektivējas radītajā pasaulē, kas nemitīgi turpina tapt. Tomēr autors nav sīkāk precizējis, kā tieši viņš izprot šo objektivēšanos. Iespējams, arī viņam pašam tas nav īsti skaidrs.¹

A.Bergsona filozofijā nozīmīgie dzīvības (dzīves)² un *élan vital* jeb dzīvības pašorganizējošā impulsa jēdzieni balstās jau mitoloģiskajā apziņas formā pastāvējušajos priekšstatos par īpašu dzīvības spēku, kas piepilda visu esamību.³

F.Bārdas otrajā dzeju krājumā Dzīvības motīvs vienmēr ir ciešā sasaistē ar Dieva jēdzienu. Dzīvība viņa izpratnē nav tikai bioloģisko procesu nodrošinātāja, ne arī visu dzīvo radību koptēls, bet fundamentāls esamības princips, Dieva būtības izpausme. Jau minētajā dzejoļī “Atgriešanās” Dievs ir “Dzīvības un Gaismas” pirmavots.⁴

Minētajā dzejoļī “Dievs un Dzīvība” Dievs un Dzīvība piepilda visas esamības “šķiedras”. Te rodas asociācija ar molekulu šķiedrām, tomēr “šķiedru” jēdziens acīmredzot nav uztverams tik fizikāli, bet drīzāk *monādes* nozīmē. Dieva un Dzīvības “snaušana” šajās šķiedrās tēlaini iemieso visas esamības nemitīgo potencialitāti. Dzejoļī “Tuvie – tālie” visai esamībai ir “tikai viena Dzīvība”, lai gan tai “veidu daudz”.⁵ Tādējādi Dievs ir *pasaulei imanents* tieši caur Dzīvību kā viņa izpausmes daudzveidību vienotībā.

Tomēr atsevišķos F.Bārdas dzejoļos ir vērojama atšķirīga šīs klātbūtnes izpratne. Jāatzīst, ka dzejoļi “Tuvie – tālie”, daļēji arī “Mūžības aijās” dod zināmu pamatu runāt par *panteismu*. “Mūžības aijās” Dievs ir ārpus jēdzieniem “še” un “tur”⁶, tātad tas izslēdz jebkādu sadalītību. Cilvēks, tāpat kā visa radība, ir daļa no Dieva: *Zeme kā daļa no saules – / daļa no Tevis tā es*.⁷ Jēdzienu “še” un “tur” neesamība, kas noārda atšķirību starp cilvēku un Dievu, ir budismam raksturīga atziņa.⁸

---

¹ A.Priedīte norāda uz panenteisma jēdziena neskaidrību un izpratnes problēmām. Sk.: Priedīte, Aija. Reliģiski filozofiskie meklējumi latviešu romantiķu tekstos. *Kristīgās vērtības un modernitātes izaicinājums. Eiropa un Latvija*, 150. lpp.

² Franču valodā vārds *la vie* nozīmē gan dzīvību, gan dzīvi.

³ “Mitoloģiski poētiskajā apziņā pastāv priekšstats par dzīvību kā substanci, īpašu dzīvības spēku, kas radies kosmoģenēzes noslēgumposmā un nosaka kosmosa iekšējo jēgu un mērķi.” *Mitoloģijas enciklopēdija*, 81. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 20. lpp.

⁵ Turpat, 13. lpp.

⁶ Turpat, 9. lpp.

⁷ Turpat.

⁸ “Katoļu mūks Viljams Džonsons (..) stāsta (..) – “Jūsu Dievs ir visur?” jautājis [dzenbudisma] skolotājs. “Jā.” “Ietīnieties Dievā.” Džonsons to iekšēji izdzīvojis. “Ļoti labi,” sacījis skolotājs, “(..) Un kādreiz jūs sajūtīsiet, ka Dievs ir izzudis un palicis tikai misters Džonsons.” Džonsons atteicis: “Dievs neizzudīs. Var izzust Džonsons – un tad paliks tikai Dievs.” “Jā, jā,” sacījis skolotājs. “Tas ir vienalga. Tas ir tieši tas, ko es domāju.” Vienalga – vai Dievs izzudīs, vai izzudīs misters Džonsons. Jāizzūd sadalītībai.” Pomerancs, G. [Grigorijs]. Pēcvārds. Grām.: *Ne vējš, ne karogs*, 174. lpp.

Dzejolis “Tuvie – tālie” iemieso tuvuma un tāluma priekšstatu tēzi un antitēzi. Tas sākas ar F.Bārdas pirmajam krājumam raksturīgo zvaigžņu ilgu motīvu, kas it kā ietver debesu un zemes pretstatu. Dzejnieks ilgojas apmainīties vietām ar zvaigzni debesīs, kas viņam “izliekas tik tuva”:

*Tik viņu saukt un pavaicāt, / vai mirdzēt arī grūt / un vai tai mūžam gribētos / par zvaigzni vien tik būt.
Varbūt mums kādreiz mainīties: / kad dzīvē paguršu, / lai nāk tā ciest un cīnīties, / es augšā mirdzēšu.¹*

Šķiet, ka dzejolis šajā vietā varētu beigties. Tas veido F.Bārdam raksturīgo spilgti tēlaino gleznu, kas paradoksālā formā izteic esības daudzveidību. Filozofiskās idejas rosinātie sintēzes meklējumi dzejoļa turpinājumā, kas “atceļ” debesu un zemes pretstatu, nav guvuši līdzvērtīgu poētisko izteiksmi. Jāsecina, ka no mākslinieciskā viedokļa noslēguma panti vājina tā kopiespaidu. Liekas, ka dzejnieks zināmā mērā mākslīgi tiecas sevi pārliecināt par citu pasaules uzskata koncepciju – visas esamības absolūtu vienotību Dievā, sadalītību kā šķitumu:

Tik Majas joks teikt: zvaigzne tā, / šis cilvēks... Un tur – Dievs.²

S.Zeme šīs dzejas kontekstā norāda uz saskaņu ar budisma mācību: “Šajā atskārsnē katra būtne atklājas kā daļa no Dieva. Sava esamība ir saprotama tikai kā Dieva esamības daļa.”³

Cilvēka un Dieva atšķirības izzušana ir raksturīgs motīvs krievu simbolisma dzejā (ar atskāņām latviešu tā sauktajā “dekadencē”), kur mākslinieka kā sava “universa” veidotāja konceptā cilvēks pats sevi viegli var iedomāties Radītāja vietā.⁴ F.Bārdas dzejā šāda “ego” izplešana tomēr nav domājama.⁵ Viņš sajūt sevi kā *daļiņu* no Dieva, nevis sevi kā Dievu. Visspilgtāk tas ietverts jau minētajā cilvēka kā “vērtīgā puteklīša” motīvā.⁶

F.Bārdas dzejoļos “Tuvie – tālie” un “Dievs un Dzīvība” ienāk indiešu filozofijā balstītie *Majas* un *Majas auta* motīvi. Majas jeb maijas (*māyā*) plīvurs ir nozīmīgs jēdziens vairākos Austrumu filozofijas virzienos. Tas var ietvert gan materiālās realitātes patstāvīgās būtības noliegumu, gan patiesās realitātes neizpratni. F.Bārdas dzīves laikā rietumniekiem vislabāk pazīstamā monistiskā hinduisma virziena *Advaita vēdanta* pamatidejas lielā mērā sasauca ar

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 13. lpp.

² Turpat.

³ Zeme, Sanda. Vai daoists var piedzimt tikai Ķīnā? *Reliģiski-filozofiski raksti X*, 61. lpp.

⁴ Piemēram: *Šajā dvēlelē radās pirmatnīgais Vārds!* [Oriģinālā: *V etoj dushes sozhdalos' pervozdannoe Slovo!*] Bal'mont, Konstantin. *Gorjashchie zdaniya*. V dushah est' vse. *Literatura*.

<http://balmont.lit-info.ru/balmont/stihi/goryaschie-zdaniya/stih-41.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁵ Ā.Hansens-Lēve norāda uz mākslinieka-demiurga koncepta ciešo saikni ar dēmonismu un vērtību hierarhijas sagraušanu. Sk.: Hansen-Löve, A.A. *Russkij simvolizm*, s. 310. Šīs simbolisma virziena tendences F.Bārdas vērtību sistēmai neapšaubāmi nav pieņemamas.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 8. lpp.

Platona filozofiju.¹ Materiālā pasaule tajā ir šķitums jeb ilūzija – nevis neesamības nozīmē, bet kā garīgās pasaules atspulgs. Individuālā līmenī *maijas plīvurs* it kā “aizsedz” cilvēka garīgo redzi. Tādēļ viņš nespēj saredzēt šo fenomenu pasaules šķitumu, izprast, ka visas esamības sadalītība ir šķietama, arī cilvēka “es” pastāv tikai kā šķitums. Cilvēkam jātiecas pārvarēt uztverei piemītošos sadalītības priekšstatus, atzīstot, ka viss ir viens Brahmanā, tātad patiesi eksistē tikai Brahmanš.²

Līdzīgā izpratnē *Majas auta* motīvs ir lietots F.Bārdas dzejā. Iepriekš minētajā piemērā “joks” ir cilvēka uztveres spējas nosacīts apziņas malds. Dzejolī “Dievs un Dzīvība” ieskanas pat zināms pārmetums (un pašpārmetums) par šādu cilvēka uztveres īpašību:

*Tik mēs – mēs Majas autā ciešāk satinamies / un tā pār dzīvo plūdu akli līgojamies /
kā naktī miglainā pār dzelmi ezerniedras.*³

Ar “dzīvo plūdu” dzejolī ir domāta esamības nebeidzamā, vienotā plūsma, no kuras cilvēka apziņa to atdala, tā padarot “aklu” un atraujot no vienotības izjūtas. Tas rada apziņas “miglu” un līdz ar to dvēseles “nakti”. Dzejolī “Tuvie – tālie” dzejnieks izsaka savas attiecības ar uzrunāto zvaigzni:

*Bet telpa – Majas viltojums – / mūs bezgalīgi šķir. / Mēs būtnē viens, un tomēr mums /
kā svešiem jāskumst ir.*⁴

Šeit telpas jēdziens ir attiecināts uz ilūziju pasauli. Apcerē “Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēms” F.Bārda pārmet Plotīnam ekstrēmu ideālismu, pieminot viņa atziņu, ka viss ir dvēsele [*pasaules dvēsele* – I.M.].⁵ Vēlāk viņš pats ir nonācis pie šāda viedokļa.

F.Bārdas dzejā *Majas* jēdziens ir lietots vai nu saskaņā ar *Advaitas Vēdantas* vai budisma izpratni un nav ieguvis poētisku pārveidi oriģinālā mākslas tēlā. Tādēļ *Majas auta* motīvu nevar īsti uzskatīt par radoši veiksmīgu.⁶

---

¹ Indiešu reliģiskajā filozofijā senais jēdziens *maija* pazīstams dažādos kontekstos, bet tieši minētais virziens to izstrādā tādā nozīmē, kādā tas tradicionāli pazīstams rietumniekiem. S.Zeme šo motīvu F.Bārdas dzejā saista ar čaņbudismu, kur tam ir radniecīga jēga. Diez vai F.Bārda ir bijis ar to pazīstams, jo senās Ķīnas reliģiski filozofiskie virzieni Eiropā izplatās galvenokārt kopš 1920. gadiem. // Zeme, Sanda. Vai daoists var piedzimt tikai Ķīnā? *Reliģiski-filozofiski raksti* X, 55. lpp.; *The Princeton Dictionary of Buddhism*, 535. lpp.

² *Encyclopedia of Hinduism*. Edited by Denise Cush, Catherine Robinson, Michael York. – Ney York: Routledge, 2010., p. 496.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 7. lpp.

⁴ Turpat, 13. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*, 1. sēj., 235. lpp.

⁶ Šī jēdziena poētiskam izmantojumam ir arī spilgti piemēri tā laika dzejā. *Maijas plīvura* tēls ir vadmotīvs krievu simbolista Vjačeslava Ivanova (*Vjacheslav Ivanovich Ivanov*, 1866–1949) dzeju krājumam “Caurspīdība” (*Prozrachnost'*, 1904). Dzejolī ar tādu pašu nosaukumu autors ietver savu filozofisko redzējumu par ideju pasaules un materiālās pasaules savstarpēju “caurspīdību” – mijiedarbību, vienojošām saiknēm: *Caurspīdība! Par smaidošu pasaku / Padari dzīves parādības, / Spīdot cauri – Maijas plīvuram!* [Oriģinālā: *Prozrachnost'! ulybchivoj skazkoj / Sodelay videnija zhizni, / Skvoznyim — pokryvalo Mayi!*] Ivanov, Vjacheslav. *Prozrachnost'. Literatura*. Vjatcheslav Ivanov Research Center in Rome. <http://ivanov.lit-info.ru/ivanov/stihi/prozrachnost/prozrachnost.htm> [Skatīts: 25.11.2023.] Atšķirībā no F.Bārdas V.Ivanovs šo jēdzienu brīvi poētiski pārrada, spēlējās ar to.

Tomēr panteisms, radikāls atsevišķu būtņu patstāvības noliegums, ideja par telpas un matērijas pilnīgu iluzorumu, kā arī pievēršanās indiešu reliģiskajai filozofijai F.Bārdam nav izveidota pasaules uzskata izpausme. Līdzīgi kā dzejolī “Pēdējs mērķis” ietvertā Dieva mainīguma ideja šāds redzējums parādās tikai dažos dzejoļos. Tās drīzāk ir īslaicīgas aizrautības izpausmes.

Taču F.Bārdas pasaules uzskats neapšaubāmi balstās *monismā* šī jēdziena plašākā izpratnē – vienota, visaptveroša esamības pirm pamata atziņā. Pazīstamajos dzejoļos “Mans Dievs” un “Es” tas ieguvis spilgtu poētisku izpausmi. Jēdzienu pāris “mans Dievs” un “es” cilvēka pašapzināšanās un pasaules apjēgsmes procesā veido reizē divdabību un vienotību. Bārda šo dzejoļu sakārtojumā pirmo ir licis dzejoli “Mans Dievs”. Tikai pēc tam nāk “Es”. Tas izsaka dzejnieka vērtību sistēmas prioritāti – sava “es” nolikšanu otrajā vietā.

Autora garīgā ceļa sākumā bijusi izjūta, ka Dievs “slēpjas”. Vēlāk Dieva meklējumus ir nomainījusi jau minētā atziņa, ka Dievs ir visur. Filozofiskā ideja par vislielākā klātbūtni vismazākajā iemiesota tēlainā izteiksmes formā:

*es visur, visur tevi ieraugu. / Ar lietu tu uz zemi krīti, / ar zvaigznēm tumšā naktī spīdi. /
Tu dīgsti zaļā velēnā, / tu smeļies brūnā pumpurā. (..) / Pa pļavu lido tu ar balto taurenīti.¹*

Šis pasaules redzējums cieši saistās ar visu radību “brālības” izjūtu. Dzejolī “Dievs un Dzīvība” F.Bārda šķietami jautā: *Vai purva ķīvītes nav manas skumjās māsas? / Vai brālis mans nav ziedošs rožu zars?²*

Pasaules izjūtas, ideju un tēlu ziņā radniecīgi motīvi ir jau sastopami pasaules kultūrā.³ Latviešu dzejā līdzīgu motīvu spilgti iemieso K.Skalbe dzejolī “Zivtiņa” (1910):

*Es ieslēgts vienā veidā, / Man vienas sāpes ciest, / Bet tūkstoš brāļu un māsu /
Pie krūtīm gribas spiest. (..) / Mans brālis putniņš silā, / Un zivtiņa atvarā.⁴*

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 6. lpp.

² Turpat, 7. lpp.

³ Līdzīgas izjūtas plaši pazīstamas padara Asīzes Franciska (*San Francesco d'Assisi, Giovanni Pietro di Bernardone*, 1181–1226) dzejolis “Brālis saule, māsa mēness” (*Fratello sole, sorella luna*). Z.Mauriņa norāda uz radniecīgu “brālības” motīvu arī J.V.Gētes dzejā. Sk.: Mauriņa, Zenta. *Friča Bārda pasaules uzskats*, 83. lpp.

F.Bārdas rindas tuvu sasauca ar R.M.Rilkes Dievam veltītajām rindām no cikla “Stundu grāmata” (*Das Stunden-Buch*, 1918): *Es atrodu tevi visās šajās lietās, / kurām es esmu labs kā brālis; / kā sēkla tu iesauļojies mazajās lietās / un lielajām tu dod lielumu.* [Oriģinālā: *Ich finde dich in allen diesen Dingen, / denen ich gut und wie ein Bruder bin; / als Samen sonnst du dich in den geringen, / und in den großen gibst du groß dich hin.*] Rilke, Rainer Maria. *Das Stunden-Buch. The Project Gutenberg. e-book.* <https://www.gutenberg.org/files/24288/24288-h/24288-h.htm> [Skatīts: 25.11.2023.] Autores tulkojums.

V.Eihvalds atzīmē, ka F.Bārda ir lasījis vācu tulkojumā Volta Vitmena (*Walter Whitman*, 1819–1892) “Zāles stiebrus” (*Leaves of Grass*, 1855), kur visas radības “brālības” motīviem ir īpaša nozīme. Sk.: Eihvalds, Vilnis. *Zemes dēls ar zvaigžņu dvēseli. Varavīksne*, 44. lpp.

⁴ Skalbe, Kārlis. *Raksti*. 5. sēj., 151.–152. lpp.

D.Ģeibaka atzīst, ka F.Bārdas un K.Skalbes “pasaules uztvere ir tuva, un romantiskā tieksme paplašināt savas eksistences robežas, tiecoties pretī citiem “veidiem”, ir viena no “bezgalīgā” ilgu tēlaini filozofiskām izpausmes formām.”¹ Tieši apziņa par visas esamības vienotību Dievā F.Bārdas dzejoļa kontekstā piešķir šiem “brālības” motīviem reliģisku pamatu.

Dzejoļa “Mans Dievs” sākumdaļa var šķist panteistiska. Taču (līdzīgi kā vēlākajā Aspazijas dzejolī “Izīda”) turpinājums pāraug *personiska* Dieva atziņā. Pirmā panta noslēgumā Dieva klātbūtnes izjūta iemiesota latviskā “Dieviņa” tēlā, kas iet pa druvām “pelēkā mēteli”.² Šāds Dieva tēls ir lēnprātīgs, līdzcietīgs un mīļš:

*un raudi par nīkstošiem asniņiem / un velēnu gultiņas sasildi tiem.*³

Šādā kontekstā negaidīts ir galēji saasinātais kontrasts, kas aiz šīm rindām seko otrajā dzejoļa pantā. Pēkšņi parādās it kā pilnīgi cits Dieva tēls:

*Tu bēdu ļaudīm pēdjo sveci dzēsi, / tu laimes bērniem ziedu klēpjus nesi.*⁴

Šis tēls ienes asu disonansi līdz tam gaišajā ainā. Atsevišķi no dzejoļa konteksta šīs divas rindas būtu uztveramas kā spēcīgs pārmetums Dievam, turpinot dzejoļos “Cīņa ar eņģeli” un “Mūžīgās mīklas” aizsāktos motīvus. Dievs nevis vienkārši pieļauj “bēdu ļaudīm” pēdējo cerību sabrukumu, bet *pats* ir tas, kas nodzēs sveci, resp., visu notiekošo nosaka un izraisa. Šis teksts, visticamāk, ietver slēptu polemiku ar Vecajā Derībā Dievam veltītajiem vārdiem: “Ielūzušu niedri viņš nenolauzīs, un kvēlojošu degli viņš neizdzēsīs.” (Jesajas grām. 42, 3) Kristīgajā tradīcijā šī vieta parasti tiek uzskatīta par Kristum veltītu pravietojumu.

“Bēdu ļaužu” un “laimes bērnu” pretstatījums iemieso spēcīgu netaisnības izjūtu. Taču protests vai pārmetums neseko. Monistiskā pasaules redzējumā Dievs ir visur, tāvad viņš pats ir klātesošs arī ikvienā ļaunuma un netaisnības izpausmē, kas ir tikai veids kosmiskajā plūdumā:

*Tev vienā rokā nakts un iznīcība, / bet otrā – visa zvaigžņu bezgalība.*⁵

Uz dzejolī “Mūžīgās mīklas” izteikto izmisīgo jautājumu: “Vai ir vēl cits kāds Dievs bez Tevis, Gaismas Dievs?” dzejnieks ir atradis savu atbildi – nav cita Dieva, nav arī cita spēka, kas varētu noteikt cilvēku likteņus vai tos ietekmēt.

¹ Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 110. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 6. lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

Meklējot risinājumu problēmai, vai visspēcīgais Dievs ir visa radītājs un avots, ieskaitot ļaunumu un ciešanas, reliģiski filozofiskā doma ir tiekusies dažādos virzienos. Vecajā Derībā var atrast arī viedokli, ka no Dieva nāk gan labais, gan ļaunais: “Vai tad var kāds sacīt, ka tas notiktu bez Kunga pavēles un ka ļaunais un labais nenāktu no Visuvarenā mutes?” (Jeremijas raudu dz. 3, 37–38) Filozofija nonāk pie idejas par Dieva esamību *ārpus* labā un ļaunā kategorijām.¹

F.Bārdas tulkotajā A.Rīla grāmatā “Ievads tagadnes filozofijā” uzsvērta B.Spinozas izpratne šajā jautājumā: “Dievs darbojas pēc dabas likumiem. (..) Ja dabas kārtība varētu būt citāda, nekā viņa ir, tad vajadzētu Dievam būt citādam, nekā viņš ir (..). (..) Dievs valda pār dabu, kā to pagēŗ viņas vispārīgie likumi, nevis kā cilvēka dabas atsevišķie likumi to iedomājas.”² Tādējādi, tāpat kā stoicismā, ļaunums ir tikai šķietams. Labais un ļaunais šajā pasaules redzējumā netiek diferencēti, jo viss, kas notiek, ir dabiski nepieciešams.

Protams, nevar apgalvot, ka F.Bārda ir nonācis tieši pie šāda viedokļa, taču pieņemošais konteksts, kādā viņš ir iekļāvis “pēdējās sveces” dzēšanas motīvu, rosina domāt par tuvību problēmas nostādņē. Visa esamībā pastāvošā ļaunuma tieša “ielaišana” Dievā vai Dieva nostādīšana “viņpus” laba un ļauna kategorijām tomēr neatrisina jautājumu par ļaunuma un ciešanu pastāvēšanas jēgu un mērķi. Tās paliek “mūžīgās mīklas”. Dzejnieks vairs netiecas atbildēt uz šiem jautājumiem. Svarīgāka viņa uztverē ir tieši esamības vienotības izjūta, kas sniedz vispārēju izlīdzinājumu. Dzejoļa nobeigumā vēlreiz uzsvērta Dieva visuresamība:

*Tik tie vēl tevi meklēt var, mans Dievs, / kas domā vēl: tu esi paslēpies!*³

---

¹ Piemēram, filozofijas vēsturē pazīstams ir Deivida Hjūma (*David Hume*, 1711–1776) sniegtais problēmas formulējums: “Ja Dievs grib novērst ļaunumu, bet nespēj, tad viņš nav visspēcīgs. Ja viņš spēj, bet nevēlas, tad viņš nav visulabs. Ja viņš var un vēlas, tad no kurienes ir ļaunums?” (Autores tulkojums.) No tā filozofs izdara secinājumu, ka Dievs ir ētiski neitrāls, tādējādi noraidot tradicionālo Dieva izpratni. Sk.: Hume, David. *Dialogues Concerning Natural Religion* (1779). *Early Modern Texts*. <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/hume1779.pdf> [Skatīts: 30.01.2024.]

Latviešu filozofijā Roberts Mūks (1923–2006), sekojot K.G.Junga absolūtā monisma idejām, visu esamībā pastāvošo ļaunumu ietver pašā Dievā, jo viņā iemājo viss esošais. Sk.: Mūks, Roberts. *Dievs, dievi un velniņi*. – Rīga: Mantojums, 2005., 121. lpp.

Kristīgajā teoloģijā ir dažādi viedokļi, vai Dievs pats sūta ciešanas, vai arī kādu īpašu nolūku dēļ tikai pieļauj, ka tās rodas cilvēku brīvās gribas vai dēmonisku spēku darbības rezultātā. V.Maldonis norāda, ka tradicionālā kristīgā *teodikeja* cenšas “attaisnot Dievu ar saprāta slēdzieniem par to, ka Dieva radītā pasaulē daudz ļaunuma un ciešanu. (..) Visi domātāji šinī jautājumā nav pacēlušies pāri par tīri cilvēcisko.” Maldonis, Voldemārs. *Evanģeliskā dogmatika*, 91. lpp. Autora uzskatā šie jautājumi cilvēkam nav atbildami, bet atstājami Dieva ziņā.

Panteisms un panenteisms V.Maldoņa redzējumā neatrisina cilvēciskās esības traģiku. Turpat, VII lpp.

² Rīls, A. [Aloīzs Ādolfs]. *Ievads tagadnes filozofijā*, 24.–26. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*, 2. sēj., 6. lpp.

Dieva šķietamā “paslēpšanās” ir uztveres māns, kas sakņojas paša cilvēka garīgā brieduma trūkumā. Šāds motīvs ir sastopams arī kristīgajā misticismā.¹ Nav saglabājušās ziņas, ka F.Bārda būtu lasījis kristīgo mistiķu darbus (lai gan to nevar izslēgt). Taču viņš ir uzsvēris reliģiskā pārdzīvojuma nozīmi.² Izjūtu sasaukšanās sakņojas Dieva klātbūtnes pārdzīvojumā. Tomēr F.Bārdam šis pārdzīvojums nav balstīts kristīgajā atziņā. F.Bārdas dzeju cikls “Mans Dievs” tapis, poētiski sintezējot Austrumu garīgās mācības ar platoniskās tradīcijas idejām, kas sasauca arī ar jauno laiku dzejnieku darbos ietvertajiem motīviem.

Pirmajā krājuma dzejolī “Dzīvības kokam” *filozofiskā monisma* iemiesošanai izmantots mītiskais *Dzīvības koka* motīvs. Tieši mītu F.Bārda uzskata par augstāko dzejas tēla pakāpi.³ Mītu motīvi ir īpaši nozīmīgi Eiropas romantiķu un simbolistu daiļradē.⁴ Filozofiski mīta nozīmi mūsdienu cilvēka domāšanā pamato V.Vunts. Jau minēts, ka F.Bārda ir interesējies par viņa darbu “Mīti un reliģija”. V.Vunts nevienādo mītu un reliģiju, bet uzskata, ka mītiskā domāšana pastāv jau pirms reliģijas un dod spēku apziņai. Mīts saglabā idejas par pārpasaulīgo, par pēcnāves esamību, tādēļ reliģija ir vispastāvīgāk saistīta ar mitoloģiskiem elementiem.⁵

---

¹ Piemēram, kristīgā mistiķa un dzejnieka Svētā Simeona Jaunā Teologa (*Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος*, 949–1022) himnā “Mistiskā lūgšana Svētajam Garam” (krājumā “Dievišķās mīlestības himnas” (*Ἕμνονες τῆς Θείας Αγάπης*), 980–1022): *Tu nekur nevari paslēpties, jo Tu visu piepildi ar savu godību. Tu nekad neesi slēpies ne no viena, bet mēs vienmēr slēpjāmies no Tevis, negribot Tev tuvoties. Kur gan Tu varētu paslēpties, jo Tev nav savas atpūtas vietas? Vai kāpēc lai Tu būtu slēpies, jo Tu nenovērsies ne no viena (...)?* Autores tulkojums. Citēts no: An Invocation to the Holy Spirit – St. Symeon the New Theologian. Transl. by Kallistos Ware. *WordPress.com. Martin Turner's Weblog*. [Ievietots: 29.11.2009.] <https://mvlturner.wordpress.com/2009/11/29/an-invocation-to-the-holy-spirit-%E2%94%8-st-symeon-the-new-theologian/> [Skatīts: 25.11.2023.]

Interesanti, ka svētā Simeona garīgajā dzīvē īpaša nozīme ir jau minētās pārilaicīgās gaismas (pareizticīgo tradīcijā – neradītās gaismas) redzējumam. Viņa himnās (arī “Mistiskajā lūgšanā Svētajam Garam”) Dievs ir saukts par Gaismu un Dzīvību – apzīmējumus, kas ir nozīmīgi F.Bārdas dzejā.

² Bārda, Fricis. *Raksti*, 1. sēj., 373. lpp.

³ Turpat, 562. lpp. Mīta kā mākslas koncepta sīkāks iztirzājums neietilpst promocijas darba temata ietvaros.

⁴ D.Ģeibaka norāda uz V.Ivanova dzejoļa “Driādas” (*Driady*, krājumā “Caurspīdība”) reminiscencēm F.Bārdas dzejolī “Dzīvības kokam”. Sk.: Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 106.–107. lpp. Kaut gan nevar droši apgalvot, ka tās ir reminiscences, jāatzīst tuvas motīvu paralēles. Arī V.Ivanova dzejolī Dzīvības koks iemieso visas esamības pārilaicīgo vienotību, pasaules dvēseli: *Tā Koks noslēpumainais aug ar vienu dvēseli / No valgās, dziļās mūžības, / Ietērpts pasaulu visur jūtamaļā pavasarī / Visuma zvaigžņveidīgajās lapās: / Rau, Dzīves Koks tā zied ar vienu dvēseli.* [Originālā: *Tak Drevo taynoe rastet dushoj odnoj / Iz vlazhnoj Vechnosti glubokoj, / Odetoe mirov vsechuvstvennoj vesnoj, / Vselenskoj listvoj zvezdnookoj: / Se, Drevo Zhizni tak cvetet dushoj odnoj.*] Ivanov, Vjacheslav. *Driady. Literatura*. <http://ivanov.lit-info.ru/ivanov/stihi/prozrachnost/driady.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]

Paralēles ar V.Ivanova dzeju ir saskatāmas arī F.Bārdas dzeju ciklā “Dafnis un Kloja”. Sk.: Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 96.–98. lpp.

⁵ Fahrenberg, Jochen. Wilhelm Wundts Kulturpsychologie (Völkerpsychologie): Eine Psychologische Entwicklungstheorie des Geistes, 2016. *FreiDokplus. Universitäts Bibliothek Freiburg*. <https://freidok.uni-freiburg.de/> [Skatīts: 25.11.2023.]

Apcerē “Prāts un mūžības jautājumi” F.Bārda reflektē vārdus no Džordža Bairaona (*George Gordon Byron*, 1788–1824) poēmas “Manfreds”: “Atziņas koks nav Dzīvības koks”.¹ Šis motīvs Dž.Bairaona darbā sakņojas pazīstamajā Bībeles stāstā par pirmo cilvēku grēkā krišanu. Dzīvības koks aug Ēdenes dārza vidū blakus laba un ļauna atziņas kokam, resp., Atziņas kokam. (1. Mozus grām. 2, 9) Ēdot no tā augļiem, var dzīvot mūžīgi. To var interpretēt kā mūžīgās dzīvības simbolu. Jaunajā Derībā dzīvības koks aug jaunajā Jeruzalemē, debesu pilsētā. (Jāņa atklāsmes grām. 22, 2)²

Seno reliģiju pētnieki uzskata Dzīvības koku par vienu no Pasaules jeb Kosmiskā koka veidiem. Kosmiskais koks ir fundamentāls arhetips senās pasaules mitoloģiskajās un reliģiski filozofiskajās tradīcijās. M.Eliade norāda uz priekšstatu par kosmosu kā dzīvu organismu, kas periodiski atdzimst, tādēļ tas tiek iztēlots milzu koka veidolā.³ Kosmiskā koka (tāpat kā kosmiskā kalna) simbolika atspoguļo gan visa Visuma, gan Visuma centra priekšstatus.⁴ Dž.Boldoks atzīst: “**Simboliskais “Dzīvības koks”** [izcēlums autora – I.M.] (..) simbolizē visu dzīvību. Kā Kosmiskais koks tas vienlaikus ir centrālā ass un visa apkārtniņķojošā izpausmes sfēra.”⁵ “Šis koks liedē vienā veselumā visu dzīvībā pulsējošo pasauli.”⁶

Dzīvības koka motīvs parādās jau F.Bārdas pirmajā krājumā “Zemes dēls”, taču šaurākā nozīmē. Dzejnieks tajā ietvēris savas dzīvības cīņu ar nāvi, kurā viņš paredz sakāvi.⁷ Krājumā “Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam” šis motīvs iegūst pretēju jēgu. Pazīstamajā dzejolī “Dzīvības kokam”⁸ tas ir Kosmiskais koks, visas esamības modelis un līdz ar to apzīmē Dievu, jo visa esamība ir Dieva izpausme, tādējādi Dievs ir visas esamības manifestācija. R.Elstiņa secina: “Dzīvības koks ir mūžības noteicējs, nevis tās ietverts. (..) Dzīvības koks ir ekvivalents Dievam, kura Radītāja aspektu pauž jaunu pasaulu veidošanās, pumpurs (..), Dzīvības koks ietver pasaules uzturētāja funkciju (..), tāpat tas ir arī transformējošais Dievs.”⁹ Sasaistē ar nākamo krājuma dzejoli

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*, 1. sēj., 344. lpp.

² Sal. promocijas darba 87., 100. lpp.!

³ Eliade, Mirča. *Sakrālais un profānais*, 128. lpp. Kosmiskais koks “iemieso universālo pasaules koncepciju (..), palīdz saistīt vispārīgos bināros jēdzieniskos pretstatus (..)”. *Mitoloģijas enciklopēdija*, 268. lpp. Tā formas ir Dzīvības koks, Atziņas koks, Saules koks, Svētais koks, retāk Nāves koks. J.Kursīte raksturo šo simbolu latviešu folklorā kā visaptverošu pasaules modeli, “kas, ar stumbru atrazdamies centrā, ar lapotni, saknēm un galotni ietver visu pasauli.” Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 202. lpp. “Tā augšējā daļa – galotne – ir dievību un putnu mītnes zona un saistās ar debesīm. Vidējo daļu, kam atbilst zeme, apdzīvo cilvēki, meža zvēri un mājlopi. Apakšējā daļā (tai atbilst pazeme) mīt rāpuļi, zivis, kukaiņi, peles, un tā asociējas ar viņsauli.” Kursīte, Janīna. *Latviešu folklorā mītu spogulī*, 430. lpp.

⁴ Turpat, 43.–44. lpp.

⁵ Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*, 34. lpp.

⁶ Bikova, Skaidrīte. Ticības princips mītā. *Ceļš* 1 (44), 41. lpp.

⁷ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 121. lpp.

⁸ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 5. lpp.

⁹ Elstiņa, Rita. Dzīvības eksistenciālais pārdzīvojums Friča Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam I*, 57.–58. lpp.

“Mans Dievs” šis motīvs veido (apzinātu vai neapzinātu) asociatīvu saikni un vienlaikus polemiku ar latviešu folkloras motīviem par Pasaules koka meklētājiem un neatradējiem¹ – to nav jāmeklē, jo tas ir visur.

Pirmajā F.Bārdas krājumā debesis un zvaigznes parādās galvenokārt kā poētiski simboli cilvēka tieksmei pēc mūžības un bezgalības, arī pēc dievišķā, bet šīs ilgas tikpat kā nav ietvertas kosmogoniskos priekšstatos. Otrajā krājumā kosmogoniskam bezgalības un mūžības atainojumam ir būtiska nozīme, līdzīgi kā Raiņa, R.Blaumaņa u.c. tā laika dzejnieku darbos. Cilvēces jaunapgūtās kosmiskās zināšanas padziļina visas esamības mērogu filozofisko apjēgsmi un dzejā savienojas ar garīgo dimensiju:

*Tev saulēm pilni zied visi zari. / Tev galotnēs šūpojas zvaigžņu bari.*²

F.Bārdas dzejoļa “Dzīvības kokam” melnraksta variantā sākotnēji ir iekļauts motīvs, kas vēlāk pārceļojis uz dzejoli “Mūžības aijās”:

*Un, zariem līgojot, rasa kad birst – / pasaules jaunas rodas un irst – –*³

Vēlāk šīs rindas labotas, vairāk akcentējot nevis esamības iznīcīgo, bet radošo un topošo aspektu:

*Un, zariem līgojot, rasa kad laistās, / pasaules jaunas rīst mirdzoši skaistas – –*⁴

Apcerē “Māksla un filozofija” F.Bārda uzsver, ka “kosmiskā sajūta ir visdiferencētākais un visvērtīgākais cilvēka garīgais piedzīvojums vispār, bet priekš mākslinieka it sevišķi (...)”⁵ Šo atziņu varētu būt ietekmējušas dzejniekam tuvā Renesanses domātāja Dž.Bruno atklāsmes. A.Rīla grāmatā “Ievads tagadnes filozofijā” F.Bārdas tulkojumā uzsvērts, ka Dž.Bruno ideja par Visuma bezgalību laikā un telpā viņam pašam ir reliģiskas sajūsmas un aizgrābtības objekts: “(...) zinātniskai patiesībai jāaizskar un jāpiepilda visa mūsu būtība, jāpievēršas netikvien prātam, bet jāsaplūst ar visu dvēseles dzīvi.”⁶ Pasaules, resp., kosmosa bezgalība ir “vadošā ideja un pamatdoma viņa [Dž.Bruno] filozofijā.”⁷ A.Rīls uzsver, ka zinātne [t.i., 19. gadsimta zinātne – I.M.] ir apstiprinājusi to, ko

---

¹ Latviešu tautas dziesmās viens no Kosmiskā koka veidiem ir Saules jeb Austras koks. Meklētāji velta savu mūžu tā “kociņa” meklēšanai, kurā saule lec, tātad esamības centra, būtības meklējumiem: *Jauni puīši veci tapa, / to kociņu meklēdami*. LD 33786. *Latvju Dainas*. Sakopojis Krišjānis Barons. 5. sēj. – Petrograda: Krievijas Imperatoriskā Zinātņu Akadēmija, 1915., 348. lpp. Mērķis paliek nesasniegts; tas pārsniedz cilvēcisko iespēju robežas.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 5. lpp.

³ RTMM 115971/1 F.Bārd. R 3/3. Rokraksts. Bārda, Fricis. *Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam*.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 5. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 321.–322. lpp.

⁶ Rīls, A. [Aloīzs Ādolfs]. *Ievads tagadnes filozofijā*, 16.–17. lpp.

⁷ Turpat, 18. lpp.

Dž.Bruno savā garā skatījis kā pasaules “gleznu”.¹ Dzejolī “Dzīvības koks” F.Bārda to pārvērs atpakaļ poētiskā “gleznā”, kas uzrunā dvēseli.

Arī mūžības tēls dzejolī “Dzīvības kokam” ir ieguvis mītisku, arhetipisku veidolu. Tas ir loks, kas guļ ap bezgalīgā Dzīvības koka barojošajām saknēm:

*bezgala tumšs un bezgala spožs, / kā čūska, kas pati savu asti kož.*²

Mītiskajos priekšstatos ap Dzīvības koka saknēm bieži guļ čūska.³ Tas ir sens duālistisks simbols, kas ietver gan labā, gan ļaunā izpausmes un var simbolizēt, no vienas puses, dievību, radīšanu un dziedināšanu, no otras puses – ļaunumu, kaitējumu un iznīcību.⁴ Vairāku seno tautu mītos čūska saistās ar kosmogoniju, pasaules radīšanu un pirmsākumiem.⁵

Daudzu tautu mitoloģijā ir pazīstams tā sauktais *urobors* – čūska, kas kož savu asti. Šis tēls simbolizē noslēgtu mūžības apli, kas mītiskajā apziņā ietver cikliskā laika priekšstatu.⁶ F.Bārda lieto “mūžības loka” jēdzienu. Jaunajos laikos to aktualizē vācu filozofs Artūrs Šopenhauers (*Arthur Schopenhauer*, 1799–1860): “Vienmēr un visur dabas simbols ir aplis, jo tā ir atgriezeniskās kustības shēma, šī kustība patiešām ir pati vispārējākā forma dabā (..).”⁷

Pretēji vairāku dzejnieku uztverei, kas saredz bezgalīgo Visumu kā biedējošu tēlu,⁸ F.Bārda to neuzlūko ar šausmām, bet uzsver bezgalības un mūžības skaistumu, piešķirot šim motīvam dvēselisku siltumu. Atšķirībā no dzejoļa “Pēdējs mērķis”, kā arī no Aspazijas un Raiņa dzejai raksturīgajiem motīviem, šajā cikliskajā pasaules ainā nav uzsvērtas simboliskās attīstības spirāles

---

¹ Turpat, 19. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 9. lpp.

³ *Mitoloģijas enciklopēdija*. 1. sēj., 81. lpp.

⁴ Barovskis, Ingus. *Htoniskā pasaule latviešu folklorā: laiks un telpa*, 89. lpp.

⁵ *Mitoloģijas enciklopēdija*. 1. sēj., 298. lpp.; *Mitoloģijas enciklopēdija*. 2. sēj., 36., 160., 185. lpp. Sal.: Hansen-Löve, Aage A. *Mifopoeticheskiy simvolizm*, 122.–123. lpp.

⁶ Tas simbolizē laika un dzīves nepārtrauktību, pretstatu vienību, visas esamības vienotību, pašatjaunošanos. Urobors pazīstams gan Rietumu, gan Austrumu simbolikā. Sk.: Cirlot, Juan. *A Dictionary of Symbols*, p. 246.–247. Sal.: Aplis. *Mitoloģijas enciklopēdija*. 1. sēj., 26. lpp.; Hansen-Löve, Aage A. *Mifopoeticheskiy simvolizm*, 122.–123. lpp.

⁷ Arthur Schopenhauer über Natur – Urkraft – Wille. Der Kreislauf der Natur (1871). Citēts no: *Arthur Schopenhauer Studienkreis*. Schopenhauer Lexikon. Autores tulkojums.

<https://www.arthur-schopenhauer-studienkreis.de/index.html> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁸ Spilgts piemērs latviešu klasiskajā literatūrā ir R.Blaumaņa dzejolis “Mūžība”. Sk.: Blaumanis, Rūdolfs. *Kopotī raksti*. 6. sēj., 88.–89. lpp. Arī K.Skalbi dažkārt mūžības “vēsums baida”. Skalbe, Kārlis. *Kopotī raksti*. 5. sēj., 440. lpp.

D.Ģeibaka norāda, ka tieši tāds pats mūžības simbols kā F.Bārdas dzejolī “Dzīvības kokam” atrodams jau minētajā K.Bal'monta dzejolī “Dvēselēs ir viss”. Sk.: Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 106. lpp.

Urobora simbols dzejolī ir biedējošs: *Bet zīme tava, baismais Mūžības simbols, Gredzenveidīgā čūska!* [Originālā: *No znak tvoj, strashnyj simvol Vechnosti, / Kol'ceobraznaja zmeja!*] Bal'mont, Konstantin. V dushah est vsjo. *Literatura*.

<http://balmont.lit-info.ru/balmont/stihi/goryaschie-zdaniya/stih-41.htm> [Skatīts: 25.11.2023.] Autores tulkojums.

Vienlaikus pētniece D.Ģeibaka akcentē minēto piemēru emocionālās nokrāsas atšķirību: “Bārdas dzejoļa himniskajai noskaņai, protams, nepieņemams ir epitets, kuru K.Bal'monts lieto mūžības simbola apzīmējumam.” Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 106. lpp.

ideja, kurā “īk loks uz augšu aizved”.¹ Dzejoļa koptēls ir nemitīgu maiņu plūsma, kas mūžības lokā vienmēr atgriežas pie sava dievišķā avota.

Čūskas tēls blakus Dzīvības koka tēlam vienlaikus asociatīvi saistās ar iepriekš minētā Bībeles stāsta turpinājumu – čūskas veikto cilvēku kārdināšanu, viņu grēkā krišanu un izraidīšanu no paradīzes. (1. Mozus grām. 3) Vecās Derības stāstā Dievs izraida cilvēkus, baidoties, ka viņi ēdīs arī no dzīvības koka un, grēkā krituši, dzīvos mūžīgi. Kristīgajā simbolikā čūska parasti ir ļaunuma un tumsas iemiesojums.² F.Bārda, mūžības simboliski arhetipiskajā personifikācijā saistot dievišķo pirmsākumu ar čūsku, atgriežas pie divpusējās nozīmes, kāda šim simbolam ir seno tautu mītiskajā apziņā.³ Šis loks ir vienlaikus bezgala tumšs un spožs, tātad nediferencēti ietver sevī visus esamības aspektus – labo un ļauno, noslēpumaino un atklāto, bezgalīgo un niecīgo. Tas viss tiek harmoniski pieņemts. Tāpat kā dzejolī “Mans Dievs” tā ir filozofiskā monisma spilgta izteiksme.

F.Bārdas tulkotajā A.Rīla grāmatā “Ievads tagadnes filozofijā” atreferēti B.Spinozas vārdi: “Tas pats radītājs spēks, kas rada savas būtības pilnumu neskaitāmajās pasaulēs, ir arī katrā individuā bezgalībā zūdošo attīstību avots.”⁴ Šī attīstība dzejolī iemiesota ikvienas daļiņas “atraisīšanās” motīvā. Cilvēks uzrunā savu Dievu – Dzīvības koku:

*ak, paklausies jel, / ko šajā sīkajā zariņā sīc / Tavs vismazākais pumpurīts: / viņš grib tikt atraisīts! /
Caur Tavu spēku tikt atraisīts!*⁵

R.Elstiņa uzsver *atraisīšanās motīva* nozīmību F.Bārdas dzejā: “Dievs – Dzīvības koks ir spējīgs atbrīvot un ļaut iepazīt mūžību, kļūt par tās apzinātu daļu (...).”⁶ Šajā iesaistē cilvēka niecības apziņa kosmiskajos mērogos zaudē ierasto traģisma pieskaņu, iegūstot apliecinošu un aktīvu raksturu.⁷ Šī attīstības un līdzdalības iespēja ir dāvana, ar kuru visur esošais Dievs ir apveltījis ikvienu radību. Neizdalot sevi no kopības, cilvēks lūdz savas esības iespēju pilnīgu realizāciju:

¹ Rainis. *Ave sol!* (1910). *Kopotī raksti*. 2. sēj., 52. lpp.

² Boldoks, Džons. *Kristietības simbolika*, 103. lpp.

³ Arī Bībelē čūskas tēlam var būt divpusēja nozīme. Tas parādās pozitīvā nozīmē, piemēram, 4. Mozus grām. 21, 5–9; Jāņa ev. 3, 14–15. Tā kā negatīvās nozīmes ir pārsvarā, vēlāk kristīgajā tradīcijā nostiprinās šī simbolika.

⁴ Rīls, Aloīzs. *Ievads tagadnes filozofijā*, 18. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 5. lpp.

⁶ Elstiņa, Rīta. Dzīvības eksistenciālais pārdzīvojums Fricis Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam I*, 58. lpp.

⁷ Dzejolī “Dzīvības kokam” var saredzēt paralēles arī ar R.M.Rilkes dzejas rindām no cikla “Stundu grāmata”. Tās ietver gan metaforiskais Dieva klātbūtnes tēlojums, gan sekojošais cilvēka “atraisīšanās” motīvs: *mans Dievs ir tumšs un kā tīkls no simt saknēm, kas dzer klusumā. / Tikai es izceļu sevi ārā no viņa siltuma, / vairāk es nezīnu, jo visi mani zari / dziļi lejā atpūšas un šūpojas.* [Oriģinālā: *mein Gott ist dunkel und wie ein Gewebe / von hundert Wurzeln, welche schweigsam trinken. / Nur, daß ich mich aus seiner Wärme hebe, / mehr weiß ich nicht, weil alle meine Zweige / tief unten ruhn und nur im Winde winken.*] // *Das Stunden-Buch* by Rainer Maria Rilke. *The Project Gutenberg. e-book.* <https://www.gutenberg.org/files/24288/24288-h/24288-h.htm> [Skatīts: 25.11.2023.] Autores tulkojums.

*Ak, Tavām ziedošām saulēm līdz, / mūžīgas gaismas apveltīts, /
ziedēt viņš grib un tikt atraisīts / saulei un zvaigznēm, un mūžībai līdz.*¹

D.Ģeibaka, norādot uz vairākiem F.Bārdam raksturīgiem motīviem, kuros kosmiskie priekšstati saistīti ar ziedu un ziedēšanas metaforām, secina:

“Asociācija, kas saista kosmosu un bezgalību ar puķu ziedēšanu (..), sevī ietver kosmosa dzīvības un esamības skaistuma poētisku skatījumu. (..) Esamības un jūtu (..) pārpilnības izjūta atspoguļojas šai pārsteidzoši precīzajā tēlā; vajadzētu ļoti daudz vārdu, lai šo izjūtu aprakstītu citādi: visa esošā harmonijas un skaistuma izjūta, esības laimes, bet vienlaicīgi arī skumju izjūta un reizē – pilnīga atdeve dzīvei, jūtām un arī – nāvei, un vēl daudz kā cita. Šāda (..) pilnības izjūta Bārdam kā māksliniekam ir ļoti raksturīga.”²

Dzejoli “Es” Dieva metafora ir zieds, bet “vismazākajam pumpurītim” Dzīvības koka zaros atbilst “zieda puteklīts” pazīstamajās rindās:

*ne puķe, ne lapa, ne zieds es, ne zars, (..) / es esmu tik sīks zieda puteklīts, /
kas, mūžības vēju nests, lido un trīc.*³

No protesta pilnās apziņas par cilvēku kā “puteklīti un knislīti” Dieva un mūžības priekšā (“Cīņa ar eņģeli”)⁴ dzejnieks ir nonācis pie šī motīva transformācijas uz “zieda puteklīti”, t. i., ziedputeksni, Dzīvības daļiņu, kas spēj apputeksnēt. Te varētu būt slēpti ietverta līdzradīšanas ideja, kas Aspazijas dzejā uzsverta tiešā tekstā.⁵

Neaptveramo mūžības mērogu izjūtu iemieso jau minētā *Kosmiskā koka* motīva it kā ieslēptā variācija dzejoļa “Mūžības aijās” noslēgumā:

*Vēroju mūžības aijās, / mirdzoša rasa kā birst. / Nava tā rasa – tās saules, / aizdegas, pamirdz un –irst*⁶

Kontekstā ar dzejoli “Dzīvības kokam” un dzejoļa “Mūžības aijās” iepriekšējiem pantiem, kuros dzejnieks vēršas pie visur esošā Dieva, šajās rindās var saredzēt Dieva kā Kosmiskā koka tēla turpinājumu – saules no tā pilnajiem zariem visu laiku birst kā rasas lāses. Kosmiskās “iršanas” motīvs saista sauļu iziršanu ar dvēseles iziršanu krājuma nākamajā dzejolī “Izirusi dvēsele”. Krājuma dzejas motīvu kopainā kosmiskās “krišanas” motīvi (“kā zvaigzne (..) krīt, tā krītu arī es”)⁷

F.Bārda kosmiskajos mērogos sevi sajūt vēl sīkāku, bet vienlaikus neizdala no kopības, tādēļ dzejoļa koptēls veidojas gaišāks un aktīvāks. Dzejoli “Dzīvības kokam” un “Es” veido gan paralēles, gan savdabīgu (apzinātu vai neapzinātu) polemiku ar citētajām R.M.Rilkes rindām, piešķirot metaforām plašāku kosmisko dimensiju.

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 5. lpp.

² Ģeibaka, Daina. *Tropi Friča Bārdas dzejā*, 65.–67. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 8. lpp.

⁴ Sal. promocijas darba teksta 149. lpp.!

⁵ Sal. promocijas darba teksta 82.–84., 96.–97. lpp.!

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 9. lpp.

⁷ Turpat, 104. lpp.

sabalsojas ar kosmisko “iršanu” – kā saules irst, tā arī dvēseles un sapņi.¹ Procesi Visumā un cilvēkā ir viena veseluma izpausmes.

Var saredzēt paralēles starp dzejoļa “Mūžības aijās” un J.Poruka dzejoļa “Dievs” noslēguma rindām. J.Poruka dzejolis izteic to pašu ideju un beidzas tieši ar to pašu vārdu:

*Dievs nāk. Un viss, kas vecs, tad mirst. / Viss izdzīvotais zūd un irst.*²

J.Poruka iezīmētā esamības aina ir skarba. F.Bārda šos nemitīgos maiņu procesus Visumā tēlo nevis kā kosmisku katastrofu, bet kā maigas “mūžības aijas”, ritmisku esības plūsmu, kas auklē atkal jaunu dzīvību. Izirušās saules un izirušās dvēseles dod vietu jaunām. Vienlaikus arī pašu “iršanu” Dzīvības koka kontekstā var interpretēt nevis kā nebūtību, bet kā pārveidi.³

Jau minētajā P.Dālkes grāmatā “Esejas par budisma izpratni” F.Bārda ir pasvītrojies rindkopu: “Pasaule balstās uz mani, tāpat kā es uz tās, Dievs balstās uz manis, tāpat kā es balstos uz viņu (..).”⁴ Kosmiskā sajūta, no vienas puses, rada cilvēkā atziņu par savu “pumpurīša” un “puteklīša” niecību Visuma bezgalības priekšā. No otras puses, tieši visas esamības vienotība Dievā piešķir jēgu katrai vissīkākajai daļīnai, kas caur viņa radošo spēku grib tikt atraisīta nerimtīgajā esības maiņu plūsmā.

2.2.6. Kristīgi ievirzīto motīvu attīstība

Tomēr šāda panenteistiski monistiska pasaules izpratne nav konsekventa visos F.Bārdas dzejoļos. Paralēli ir radušies daži dzejoļi, kuros, salīdzinot ar pirmo krājumu, ir vairāk izvērsti *kristīgie* motīvi. Dzejolis “Svešā dievnamā” (1917), kas tēlo poētiski spilgtu ainu pareizticīgo baznīcā, pirmo reizi publicēts neilgi pirms panenteistiskā cikla “Mans Dievs”.⁵ Tas ir vienīgais F.Bārdas dzejolis, kurā tieši attēlots Kristus. Sižetiskais vēstījums tapis Pirmā pasaules kara notikumu iespaidā. F.Bārdas attieksme krasi atšķiras no R.Blaumaņa attieksmes, kurš savā satīriskajā dzejā ironizē par pareizticību.⁶ F.Bārda ar cieņu un pietāti izturas pret sev svešajām pareizticīgās baznīcas tradīcijām. Dzejoļa sākumā autors raksturīgos tēlos iezīmē dievnamā valdošo godbijīgo atmosfēru:

---

¹ Sal. turpat, 10., 162. lpp.

² Poruks, Jānis. *Kopotī raksti*. 15. sēj., 94. lpp.

³ F.Bārdas tulkotajā A.Rīla grāmatā atreferēti B.Spinozas vārdi: “Par neko nekas nepaliek; viss kļūst par visu. Mēs paši un lietas, kuras par savām saucam, nākam un zūdam, un atgriežamies atkal (..).” Rīls, Aloīzs. *Ievads tagadnes filozofijā*, 18. lpp.

⁴ Oriģinālā: “(..) die Welt beruht auf mir, wie ich auf ihr, der Gott beruht auf mir, wie ich auf ihn (..).” Dalke, Paul. *Aufsätze zum Verständnis des Buddhismus*, 65. lpp. Autores tulkojums.

⁵ Pirmpublicējums: *Lūdums*, 08.01.1917., 7. nr.

⁶ Blaumanis, Rūdolfs. *Kopotī raksti*. 6. sēj., 272.–273. lpp., 360. lpp. Protams, jāņem vērā, ka F.Bārdas dzejolis tapis citā vēsturiskajā kontekstā.

*Tīk svešā dievnamā man dažkārt iegriezties, / kur svētbildes ar skumjām sejām laistās rotās, /
starp svecēm priesteri mirdz rizās sudrabortās; / kur dziesmām vīrakdūmos saldi šūpoties.¹*

Dievnamā ir ieradušies no frontes nākuši Krievijas impērijas armijas karavīri. F.Bārda tobrīd pilnībā atbalsta viņu cīņu pret iebrukušo vācu karaspēku. Vistālākajā stūrī smagi ievainots karavīrs pazemīgi lūdzas, “kaut redzams tam tik biedru plecu pelēks mūris.”² Viņš nespēj pats tikt līdz Kristus svētbildei, lai aizdegtu pie tās sveci, tādēļ lūdz savu mazo sveces galiņu biedriem padot uz priekšu:

*Un pēdjā roka kad to sniedz uz altāri, / man šķiet, ka Lielais Cietējs mirdzā sakustētos, /
ka svecītei šai pretim sniegtu pirkstus svētos, / ar gaišu glāstu mājot tam – tur tumšā stūrītī.³*

Šajā ainā uzsvērta bībeliskā doma, ka Kristus ievēro “vismazākos”: cietējus, nabagos, malā nostumtos. Vienlaikus tas savienojas ar kareivju biedriskuma tēlojumu. Autors te ataino vienkārša cilvēka ticību. Tā nav viņa paša ticība, jo viņš atrodas “svešā” dievnamā. Taču tā ir ticība, kas aizkustina un iedvesmo dzejnieku.

Vienkāršā cilvēka ticības motīvs iemiesots arī dzejolī “Kā debesis atveras”. F.Bārda nācis no apvidus, kurā savulaik ir bijusi aktīva hernhūtiešu kustība. Viņa ģimene gan, cik zināms, nav tai piederējusi.⁴ Tomēr garīgā atmosfēra, kādu Brāļu draudžu klātbūtne veidojusi sabiedrībā, ir iespaidojusi arī dzejniekus, kas nav ar to tieši saistīti. Šīs garīgās gaisotnes atskaņas var saredzēt F.Bārdas dzejā. Brāļu draudzei raksturīgā personiskā atklāsme ietverta dziļi ticīgas lauku sievietes pārdzīvojuma atainojumā:

*Veca, sirma māmuliņe, / kurai Dieviņš augšā – viss, / stāsta man, ka kādreiz viņai /
atvērušās debesis. (..) / bezgalīga gaismas jūra, / it kā tūkstots saulēs gaiss...(..) /
Pēkšņi viss tad atkal dzisis, / iziris, kā sapnis irst. / Svēta atmiņa tik sirdī, / kuru mūžam neaizmirst. –⁵*

Dzejnieka aprakstītā aina ir spilgts piemērs jau minētajam pārļaicīgās gaismas redzējumam, kas raksturīgs visu reliģiju pārstāvju liecībām. Tradicionālā baznīca netiecas pēc šādiem ekstātiski mistiskiem pārdzīvojumiem, dažkārt pat noliedz tos, tādēļ varētu izteikt drosmīgu pieņēmumu – šeit aprakstītā māmuliņe ir bijusi Brāļu draudzes locekle vai vismaz stāvējusi tai tuvu.

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 225. lpp.

² Turpat.

³ Turpat, 226. lpp.

⁴ Pētnieks Pāvels Štolls atzīst, ka F.Bārdas biogrāfiskā saikne ar Brāļu draudzi nav skaidra, bet idejiski šī kustība dzejnieku noteikti ir iespaidojusi, īpaši no iekšējās dievbijības viedokļa. Sk.: Štolls, Pāvels. *Latviešu kultūra un brāļu draudze*. Latviešu kultūras tradīciju čehu konteksti XVII–XX gs. – Rīga: Mansards, 2016., 212. lpp.

⁵ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 162. lpp.

Autors gan ir mazliet skeptisks pret šādu ārēju redzējumu, taču atzīst, ka arī pats šo izjūtu piedzīvojis iekšēji – savā sirdī. Šajos brīžos cilvēks iegūst garīgu apskaidrotību un spēj izprast dziļākās esības patiesības nevis ar prātu, bet iekšējas atklāsmes ceļā:

dzīves mīklas mūžīgās / kā no miega mostot pēkšņi / gara acīm atveras. / Viss tik dziļi apskaidrojies, / vienkāršs, saprotams un gaišs. / Prāts kā apstulbis, kā mulsis / parādību garām laiž.¹

Pēc tam šī izpratne atkal zūd, tikai sirdī paliek sajūta par iekšējo debesu atvēršanos.² *Sapņa iziršanas* motīvs atkārtoti frāzi no “Zvaigžņu meitas” cikla. Toreiz sapņa iršana sasaistīta ar dvēseles iršanu.³ Šeit šis motīvs iegūst jaunu spēka dimensiju – “svētā atmiņa” dod dvēselei garīgu pamatu.

Mūžīgo mīklu motīvs saista šo dzejoli ar senāk sarakstīto dzejoli “Mūžīgās mīklas”, kurā “prāts apjūk” cilvēkam neatbildamo jautājumu priekšā. Šo šaubu vietā tagad ir nākušas atbildes, kas nav ietveramas jēdzienos un vārdos.

Rakstā “Prāts un mūžības jautājumi” F.Bārda, atsaucoties uz A.Bergsona atziņām, īpaši uzsver, ka garīgajām patiesībām nevar pietuvoties prāta ceļā.⁴ Tāda pati attieksme vienlīdz raksturīga gan piētisma un hernhūtisma, gan agrīnās liberālteoloģijas izpratnei.⁵ Tā izaugusi no viena avota – pretreakcijas luteriskajai ortodoksijai un teoloģiskajam racionālismam, lai gan ar krasi atšķirīgu izpratni kristoloģijas jomā. Arī Austrumu reliģijas uzsver garīgas atklāsmes vērtību un nepieciešamību atbrīvoties no prāta ierobežojumiem. Tādēļ šajā dzejolī ietverto atziņu, protams, nevar vienkāršoti saredzēt tikai kā hernhūtisma ietekmi.

Tomēr F.Bārdas dzejai raksturīgā personiskā attieksme pret Dievu, kurš “dziļi dvēslē mīt”,⁶ dievišķās klātbūtnes pārdzīvojums, ticības saistīšana ar sapņiem un sakāpinātām jūtām, nojausma, ka garīgās realitātes pieredze zemes dzīvi padara nesvarīgu, – tas viss liecina, ka atsevišķos aspektos viņam ir bijusi tuva Brāļu draudzes dzīves izjūta.

Dažos dzejoļos parādās arī hernhūtismam īpaši nozīmīgie *sirdsšķīstības* motīvi. Dzejolī “Bērza dvēsele” blakus filozofiski mistiskajai idejai par cilvēka un dabas dvēselisko saistību spilgti izpaužas arī Brāļu draudzes dzīves izjūtai raksturīgais “baltās dvēseles” tēls. Dzejas varonim

---

¹ Turpat, 163. lpp.

² “Viņš [F.Bārda] no savas dzīves mēdza stāstīt daudz gadījumu, kad intuīcijā viņam atvērušies daudz dziļāki atziņas avoti nekā kailā ārējā pieredzē un diskursīvā domāšanā.” Kundziņš, Kārlis. Manas atmiņas par Frici Bārdi. *Ceļš*. Gara dzīves mēnešraksts, 1946., 5. nr., 222. lpp.

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 15. lpp.

⁴ Turpat, 350. lpp.

⁵ Piemēram, pēc F.Šleiermahera domām, reliģija nav ne saprāta, ne gribas, bet jūtu lieta, absolūtas atkarības jūtas no Dieva un Visuma. Sk.: Maldonis, Voldemārs. *Evaņģeliskā dogmatika*, 296. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 17. lpp.

dzimstot, balta bērziņa dvēselīte ienāk pagalmā, ieplūst pa pavērto logu un noliecas pār šūpuli.

Nākamajā rītā bērziņš aiz loga ir nokaltis:

*viņš savu balto dvēseli / man tonakt atdevis. / Starp cilvēkiem nu eju / kā cilvēks, bet ar nē: /
man krūtīs baltas dainas / šalc bērza dvēsele.¹*

Te var saredzēt hernhūtismam raksturīgo motīvu – sirdsšķīstas personības iekšējo atsvešinātību no “pasaulīgu” cilvēku sabiedrības. Tiešiem vārdiem sirdsšķīstības motīvs F.Bārdas dzejā izteikts maz. Taču viņa slavenā lūgšana: *Lai zemei sāpes nav, / kad manas kājas to min,*² ir visspilgtākais apliecinājums tieksmei pēc sirds skaidrības. Interessants ir dzejoļa “Lūgšana” novietojums blakus dzejolim “Domas” krājuma sakārtojumā. Dzejolī “Lūgšana” dzejnieks ilgojas, lai dabas un cilvēka dvēseles vienotajā ainā nav sāpju, bet “Domas” veido antitēzi, uzsverot sāpju nozīmi garīgajā izaugsmē: *Tikai sāpēm šim līdz / Šķetinās tapšanas prieks.*³

Dzejolī “Gars un sāpes” garīgo pilnību slāpstošais gars paceļas pāri zemes dzīves “raibajai rotaļai”, pie zemes viņu saista nevis prieks, bet tikai tās “svētās sāpes”.⁴ Šīs izjūtas saskan ar kristīgajā tradīcijā, jo sevišķi hernhūtismā uzsvērto nepieķeršanos “pasaules priekiem”. Sāpju vērtības apliecinājums veido F.Bārdas īsā mūža pēdējo gadu dzejoļu paralēles ar Aspazijas pēdējo gadu dzejas motīviem, kā arī vairāku citu latviešu dzejnieku klasiķu atziņām.⁵

Dzejolī “Velēna” (1918) dziļākā tvērumā pārradīti divi motīvi, kas jau iepriekš izmantoti F.Bārdas dzejā: *zemes kā ražas devējas svētums* un *Svētais vakarēdiens*. Šo motīvu savienojums ieskanas jau pirmajā krājumā, kur dievmaizīte blakus latviskiem tēliem parādās kā arāja fizisko un garīgo slāpju poētisks simbols.⁶ Savukārt dzejolī “Līgavainis” Kristus asins upura vietā ir likts paša cilvēka upuris.⁷ Vēl 1912. gadā F.Bārdam zemes svētuma pārdzīvojums savienots ar folkloristisko Dieva tēlu.⁸ Dzejolī “Velēna” svaigi uzartās zemes un Svētā vakarēdiena motīvi sasaistīti dziļā sakrālā pārdzīvojumā. Skatoties zemes spēka pilnajā velēnā, dzejniekam prātā nāk:

*vecs vīns un maize vienkāršā, / un svētie vārdi, kuri staro /
dziļvecā gudrībā. Man tad / tīk velēnā spiest pieri kāri (...).*⁹

¹ Turpat, 157. lpp.

² Turpat, 11. lpp.

³ Turpat, 12. lpp.

⁴ Turpat, 16. lpp.

⁵ Sal. promocijas darba teksta 103.–104. lpp.!

⁶ Sal. promocijas darba teksta 137.–138. lpp.!

⁷ Sal. promocijas darba teksta 135.–137. lpp.!

⁸ Sal. promocijas darba teksta 144.–145. lpp.!

⁹ Turpat, 188. lpp.

Tā tad uzartas zemes svētums nav mazāks kā baznīcas rituālam. Saskaņā ar to liriskais varonis iemanto tādu pašu vienotības pārdzīvojumu ar dievišķo. Vienlaikus šī ir viena no nedaudzajām vietām F.Bārdas dzejā, kur viņš apliecina, ka arī Sv. vakarēdiena iestādīšanas vārdos saredz “dziļu gudrību”, sajūt svētuma pārdzīvojumu. Minēto dzejoļu salīdzinājums liecina par lielāku vēlmi iedziļināties vecajā “gudrībā” un atvērtību kristīgajam pasaules redzējumam, no kura viņš ir attālinājies aizrautībā ar jaunām reliģiski filozofiskām idejām. A.Upīts, kopumā atzinīgi vērtējot F.Bārdas dzeju, atzīmē, ka “vietām (..) ieskanas pavisam nmoderni vecās dziesmu grāmatas motīvi”.¹ Iespējams, varētu būt domāts tieši šis dzejolis, kas tapis dzejnieka īsā mūža nogalē.

E.Sūna min faktu, ka kara gados F.Bārda “speciāli” iegādājies Bībeli, kuru vakaros lasījis: “Bībele vispirms tam atgādinājusi senās mierīgās un klusās noskaņas uz laukiem, tēva mājās, atmodinājusi svētuma izjūtas, (..) pavērusi tos dvēseles dziļumus, kādus viņš meklējis visu savu mūžu.”² Tam piebiedrojies arī estētiskais moments, interese par Vecās Derības mākslinieciski vērtīgākajām vietām.³ Z.Mauriņa uzskata, ka “Bībele viņu saistīja vairāk kā dzeja ar brīnišķīgiem tēliem, nekā ar reliģiskām domām.”⁴

Tādēļ likumsakarīgi, ka otrajā krājumā turpinās *Vecās Derības stāsta* izmantojums sižetiskajā dzejā. Pasaules literatūras tradīcijā pazīstams motīvs ir jaunā Dāvida liras spēle ķēniņam Saulam (vecajā Bībeles tulkojumā Zaulam). Muzicēšana aizden Kunga uzsūtīto ļauno garu, kas ķēniņu moka, un Sauls par to Dāvidu iemīl. (1. Samuēla grām. 16, 14–23) Dž.Bairona dzejoļos “Sauls” (*Saul*)⁵ un “Mana dvēsele ir tumša” (*My soul is dark*), kā arī tā pazīstamajā M.Ļermontova atdzejojuma versijā “Mana dvēsele ir drūma” (*Dusha moja mrachna*)⁶ uzsvērtā Saula “apcietinātās” sirds nepieciešamība pēc apskaidrojošām asarām, ko spēj sniegt tieši dvēseli skaroša mūzika. F.Bārda acīmredzot šo dzeju ir zinājis un meklējis citu interpretāciju, lai gan Dāvida spēles un ķēniņa ciešanu apraksta detaļās var atrast kopīgus pavedienus ar iepriekš minētajiem darbiem.

---

¹ Upīts, Andrejs. *Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture*. Papildināts izd. – Rīga: D.Zeltiņa un A.Golta apg., 1921., 277. lpp.

² Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 103. lpp.

³ Turpat.

⁴ Mauriņa, Zenta. *Friča Bārdas pasaules uzskats*, 100. lpp.

⁵ Lord Byron. *Saul. PoetryVerse*. 158/291.

<https://www.poetryverse.com/lord-byron-poems/saul> [Skatīts: 25.11.2023.];

Lord Byron. *My soul is dark. PoetryVerse*. 119/291.

<https://www.poetryverse.com/lord-byron-poems/my-soul-is-dark> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁶ Dusha moja mrachna. Dzhordzh Bayron. Pervod: Mihail Lermontov. *Lit-Ra.su. onlayn biblioteka..*

<https://lit-ra.su/dzhordzh-bayron/dusha-moya-mrachna> [Skatīts: 25.11.2023.]

Viņa dzejolī “Dāvids Zaula priekšā” Bībeles sižeta jēga ir pilnībā apvērsta. Zauls sākumā ļaujās mūzikas iespaidam un sajūt vēlmi aizlidot kopā ar putniem, kas it kā atdzīvojušies uz atzveltnes pārsega. Taču bargais, nocietinātais valdnieks nespēj iekšēji pieņemt savas dvēseles slēptāko tieksmju atbrīvošanos. Vēlme palikt cietam ir spēcīgāka, un tas izpaužas mežonīgā niknuma lēkmē pret spēlmani. Viņš gānīdamies sviež Dāvidam ar šķēpu un pārrauj kokles stīgas. Zēns drebēdams aiziet:

*Un līdz viņam aiziet birzs šalcošā / un strauti, un saldās čalas, /
un debess, un palma plaukstošā, / un reibušās lakstīgalas.¹*

Tātad aiziet viss emocionālais, neracionālais, ārēji nelietderīgais, ko valdnieks sevī noliedz, bet kas ir dvēseles patiesā vērtība. Ganuzēna un ķēniņa tēlos iemiesotas gan mākslinieka un varas, gan sirds un prāta attiecības. F.Bārdas pasaules uzskatā būtisks ir racionālisma noraidījums.

2.2.7. Dvēseles nemirstības motīvu attīstība

F.Bārdas reliģiski filozofisko meklējumu kontekstā būtiska nozīme ir *cilvēka pēcnāves eksistences* motīvu attīstībai. Pirmskara posmā vēl turpināts pirmajā krājumā dominējošais motīvs par dvēseles dusēšanu kapā, vairāk uzsverot mieru un atpūtu pēc dzīves ciešanām. Bārenīte ilgojas atpūsties “māmuļas zemes” klēpī. Tomēr pūces vaidi virs kapa iezīmē arī nāves baigumu.² Dzejolī “Bērns un puķes” turpināts mirušā bērna motīvs. Dievs paņem bērna dvēselīti projām no zemes, lai viņa sirdsskaidrībai nebūtu jāsastopas ar pasaules skarbo realitāti.³

Jau minētajā dzejolī “Karā kautas dvēselītes” (1915) pārrādīti latviešu folkloras un mitoloģijas motīvi.⁴ Mēnessdārzi ir aizsaules dārziem radniecīgs tēls. Dzejolim ir vairāk patriotisks, nevis metafizisks raksturs, tādēļ to nevar uztvert burtiski kā uzskatu izteicēju par dvēseļu pēcnāves likteni. Tas parāda dzejnieka toreizējo ticību, ka viss kara laikā izdarītais ir mūžības priekšā attaisnojams. Patriotiski mērķi padara ikvienu no šīm dvēselēm “dzidru”. Šāda idealizēta, vienkāršota uztvere raksturo lielas tautas daļas sākotnējo noskaņojumu pirmajā kara gadā. Dzejolī “Mūžīgās mīklas” F.Bārda jau dziļāk saredz kara būtību, skatot to kā aklu, sātānisku varmācību.

Sižetiskajā dzejojumā “Dzīres veļu laikā” (1915)⁵ iezīmējas saasināts dzīvības un nāves pretstatījums. Vecmāmiņas dvēseles aiziešanas aina ir biedējošs pretstats dzīru ainai, kas iemieso cilvēka dzīvības alkas:

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 256. lpp.

² Turpat, 184., 185. lpp.

³ Turpat, 198. lpp.

⁴ Turpat, 223. lpp.

⁵ Datēts pēc rokraksta: RTMM 53751 R 3/2 F.Bārd. R 3/2 Bārda, Fricis. *19 dzejas*, 1915. g. oktobris.

*Tur aiz kalna – tur aiz kalna tagad dzīras – / dziesmas... vijoles... un jaunas sirdis.. Ai! /
Garām tām ar baltu ziedu miglā iras / Vecmāmiņa – pretim saltai mūžībai.¹*

Vecmāmiņas dvēsele tēlota mīļa un sirsnīga, tomēr mūžība arī viņai ir salta, miglas apņemta. Tātad arī labu cilvēku negaida gaiša ieiešana mūžīgajā dzīvībā vai ieplūšana mūžības gaismā.

Tomēr otrajā krājumā ir arī dzejoļi, kuros iemiesotas atšķirīgas idejas par dvēseles tālāko esību pēc nāves. Ieskanas doma par cilvēka dvēseli kā daļu no Visumā noritošajiem bezgalīgajiem maiņu procesiem. Arī šo ideju var saistīt gan ar hinduisma un budisma izpratni, gan ar līdzīgām antīko filozofu mācībām, kas vēlāk pārņemtas Eiropas jauno laiku filozofijā un literatūrā. Tajās dvēselei nav personiskas nemirstības, bet tās elementu kombināciju plūsma pēc nāves veido jaunas dvēseles – ne tikai cilvēku, bet arī dzīvnieku, augu u. tml. F.Bārda apcerē “Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēms” īsi iezīmē reinkarnācijas priekšstatu attīstību filozofijā un vācu romantisma dzejā.² Jūtams, ka autors vismaz 1910. gadā pret to ir diezgan skeptisks. Taču viņa dzejā šis motīvs ir pārrādīts spilgtās poētiskās gleznās. Jau minēts dzejolis, kurā bērza dvēsele pāriet cilvēkā. Dzejolī “Izirusi dvēsele” process ir pretējs. Estētiski spilgtos tēlos dzejnieks ietver motīvu par izirušas dvēseles klātbūtni no ziedoša koka birstošās ziedlapiņās:

*ak, laipnais svešniek, kājām nemin tās: / kas zin, tur dvēsle pārslo, ziedos izirusi, /
kas ilgi, ilgi tumsā gaidījusi (...).³*

Nav tieši pateikts, vai izirusī dvēsele ir koka dvēsele, vai tā reiz ir bijusi cilvēka dvēsele. Tā kā koks turpina augt, tad viņa paša dvēsele nevarētu būt izirusi. Tādēļ tēlojums raisa mistiskas asociācijas. R.Elstiņa uzsver saikni starp divām pasaulēm platoniskās filozofijas aspektā:

“Norišu raksturojumā tiek minēts tālums un reizē tuvums, (...) – tātad svešiniekam (kas svešinieks var būt arī tādēļ, ka ir no dzīvo pasaules) ir saikne ar parādību, ko rada vienotība ar dievišķo, kas ietverts visā un savieno visu. Tādēļ dzīvajam var nebūt sveša nāves telpa, kas viņa dvēselei, pašam to neapjaušot, ir zināma. Dvēsele pazīst gan mirušo, gan dzīvo telpu, tāpēc svešiniekam kaut kas var šķist tuvs.”⁴

Tomēr šos dzejas tēlus var interpretēt dažādi. Paralēlisms ar garām ejošā cilvēka atmiņām un pārdzīvojumiem vienlaikus apliecina cilvēka un dabas dvēselisko vienotību.

¹ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 261. lpp.

² Reinkarnācijas atziņas sengrieķu filozofijā tiek biežāk saistītas ar pitagorismu, platonismu un stoicismu. F.Bārda norāda, ka ideja sastopama arī Empedokla (*Εμπεδοκλής*, ap 490–ap 430 pirms Kr.) rakstos: “Pēc viņa uzskata cilvēka dvēsele varot pat stādā pāriet – tā ir slīdēšana uz leju, bet viņa var arī kāpt uz augšu, pilnībā, un tuvoties dieviem.” Bārda, Fricis. *Raksti*. 1. sēj., 255. lpp

³ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 10. lpp.

⁴ Elstiņa, Rīta. Dzīvības eksistenciālais pārdzīvojums Friča Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam I*, 63. lpp.

Dzejolī “Zīlnieki” ietverti līdzīgi motīvi kā Aspazijas vēlākajā dzeju krājumā “Dvēseles ceļojums” – dzejnieka un viņa mīļotās dvēseles pēc nāves būs kopā, iemiesojoties dažādos esības veidos. Kulminācija ir abu dvēseļu savienošanās dievišķajā mīlestībā.¹

Dzejolī “Līdz galam” vērojama šī motīva tālāka attīstība. Abu mīlētāju dvēseļu kopības tēlojums zaudē zināmas poētiskas rotaļas iezīmes, iegūstot dziļāku apliecinājumu, ka tā nebeigsies ar diviem sakritušiem, sūnainiem kapsētas krustiņiem, bet pārvarēs nāvi:

*zils debesu stūrīts tad atšķirsies / un zvaigznes divas tur iedegsies. / Un tām, draugs, nekad nebūs gala.*²

Dažos F.Bārdas pēdējo gadu dzejoļos parādās ideja par dvēseles *preeksistenci*. Tas ir platoniskajā tradīcijā balstīts uzskats, ka dvēsele ir pastāvējusi ārpus ķermeņa pirms iemiesošanās šīs zemes virsū.³ Platona filozofija atšķiras no citām reinkarnācijas mācībām tieši ar akcentu uz dvēseles apzinātu eksistenci ideju pasaulē jau pirms *pirmās* iemiesošanās. Dvēsele iemiesojoties aizmirst to, ko zinājusi pirms nonākšanas zemes virsū, tomēr savās dzīlēs (t.i., zemapziņā) saglabā atmiņas par reiz redzēto. Uztverot materiālos objektus, tā atceras savas aizmirstās zināšanas – idejas. Tādējādi zināt ir atcerēties. Dvēseles uzdevums zemes virsū ir mācoties pakāpeniski atminēties preeksistences laikā pieredzēto īsteno esamību. Tieši *anamnēzes* jeb *atcerēšanās* jēdziens ir būtiski nozīmīgs platoniskajā filozofijā.⁴ Vēlāk to attīsta neoplatonisms, bet agrīnajā kristiešu vidē – Origēna sekotāji.⁵ Šī mācība ir pretēja baznīcas dogmatikai. 2. Konstantinopoles koncils jeb 5. ekumeniskais koncils 553. gadā to ir nosodījis kā herēzi.⁶ F.Bārdas pievēršanās tai ir likumsakarīga, jo viņa garīgos meklējumus visvairāk ir iespaidojušas tieši platoniskajā tradīcijā sakņotas vai tām

---

¹ Par šo dzejoli un tā tēlu paralēlēm Aspazijas dzeju krājumā “Dvēseles ceļojums” sīkāk sk. promocijas darba 72.–74. lpp.!

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 148. lpp.

³ Šiem priekšstatiem var būt daudzveidīgas variācijas: radības dvēseļu kā dievišķās dvēseles daļu mūžīga pastāvēšana, dažāda veida reinkarnācijas mācības, kā arī ideja par iepriekš radītas dvēseles gaidīšanu uz iemiesošanas. Austrumu kultūrās un lielā mērā arī pirmsplatoniskās antīkās filozofijas mācībās par reinkarnāciju nav uzsvara uz dvēseles eksistenci *pirms pirmās* iemiesošanās. Iespējams, dvēseles preeksistences priekšstats sastopams arī latviešu folklorā. J.Kursīte norāda uz ticējumiem par jaundzimušo dvēseļu nolaišanos no zvaigžņu telpas (LTT 36323, 36327). Sk.: Kursīte, Janīna. *Dainu kodekss*, 702. lpp. Sal.: Polis, Kārlis. *Dievs un dvēsele kā reliģiozs priekšstats aizkristietisko latviešu tradīcijās*, 198. lpp.

⁴ Anamnēzes ideja ietverta Platona dialogos *Menons*, *Faidons*, *Fedra*. Sk.: Platons. *Dialogi*. Tulk. Ābrams Feldhūns. – Rīga: Zinātne, 2015. Sal.: “Cilvēks šajā pasaulē Platonam īsti ir tikai viesis no kādas augstākas pasaules. Iekalts miesas važās, tas smagi cieš zem to smaguma un no brūcēm, ko tās viņā rada. Viņa dvēseles dziļumā vienmēr smeldz neizdzēšamas ilgas pēc tās pilnības, ko tas kādreiz vērojis viņā saulē. Šī smeldzīgā tieksme pēc pilnības (..) dziļās, nekad neapmierināmās ilgas (..) veido tā saucamo mīlestības dialektiku un ir viens no svarīgākajiem ceļiem uz ideju atzišanu (..)”. Jurevičs, Pauls. Platons. *Ceļš*. Gara dzīves mēnešraksts, 1946., 12. nr., 580. lpp.

⁵ Pētnieku domas dalās, vai dvēseles preeksistences ideju ir sludinājis pats Origēns, vai tā izplatījusies vēlāk starp viņa sekotājiem. Sk.: Lienhard, Joseph. *Orthodox Origen*. Oxford, 2018.

First Things. <https://www.firstthings.com/article/2018/12/orthodox-origen> [Skatīts: 25.11.2023.]

⁶ Schaff, Philip. *Anathemas Against Origen. The Seven Ecumenical Councils. Christian Classics Ethereal Library*. <https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf214.xii.ix.html> [Skatīts: 25.11.2023.]

radniecīgas idejas. Kā jau minēts, 1913. gadā dzejnieks intensīvi pievēršas Platona filozofijas studijām. Dzejolī “Atgriešanās” (1914) gandrīz burtiski atkārtota platoniskā atziņa par atcerēšanos kā dvēseles ceļu atpakaļ pie ideju pasaules, kurā dvēsele ir jau visu zinājusi¹:

Tik atcerēšanās – šī atzišana visa! / Lūk, skumju cēlonis: reiz bija gaišs, tad – dzīsa, / un pilnība – šī ilga visusvētā – / ir tumša atmiņa no vienreiz pazaudētā...²

Cilvēka ilgas pēc pilnības, kas ir viens no F.Bārdas dzejas vadmotīviem, šajā dzejolī ir skaidrotas tieši ar dvēseles preeksistenci. Atgriešanās pie patiesās esamības vienlaikus ir arī atgriešanās pie dievišķā pirmavota. K.Kārklīšs uzsver: “Šajā dzejolī Platona ideju mācība atspoguļojas visā pilnībā. (..) Redzot jutekliskās pasaules priekšmetus, cilvēks uz līdzības pamata atceras to idejas. (..) Grūti saņemt Platona mācību īsāk kopā, kā to izdarījis F.Bārda šajā dzejolī.”³ Tajā pašā gadā pirmoreiz iespiestajā dzejolī “Avots” ietverta atziņa, ka bērna dvēsele vēl ir pilna “atmiņām saldām par Paradīzi”.⁴ Platona filozofijā balstītais preeksistences motīvs te sinkrētiski saplūst ar kristīgo paradīzes jēdzienu.

Mākslinieciski visspilgtāk preeksistences motīvs iemiesots dzejolī “Spārni” (1918). Poētisku veselumu veidojošā ainā pārradīts platoniskajā tradīcijā pazīstamais priekšstats, ka dvēselei pirms iemiesošanās ir bijuši spārni, kurus zaudējot, tā nokritusi virs zemes.⁵ Lidojošs gulbju bars ierosina autorā “neprātīgas” domas par savu esību pirms iemiesošanās:

par spārnēm, baltiem, negurstošiem spārnēm. / Vai reiz nav bijuši man tie? Vai reiz / es bezgalības ar tiem neesmu pārlidojis / kā zilus vijolišu pudurīšus (...)?⁶

Bezgalības “zied kā puķes Dieva rokā”.⁷ Šajā dzejolī atkārtoti parādās F.Bārdam raksturīgais motīvs par Visuma “ziedēšanu”, kas iemieso esamības skaistuma kvintesenci. Iespējama arī burtiskā šī metaforiskā motīva uztvere – ar “ziedu puduriem” var asociēt galaktikas Visuma bezgalībā. Preeksistences stāvoklī nav pretrunas starp materiālo Visumu un garīgo realitāti, jo vēl neiemiesotajai dvēselei nav ierobežojumu laikā un telpā. Kosmiskie priekšstati neatdalāmi saplūst ar garīgās pasaules klātbūtni. Pēc iemiesošanās dvēsele atrodas matērijas gūstā:

Un, mājup ejot, soļos sagulst man / tāds zemes smagums, nospiedošs un mocošs, (...)

¹ “Visa atzišana īsti nav nekas cits kā atcerēšanās par to, ko dvēsele kādreiz, pirms iemiesošanās šinī miesā, redzējusi “debesīs”. Jurevičs, Pauls. Platons. *Ceļš*. Gara dzīves mēnešraksts, 1946., 12. nr., 515. lpp.

² Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 20. lpp.

³ Kārklīšs, Kārlis. Platona filozofijas ietekme Friča Bārdas dzejā. *Antīkā pasaule Latvijā VIII*, 377. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 153. lpp.

⁵ Givens, Terry. *When Souls Had Wings*. Pre-Mortal Existence in Western Thought. – New York: Oxford University Press, 2010., 2. lpp.

⁶ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 158. lpp.

⁷ Turpat.

*sāk asras strauji līt man – ak, par spārniem, / par maniem baltiem, pazaudētiem spārniem.*¹

Te ietverta Platona filozofijas ideja par *matērijas gūstu*. Dvēsele ir atcerējusies savu preeksistenci. Preeksistences motīvi ir sastopami arī simbolistu dzejā. Šis dzejolis atšķiras ar hernhūtiskās dzīves izjūtas klātbūtni. Sakāpinātas ilgas izlauzties no šī gūsta, aptvert Visumu, kā arī tām pretstatītā rūgtā atziņa par cilvēcisko iespēju ierobežotību zemes virsū savienojas ar tieksmi pēc dvēseles šķīstības, ko iemieso spārnu baltums. Mūža pēdējā gadā tapušajā dzejā F.Bārda pēc sintēzes meklējumiem un monisma posma atkal atgriežas pie *debesu un zemes pretstata* motīviem, taču tie ir pārradīti jaunā kvalitātē. Atšķirībā no agrākā vispārīgā “debesu” tēla šajā dzejolī kosmiskā dimensija piešķir tiem plašāku un dziļāku bezgalības izjūtas tvērumu.

Dzejolī “Tunelī” izmantots pazīstamais motīvs par zemes dzīvi kā tumšu tuneli, kura galā var redzēt gaismu. Tas sasauca ar klīniskās nāves pieredžu liecībām. Tuneļa tēls ir simboliski ietilpīgs, lai izteiktu cilvēciskās esības ierobežotību un izeju no tās citā realitātē. Tunelis ir pa vidu dvēseles preeksistencei un tālākajai esībai pēc šīs robežas šķērsošanas:

*Es zinu – tur bij gaisma, kur viņš sākās. / Es zinu – tur būs gaisma, kur viņš beigsies. / Tik tagad vajaga pa smagu tumsu iet. (..) / Dod roku, draugs! Drīz ceļš būs blāzmaināks – un gaisma mūžīgā mums pretim nāks!*²

Te jau parādās cerība uz apskaidrotas dvēseles nemirstību un ieiešanu mūžīgā gaismā, kā tas ir arī kristīgajos priekšstatos. Uz šo dzejoli atsauca starpkaru Latvijas pētnieki, kas F.Bārdas attieksmi pret nāvi grib saredzēt kā gaišu dvēseles nemirstības apliecinājumu.³

Dzejolī “Robežas” cilvēcisko iespēju ierobežotība šīs zemes virsū un ilgas paplašināt cilvēkam iespējamā robežas izteiktas F.Bārdas dzejai neraksturīgi tiešiem, bet spēcīgiem vārdiem:

*Es nenoliedzu robežas / starp tveramo un netveramo. / Es tikai alkstu atziņas / par pašreiz it kā nezināmo.*⁴

Materiālistus autors ironiski aicina palikt šaurajās praktiskā prāta un zinātnes robežās:

*Bet man kā bitei tālu skriet / pār robežām, tur – ziedos saldus. / Nekas, ja apreibstu mazliet / un tropā neatgriezies maldos.*⁵

Tātad dzejnieks atzīst, ka savos garīgajos meklējumos ir arī “maldīgies”. Taču būtiskākais šajā ceļā, kas paveras tikai “dziļā drosmē spārnotiem”,⁶ viņam nav racionāli izprasts, vienots pasaules uzskats, bet garīgā iedvesma, kas radījusi neatkārtojamu poētisko tēlu un domu pasauli.

¹ Turpat.

² Turpat, 144. lpp.

³ Piemēram: Sūna, Edgars. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*, 119. lpp.

⁴ Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj., 14. lpp.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat.

SECINĀJUMI

1. Reliģiski filozofiskie motīvi Aspazijas un F.Bārdas dzejā ietver, pirmkārt, tiešas tēlu un izteiksmes līdzekļu paralēles, kas rosina domāt par iespējamām reminiscencēm un savstarpējām ietekmēm, otrkārt, netiešas paralēles, kas iekļaujas tā laika latviešu, kā arī Eiropas dzejai raksturīgu ideju un izjūtu kontekstā. Abi dzejnieki veido šo motīvu tradīcijas latviešu dzejā.
2. Zemes dēla un debesu būtnes attiecības Aspazijas poēmās “Sauls meita” (1894), “Patiesība” (1900) un F.Bārdas dzeju krājumā “Zemes dēls” (1911) simbolizē abpusēju saikni starp cilvēcisko un dievišķo. Šis motīvs iekļaujas pasaules kultūrā pazīstamā tipoloģiskā modelī, ko veido esamības sievišķā pirmamata, arī mūžības, bezgalības personifikācija ideālās sievietes veidolā vai mīļotās sievietes sakralizācija, piešķirot tai pārpasaulīgu ietvaru. Abu autoru dzejā šie motīvi iemieso romantiskajai tradīcijai raksturīgo debesu un zemes simbolikas pretstatījumu, vienlaikus tiecoties uz šo pretstatu sintēzi.
3. Aspazijas un F.Bārdas dzejā ir nozīmīgs pašātvīgās, vēlāk zaudētās bērnu dienu ticības motīvs, kas raksturīgs latviešu klasiskajai dzejai. Vilšanās naivajos bērna ticības priekšstatos saistās ar protestu pret Dievu un viņa noteiktajām pasaules uzbūves likumsakarībām, neatbildamiem jautājumiem par ļaunuma un ciešanu pārmēru virs zemes. Konstatētas Aspazijas dzejoļa “Aina” paralēles un reminiscences F.Bārdas dzejolī “Cīņa ar eņģeli”. Nepaliekot pie tradicionāli kristīgā pasaules uzskata, abi dzejnieki saglabā bērnībā iegūto garīgo sakņu izjūtu.
4. Aspazijas un F.Bārdas dzejā ietverta radniecīga tiekšanās pēc garīgas apskaidrotības visas esamības vienotības, bezgalības un mūžības kosmiskā pārdzīvojumā, kas balstās gan kristīgā misticisma, gan Austrumu reliģiski filozofiskajās tradīcijās. Piemēram, budistisko motīvu sasaiste ar hernhūtismam raksturīgo dvēseles šķīstības motīvu un eņģeļu tēliem veido paralēles starp Aspazijas dzejoli “Ziemeļu naktis” un F.Bārdas dzejoli “Lielā vientulība”. Abu autoru dzejā metafiziskās gaismas klātbūtne ataino garīgās realitātes atvēršanos iekšējā atklāsmē.
5. Pirmā pasaules kara gados abi dzejnieki meklē eksistenciālu risinājumu radniecīgos reliģiski filozofiskos konceptos. Aspazijas un F.Bārdas pasaules izjūta sasauca, skatot esamību kā mistēriju, kuras jēgai var tuvoties intuitīvā atskārsnē, iekļaujoties nemitīgajā dzīvības tapšanas un maiņu plūsmā. Šajā kopainā zūd ikvienas atsevišķās daļas nozīmība, jo svarīgs ir tikai kopējais plūdums. Šīs A.Bergsona grāmatā “Radošā evolūcija” izteiktās idejas abi

- dzejnieki ietver gan teorētiskās pārdomās, gan radniecīgos dzejas motīvus, piemēram, Aspazijas dzejoļos “Ziedoņa atmoda”, “Kalnu upe”, “Viss plūst” un F.Bārdas dzejolī “Mūžīgās mīklas” ūdens un upes straumes simbolika ir gandrīz identiska. Tā balstās mītiskās apziņas priekšstatos un pasaules kultūras tradīcijās. Cilvēka un dabas metafiziskā vienotība abu autoru dzejā ir atainota kā nemateriālā esamības pirmsākuma izpausme.
6. Aspazijas un F.Bārdas dzejā sasaucas platoniskās filozofijas tradīcijā sakņoti motīvi, kas šīs zemes esību skata kā garīgās realitātes atspulgu. Dvēsele ilgojas izkļūt no matērijas sprosta, atgriezties pie patiesās esamības pirmavota. Piemēram, Aspazijas dzejolis “Vientulības krāsa” un F.Bārdas dzejolis “Atgriešanās” veido paralēles platonisko ideju atklāsmē.
  7. Atsevišķos Aspazijas un F.Bārdas garīgo meklējumu laikposmos ir konstatēti radniecīgi priekšstati par Dieva substanciālu klātbūtni visā esamībā, panenteismam, panteismam un monismam raksturīgi motīvi, kas piešķir esamības vienotībai metafizisku pamatu. Tie balstās Austrumu reliģiju un platoniskās filozofijas tradīcijas idejās, kas pārņemtas Eiropas romantisma un simbolisma dzejā. Piemēram, Aspazijas dzejolī “Izīda” saskatāmas paralēles ar F.Bārdas dzejoļiem “Mans Dievs”, “Es”, “Dzīvības kokam”. Visas esamības radīšanas un pastāvēšanas konceptā ir nojaukta robeža starp Radītāju un radību, jo radot viņš reizē arī pats rodas. Atziņa par vislielākā klātbūtni vismazākajā ir ietverta radniecīgos poētiskos tēlos. Dievišķās pirmbūtības avots tomēr nav vienādots ar radību, jo tas pastāv arī pāri radībai. Abu dzejnieku dievības izpratni šajos dzejoļos var saukt par panenteistisku monismu.
  8. Aspazijas un F.Bārdas dzejā izpaužas reliģiju sintēzes centieni. Reliģiski filozofiskie motīvi abu autoru dzejā balstās gan pasaules tautu mītiskās apziņas priekšstatos, gan kristietības, platoniskās filozofijas tradīcijas, Austrumu reliģiju, latviskās dievatziņas, gan Eiropas klasiskajā dzejā ietverto ideju apvienojumā ar patstāvīgām atskārsēm.
  9. Abu dzejnieku darbos ir sastopami universāli simboli, kas sakņojas senās pasaules mītisko priekšstatu (īpaši kosmogonisko priekšstatu) tradīcijās, piemēram, Dzīvības koks, Dzīvības upe, urobors, debeskalns / dimantkalns, debesskalējs, saules un mēness simbolika. Lietojuma konteksts apliecina šo jēdzienu semantisko slāņu izpratni.
  10. Aspazijas un F.Bārdas dzejā īpaši nozīmīga ir atziņa par dvēseles nemirstību. Viņu dzeju raksturo daudzveidīgi meklējumi par cilvēka iespējamo likteni pēc nāves. Aspazija krājumā “Dvēseles ceļojums” (1933) attīsta F.Bārdas dzejolī “Zilnieki” aizsāktos motīvus, kas ietver ideju par dvēseļu mistisko kopību ārpus materiālās pasaules robežām un pārveidi dažādās esības formās, kā arī šaubas par individuālu nemirstību. Aspazijas dzejolī “Saules meitas” un

F.Bārdas dzejolī “Karā kautas dvēselītes” var saredzēt līdzīgus kritušo karavīru dvēseļu tēlus. Abiem dzejniekiem latviskie veļu priekšstati sinkrētiski savienojas ar kristīgo, platonisko, Austrumu filozofijas u.c. tradīciju ietekmēm. Abu autoru dzejā ietvertas dvēseles preeksistences un reinkarnācijas idejas.

11. Aspazijas un F.Bārdas dzejā ir ietvertas mākslinieciski izteiksmīgas Bībeles motīvu alūzijas un reminiscences. Šie motīvi bieži ir sekularizēti, izmantojot tos kādu citu ideju izteikšanai. Izmantotas asociatīvas paralēles ar Kristus upuri, piemēram, Aspazijas dzejolī “Pietā”, F.Bārdas dzejolī “Līgavainis”. Abu autoru mūža noslēguma dzeja liecina par lielāku atvērtību kristīgajam pasaules skatījumam, apliecina sāpju šķīstījošo vērtību. Kristīgie motīvi iekļaujas abiem dzejniekiem raksturīgajos reliģiju sintēzes centienos.
12. Aspazijas garīgais ceļš ir virzījies spirālveidīgi – no bērnu dienu kristīgās ticības uz tās pakāpenisku zaudēšanu un tad intensīviem atpakaļceļa meklējumiem pie personiska Dieva atziņas dzīves nogalē. Agrīnā posma dzejā vērtību sistēmas meklējumi vērsti uz kristīgās ticības un jaunā laikmeta sabiedrisko ideālu sintēzi. Kristus tēls skatīts liberālteoloģiskā ievirzē nevis kā Dieva Dēls, bet kā visizcilākais patiesības meklētājs.
13. Pēc 1905. gada personiska Dieva jēdziens Aspazijas dzejā parādās vienīgi zaudētās bērnu dienu ticības atmiņu gaismā. Nekurienes un pasaules harmonijas motīvi ietver panteistiskas izjūtas. Sekojošo pavērsienu materiālisma virzienā 1920. gadu 2. pusē nomaina pakāpenisks lūzums uzskatos, atzīstot Dievu kā kosmisko pirmspēku. Nozīmīgi ir radīšanas elpas jeb pneumas, garīgo sfēru motīvi, idejas par pasaules dvēseli, cilvēku kā Dieva līdzradītāju. Dievišķā upura ideja ir skatīta reliģisko un mitoloģisko priekšstatu sintēzes kontekstā kā cilvēces attīstības priekšnoteikums, simbols tās garīgai atdzimšanai.
14. Aspazijas mūža pēdējā posmā pakāpeniski notiek atgriešanās pie personiska Dieva jēdziena, lūgšanas. Nepublicētie Aspazijas dzejoļu rokraksti, piemēram, “Magdalēnas zelta mati”, “Lielākais vārds” apliecina būtisku pagriezienu viņas reliģiskajos uzskatos mūža nogalē. Pēdējā dzīves gadā tapušajos dzejas uzmetumos Kristus atzīts par Dieva dēlu. Tomēr būtu pārsteidzīgi apgalvot, ka Aspazija mūža noslēgumā ir pilnībā atgriezusies pie kristietības, jo saglabājušies tikai daži šādi uzmetumi.
15. F.Bārdas filozofiskie meklējumi iemieso ideju par visu reliģiju principiālu vienādību, interesi par tolaik novatorisko psiholoģisko pieeju reliģiskiem jautājumiem. Agrīnajā dzejā dominē saasināts laicīgā un pārilaicīgā aspekta pretstatījums. Sapnim, kas simbolizē garīgo realitāti, ir piešķirtas sakrālas, pat pestījošas funkcijas. F.Bārdas attieksme pret nāvi ir divdabīga.

Agrīnajā dzejā saskatāmas kristīgā mortālisma iezīmes, dvēseles “dusēšana kapā” sajusta kā biedējošs priekšstats.

16. Pirmā pasaules kara gados F.Bārdas dzejā ieskanas šaubas, filozofiska pamata meklējumi, lai rastu attaisnojumu Dieva noliktajai esamības kārtībai. Vēlākajā dzejā dominē virzība uz pretstatu sintēzi. Poētiski antropomorfizēts Dieva tēls iemieso radošas fantāzijas izpausmes. Kristīgi ievirzītie motīvi tiecas uz hernhūtisma garīgajai gaisotnei raksturīgās sirdsšķīstības atklāsmi. Dvēseles nemirstības motīvu attīstībā pārsvaru gūst platoniskās filozofijas tradīcija.
17. Aspazijas un F.Bārdas dzeja iekļaujas sava laikmeta latviešu un Eiropas dzejas kontekstā. Blakus abu autoru motīvu paralēlēm un iespējamām savstarpējām ietekmēm reliģiski filozofisko motīvu atklāsme Aspazijas dzejā sabalsojas ar Raiņa, J.Poruka, R.Baloža, Novāliša, M.Ļermontova dzejas motīviem; F.Bārdas dzejā – ar J.Poruka, R.Blaumaņa, K.Skalbes, A.Saulieša motīviem. Līdz šim vairāk uzsvērtā F.Bārdas dzejas saikne ar vācu dzeju (Novālišu, R.M.Rilki, S.Georgi), taču var konstatēt radniecīgus motīvus arī krievu simbolistu (A.Bloka, F.Sologuba, V.Ivanova, K.Baļmonta) poētikā.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

AVOTI

Grāmatas, iespieddarbi, interneta resursi:

1. Akuraters, J. *Neatrastā*. Dzeja. – Rīga: Latvju Kultūra, 1932.
2. Akuraters, J. Šais mirkļos. Dzejolis. *Druva*, 1912., 1. nr., 80. lpp.
3. Aligjēri, D. *Dievišķā komēdija*. Atdzejojis V. Bisenieks. – Rīga: Vaidelote, 1994.
4. Aspazija. *Kopoti raksti*. 1.–2. sēj.; 4.–6. sēj. – Rīga: Liesma, 1985.–1988.
5. Aspazija. *Mana dzīve un darbi*. Autobiogrāfija un kopoti raksti. 1. sēj. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1931.
6. Aspazija. *Kopoti raksti*. 2. sēj. – Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2018.
7. Aspazija. *Saules dēls*. – Rīga: Dienas Grāmata, 2023.
8. Aspazija. Ziemsvētku zvani. Dzejolis. *Jaunākās Ziņas*, 24.12.1931., 290. nr.
9. Aspazija. Kāda reliģija – tāda māksla. *Jaunākās Ziņas*, 20.02.1932., 40. nr.
10. Aspazija. Atpestīšanas doma saules atdzimšanas mītos. *Jaunākās Ziņas*, 31.12.1932., 296. nr.
11. Aspazija. Ziemassvētku himna. Dzejolis. *Jaunākās Ziņas*, 23.12.1933., 290. nr.
12. Aspazija. *Mūsu laika pārveidības un vērtības mākslā* (1934). RTMM 74515 Asp. I 3/35
13. Aspazija. Līgas kokle. Dzejolis. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1968. gadam*. – Vesterosa: RAF, 1967., 17. lpp.
14. Bayron, Dzh. Dusha moja mrachna. Pervod: Lermontov, M. *Lit-Ra.su*. Pieejams: <https://lit-ra.su/dzhordzh-bayron/dusha-moya-mrachna> [Skatīts: 25.11.2023.]
15. Bal'mont, K. *Gorjashchie zdanija*. V dushah est' vse. *Literatura*.
Pieejams: <http://balmont.lit-info.ru/balmont/stihi/goryaschie-zdaniya/stih-41.htm>
[Skatīts: 25.11.2023.]
16. Bārda, F. *Raksti*. 1., 2. sēj. – Rīga: Liesma, 1990., 1992.
17. Bārda, F. [paraksts – Fr.B.] Priekšlasījumi. *Dzimtenes Vēstnesis*, 20.03.1914., 65. nr.
18. Bārda, F. Maldos. Dzejoļu cikls. *Latvijas Literārais Pielikums*, 22.11.1914., 47. nr.
19. Bārda, F. Četras dzejas. (Iz virknes “Mans Dievs”). *Līdums*, 17., 18., 22.02.1917., 41., 42., 45. nr.
20. Bērziņš, L. *Ceļi un teki: jaunības dziesmas*. 2. papildinātais izdevums. – Rīga: Varavīksna, 1924.
21. *Bībele*. Vecās un Jaunās Derības Svētie Raksti. – Rīga: Latvijas Bībeles biedrība, 1993.

22. *Bībele ar deiterokanoniskajām grāmatām*. Tulkošanas komisijas koordinators J.Cālītis. – [Rīga]: Latvijas Bībeles biedrība, 2012. [Iespiests LEGO S.p.a. (Itālija), 2013.]
23. Blaumanis, R. *Kopoti raksti*. 6. sēj. – Rīga: Jumava, 1998.
24. Blok, A. *Sobranie sochinenij*. Tom 1., 2. – Leningrad: Hudozhestvennaya literatura, 1980.
25. Busch, V. Der heilige Antonius von Padua. *bücher.de* Pieejams:
https://www.buecher.de/shop/busch-wilhelm/der-heilige-antonius-von-padua/-/products_products/detail/prod_id/61225841/ [Skatīts 25.11.2023.]
26. Byron, G. My soul is dark. *PoetryVerse*. 119/291. Pieejams:
<https://www.poetryverse.com/lord-byron-poems/my-soul-is-dark> [Skatīts: 25.11.2023.]
27. Byron, G. Saul. *PoetryVerse*. 158/291 Pieejams:
<https://www.poetryverse.com/lord-byron-poems/saul> [Skatīts: 25.11.2023.]
28. Čaks, A. *Kopoti raksti*. 1., 4., 5. sēj. – Rīga: Zinātne, 1991., 1997., 2001.
29. Derzhavin, G.P. BOG. *Russkaja virtual'naja biblioteka*. Pieejams:
<https://rvb.ru/18vek/derzhavin/01text/021.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]
30. *Dziesmu grāmata latviešiem tēvzemē un svešumā*. Sagatavojusi Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas ārpus Latvijas Dziesmu grāmatas emendācijas komisija sadarbībā ar Latvijas Evaņģēliski luterisko baznīcu. – Pieksamaki (Somijā): Latviešu Ev. Lut. baznīcas Amerikā apgāds, Latvijas Ev. Lut. baznīcas izdevniecība, 1992.
31. Fīrekers, K. No debesīm būs man atnest. // Grudule, M. *Kurzemes dzejnieks Kristofors Fīrekers*. Dzīve un dziesmas. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015., 47. lpp.
32. George, S. *Die Bücher der Hirten und Preisgedichte der Sagen und Sange und der Hfengenden Garten*. – Berlin: Georg Bondi, 1907.
33. George, S. *Das Jahr der Seele*. – Berlin: Georg Bondi, 1908.
34. Goethe, J.W. Gedichte. Proömion. *Zeno.org*. *Meine bibliothek. Literatur*. Pieejams:
[http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe,+Johann+Wolfgang/Gedichte/Gedichte+\(Ausgabe+letzte+Hand.+1827\)/Gott+und+Welt/Proömion](http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe,+Johann+Wolfgang/Gedichte/Gedichte+(Ausgabe+letzte+Hand.+1827)/Gott+und+Welt/Proömion) [Skatīts: 25.11.2023.]
35. Gorodeckij, S. Vse stihotovorenija. *Slova*. Pieejams: <https://slova.org.ru/gorodeckiy/> [Skatīts: 18.12.2023.]

36. Brüder Grimm. Schneewittchen – Märchen der Gebrüder Grimm. *Childstories.org*. Pieejams:
<https://www.childstories.org/de/schneewittchen-5.html> [Skatīts: 25.11.2023.]
37. *Indiešu literatūra*. Vissenākais posms. Sast. V.Ivbulis. Tulk. G.Bērziņa, V.Ļūdēns. – Rīga: Zvaigzne, 1985.
38. Bīskapa Dr. Kārļa Irbes sprediķis 5. Latvijas Sinodes atklāšanas dievkalpojumā 1928. gada 6. martā.
 // Mesters, Ē. *Bīskaps Kārlis Irbe*. – Rīga: Svētdienas Rīts, 1994.
39. Ivanov, V.I. Prozrachnost'. *Literatura*. Pieejams:
<http://ivanov.lit-info.ru/ivanov/stihi/prozrachnost/index.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]
40. *Romas Klēmenta vēstule korintiešiem*. Tulk. A.Bite. – [Rīga]: Latvijas Bībeles biedrība, 2024.
 [Iespiests Booksfactory (Polija).]
41. Korins, J. *Dižais Gars*. – Rīga: Preses nams, 2000.
42. *Labestība. Filokalia*. – Rīga: SIA Labvēsts, 1992.
43. *Latvju Dainas*. Sakopojis K.Barons. 3.-1., 3.-3., 5. sēj. – Pēterburga: Krievijas Ķeizariiskā Zinātņu Akadēmija, 1904., 1909., 1915.
44. Lermontov, M. *Demon*. – [Moskva]: Vremja, 2017.
45. Lorbers, J. *Dieva namturība*. – Viesiena: I.Zemzara apgāds, 1997.
46. *Love of the Sacred Hearth*, illustrated by St. Mechtilde. *Internet Archive*. [Ievietots 30.05.2020.]
 Pieejams: <https://archive.org/details/love-of-the-sacred-heart-illustrated-by-saint-mechtilde/page/n7/mode/2up> [Skatīts: 25.11.2023.]
47. *Mahājānas budistu teksti*. Tulk. A.Baltgalve, E.Veinberga, A.Zunde. – Rīga: Inteleks, 2021.
48. Neikens, J. *Raksti*. – Cēsis, Rīga: O.Jēpes izdevniecība, 1924.
49. Neris, S. Diemedžiu žydėsiu. *Wikisource.lt* Pieejams:
https://lt.wikisource.org/wiki/Diemedžiu_žydėsiu [Skatīts: 25.11.2023.]
50. *Ne vējš, ne karogs*. [Dzenbudistu teksti.] Sast. G.Pomerancs. Tulk. M.Vecvagars, R.Kalniņš. – Rīga: Avots, 1991.
51. Novalis. Die Lehrlinge zu Sais. *Projekt Gutenberg-de*. Pieejams:
<https://www.projekt-gutenberg.org/novalis/sais/sais.html> [Skatīts: 25.11.2023.]

52. Novalis. *Himmen an die Nacht, 1779.–1800. Lyrik online*. Pieejams:
<https://www.lyrik.ch/lyrik/spur3/novalis/novalis1.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]
53. Orphic himns 1–40. *Classical Texts Library*. Pieejams:
<https://www.theoi.com/Text/OrphicHymns1.html> [Skatīts: 25.11.2023.]
54. Poruks, J. *Kopotī raksti*. 14., 15. sēj. – Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 1929.
55. Poruku Jāņa *Kopotī raksti*. 1. sēj. – Baierna: E.Alaiņa izdevums, b. g. [1955.].
56. Pumpurs, A. *Lāčplēsis, latvju tautas varonis*. Tautas eposs. – Rīga: Zinātne, 1988.
57. Rainis. *Kopotī raksti*. 1.–3. sēj., 8., 9., 11., 12., 19. sēj. – Rīga: Zinātne, 1977.–1984.
58. Ramanis, J.N. *Krusta skolas grāmata*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1995.
59. Rilke, R.M. Herbst. *Gedichte7 Nur die Besten*.
<https://www.gedichte7.de/herbst.html> [Skatīts: 25.11.2023.]
60. Rilke, R.M. Das Stunden-Buch. *The Project Gutenberg. e-book*. Pieejams:
<https://www.gutenberg.org/files/24288/24288-h/24288-h.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]
61. Rudzītis, R. *Dvēseles dziesmas*. Dienasgrāmatas II daļa. – Rīga: Sirds Gaisma, 2011.
62. Saulietis, A. *Raksti*. 9. grām. – Rīga: Jānis Roze, 1926.
63. Schiller, F. Das verschleierte Bild zu Sais – Text, Inhaltsangabe, Interpretation. Text des Gedichtes.
Friedrich Schiller Archiv. Pieejams:
<https://www.friedrich-schiller-archiv.de/inhaltsangaben/verschleierte-bild-zu-sais-text-zusammenfassung-interpretation/> [Skatīts: 25.11.2023.]
64. Skalbe, K. *Raksti*. 5. sēj. – Stokholma: Daugava, 1953.
65. Skalbe, K. *Mazās piezīmes*. – Rīga: Zinātne, 1990.
66. Sologub, F. Chista ljubov' moja. *Slova*. Pieejams: <https://slova.org.ru/sologub/chistaljubov/>
[Skatīts: 25.11.2023.]
67. Solov'ev, V. *Sofija*. – Moskva: Direct-Media, 2012.
68. Svēdenborgs, E. *Par debesī ar tās brīnumiem un ellī*. Tulk. R.Grava. – Ņujorka: Swedenborg Foundation, Inc. un Latvju jaunā baznīca ASV, 1953.

69. St. Symeon the New Theologian. An Invocation to the Holy Spirit. Transl. by K.Ware. *WordPress.com. Martin Turner's Weblog*. [Ievietots: 29.11.2009.] Pieejams: <https://mvlturner.wordpress.com/2009/11/29/an-invocation-to-the-holy-spirit/> [Skatīts: 25.11.2023.]
70. Šmits, P. *Latviešu tautas ticējumi*. 4. sēj. – Rīga: Latviešu folkloras krātuve, 1941.
71. Tatian's Address to the Greeks. Transl. by J.E.Ryland. *Early Christian Writings*. Pieejams: <https://www.earlychristianwritings.com/text/tatian-address.html> [Skatīts: 25.11.2023.]
72. *Tūkstoš un viena nakts*. Tulk. R.Kroders. – Rīga: Jumava, 2000.
73. Upīts, A. *Aiz paradīzes vārtiem*. – Rīga: Daile un Darbs, 1922.
74. Veidenbaums, E. *Dzeja. Poems*. Sast. R.Ķirķis. – Rīga: Neputns, 2022.
75. Wordsworth, W. Lines Composed a Few Miles above Tintern Abbey (1798). *poets.org. Poems*. Pieejams: <https://poets.org/poem/lines-composed-few-miles-above-tintern-abbey-revisiting-banks-ye-during-tour-july-13-1798> [Skatīts: 25.11.2023.]
76. *Zaratuštras dziesmas*. Tulk. G.Kalnietis. – Rīga: Sol vita, b. g. [2015].
77. Ziedonis, I. *Re, kā*. – Rīga: Liesma, 1981.
78. Ziedonis, I. *Taureņu uzbrukums*. – Rīga: Liesma, 1988.
79. Ziemeļnieks, J. *Kopotas dzejas*. 1. sēj. – Rīga: Valters un Rapa, 1933.

Rokraksti:

1. RTMM 30227 Asp. R 5/1 Aspazija. “*Asteru laikā*”, arī aforismi no “*Kaisītām rozēm*” un dažādi dzejoļu uzmetumi, [1920. gadi–1930. gadu 1. puse].
2. RTMM 74151 Asp. R 5/3 Aspazija. *Debesskalējs*, [1918.–1940. gadu sākums].
3. RTMM 30224 Asp. R 6/1 Aspazija. *Izplesti spārni. Melnraksts, sakārtots izdotā krājuma secībā*, [1920.].
4. RTMM 135192 Asp. R 6/2 Aspazija. “*Raganu nakts*” melnraksts u.c. uzmetumi, [1920.–1930. gadi].
5. RTMM 75436 Asp. R 7/3 Aspazija. *Atsevišķi dzejoļi*, [1900.–1943.].

6. RTMM 73888 Asp. R 8/1 Aspazija. *Aspazijas dzejoļu rokraksti no krājuma "Zem vakara zvaigznes" u.c.*, [1930. gadu 2. puse–1940. gadu sākums].
7. RTMM 73882 Asp. R 8/3 Aspazija. *"Zem vakara zvaigznes" (pēdējo gadu dzejoļi, daļēji izmantoti krājumā "Zem vakara zvaigznes")*, [1930. gadu 2. puse–1940. gadu sākums].
8. RTMM 73895 Asp. R 9/1 *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzejoļu rokraksti*, [1930. gadu 2. puse–1940. gadu sākums].
9. RTMM 73922/89 Asp. R 9/2 *Aspazijas pēdējo gadu dzejoļu uzmetumi "Šalcoša straume", "Zem vakara debess"*, [1930. gadu beigās–1940. gadu sākums].
10. RTMM 73871 Asp. R 9/4 *Aspazijas uzmetumi dzejoļiem no mūža pēdējiem gadiem (latviešu un vācu valodā)*, [1930. gadu 2. puse–1940. gadu sākums].
11. RTMM 30544 Asp. R 9/5 *Aspazijas mūža pēdējo gadu dzeju uzmetumi*, [1940. gadu sākums].
12. RTMM 73889 Asp. R 10/1 *Aspazijas mūža pēdējos gados rakstītās dzejas – uzmetumi, [arī] ar virsrakstu "Jaunākās dzejas 1943. g."*, [1940. gadu sākums].
13. RTMM 30545 Asp. R 10/2 *Aspazijas dzejoļu uzmetumi no mūža pēdējiem gadiem, latviešu un vācu valodā*, [1940. gadu sākums].
14. RTMM 30286 Asp. R 11/1. *Aspazijas dzejoļi vācu valodā*, [1880. gadi].
15. RTMM 75467 Asp. R 16/9 Aspazija. *Piezīmes par seno Grieķiju, vācu valodā*, [1910. gadi].
16. RTMM 74672 Asp. R 16/10. Aspazija. *No Cīrihes lekcijām. Piezīmes vāciņos Filozofija*, [1910. gadi].
17. RTMM 86685/5–6 Asp. R 16/12 Aspazija. *Kā tad bij iespējams...*, [1920. gadu 1. puse]. Piezīmes vāciņos *Filozofija*.
18. RTMM 86672/4 Asp. R 16/14 Aspazija. *Vērtību pārvērtēšana*, [1930. gadi].
19. RTMM 86684/6 Asp. R 16/15 Aspazija. *Nāve un mūžības ideja*, [1929.–1930.].
20. RTMM 73863 Asp. R 17/3 Aspazija. *Mitoloģijas un folkloras materiālu izraksti*, [1910.–1930. gadi].
21. RTMM 436060 Asp. R 17/7 (1) Aspazija. *Debesskalējs [ieccere]*, [1918.–1920.].
22. RTMM 73863 Asp. R 17/7 (2) *Aspazijas piezīmes par veļiem, pazemi u.c. mitoloģijas un folkloras materiālu izraksti*, [1910.–1930. gadi].

23. RTMM 86669 Asp. R 19/1 Aspazija. *Dienasgrāmata*, 1897.–1908.
24. RTMM 90557 Asp. R 19/2 *Aspazijas dzīves hronika un dienasgrāmatas fragmenti*, 1891.–1929.
25. RTMM 134252 Asp. R 20/18 Aspazija. *Autobiogrāfiskas piezīmes*, [1906.–1920.].
26. RTMM 82699 Asp. R 24/1 *Aspazijas sastādīta dzejoļu antoloģija*, [1902.–1905.].
27. RTMM 53744 F.Bārd. R 1/4. Bārda, F. *Pārrunājamā incidentā*, [1917. g. pavasaris.]
28. RTMM 53750 F.Bārd. R 3/1 Bārda, F. *18 dzejas*, 1915. g. [vasara] – 1. oktobris.
29. RTMM 53751 F.Bārd. R 3/2 Bārda, F. *19 dzejas*, 1915. g. oktobris.
30. RTMM 115971 F.Bārd. R 3/3 Bārda, F. *Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam*, [1916.–1919.].
31. Saulietis, A. Dzejoļi: RTMM 9116 S R 1/46 *Brīnums vien*, 09.08.1925.; RTMM 8832 S R 3/8 *Es nakti cīnījos*, 01.08.1906.; RTMM 201717 Saulietis, A. *Kā klinšu zeme*, 11.01.1927.; RTMM 9262 S R 13/5 *Noli me tangere*, [1910.–1920. gadi].

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Grāmatas, iespieddarbi, interneta resursi:

1. Acvagoshas. *Buddas Leben und Wirken*. Vorwort von Th. Schultze. – Leipzig: Reclam, 1894.
2. Afonasin, E., Afonasin, A. *Pythagoras Traveling East: An Image of a Sage in Late Antiquity*, 2019. *UnB* [University of New Brunswick]. Pieejams: <https://www.redalyc.org/journal/5861/586161659009/html/> [Skatīts: 25.11.2023.]
3. Aigare, K., Viese, S. Komentāri. Grām.: Aspazija. *Kopotī raksti*. 1. sēj. – Rīga: Liesma, 1985., 551.–597. lpp.
4. Allin, T. *Christ Triumphant* (1887). *Tentmaker*. Concordant Publishing Concern (USA). Reprint of the Ninth Edition. Pieejams: <https://www.tentmaker.org/books/ChristTriumphant.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]
5. Anaximenes. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. A Peer-Reviewed Academic Resource. Pieejams: <https://iep.utm.edu/anaximenes/> [Skatīts: 25.11.2023.]
6. Andided, Ali, Rad, Ali. The Concept of God as Light according to Imami Exegetes. *Religious Inquiries*. [Ievietots: 15.03.2021.] Pieejams:

https://ri.urd.ac.ir/article_128196_e7013b87389eb088a798e3d17c608182.pdf

7. Apīnis, A. *Neprasot atļauju*. – Rīga, Liesma, 1987.
8. Ara, M. Eschatology in the Indo-Iranian Traditions. The Genesis and Transformation of a Doctrine. *American University Studies*. Series VII. Theology and Religion. Vol. 275. – New York: Peter Lang Publishing, 2008.
9. Aristotle's Four Causes. *Cavite State University – Imus Campus*. 1. Material.
[Ievietots: 05.06.2021.] Pieejams:
<https://www.coursehero.com/file/92013324/2nd-reportingpdf/> [Skatīts: 25.11.2023.]
10. Artemi, E. The *Platonism* and *Neo-Platonism* influence on Origen's exegesis of the Bible. *Mirabilia Journal*. [Ievietots: 2023.] Pieejams:
https://www.revistamirabilia.com/sites/default/files/pdfs/09._art._eirini_artemi.pdf
[Skatīts: 25.11.2023.]
11. Athanasius. Life of St. Anthony. *New Advent. Fathers of the Church*. Pieejams:
<https://www.newadvent.org/fathers/2811.htm> [Skatīts 25.11.2023.]
12. Athanasius of Alexandria. The Harmony of the Universe: the Work of the Logoss, Who Acts as a Musician. *Intersorg. Interdisciplinary Encyclopedia of Religion & Science*. Pieejams:
<https://inters.org/Athanasius-Universe-Logos> [Skatīts: 25.11.2023.]
13. Augustine. God's Existence and Essence. On Divine Immutability. *Fordham University*.
[Ievietots 23.11.2006.] Pieejams: https://faculty.fordham.edu/klima/blackwell-proofs/MP_C32.pdf
[Skatīts: 25.11.2023.]
14. Aurēlijs, M. *Pašam sev*. Sērija: Pagātnes domātāju darbi. Tulk. I.Ķemere. – Rīga: Avots, 1991.
15. Averincev, S. *Sobranie sochinenij: Sofija-Logos*. Slovar'. – Kyiv: Duh i Litera, 2006.
16. Austrīņš, A. Friča Bārdas piemiņai. *Pēdējā Brīdī*, 13.03.1929., 59. nr.
17. Balodis, A. *Laiks un atmiņa: ilgstamības idejas ģenēzes problēma Anrī Bergsona filozofijā*. Promocijas darbs filozofijā, filozofijas vēstures apakšnozarē. – Rīga: 2012. Pieejams:
https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4710/22832-Andrejs_Balodis_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Skatīts: 25.11.2023.]

18. Barovskis, I. Htoniskā pasaule un tās attēlojums Raiņa dramaturģijā. *Literatūra un reliģija*. Zinātnisko rakstu krājums. Sast. I.Kalniņa, V.Vecgrāvis. Red. V.Vecgrāvis. – Rīga: Jaunā Daugava, 2010., 7.–14. lpp.
19. Barovskis, I., Kursīte, J. Htoniskā telpa kosmogoniskajos mītos. *Laipa*. Zinātnisks rakstu krājums par teātri, literatūru un folkloru. Sast. J.Kursīte, S.Radzobe. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014., 52.–66. lpp.
20. Barovskis, I. *Htoniskā pasaule latviešu folklorā: laiks un telpa*. Disertācija filoloģijas doktora grāda iegūšanai latviešu folkloristikas apakšnozarē. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2015. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/28363/298-47667-Barovskis_Ingus_ib10203.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Skatīts: 25.11.2023.]
21. Barts, R. Autora nāve. Tulk. A.Skrābāne. *Grāmata*, 1992., 5./6. nr., 19.–22. lpp.
22. Baruch Spinoza. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [Atjaunots: 08.11.2023.] Pieejams: <https://plato.stanford.edu/entries/spinoza/> [Skatīts: 25.11.2023.]
23. Dzejnieka Antona Bārdas atmiņas par savu tēvu un brāli, dzejnieku Frici Bārdi. Pierakstījis Roberts Feldmanis. 27.09.1971. Grām.: Feldmanis, R. *Par sevi un sev*. Autobiogrāfija un dzeja. – Rīga: Profesora Roberta Feldmaņa fonds, 2017., 175.–177. lpp.
24. Berelis, G. *Latviešu literatūras vēsture*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
25. Bergson, H. *L'Évolution créatrice* (1907). *PhiloTR. Édition électronique (ePub, PDF) v.: 1,0 : Les Échos du Maquis*. [Ievietots 04.2013.] Pieejams: <https://philosophie.cegeptr.qc.ca/wp-content/documents/L'évolution-créatrice.pdf> [Skatīts: 25.11.2023.]
26. Bergson, H. *Schöpferische Entwicklung*. Übersetzt von Dr. Gertrud Kantorowicz. – Jena: Verlag Eugen Diederichs, 1921.
27. Bergson, H. *Les deux sources de la morale et de la religion* (1932). *PhiloTR*. [Ievietots: 2013.] Pieejams: <https://philosophie.cegeptr.qc.ca/wp-content/documents/Les-deux-sources-de-la-morale-et-de-la-religion.pdf> [Skatīts: 25.11.2023.]
28. Berons, Dž. Kas ir laiks? *Lielie jautājumi zinātnē*. Red. H.Sveina. Tulk. M.Rūmniece. – Rīga: Avots, 2010.

29. Bērziņš, A. [paraksts – A.B.] Friča Bārdas nekrologs. *Uz priekšu*, 19.03.1919., 62. nr.
30. Bērziņš, A. [paraksts – A.B.] Sapņotājs pāžs. *Vaiņags*, 03.1920., 3. nr.
31. Bērziņš, U. Vai tad iespējams atdarināt dievišķo? *Valsts valodas komisija. Raksti*. 4. sēj. Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse. – Rīga: Zinātne, 2008., 65.–75. lpp.
32. Bikova, S. Ticības princips mītā. *Ceļš* 1 (44). Rakstu krājums. Atb. red. S.Bikova. – Rīga: LU Teoloģijas fakultāte, 1992., 33.–42. lpp.
33. Boid, J.W., Donald, A. Is Zoroastrianism Dualistic Or Monotheistic? *Journal of the American Academy of Religion*. Vol. XLVII, Issue 4, December 1979., 557.–588. lpp. *Oxford Academic*.
Pieejams:
<https://academic.oup.com/jaar/article-abstract/XLVII/4/557/744081?redirectedFrom=fulltext>
[Skatīts: 25.11.2023.]
34. Boldoks, Dž. *Kristietības simbolika*. Tulk. I.Birzvalka. Sērija: Pasaules garīgie strāvojumi. – Rīga: Madris, 1999.
35. Bondare, I. Aspazijas dzeja “senās dzimtenes valodā” (Aspazija un Heraklīts: paralēles). *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1995. gadam*. – Rīga: RuAF [Raiņa un Aspazijas fonds], 1995.
36. Bondare, I. Aspazijas dzeja un neoplatonisma idejas: līdzīgais un atšķirīgais. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1996., 2. nr., 72.–77. lpp.
37. Bougaud, E. *Life of Saint Margaret Mary Alacoque*, 1920. *Internet Archive*. [Ievietots: 26.07.2011.]
Pieejams:
<https://archive.org/details/lifeofsaintmarga00boug/page/n9/mode/2up> [Skatīts: 25.11.2023.]
38. Boys, M. *Zoroastrijs. Verovanija i obychai*. – Moskva: Nauka, 1988.
39. Boyce, M. *Textual Sources for the Study of Religion*. – Chicago: The University Of Chicago Press, 1990.
40. Bressler, C.E. *Literary Criticism, an introduction to theory and practice*. – New Jersey: Pearson Education, 2003.

41. Buceniece, E. Gudrības asinsķermenīši: Aspazijas metafiziskais kods. *Aspazija un mūsdienas*. Dzimums, nācija, radošie izaicinājumi. Rakstu krājums. Sast. A.Cimdiņa. – Rīga: Zinātne, 2016., 38.–49. lpp.
42. Bulgakov, S. *Apokalipsis Ioanna*. Opiť dogmaticeskogo izťolkovan'ija. – Moskva, Direct-Media, 2014. Pirmizdevums: – Paris: YMCA-Press, 1948.
43. Bunson, M. *Encyclopedia of Ancient Egypt*. Revised Edition. – USA: Facts on File, 2002.
44. Burdorf, D. *Einführung in die Gedichtanalyse*. – Stuttgart: Verlag J.B.Metzler, 2005.
45. Burke, P. *What is Cultural History?* – Cambridge: Polity, 2008.
46. Burima, M. *Modernisma koncepti 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*. Sērija: Salīdzināmā literatūra (Baltijas literatūra). – Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011.
47. Burima, M. Koncepta “zeme” semantiskie loki Friča Bārdas dzeju krājumā “Zemes dēls”. *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam*. Zinātnisku rakstu krājums III. F.Bārdas dzeju krājumam “Zemes dēls” – 100. Sast. S.Ratniece, V.Vecgrāvis. – Rīga: Jaunā Daugava, 2012., 37.–43. lpp.
48. Buswell, R.E., Lopez, D.S. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. – Princeton: Princeton University, 2013.
49. Ceipe, G. Hernhūtiešu Brāļu draudzes vieta latviešu tautas vēsturē un mūsdienās. Tradīcija. *Teoloģija: teorija un prakse. Mūsdienu latviešu teologu raksti I*. Sast. J.Rubenis. – Rīga: Zvaigzne ABC, b. g. [2006.], 261.–293. lpp.
50. *Chambers Dictionary of Etymology*. Editor R.K.Barnhart. – Ney Jork: Chambers, 2000. Pirmizdevums: 1988.
51. Cirlot, J.E. *A Dictionary of Symbols*. Translated by Jack Sage. Second Edition. – London: Routledge, 1971. Pirmpublicējums angļu v.: 1962. Pirmizdevums spāņu v.: 1958.
52. Cirsis, P. *Prāta Dievs*. – Čikāga: Dzimtenes Balss, 1962.
53. Cirsis, P. *Dogmu Dievs*. – Melburna: Latviešu katoļu biedrības Austrālijā grāmatu fonds, 1965.
54. Cirsis, P. *Dziļāk domāta doma*. – Stokholma, autora izd., 1974.
55. Čaklā, I. Ieskats Friča Bārdas dzīvē un dzejā. Grām.: Bārda, Fricis. *Raksti*. 2. sēj. – Rīga: Liesma, 1990., 584.–607. lpp.

56. Daija, P. Reliģija, misija un nācija: Džons Banjens latviešu brāļu draudzes literatūrā. *Literatūra un reliģija*. Zinātnisko rakstu krājums. Sast. I.Kalniņa, V.Vecgrāvis. Red. V.Vecgrāvis. – Rīga: Jaunā Daugava, 2010., 15.–21. lpp.
57. Dahlke, P. *Aufsätze zum Verständnis des Buddhismus*. – Berlin: C.A.Schwetschke und Sohn, 1903.
58. Dāle, P. *Gara problēmas*. – Rīga: A.Gulbja apg., 1935. [P.Dāles rakstu krājums.]
59. Dāle, P. *Gara problēmas*. 2. papild. izd. – Rīga: Valters un Rapa, 1939. [P.Dāles rakstu krājums.]
60. Death and Dying in Buddhism. *University of Bristol*. Pieejams:
<https://www.bristol.ac.uk/religion/buddhist-centre/projects/bdr/chaplains/online-guide.html>
 [Skatīts: 25.11.2023.]
61. Demirtshyan, M. “Border” as a Philosophical Category. *YSU Journals*. [Ievietots: 25.07.2020.]
 Pieejams: [https://journals.yzu.am/index.php/bulletin-ysu-phil-
 psych/article/view/Vol.11_No.2_2020_pp.061-073](https://journals.yzu.am/index.php/bulletin-ysu-phil-psych/article/view/Vol.11_No.2_2020_pp.061-073) [Skatīts: 25.11.2023.]
62. Divine Immutability. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. A Peer-Reviewed Academic Resource.
 Pieejams: <https://iep.utm.edu/divine-immutability/> [Skatīts: 25.11.2023.]
63. Dubiņa, I. Spēle Friča Bārdas pasaules izjūtā. *Karogs*. Latviešu literatūras mēnešraksts. – Rīga: Latvijas Rakstnieku savienība, 1990., 9. nr., 152.–157. lpp.
64. Duchan, J. Pneuma Theory – Ancient Greece and Rome. *University at Buffalo*. Pieejams:
https://www.acsu.buffalo.edu/~duchan/new_history/ancient_history/pneuma_theory.html
 [Skatīts: 25.11.2023.]
65. Dziļleja, K. Raiņa reliģiskie uzskati. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1968. gadam*. – Vesterosa: RAF [Raiņa un Aspazijas fonds], 1967., 27.–31. lpp.
66. Eckenstein, L. *Woman Under Monasticism*. Chapters on Saint-Lore and Convent Life between A. D. 500 and A. D. 1500. – Cambridge: The University Press, 1896.
67. Eihvalds, V. Zemes dēls ar zvaigžņu dvēseli. *Varavīksne*. Rakstu krājums. Sast. S.Radzobe, L.Volkova. – Rīga: Liesma, 1980., 44.–51. lpp.
68. Eliade, M. *Mīts par mūžīgo atgriešanos*. Arhetipi un atkārtotāšanās. Tulk. I.Auziņa, L.Briedis. – Rīga: Minerva, 1995.
69. Eliade, M. *Sakrālais un profānais*. Tulk. L.Briedis. – Rīga: Minerva, 1996.

70. Elstiņa, R. Dzīvības eksistenciālais pārdzīvojums Friča Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam* I. Zinātnisko rakstu krājums. Red. I.Kalniņa, S.Ratniece u.c. – Rīga: Jaunā Daugava, 2010., 57.–67. lpp.
71. *Encyclopedia of Hinduism*. Edited by D.Cush, C.Robinson, M.York. – Ney York: Routledge, 2010.
72. Fahrenberg, J. Wilhelm Wundts Kulturpsychologie (Völkerpsychologie): Eine Psychologische Entwicklungstheorie des Geistes, 2016. *FreiDokplus. UniversitätsBibliothek Freiburg*. Pieejams: <https://freidok.uni-freiburg.de/> [Skatīts: 25.11.2023.]
73. Farley, L. In Defense of the Church's Traditional Doctrine of Hell. *Christan Research Institute*. [Ievietots: 19.05.2021.] Pieejams: <https://www.equip.org/articles/in-defense-of-the-churchs-traditional-doctrine-of-hell/> [Skatīts: 25.11.2023.]
74. Finkel, A.Y. *Kabbalah*. – Southfield: Targum/Feldheim, 2002.
75. Fost, F. Playful Illusion: the Making of Worlds in Advaita Vedānta. *Philosophy East & West. A Quaterly of Comparative Philosophy*. Vol. 48., July 1998., Number 3.
76. Freidenfelds, F. Reliģija Aspazijas rakstos. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1974. gadam*. – Vesterosa: RAF [Raiņa un Aspazijas fonds], 1973., 11.–17. lpp. Pirmpublicējums: *Amerikas Vēstnesis*, 15.07.–15.08.1918.
77. Freijs, A. Raiņa nostāja reliģijas jautājumā. *Reliģiski-filozofiski raksti VIII–IX*. Zinātnisku rakstu krājums. Galv. red. S.Krūmiņa-Koņkova. Sast. N.Gills. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003., 16.–83. lpp.; 2004., 7.–65. lpp.
78. Fricis Bārda – svešinieks savā laikmetā. Jaunromantisms. Fricis Bārda un Kārlis Skalbe. *Latvian Literature Centre*. Pieejams: https://www.literature.lv/his_lv/4_3.html [Skatīts: 25.11.2023.]
79. Frīde, Z. Latviešu literatūras sākotne. Grām.: *Latviešu literatūras vēsture*. 1. sēj. No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam. Latvijas Zinātņu akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Zin. vad. V.Hausmanis. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998., 9.–110. lpp.
80. Geheime Figuren der Rosenkreuzer aus dem 16. und 17. Jahrhundert (1788). *Deutsche Digitale Bibliothek*. [Ievietots: 21.11.2023.] Pieejams: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/PU2R5W5ZD36VV2AVOJ36IQL4ZD4LOWQR> [Skatīts: 30.01. 2024.]

81. Gilhus, I. S. Hermeneutics. *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*. Edited by Steven Engler, Michael Strausberg. 2nd edition. – Oxford, New York: Routledge, 2021.
82. *Giordano Bruno*. Law, Philosophy and Theology in the Early Modern Era. Part 3. Ethics, Law and Philosophical Discourse on Soul and Immortality; 275.–315. lpp. *Classiques Garnier. Works from the Centre for Further Study of the Renaissance*. [Ievietots: 31.03.2021.] Pieejams: <https://classiques-garnier.com/giordano-bruno-law-philosophy-and-theology-in-the-early-modern-era-en.html> [Skatīts: 25.11.2023.]
83. Givens, T. *When Souls Had Wings*. Pre-Mortal Existence in Western Thought. – Ney York, Oxford University Press, 2010.
84. Greer, M.K. *Women of the Golden Dawn: Rebels and Priestesses*. – Rochester, Vermont: Park Street Press, 1996.
85. Graf, F., Johnston, S.I. *Ritual Texts for the Afterlife. Orpheus and the Bacchic Gold Tablets*. – London, Ney York: Routledge, 2007.
86. Grifits, B. *Jauns skatījums uz realitāti*. Rietumu zinātne, Austrumu misticisms un kristīgā ticība. Tulk. S.Gintere. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2017.
87. Grudule, M. Individīda un pasaules attiecības Friča Bārdas darbos. *Avots*, 1989., 1. nr., 17.–18. lpp.
88. Grudule, M. Bībele latviešu literatūrā līdz Pirmajam pasaules karam. *Valsts valodas komisija. Raksti*. 5. sēj. Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums II. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse. Galv. red. A.Veisbergs. – Rīga: Zinātne, 2009., 70.–90. lpp.
89. Hansen-Löve, A.A. *Russkij simvolizm*. Sistema poeticheskikh motivov. Rannij simvolizm. Sankt-Peterburg, Akademicheskiy projekt, 1999. Pirmpublicējums oriģinālā: *Der Russische Symbolismus. System und Entfaltung. Der Poetischen Motive*. – Wien: Verlag Der Österreichischen, Akademie der Wissenschaften, 1989.
90. Hansen-Löve, A.A. *Mifopoeticheskij simvolizm*. Russkij simvolizm. Sistema poeticheskikh motivov. Mifopoeticheskij simvolizm nachala veka. Kosmicheskaja simvolika. Per. M.J.Nekrasova. – Sankt-Peterburg: Akademicheskiy projekt, 2003. Pirmpublicējums oriģinālā: *Der Russische Symbolismus. System und Entfaltung der poetischen Motive. Mythopoetischer Symbolismus. Kosmische Symbolik*. – Wien: Verlag Der Österreichischen, Akademie der Wissenschaften, 1998.

91. Harnack, A. *Lehrbuch der Dogmengeschichte*. Freiburg, 1888. *Internet Archive*. Pieejams: <https://ia802203.us.archive.org/2/items/lehrbuchderdogme01harnuoft/lehrbuchderdogme01harnuoft.pdf> [Skatīts: 01.02.2024.]
92. Hawthorn, J. *A Glossary of Contemporary Literary Theory*. 4. izd. – London, Ney Jork: Oxford University Press, 2000.
93. Hiršs, A. Projektīvisma un personālisma jēdzienu lietojums Jāņa Oša un Gustava Teihmillera darbos. *Modernitātes veidošanās Latvijas filozofiskajā un ideju vēstures skatījumā: idejas un teorijas*. Rakstu krājums. Zin. red. M.Kūle. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2012., 128.–137. lpp.
94. Hume, David. *Dialogues Concerning Natural Religion (1779)*. *Early Modern Texts*. Pieejams: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/hume1779.pdf> [Skatīts: 18.12.2023.]
95. Ikere, Z. Mūžības saspēle dzejas un filozofijas tvērumā: Aspazija, Platons, Timeņeckā. *Aspazija, Rainis, dzīvā dzīve*. Kolektīvā monogrāfija. Sast. M.Burima. – Rīga: Zinātne, 2017., 72.–86. lpp.
96. In qantum physics. *Academic Accelerator. Infinite Divisibility. Encyclopedia, Science News & Research Reviews*. Pieejams: <https://academic-accelerator.com/encyclopedia/infinite-divisibility> [Skatīts: 25.11.2023.]
97. Jankovskis, Ģ. *Zināšanas izpratne Hēgeļa gara fenomenoloģijā. Hermeneitiskā dialektika*. Promocijas darbs filozofijas nozarē, filozofijas vēstures apakšnozarē. – Rīga: 2013. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4733/23389-Girts_Jankovskis_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Skatīts: 25.11.2023.]
98. John Scotus Eriugena. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [Atjaunots: 30.10.2019.] Pieejams: <https://plato.stanford.edu/entries/scottus-erigena/> [Skatīts: 25.11.2023.]
99. Jolivet, R. *Philosophie chretienne et bergsonisme*. 1935. *Persée*. Pieejams: https://www.persee.fr/doc/rscir_0035-2217_1935_num_15_1_1643 [Skatīts: 25.11.2023.]
100. Jörg, R. Die Sendung Moses – Ägyptische und ästhetische Erziehung bei Lessing, Reinhold, Schiller. *ACADEMIA*. [Ievietots: 2011.] Pieejams: https://www.academia.edu/16117571/Jörg_Robert_Die_Sendung_Moses/ [Skatīts: 25.11.2023.]
101. Jung, K.G. *Dvēseles pasaule*. – Rīga: Spektrs, 1994.
102. Jurevičs, P. Platons. *Ceļš*. Gara dzīves mēnešraksts, 1946., 11., 12. nr., 509.–520., 571.–581. lpp.

103. Kalniņa, I. Dzeja. Grām.: Latvijas Zinātņu akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūts. *Latviešu literatūras vēsture*. 2. sēj. 1918.–1940. Latvijas Zinātņu akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Zin. vad. V.Hausmanis. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998., 150.–303. lpp.
104. Kalniņa, I. Aspazijas liroepika. No prologa līdz fantāzijai. Grām.: Aspazija. *Kopotī raksti*. 2. sēj. – Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2018., 482.–495. lpp.
105. Kastiņš, J.A. Friča Bārdas romantisma koncepts. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. Rakstu krājums 24. Atb. red. E.Lāms. – Liepāja: Liepājas Universitāte, EBSCO, 2019., 28.–33. lpp.
106. *Katoliskās baznīcas katehisms*. – Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 2000.
107. Kārkliņa, R. *Svētā Grāla mīta elementi – metavēstījuma veidošanas līdzeklis kriptovēstures romānos*. Promocijas darbs filoloģijas zinātņu doktora grāda iegūšanai Literatūrzinātnes nozarē, salīdzināmās literatūrzinātnes apakšnozarē. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5230/40448-Renate_Karklina_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Skatīts: 25.11.2023.]
108. Kārkliņš, J. Aspazija sīkdaļu spoguļi. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1968. gadam*. – Vesterosa: RAF, 1967., 61.–65. lpp.
109. Kārkliņš, K., Kraujiņš K. *Fricis Bārda dzīvē un dzejā*. – Rīga: A.Raņķa grāmatu tirgotavas apgāds, b. g. [1935.].
110. Kārkliņš, K. Platona filozofijas ietekme Friča Bārdas dzejā. *Antīkā pasaule Latvijā*. Rakstu krājums VIII. Sast. M.Vecvagars. Red. M.Vecvagars, I.Ķemere. – Rīga: Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998., 376.–382. lpp. Pirmpublicējums: *Filoloģijas materiāli*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1933.
111. Kepler, J. *The Harmony of the World*. Transl. into English with an Introduction and Notes by E.J.Aiton, A.M.Duncan, J.V.Field. American Philosophical Society, 1997. Pieejams: https://www.google.lv/books/edition/The_Harmony_of_the_World [Skatīts: 25.11.2023.]
112. Klaustiņa, E. Manas atmiņas par Aspaziju. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1968. gadam*. – Vesterosa: RAF, 1967., 73.–75. lpp.
113. Klaustiņš, R. Friča Bārdas daile un estētika (nobeigums). *Ritums*, 10.1924., 8. nr., 531.–534. lpp.
114. Klīve, V. *Ticības ceļos*. Reliģiju vēsture. – Rīga: Zinātne, 1995.

115. Knoka, I. Romantiskā ironija kā Aspazijas dzejas laiktelpas izteicēja. *Platforma*. Latvijas Universitātes filoloģijas, mākslas (teātra un mūzikas) zinātnes un bibliotēkzinātnes doktorantu rakstu krājums. Redkol. vad. J.Kursīte. Sast. J.Upeniece. – Rīga: Zinātne, 2003., 21.–27. lpp.
116. Kolb, R. *Martin Luther: Confessor of the Faith*. – Oksford: Oxford University, 2009.
117. Krekovičova, E. Das barocke Bild “Tod als Braut” in der Folklore und die Wanderung eines Balladenmotivs. *Jahrbuch für Volksliedforschung*. 1997., Jahrg. 42., 89.–97. lpp.
118. Krisīds, Dž. Definējot jauno garīgumu. Tulk. V.Vēvere. *Reliģiski-filozofiski raksti VIII*. Zinātnisku rakstu krājums. Galv. red. S.Krūmiņa-Koņkova. Sast. N.Gills. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003., 184.–197. lpp.
119. Kundziņš, K. Manas atmiņas par Frici Bārdi. *Ceļš*. Gara dzīves mēnešraksts. 1946., 5. nr., 220.–223. lpp.
120. Kursīte, J. *Latviešu folklorā mītu spogulī*. – Rīga: Zinātne, 1996.
121. Kursīte, J. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*. – Rīga: Zinātne, 1999.
122. Kursīte, J. Poētiskie lokālismi un globālismi Friča Bārdas lirikā. // *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam*. Zinātnisku rakstu krājums III. – Rīga: Jaunā Daugava, 2012., 32.–36. lpp.
123. Kursīte, J. *Dainu kodekss*. – Rīga: Rundas, 2018.
124. Kursīte, J. *Latviešu dievības un gari*. – Rīga: Rundas, 2020.
125. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Otrais, pārstrād. un papild. izd. LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Projekta vad. A.Rožkalne. – Rīga: Zinātne, 2003.
126. Lāms, E. Pasaules šausmas Friča Bārdas dzejā. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam III*. Friča Bārdas dzeju krājumam “Zemes dēls” – 100. Zinātnisku rakstu krājums. Sast. S.Ratniece, V.Vecgrāvis. – Rīga: Jaunā Daugava, 2012., 44.–51. lpp.
127. Lāms, E. *Friča Bārdas dzīves un dzejas gadalaiki*. – Liepāja: Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte, 2017.
128. Lāms, O. XX gadsimta argonauti: viena mīta refleksijas divu dzejnieku (Aspazija un J.Seferis) darbos. *iTAKA*. Klasiskās filoloģijas gadagrāmata. Antīkā kultūra: vērtības un pārvērtības. Red. kol. vad. A.Bankavs. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001., 116.–124. lpp.

129. D. N. Leonis Papae XIII. Annum Sacrum. De hominibus Sacratissimo Cordi Iesu devovendis. *The Holy See. Litterae Encyclicae SSMI*. Pieejams: https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_1-xiii_enc_25051899_annum-sacrum.html [Skatīts: 25.11.2023.]
130. Leung, K.H. Bergson, Pan(en)theism and 'Being-in-life'. *Springer Link. Sophia. International Journal of Philosophy and Traditions*. [Ievietots: 01.12.2022.] Pieejams: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11841-022-00933-0> [Skatīts: 25.11.2023.]
131. Lienhard, J. Ortodox Origen. Oxford, 2018. *First Things*. Pieejams: <https://www.firstthings.com/article/2018/12/orthodox-origen> [Skatīts: 25.11.2023.]
132. Liepiņš, O. Aspazija par savu dzīvi un atziņām 60 gadu dzimšanas dienā. *Pēdējā Brīdī*, 16.03.1928., 62. nr.
133. Loze, B. *Mārtiņa Lutera teoloģija*. – Rīga: Luteriskā Mantojuma fonds, 2018.
134. Maldonis, V. *Evaņģēliskā dogmatika*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1939.
135. Matsar, M. Znachenie traktata "Sofija" Vladimira Solov'eva v stanovlenii ego polozhitel'noj jestetiki. – Moskva: 2006. *Cyberleninka*. Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-traktata-sofiya-vladimira-solovieva-v-stanovlenii-ego-polozhitel'noj-estetiki/viewer> [Skatīts: 25.11.2023.]
136. Mauriņa, Z. Pavasara dvēsele. *Burtņieks*, 1929., 4. nr., 291.–292. lpp.
137. Mauriņa, Z. *Friča Bārdas pasaules uzskats*. – Rīga: Valters un Rapa, 1938.
138. Medne, A. Aspazija. (Referāts Aspazijas 100 dzimšanas dienas atcerē Sidnejā, 1968. gada 28. jūlijā.) *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1970. gadam*. – Vesterosa: RAF, 1969., 85.–93. lpp.
139. Meyer, M. Jacob Wrestles the man-God: An Embodied Reading of Genesis 32: 24-32. A thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of PhD in Theology, the University of Auckland, 2021. *The University of Auckland. Libraries and Learning Services*. Pieejams: <https://researchspace.auckland.ac.nz/bitstream/handle/2292/58596/Meyer-2021-%20thesis.pdf?sequence=2&isAllowed=y> [Skatīts: 25.11.2023.]
140. Miezīte, I. Horizontāles un vertikāles koncepti Imanta Ziedoņa dzeju krājumā "Taureņu uzbrukums". *Imants Ziedonis. Piederības meklējumi, brīvības treniņš*. Zinātnisku rakstu krājums.

- Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu fakultāte. Sast. A.Cimdiņa. – Rīga: Zinātne, 2014., 76.–83. lpp.
141. Millers, Dž.T. *Kristīgā dogmatika*. Doktrinālās teoloģijas rokasgrāmata. – Rīga: Luteriskā mantojuma fonds, Svētdienas Rīts, 1999.
142. *Mitoloģijas enciklopēdija*. Pasaules tautu mitoloģiskās būtnes un priekšstati. 1., 2. sēj. Atb. red. A.Iltnerē. – Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1993.–1994.
143. Mūks, R. *Dievs, dievi un velniņi*. – Rīga: Mantojums, 2005.
144. Noyes, J. Welt (World). *Goethe-Lexicon of Philosophical Concepts*, 2021. Pieejams:
<https://goethe-lexicon.pitt.edu/GL/article/view/48> [Skatīts: 25.11.2023.]
145. Olendzki, A. The Context of Impermanence. // *Insight Journal*. March 1999. // *Barre Center for Buddhist Studies*. Pieejams: <https://www.buddhisticquiry.org/article/the-context-of-impermanence/> [Skatīts: 25.11.2023.]
146. Ozola, Z. No mīta uz Logosu un atpakaļ. *Telos.lv* [Ievietots: 19.04.2023.] Pieejams:
<https://telos.lv/no-mita-uz-logosu/> [Skatīts: 25.11.2023.]
147. Peck, J., Coyle, M. *Literary Terms and Criticism*. 3rd edition. – Hampshire: Palgrave Macmillan, 2002. Pirmizdevums: 1984.
148. Pinch, G. *Handbook of Egyptian Mythology*. – Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO, 2002.
149. Platons. *Dialogi*. Tulkojis Ā.Feldhūns. – Rīga: Zinātne, 2015.
150. Plato's Timaeus. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [Atjaunots: 13.05.2022.] Pieejams:
<https://plato.stanford.edu/entries/plato-timaeus/> [Skatīts: 25.11.2023.]
151. Plutarch. *Moralia*. Isis and Osiris. (Part 1 of 5) [Ievietots: 07.09.2020.] Pieejams:
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/plutarch/moralia/isis_and_osiris*/a.html
[Skatīts: 25.11.2023.]
152. Polis, K. *Dievs un dvēsele kā reliģiozs priekšstats aizkristietisko latviešu tradīcijās*. – [Linkolna]: Pilskalns, 1962.
153. Pomerancs, G. Pēcvārds. Grām.: *Ne vējš, ne karogs*. [Dzenbudisma teksti.] – Rīga: Avots, 1991., 160.–186. lpp.

154. Pottinger, J. The philosophy of religion of Henri Bergson. – Edinburg: 1969. *Edinburgh Research Archive*. Pieejams: <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/30654> [Skatīts: 25.11.2023.]
155. Priede, J. *(No tuvo) Austrumu perspektīvas. Literatūrzinātne. Reliģijpētniecība. Latvija*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016.
156. Priedīte, A. Reliģiski filozofiskie meklējumi latviešu romantiķu tekstos. *Kristīgās vērtības un modernitātes izaicinājums. Eiropa un Latvija*. Rakstu krājums. Zin. red. M.Kūle. – Rīga: FSI, 2005., 144.–152. lpp.
157. Ramelli, I. Origen, Eusebius, the Doctrine of Apokatastasis, and Its Relation to Christology. *Center for Hellenic Studies. Harvard University*, 2018. Pieejams:
<https://web.archive.org/web/20180809152801/https://chs.harvard.edu/CHS/article/display/5881.15-origen-eusebius-the-doctrine-of-apokatastasis-and-its-relation-to-christology-ilaria-ramelli>
[Skatīts: 25.11.2023.]
158. Ratniece, S. Kārļa Skalbes un Edvarda Virzas daiļrade: panteisms kā nacionālās kultūras identitātes kods. *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam III*. Friča Bārdas dzeju krājumam “Zemes dēls” – 100. Zinātnisku rakstu krājums. Sast. S.Ratniece, V.Vecgrāvis. – Rīga: Jaunā Daugava, 2012., 93.–102. lpp.
159. Reinhold, K.L. Hebräischen Mysterien oder die älteste religiöse Freymaurerey (1788). *Deutsches Museum*. Pieejams: http://digital.bib-bvb.de/view/bvb_mets/viewer.0.6.5.jsp?folder_id=0&dvs=1702854952436~555&pid=7419342&locale=lv&usePid1=true&usePid2=true [Skatīts 25.11.2023.]
160. Rīls, A. *Ievads tagadnes filozofijā*. Tulk. F.Bārda. – Rīga: E.Ēķis, 1908.
161. Rožkalne, A. Literatūra un citas mākslas komparatīvistikas skatījumā. *Salīdzinošā literatūrzinātne Austrumeiropā un pasaulē*. Teorijas un interpretācijas. Rakstu krājums. Sast. A.Rožkalne. – Rīga: Pētergailis, 2001., 27.–34. lpp.
162. Rubene, M., Rubenis, A. Ieskats stoicisma pasauleskatījumā. Grām.: Aurēlijs, Marks. *Pašam sev*, 5.–27. lpp.
163. Rubenis, A. *Cilvēks mītiskajā pasaules ainā*. – Rīga: Zvaigzne, 1994.

164. Rubenis, A. *Mīts – senais un modernais*. Senais mīts mūsos un mēs mītiskajā pasaulē. – Rīga: Al secco, 2018.
165. Rudzītis, J. Komentāri [A.Pumpura eposam “Lāčplēsis”. Grām.: Pumpurs, Andrejs. *Lāčplēsis, latvju tautas varonis*. Tautas eposs. – Rīga: Zinātne, 1988., 267.–340. lpp.
166. Rudzītis, R. *Svētā Grāla brālība*. – Rīga: Sirds Gaisma, 2010.
167. Rutmanis, K. Plotīna filozofijas mistiskais racionālisms. *Domās par antīko filozofiju*. Rakstu krājums. Sast. M.Kūle, E.Vēbers. – Rīga: Avots, 1990., 189.–202. lpp.
168. Samuel, D. The Music of the Spheres. *Picture Gallery. Sensory Studies*. Pieejams:
https://www.sensorystudies.org/picture-gallery/spheres_image/ [Skatīts: 25.11.2023.]
169. Sanness, K.O. *Luteriskā ticība. Augsburgas ticības apliecības skaidrojums*. Tulk. U.Sildegis. – Rīga: Luteriskā mantojuma fonds, 1995.
170. Schaff, P. Anathemas Against Origen. *The Seven Ecumenical Councils. Christian Classics Ethereal Library. NPNF-2.14 The Seven Ecumenical Councils*. Pieejams:
<https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf214.xii.ix.html> [Skatīts: 25.11.2023.]
171. Schenke, H.M. Pistis Sophia. *Brill. Religion Past and Present*. Pieejams:
https://referenceworks.brillonline.com/entries/religion-past-and-present/*-SIM_024584
[Skatīts: 25.11.2023.]
172. Schiller, F. Die Sendung Moses. *Projekt Gutenberg-de*. Pieejams:
<https://www.projekt-gutenberg.org/schiller/moses1/moses.html> [Skatīts: 25.11.2023.]
173. Schopenhauer, A. Über Natur – Urkraft – Wille. Der Kreislauf der Natur (1871). *Arthur Schopenhauer Studienkreis. Schopenhauer Lexikon*. Pieejams: <https://www.arthur-schopenhauer-studienkreis.de/index.html> [Skatīts: 25.11.2023.]
174. Segliņš, V. *Senās Ēģiptes rakstu dārgumi. No piramīdu tekstiem līdz Mirušo grāmatai*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011.
175. Seneka, L.A. *Vēstules Lucīlijam par ētiku*. – Rīga: Zinātne, 2019.

176. Senkāne, O. Mūžības koncepts Aspazijas un Raiņa pirmajos dzeju krājumos. *Latviešu un cittautu literatūra no romantisma līdz modernismam* I. Zinātnisku rakstu krājums. Red. I.Kalniņa, S.Ratniece u.c. – Rīga: Jaunā Daugava, 2010., 29.–36. lpp.
177. Shawn, J. Philosophy of River as Revealing Truth of Human Life: A Study Based on Philosophy of Plato, Nachiketas and Siddhartha. *Philosophy Buzz*. [Ievietots 02.07.2010.] Pieejams: <https://philosophybuzz.wordpress.com/2010/07/02/philosophy-of-river-as-revealing-truth-of-human-life-a-study-based-on-philosophy-of-plato-nachiketas-and-siddhartha/> [Skatīts: 25.11.2023.]
178. Skalbe, K. Friča Bārdas piemiņai. *Jaunākās Ziņas*. 13.03.1929., 59. nr.
179. Sprōģe, L., Vāvere, V. *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras "sudraba laikmets"*. – Rīga: Zinātne, 2002.
180. Stašulāne, A. Teosofija un latviešu literatūra. *Latvijas Universitātes raksti*. 732. sēj. Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. Latviešu literatūra un reliģija. Galv. red. A.Cimdiņa. Sast. I.Kalniņa, I.Leitāne. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2008., 85.–92. lpp.
181. Stauga, J. *Dzīvnieceki latviešu folklorā: mītiski maģiskais aspekts (pēc latviešu tautasdziesmu un mūsdienu folkloras materiāliem)*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai Folkloristikas zinātnes nozarē, latviešu folkloristikas apakšnozarē. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2011. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4618/17585-Jolanta_Stauga_2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Skatīts: 25.11.2023.]
182. Stone, R. Vai jaunajā tulkojumā ir radīšana no nekā vai no kaut kā? *Valsts valodas komisija. Raksti*. 6. sēj. *Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums* III. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse. Red. V.Tēraudkalns, A.Veisbergs. – Rīga: Zinātne, 2014., 132.–136. lpp.
183. Straubergs, K. *Pār deviņi novadiņi*. – Rīga: Zinātne, 1995.
184. Sūna, E. *Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka persona*. Sērija: *Mūsu rakstnieki* III. Rediģējis K.Egle. – Cēsis un Rīga: O.Jēpes izdevniecība, 1925.
185. Špune, R. Reliģiskie motīvi Imanta Ziedoņa dzejā. *Latvijas Universitātes raksti* 732. Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. Latviešu literatūra un reliģija. Galv. red. A.Cimdiņa. Sast. I.Kalniņa, I.Leitāne. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2008., 154.–164. lpp.

186. Štolls, P. *Latviešu kultūra un brāļu draudze*. Latviešu kultūras tradīciju čehu konteksti XVII–XX gs. – Rīga: Mansards, 2016.
187. Taivans, L. G. *Teoloģijas vēsture I*. – Rīga: Ceļš, 1995.
188. Teichmüller, G. *Über die Unsterblichkeit der Seele*. – Leipzig: Duncker & Humblot, 1874.
189. Tertullian, K.S.F. *Against Hermogenes*. *New Advent. Fathers of the Church*. Pieejams: <https://www.newadvent.org/fathers/0313.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]
190. Tertullian, K.S.F. *Apology*. *New Advent. Fathers of the Church*. Pieejams: <https://www.newadvent.org/fathers/0301.htm> [Skatīts: 10.12.2023.]
191. Tēraudkalns, V. *Reliģijpētniecība: vēsture, metodes, teorijas*. – Rīga: Mansards, 2014.
192. The Holy Grail. *New Advent*. Pieejams: <https://www.newadvent.org/cathen/06719a.htm> [Skatīts: 25.11.2023.]
193. Tillich, P. *Systematische Theologie I*. – Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 1956.
194. Treimane, I. Dzeja. *Latviešu literatūras vēsture*. 1. sēj. No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam. Latvijas Zinātņu akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Zin. vad. V.Hausmanis. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998., 327.–358. lpp.
195. Upīts, A. *Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture*. 2. papild. izd. – Rīga: D.Zeltiņa un A.Golta apgāds, 1921.
196. Vasiļjeva, E. Mežs Aspazijas dzeju krājumā “Raganu nakts”. *Es skrēju pār dzīvi un kļuvi par dzeju*. Aspazija un Rainis šodienas skatījumā. Rakstu krājums. Sast. A.Cīrule, G.Grīnuma. – Rīga: Pils, 2007., 123.–131. lpp.
197. Vecgrāvis, V. Latviešu literatūra no 1890. līdz 1905. gadam. // Latvijas Zinātņu akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūts. *Latviešu literatūras vēsture*. 1. sēj. No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam. Latvijas Zinātņu akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Zin. vad. V.Hausmanis. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998., 181.–252. lpp.
198. Vecgrāvis, V. *Mani sveicina zvaigznes: romantiskā pasaules izjūta latviešu dzejā: impresijas un ieskati*. – Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2018.
199. Vecvagars, M. *Antīkās filozofijas recepcija Latvijā*. Promocijas darbs filozofijā, filozofijas vēstures apakšnozarē. – Rīga: 2013. Pieejams:

- https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4840/33692-Maris_Vecvagars_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Skatīts: 25.11.2023.]
200. Vērdušs, K. *Latviešu dzejproza 20. gadsimtā*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai Literatūrzinātnes nozarē, literatūras vēstures apakšnozarē. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.
Pieejams:
https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4874/37068-Karlis_Verdins_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Skatīts: 25.11.2023.]
201. Viese, S. *Gājēji uz mēnessdārzu*. – Rīga: Liesma, 1990.
202. Villena, F.A. *Religious Symbolisms as Reflected in Fiction*. – Munich: GRIN Verlag, 2018.
Pieejams: <https://www.grin.com/document/1272926> [Skatīts: 25.11.2023.]
203. Vītols, A. Mūsu reliģiskā lirika. *Reliģiski-filosofiski raksti*. Filosofijas un reliģijas zinātņu biedrība (pie Latvijas Universitātes). 1. sēj. – Rīga: A.Gulbja apgāds, 1925., 70.–76. lpp.
204. Waterfield, R. *Kabbalistic and Pythagorean Theory* (Synopsis of a talk entiled), 1988. *Scribd*.
Pieejams: <https://www.scribd.com/document/497456939/The-Study-of-Christian-Cabala-in-English> [Skatīts: 25.11.2023.]
205. Wells, C. Pope at Audience: Wrestling with God a metaphor for prayer. *Vatican News*. [Ievietots: 10.06. 2020.] Pieejams:
<https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2020-06/pope-at-audience-wrestling-with-god-a-metaphor-for-prayer.html> [Skatīts: 25.11.2023.]
206. Yao, Z. Typology of Nothing: Heideger, Daoism and Buddhism. *Comparative Philosophy*, 2010., 1. nr., 78.–89. lpp. *PhilArchive*. Pieejams: <https://philarchive.org/archive/YAOTON> [Skatīts: 25.11.2023.]
207. Zariņš, V., Ķemere, I. Platons un viņa dialogs “Valsts”. Grām.: Platons. *Valsts*. Tulk. Gustavs Lukstiņš. Sērija: Avots. Pagātnes domātāju darbi. – Rīga: Zvaigzne ABC, b. g. [2001.].
208. Zeme, S. Vai daoists var piedzimt tikai Ķīnā? *Reliģiski-filozofiski raksti X*. Galv. red. S.Krūmiņa-Koņkova. – Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 2005., 40.–65. lpp.
209. Zhmud', L. *Pifagor i ego shkola*. – Leningrad, Nauka, 1990.
210. Zhmud, L. *Pythagoras and the Early Pythagoreans*. – Oxford: Oxford University Press, 2012.

Rokraksti:

1. Ģeibaka, D. *Tropi Friča Bārdas dzejā*. Diplomdarbs LVU Filoloģijas fakultātes latviešu valodas un literatūras specialitātē. – Rīga: 1986.
2. RTMM 44583 A.Nied. R 11/15. Niedra, A. *Jēzus Kristus, kā viņu skatīja Andrievs Niedra*, [1920. gadi].
3. RTMM 129666 Rai. R 181/22 Saule-Sleine [Birkerte], M. *J.Rainis manu atmiņu lokā*, 1980.

Promocijas darba aprobācija

Zinātniskās publikācijas par promocijas darba tēmu:

1. Grieķu mitoloģijas motīvi Aspazijas dzejā. *Hellēņu mantojums*. LU Klasiskās filoloģijas nodaļa, Hellēnistikas centrs. Rīgas 2. starptautiskās hellēnistiskas konferences materiāli. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2008., 138.–148. lpp.
2. Reliģiskie motīvi Aspazijas mūža nogales dzejā. *Literatūra un reliģija*. Zinātnisko rakstu krājums. – Rīga: Jaunā Daugava, 2011., 50.–59. lpp.
3. Hernhūtisma pēdas latviešu dzejā (19. gs. 2. puse–20. gs. 1. puse). *Vidzeme, baznīca, sabiedrība laikmetu maiņā*. Zinātnisko rakstu krājums. – Valmiera: Vidzemes augstskola, 2009., 69.–83. lpp.
4. Pazudušā dēla tēls latviešu klasiskajā literatūrā. *Literatūra un reliģija*. Zinātnisko rakstu krājums. – Rīga: Jaunā Daugava, 2010., 63.–67. lpp.
5. Bībeles reminiscences latviešu klasiskajā dzejā. *Valsts valodas komisija. Raksti*. 6. sēj. Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums III. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse. Zinātnisko rakstu krājums. – Rīga: Zinātne, 2014., 61.–78. lpp.
6. Publicēšanai pieņemta un redakcionāli sagatavota zinātniskā publikācija (uz 25.10.2024.):
Kristīgie motīvi Friča Bārdas dzejā. *Ceļš*, 75. nr. [– Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024.]
7. Publicēšanai iesniegta zinātniskā publikācija (uz 25.10.2024.):
Garīgo meklējumu krustpunkti Aspazijas un Friča Bārdas dzejā. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. Zinātnisku rakstu krājums. 30. sēj. [– Liepāja: RTU Liepāja, 2024.]

Citas publikācijas par promocijas darba tēmu:

Reliģiskie motīvi Aspazijas dzejā. *Svētdienas Rīts*, 25.03.2006., 12. nr., 8.–10. lpp.

Ar promocijas darba tēmu pastarpināti saistītas publikācijas (darbā izmantotas Aspazijas un F.Bārdas dzejas motīvu salīdzināšanai ar citu autoru dzeju, biogrāfijas faktu izpratnei u.c.):

Zinātniskās publikācijas:

1. Garīgo meklējumu liecības Aleksandra Čaka dzejā. *Latvijas Universitātes raksti 732*. Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. Zinātnisko rakstu krājums. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2008., 136.–145. lpp.
2. Reliģiskie motīvi Jura Alunāna “Dziesmiņās”. *Latvijas Universitātes raksti 731*. Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. Zinātnisko rakstu krājums. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2008., 146.–156. lpp.
3. Reliģiskie motīvi Rūdolfā Blaumaņa dzejā. *Literatūra un reliģija*. Zinātnisko rakstu krājums. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014., 126.–135. lpp.
4. Jāņa Steika paradokss. *Literatūra un reliģija*. Svētie un grēcinieki. Zinātnisko rakstu krājums. – Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2018., 85.–94. lpp. [Tekstā analizēti reliģiskie motīvi J.Steika dzejā, minēta arī Aspazija.]
5. Juris Neikens dzīvē un darbā. *Luteriskā baznīca Latvijas simts gados*. Konferences materiāli. – Rīga: Luteriskā mantojuma fonds, 2021., 4.–27. lpp. [Tekstā salīdzināti Bībeles motīvi J.Neikena un Aspazijas dzejā.]

Citas publikācijas:

1. Reliģiskie motīvi Kārļa Skalbes dzejā. *Ziemeļmeita. Kārlim Skalbem – 125*. Raksti, apceres, notikumi dzejnieka jubilejā. – Rīga: Garā pupa, 2005., 71.–80. lpp.
2. Jura Neikena dzeja. *Savas tautas skolotājs Juris Neikens*. Rakstu krājums. – Limbaži: Autos, 2008., 77.–88. lpp.
3. Aspazijas vēstulīte uz vizītkartes. *Rakstniecības un mūzikas muzejs*. [Ievietots: 18.04.2018.]
Pieejams: <https://rmm.lv/aspazijas-vestulite-uz-vizitkartes/>

Priekšlasījumi par promocijas darba tēmu starptautiskās zinātniskās konferencēs:

1. Grieķu mitoloģijas motīvi Aspazijas dzejā. *Hellēņu pasaule un mēs*. Rīgas 2. starptautiskā zinātniskā hellēnistikas konference. Rīga, LU, 2005. gada 25. novembris.
2. Hernhūtisma pēdas latviešu dzejā (19. gs. 2. puse–20. gs. 1. puse). *Vidzeme. Baznīca. Sabiedrība*. Starptautiska zinātniska konference. Valmiera, Vidzemes Augstskola, 2007. gada 27. aprīlis.
3. Pazudušā dēla tēls latviešu klasiskajā literatūrā. *Latviešu literatūra un reliģija IV (reliģija un literatūra un māksla Latvijā)*. Starptautiska zinātniska konference. Rīga, LU, 2009. gada 3. decembris.
4. Reliģiskie motīvi Aspazijas mūža nogales dzejā. *Latviešu literatūra un reliģija (literatūra Latvijā un reliģija)*. Starptautiska zinātniska konference. Rīga, LU, 2010. gada 3. decembris.

5. Paralleli religioznych motivov v stihah Aleksandra Bloka i v latyshskoj klassicheskoj lirike. *Jazyk, kul'tura i obshchestvo*. Starptautiska zinātniska konference. Maskava, Krievijas Zinātņu akadēmija, 2013. gada 27. septembris.
6. Reliģisko motīvu krustpunkti Aleksandra Bloka un latviešu klasiskajā dzejā. *Literatūra un reliģija*. Starptautiska zinātniska konference. Rīga, LU, 2016. gada 2. decembris.
7. Garīgo meklējumu krustpunkti Aspazijas un Friča Bārdas dzejā. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. Starptautiska zinātniska konference. Liepāja, RTU Liepāja, 2024. gada 22. marts.
8. Svētā vakarēdiena simbolika Friča Bārdas dzejolī “Līgavainis”. *Literatūra un reliģija: reliģiskā vēstījuma daudzveidība*. LU 82. starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros. Rīga, LU, 2024. gada 25. marts.

Priekšlasījumi par promocijas darba tēmu citās zinātniskās konferencēs:

1. Reliģiskie motīvi Aspazijas dzejā. *Aspazijas dzimšanas dienai veltīta zinātniska konference*. Rīga, Raiņa un Aspazijas memoriālā māja-muzejs, 2002. gada 16. marts.
2. Hernhūtisma iespaids latviešu literatūrā. *Brāļu draudžu dienas konference*. Vecpiebalga, 2004. gada 9. oktobris.
3. Npublicētie Aspazijas dzeju rokraksti. *Krājuma pētījumi – 2010*. Zinātniska konference. Rīga, Rakstniecības un mūzikas muzejs, 2010. gada 26. novembris.
4. Kristīgie motīvi latviešu literatūrā 19. gadsimta beigās–20. gadsimta sākumā. *Kristīgi tēli un tēmas latviešu literatūrā*. Baltiešu kristīgās apvienības rīkots zinātnisks seminārs. Bonna, Latviešu centrs Annabergā, 2013. gada 2. marts.

Ar promocijas darba tēmu pastarpināti saistīti priekšlasījumi:

1. Reliģiskie motīvi Kārļa Skalbes dzejā. *K.Skalbes 125 gadu jubilejai veltīta zinātniska konference*. Rīga, Rīgas Latviešu biedrība, 2004. gada 7. novembris.
2. Garīgie meklējumi Aleksandra Čaka dzejā. *Latviešu literatūra un reliģija*. Zinātniska konference. Rīga, LU, 2006. gada 15. decembris.
3. Reliģiskie motīvi Rūdolfā Blaumaņa dzejā. *Latviešu literatūra un reliģija*. Zinātniska konference. Rīga, LU, 2011. gada 2. decembris.
4. Augusta Saulieša dzeju rokraksti Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā. *Krājuma pētījumi – 2012*. Rakstniecības un mūzikas muzeja zinātniskā konference. Rīga, RMM, 2012. gada 23. novembris.

5. Reliģiskie motīvi Augusta Saulieša dzejā. *Latviešu literatūra un reliģija*. Zinātniska konference. Rīga, LU, 2012. gada 8. decembris.
6. Garīgie meklējumi Jāņa Ziemeļnieka dzejā. *Literatūra un reliģija*. Zinātniska konference. Rīga, LU, 2013. gada 30. novembris.
7. Antija un viņas npublicētā poēma “Rute” ciklā “Bībeles sievas”. *Literatūra un reliģija*. Starptautiska zinātniska konference. Rīga, LU, 2017. gada 1. decembris. [Tekstā motīvu salīdzinājums ar Aspazijas darbu.]
8. Juris Neikens savā dzīvē un darbā. *Luteriskā baznīca Latvijas simts gados*. Zinātniska konference. Rīga, LELB Lutera akadēmija, Luterisma mantojuma fonds, 2018. gada 16. novembris. [Tekstā J. Neikena un Aspazijas dzejas motīvu salīdzinājums.]